P.o.lat. 1674 w

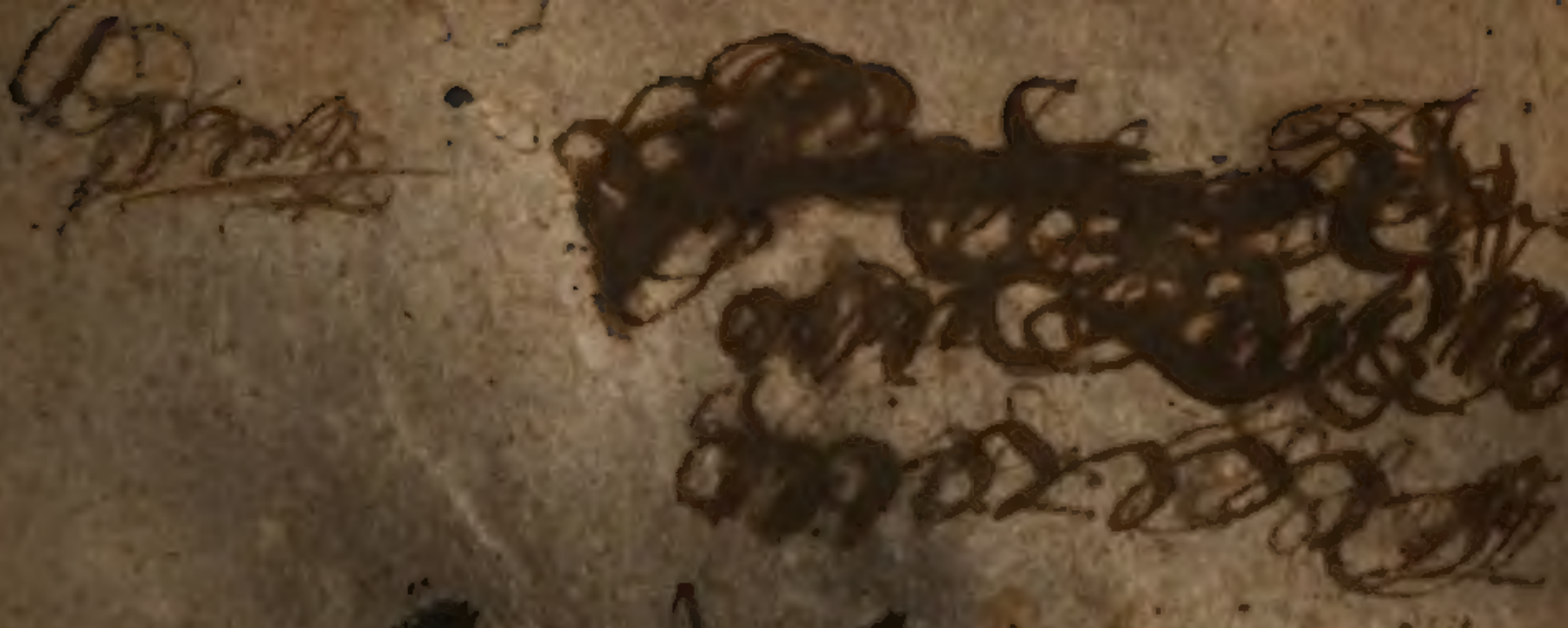

M. ANTONII
MURETI
PRESBYTERI,
J. C. ET CIVIS ROMANI,
ORATORIS AC POETÆ
CLARISSIMI
ORATIONUM
VOLUMINA DUO.

EDITIO NOVISSIMA

VARIIS ORATIONIBUS

aucta, & SCHOLIIS Viri eruditi ad

marginem positis, quæ artificium indicant,

adjunctâ Vitâ Authoris.

Cum duplici Indice orationum,

nec non rerum copiosissimo, in gratiam

studiosæ Juventutis adaucta.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,

Sumptibus FRANCISCI WILHELMI

JOSEPHI METTERNICH

Anno MDCCLXII.

P. o. lat. 1674 w

Bayerische
Staatsbibliothek
München

B S B
MÜNCHEN

07/90/119

SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI, ET S. R. I. PRINCIPI.

M. ANTONIUS MURETUS S. D.

Ffero tibi munus SCIPIO GONZAGA, ſi aut ex ſua, aut tua dignitate ſpectetur perexiguum; ſi ex viribus meis, mediocre; ſi ex animo, magnum. Orationes quædam ſunt, variis à me temporibus habitæ, quas, cùm partim diſperſæ atque errantes vagarentur, parapud me in adverſariis neglectæ jacerent, nunc in unum corpus collectas, ut edi ac divulgari paterer, amici quidam, multò mei, hac quidem in parte, quàm par eſt, & quàm ego ipſe vellem ſtudioſores, impulerunt. Satis ſuperque fuerat, earum partim in ſcholaſtico pulvere, atque in illis eruditorum hominum umbraculis, non tantùm recto, ut dicitur, ſtetiſſe talo, ſed plauſum etiam & σπιστημασίας tuliſſe: partim in illo conſeſſu, quo nullum habet terrarum orbis auguſtiorem, & ſilentio

auditas, & principum virorum testimoniis commendatas fuisse. Superârat fortuna spes meas: quàm sæpiùs sine causa experiri negant esse sapientis. Neque nescius eram, morosiora ac difficiliora esse legentium, quam audientium, judicia: sæpèque accidere, ut quæ audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi jam latere, amici obstiterunt: quibus parendum fuit, ne, si in negando pertinax essem? superbiæ denique id potiùs, quàm modestiæ adscriberetur. Cum igitur inibi esset, ut ederentur, libenter arripui occasionem diu optatam inscribendi tibi, ut nunc fit, aliquid depromptum ex studiis meis, eademque opera testificandi, & judicii de re, & mirifici cujusdam amoris erga te mei. Verè enim hoc dicam, SCIPIO, cùm omnes, qui te nôrunt, ita te ament, ut eorum nemo sit, qui se studio atque observantia tui cedere cuiquam putet: ego tamen mihi video diuturna & accurata notatione & observatione earum rerum, quæ te usque eò omnibus amabilem reddunt singulare quiddam præter cæteros περιόυσιον. Quid est enim, quod ad conciliandas ac devinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? nihil hic de summa atque antiquissima gentis vestræ aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum est, ut & aliorum sit. Alios & ista amatores habent. Ego in te nihil amo nisi teipsum. Itaque ut ille Rex potentissimus ex amicis suis alium dicebat esse φιλοβασιλέα alium φιλαλεξανδρον: ita tu alios esse, qui & alia in te ament, me planè & ex animo φιλοσκιπίωνα esse tibi persuadeas licet. Ac teipsum cùm dico, ne illam quidem dico, & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo statim adspectu conciliat, constituens, quo ad ejus

fieri

fieri poteſt, ante eorum oculos, & ingenium & mores tuos. Quamvis enim verè dixit, neſcio quis Poëtarum gratiorem in pulchro corpore eſſe virtutem : ea tamen eſt in te veriorum ac ſolidiorum bonorum copia, quæ te his ſecundæ, ut ita dixerim, notæ bonis cenſeri non ſinat: ingenium excellens, & in quo tanquam in pingui ac feraci ſolo omnes te dignæ artes ita facilem comprehendant, ut eas non ab aliis accipere, ſed ex te ipſa parere ac proferre videaris. Quo tu uſus ita ut decuit, à Græcæ Latinæque linguæ intelligentia, à Poëtarum, Hiſtoricorum, & Rhetorum cognitione ad Philoſophiam, & ad eam quam tibi ab ineunte ætate propoſueras, quæque tibi nunc in amoribus ac deliciis eſt, Theologiam ea celeritate properâſti, ut, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto ſtudiorum curriculo tribui ac decerni ſolent, ea tu nunc meritiſſimò conſecutus ſis, cùm adguc maturum videri poterat de animo ad illas graviores diſciplinas adjiciendo, cogitare. Atque ut iſtius generis ingenium nunquam ita eſſe otioſum poteſt, ut omninò nihil agat: quod tibi dabatur à ſeverioribus ſtudiis excepti ac ſubſecivi temporis, eo tu quaſi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adoleſcentes, exerceri olim Athenis ſolebant, ita omnes didiciſti, itáque te in eis exercuiſti; ut in earum qualibet cum ſummis artificibus comparari facilè poſſis. Quid nunc ego mores illos tuos planè, ut Poëtæ loquuntur, aureos laudem? Potuitne quiſquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuæque ſuavitatis partem aliquam guſtare, quin, ut ſibi totam ætatem tecum exigere liceret, optaverit? ita tu, quod rariſſimi exempli eſt, ſummam integritatem vitæ, cum ſumma comitate ac facilitate copulaſti. Sed nolo nunc plura de te; ne ipſi tibi moleſtus ſim. Equidem cum

de ſcriptis meis non magnoperè laborare ſoleam, tamen hunc librum præcipuè cupio & celebrari nunc, & ad poſteros pervenire: ut exſtet aliquod teſtimonium judicii de ſingularibus tuis virtutibus mei. In quo ne fortè quis eorum, qui te non nôrunt, (nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo) aſſentationi & conſuetudini datum eſſe aliquid ſuſpicetur, DEUM immortalem teſtor, nihil unquam à me verius, magiſque ex animi mei ſententia ſcriptum eſſe, quam ea, quæ de tuis laudibus ſcripſi. A te peto, ut me ames; quo me ipſi mihi efficias chariorem. Vale, Romæ Kal. Maji 1571.

VITA

VITA
M. ANTONII MURETI
I. C. PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.
EX SCRIPTIS EJUS, ET FUNEBRI Oratione Franc. Bencij, Societ. Jesu Sacerdotis, ab Andrea Scotio ejusdem Societatis Jesu sacerdote collecta.

NATUS EST M. ANTONIUS MURETUS anno post Christum natum M. D. XXVI. mense Aprili in Gallia Aquitanica in pago suburbano Lemovici, cui Mureto nomen; loco honestissimo, patre Jurisconsulto, genere perantiquo & nobili: † quippe quod & pagum illum antiqui- tus possederit (unde etiam familiæ nomen) & quadringentis ab hinc annis tulerit Stephanum Grandimontensium ordinis antistitem, virum sanctissimum atque hominem in corporis afflictatione singularem: cujus dies festus in Idus Februarias incurrit. † Ab ipsa verò puericia Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam desideraverit disciplinam, & penè puer discipulos prius habere cœpit quàm magistros. Nam ut primum imbutus est litteris, quibus informari ad humanitatem ætas puerilis solet, Lemovici, in patria sua, † deinde verò Aginni (quæ Urbs in Aquitania est penè princeps) ea docere incepit cùm esset adolescentulus, aut penè puer, quæ nunc quidem, communi more atque usitato, ea ætate si quis disceret, in summa laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam usu præcurrebat ætatem. † Aginni verò eodem tempore usus est summo duce & adjutore studiorum Julio Cæsare Scaligero, viro in omni eruditionis, atque humanitatis genere perfecto, ac perpolito. Hunc ille ut parentem

Quando & ubi natus.

Unde Muretus dictus.

Ex ejus familia Stephan.

Grandimontensium antistes.

Puer adhuc docet.

Julius Cæsar Scaliger studiorum dux.

colebat, à quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentissimum ingenium adolescentis, eique volens, ac lubens, rectam ac brevem, quæ ad rerum scientiam ferret, viam monstrabat, quò sua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturæ, atque ingenii abundantia tanta utebatur contentione animi atque industria, quanta utendum est homini qui quo minus ingenio potest, subsidio sibi comparat diligentiam: ut & ingenioſos diligentia vinceret, & ingenio diligentes: totum illud sibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut disceret.

Lutetiam proficiscitur.

† Cùm igitur aliquandiu Aginni fuisset, ejusque Doctrina atque ingenium omnium fama atque oratione celebraretur, ad Doctrinarum domicilium, & orbis terræ Musæum Lutetiam profectus est: ubi cùm itidem explicaret divitias ingenii, nec latere posset in tanto orbis splendore, tam illustre lumen, non magno negotio ad se omnium studia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente Mureto, & quidem adhuc peradolescente, concursus audiendi causa ex tota urbe fiebant, magna hominum frequentia Gymnasium celebrabatur: loci ipsi in Gymnasio occupabantur, aditus complebantur, ne pes quidem relinquebatur præ maxima audientium multitudine, ubi pedem Doctor ipse ponere posset; ita per illorum humeros, quasi per undas gradiebatur ad suggestum. † Nihil fermè aliud erat Lutetiæ magis eo tempore in hominum sermonibus quam MURETUS: quem ipse etiam Rex aliquando & Regina, (ut quod fama, & auditione acceperant, re ipsa experirentur) audire voluerunt. Pictavienses, Burdigalenses, Auscitani, Tolosani (hic enim

Concursus auditorum.

Rex & Regina ejus lectionibus interfuerunt.

Juris

M. ANTON. MURETI.

Juris Civilis docendi primam quidem facultatem, deinde etiam poteſtatem accepit) juvenem tam excellentem, omníque laude cumulatum videntes ejus voce ac doctrina fruebantur, & trajectis litteris, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire ſe putabant. Conſequens illud erat, ut poſteaquam omnem propè Galliam illuminarat, ſuam quoque lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias cùm annum ageret duodetrigeſimum venit. Statim præclara ejus eloquentia, ut Phidiæ ſtatua, ſimul & perſpecta & probata eſt. Hic apud Lauredanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios cæteróſque clariſſimos viros tanto in honore, & pretio fuit, ut dulcis quædam inter eos contentio naſceretur, qui maximè amarent Muretum, aut admirarentur. Paulo pòſt conceſſit Patavium, ut in optimam & vetuſtiſſimam in Italia ingenuarum artium, & diſciplinarum officinam, † Neque hîc diu verſatus eſt: anno enim ætatis ſcilicet quarto & triceſimo, honeſtiſſimis conditionibus invitatus ad ſummum illum Doctorum Mæcenatem Hippolytum Cardinalem Eſtenſem ſe contulit: in cujus Comitatu cum in Galliam rediiſſet, mox etiam legatione obita in Italiam revertit. † Romæ tandem anno cIↃ, IↃ. Lxiii. ipſius Cardinalis ſuaſu, atque eorum rogatu, quorum conſilio res ibi litteraria regebatur, Ariſtotelis Ethicen docere publicè cœpit, tanta hominum frequentia, ut Ariſtoteles quidem ipſe Romæ docere, ſed Romano ore, & lux quædam urbi Romæ reddita veteris eloquentiæ videretur. † Unum verò & viginti annos Romæ docuit. Quid docuerit breviter perſtringam. † Docuit annos quatuor libros Ariſtotelis de moribus, totidem Jus Civile: nec vulgari ſanè via ſpinoſas illas Juris Conſultorum concertationes

Venetias vadit.

Venetiis Patavium. 1560.

Ad Hippolytum Cardinalem ſe confert.

Romæ docet. 1563.

Quamdiu docuerit. Quid docuerit.

1584. cum sermonis nitore conjungens. Ad annum verò ætatis undesexagesimum Gregorii XIII. auctoritate, ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non solum acuere, sed alere etiam ingenium solent, ut Platonis, Senecæ, Horatii, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos consumpsit.

Amplissimis præmiis invitatur in Poloniam à Rege Polonorum.

† Quo tempore à Stephano Bathorio Polonorum Rege in Poloniam amplissimis præmiis accersitus est, morémque gessisset optimi Principis voluntati, † nisi egisset idem Gregorius ne discederet, cum sua sponte; tum Magistratuum admonitu, qui Mureto ipsi aliquot ante annis ultro Romanæ civitatis jus detulissent. Quo factum est, ut tantum ei stipendium decerneretur, quantum haud scio, an unquam antea nemini. Rem, ut gesta est, ex ipsius ad Joan. Zamoscium regni Poloniæ Procancellarium Epistola discite. Præter spem & opinionem meam accidit, ut cùm me ad

Retinetur Romæ à Summo Pontifice.

iter accingerem, atque istic animo, cogitationéque totus essem, subitò ostenderet Gregori-

Lib. 1. epist. 81.

„ us Pont. Max. profectionem meam sibi non
„ placere, méque per viros summa auctoritate
„ præditos monendum curaret, ne ex urbe dis-
cederem: sibi curæ fore, ut ne in urbe dete-

Stipendium mille aureorum ei defertur.

riori conditione essem, quàm quæ mihi in Polonia deferretur. † Quin etiam ad quingentorum aureorum annuorum stipendium, quod mihi jampridem constitutum erat, sta-
„ tim ducentos adjici jussit, mandavítque Da-
„ tario suo, primo quoque tempore quoquo
„ modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti au-
„ rei nummi quotannis penderentur: ea re fa-
„ ctum est, ut coactus sim deponere consilium
„ quod ceperam: à quo, nec vivam, si mihi alia
„ ulla res, quàm summi Pontificis voluntas,

Quæ in hucusque scripsit.

atque auctoritas abducere potuisset. Hactenus ille. † Nunc de iis quæ scripsit dicamus. In

qui-

quibus ejus ſpirat imago atque ingenium, ſuntque in manibus quædam, variæ lectiones, ut inde potiſſimùm incipiam, quibus nil uberius, nil elegantius fingi poteſt. Sunt & orationes plurimæ Venetiis, & Romæ in conſeſſu purpuratorum habitæ. Poemata item, quæ Romæ cùm eſſet compoſuit: nam quæ adoleſcenti annorum circiter viginti excidérunt, & juvenili quodam calore atque impetu in Gallia profudit, atque convenienti nomine Juvenilia appellavit, ea ſæpe Franciſco Bencio, cæteríſque familiaribus dicebat, ſibi adeo non placere, ut ne pro ſuis quidem agnoſceret, tantum abeſt ut probaret. At ſeniles Mureti verſus pii ſunt, eruditi & jucundi, luſitque Græcis & Latinis verſibus primæ ætatis Inſtitutionem in gratiam M. Mureti Fratris Filii, Hymnos quoque ſacros Ducis Mantuæ rogatu, edidit; & Ferrariæ eruditas de jure civili diſputationes in quatuor libri primi Pandectarum titulos, *de Origine Juris*, *de legibus & Senatus-Conſultis*: *de Conſtitutionibus Principum*: *de Officio ejus cui Mandata eſt Jurisdictio*, Epiſtolarum item volumen ad familiares: neque enim alias, quas nimis officioſi amici cum nominis aliqua contumelia ediderant, pro ſuis agnovit, Commentarii item varii ſunt & ſcholia in veteres Poetas Terentium, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In Tullii item Catilinarias Commentarius extat peregregius; caſtigationes item in Philippicas. † Nihil unquam (mirum dictu) bis ſcribebat, vix adeo bis legebat id ipſum, quod ſcripſerat, raro interpolabat, non ſæpe mutabat aliquid aut emendabat, rarius demebat, delebatue: ita cum uno quaſi tenore fluerent omnia, nihil niſi aptum & accommodatum ad manum mentemque veniebat, ut multò meliora fortuitò

Ingenii promptitudo.

tuitò illi exciderent, quàm alii, qui eandem assiduè incudem tundunt, excudant labore. † Ad summum singulis noctibus somno quinas horas, quaternas plerunque aut etiam ternas tribuebat. Restant ut in aspectum proferantur in Aristotelis Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Repub. ac de Legibus libros notata, quæque in Juris Civilis Institutiones commentabatur.

Quinas horas somno tantùm tribuebat.

Duæ de multis in illo virtutes enituêre, Benignitas, atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus summis, mediis atque infimis vixit: cujus ædes portus quidam, oraculum ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris ejus visendi, discendíque gratia Romam confluebant, qui & ipsi profitebantur majora se omnia re ipsa, quam fama comperisse. Docebat quæ poterat, id est, quæ discere velles omnia. † Religione verò ac pietate in Deum singulari fuit, Catholicam enim fidem non solum servavit, sed & pro virili defendit, cum tamen non deessent in Gallia homines seditiosi, qui omnibus artibus ad suas eum partes traducere conarentur. † Novem ipsos annos Sacerdos vixit, quo tempore tam sanctè sacris operatus est, ut inter sacrificandum † lacrymas effunderet frequenter, & easdem aliis excuteret: sacras quoque quotidianas precationes diligenter obibat: sæpe de morte senex, tanquam de migratione cum familiaribus differebat, ut ex pedibus æger jam jam sibi esse migrandum domo, cujus fundamenta labarent, prædicaret. Mortuus est ornatus omni Instrumento, & Viatico, quod Christiana Religio tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad mortem † à Xysto etiam quinto Pontifice Max. privatim veniam peccatorum impetravit, & ad eorum expiationem, ejusdem etiam illam publicam

Benignitas Mureti.

Religio & Pietas in Deum.

Sacerdos vixit.

Inter sacrificandum lachrymas effundebat.

Piè moritur à Pontifice plenariis

publicam

blicam adhibuit indulgentiam, qua qui ritè uteretur, ei non liberationem ſolum culpæ, ſed remiſſionem etiam pœnæ CHRISTI Vicarius benigniſſimè concedebat. Triduo ante mortem Sacroſanctum CHRISTI corpus ſuſcepturus, omnibus qui eo convenerant præſentibus, atque audientibus, ſupplex veniam à familiaribus petiit, lacrimantibus omnibus, qui aderant. Dum vox aderat, mixtis ſuſpiriis identidem iterabat, O JESU, O DEUS, ut aliud nihil in mente habuiſſe conſtet. Elatus honoriſicè Nonis Juniis, anno hujus ſæculi quinto & octogeſimo, laudatúſque eſt pro funere à Franciſco Bencio Societatis JESU Presbytero in æde Sacra ſanctæ Trinitatis, † quæ eſt in colle Hortulorum Sodalium Minimorum (ubi ad aram maximam ſepulcrum ejus ſpectatur) laudatus inquam coram Cardinalibus amplisſimis Nicolao de Pelue Senonenſi, & Carolo à Lotharingia de Vaudemont, à grato ſanè diſcipulo erga optimè de ſe meritum præceptorem, qui & ipſe Diſcipulo Bencio multum ſe debere teſtatum reliquit: quod humana contemnere & ad divina pleno gradu properare ſe docuiſſet, faceſque ac ſtimulos animo ſuo ad pietatem ſubdere nunquam deſtitiſſet. *Merito igitur te amo*, inquit, *& ut Patrem Filius, & ut Filium Pater, his enim nos quæ maxima ſunt caritatis vinculis bonitas divina colligavit*, Poetæ in ejus laudem epicedia varia conſcripſerunt: unum de multis Julii Roſcii hominis perfamiliaris, adſcribere placuit.

amindulgentiam accepit.

Præfat. in Rhet. Ariſt. à ſe converſa.

Hic Marci tacos cineres Roma inclyta ſervat.
Quos Patria optaſſet Gallia habere ſinu.
Stat colle Hortorum tumulus: Stat proximus aſtris,
Quæ propius puro contigit ille animo,
Tu ſacros latices lacrymans aſperge Viator,

Et dic : *Heu linguæ hic fulmina fracta jacent.*

FRANCISCUS BENCIUS SOCIETATIS JESU,

SCIPIONI GONZAGÆ CARDINALI S. P. D.

QUod facturus fuerat M. ANTONIUS MURETUS in edendo posteriore volumine Orationum suarum, si adhuc viveret, quod post ejus obitum Fratris Filius summa spe & animi, & ingenii adolescens: nisi immatura morte præreptus fuisset, id mihi viri optimi tibíque addictissimi, M. Ant. Lanfrancus, & Ludovicus Rivaldus ab hoc instituti hæredes ad pias causas, ut facerem, & valdè quidem ex mea voluntate persuaserunt, tuæ enim amplitudini destinatus liber exit in publicum, & velut posthuma proles te tutorem requirit : hoc profectò justius, quo viginti ab hinc annis Germanum ejus Fratrem in tuum Patrocinium accepisti, hoc confidentius, quod à tua dignitate nunc ampliore majus sperare ornamentum, & præsidium meritissimo potest, neque verò tamdiu distulissemus exspectatam à multis & expetitam editionem, nisi in conquirendis orationibus, quæ partim in Mureti adversariis erant dispersæ, partim ab amicis fuerunt exprimendæ (etsi non repertæ omnes & harum aliquot imperfectæ) multum fuisset elaborandum, hoc dum efficimus, quadriennium effluxit : & sequentur deinceps alia divini illius ingenii monumenta. Utinam autem qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea esset commendantis facultas : ostenderem profectò

ctò MURETI orationes propter ſummam verborum elegantiam, & copiam rerum pulcherrimarum, tibi viro eruditiſſimo, politiſſimóque propriè commendatas, & te propter incredibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem, ſapienter delectum, qui earum commendationem ſuſciperes, fuiſſe. Sed MURETI eloquentia laudationem meam non deſiderat, & laus tua ita verè accuratéque eſt à præſtantiſſimo oratore, viróque ſapientiſſimo in Epiſtola ad prius volumen expreſſa, ut ea adducti omnes, etiam qui te non viderunt, ſingulares virtutes tuas admirari, ac ſuſpicere cogantur: quanquam mihi ſunt & aliæ cauſæ tum communes multæ cum meis Sodalibus, quorum omnium eximia eſt erga te obſervantia, tum propriæ aliquot meæ: tot enim extiterunt tuæ erga me humanitatis argumenta, tamque illuſtria, ut magnoperè lætatus ſim extitiſſe tempus, quo intelligerent omnes, & tu in primis, Bencium MURETI Diſcipulum hoc etiam à Magiſtro didiciſſe, ut in Scipione Gonzaga Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriúſque rei Indicium erit novum hoc munus, quod tibi, ut renovet memoriam mortui, & declaret voluntatem ſuperſtitis: ipſum verò ſub umbra tui præſidii nunquam intereat, offertur. Vale, è Collegio Romano.

INDEX ORATIONUM VOLUMINIS PRIMI.

I. *De dignitate ac præſtantia ſtudii Theologici.* 1

II. *De laudibus litterarum.* 12

III. *De utilitate ac præſtantia litterarum humaniorum, adverſus quoſdam earum vituperatores.* 23

IV.

INDEX ORAT. VOL. I.

IV. *De Philosophiæ & Eloquentiæ conjunctione.* 33
V. *Pro Francisco II. Rege Galliarum, ad Pium IV. Pont. Max.* 49
VI. *Pro Antonio Borbonio Rege Navarræ, ad Pium IV. Pont. Max.* 58
VII. *De Moralis Philosophiæ laudibus, cùm inciperet explicare libros Ethicorum.* 68
VIII. *De Moralis Philosophiæ necessitate, cùm venisset ad eam partem, in qua de temperantia agitur.* 79
IX. *De Justitiæ laudibus.* 90
X. *De sui cognitione, deque omnibus humanæ animi facultatibus.* 101
XI. *Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ ad Pium IV. Pont. Max.* 116
XII. *Pro eodem Alfonso, ad Pium V. Pontif. Max.* 122
XIII. *Pro Carolo IX. Rege Christianissimo, ad Pium V. Pont. Max.* 132
XIV. *Pro Sigismundo Augusto, Rege Poloniæ ad Pium V. Pont. Max.* 146
XV. *De toto Studiorum cursu, deque eloquentia ac cæteris Disciplinis cum Jurisprudentia conjungendis, cùm inciperet publicè interpretari Pandectas Juris-Civilis.* 161
XVI. *Cur ad munus dicendi, quo se sponte abdicaverat, revocatus sit.* 168
XVII. *De Doctoris Officio, deque modo Jurisprudentiam docendi.* 171
XVIII. *De auctoritate & officio Judicum, cùm inciperet interpretari Tit. de Judiciis.* 180
XIX. *In reditu ad Urbem Marci Antonii Columnæ post Turcas navali prælio victos.* 191
XX. *In funere Pii V. Pont. Max.* 202
XXI. *De via & ratione ad eloquentiæ laudem perveniendi: cùm in eloquentiæ Doctoris locum suffectus, M. Ciceronis Tusc. Quæst. explicaturus esset.* 212
XXII. *Pro Carolo IX. Galliarum Rege Christianis-*

INDEX ORAT. VOL. I.

nis. ad Greger. XIII. Pont. Max. 219
XXIII. *De utilitate, jucunditate ac præstantia litterarum.* 227
XXIV. *In funere Caroli IX. Galliarum Regis.* 243
XXV. *Ad Gregorium XIII. Pont. Max. pro Henrico III. Galliæ & Poloniæ Rege, quem à rebus in adolescentia præclare gestis laudat, &c.* 251
XXVI. *In funere Pauli Foxii Archi-Episcopi Tolosani, & Galliarum Regis ad Sedem Apostolicam Legati.* 257

INDEX
ORATIONUM VOLUMINIS SECUNDI.

I. DE *mysterio & festo Circumcisionis Dominicæ.* 269
II. *De S. Ioanne Evangelista.* 275
III. *Cùm Senecæ Librum de Providentia interpretaturus esset.* 281
IV. *Cùm explicare inciperet libros Platonis de optimo Reipub. statu.* 295
V. *Cùm in Platone explicando progrederetur.* 303
VI. *Ingressurus explanare M. T. Ciceronis libros de Officiis.* 313
VII. *Cùm Aristotelis libros de arte Rhetorica interpretari inciperet.* 321
VIII. *Cùm pergeret in eorundem interpretatione.* 328
IX. *Explicaturus libros Aristotelis de Republica.* 338
X. *Interpretaturus C. Sallustium de Catilinæ conjuratione.* 346
XI. *Cùm explicaturus esset Æneida Virgilii.* 358

XII.

INDEX ORAT. VOL. II.

XII. *Aggressurus Satyram tertiam decimam Iuvenalis.* 368

XIII. *Cum Annales Taciti explicandos suscepissem.* 373

XIV. *Sequitur in eodem argumento.* 382

XV. *Cum pervenisset ad Annalium librum tertium.* 395

XVI. *Cum interpretari inciperet epistolas Ciceronis ad Atticum.* 404

XVII. *Repetiturus libros Aristotelis de moribus.* 415

XVIII. *In funere Ioannis Episcopi Militiæ Melitensis Magni Magistri.* 427

XIX. *In studiorum instauratione: de via ac ratione tradendarum disciplinarum.* 476

XX. *Ad illustrissimos & Rever. S. R. E. Cardinales ipso die Paschæ, cùm subrogandi Pontificis causâ conclave ingressuri essent.* 442

XXI. *In funere Hippolyti Cardinalis Estensis III. Non. Decemb. Anno M. D. LXXXII.* 450

XXII. *Oratio Stephani Tuccii Presbyteri Societatis JESU, in exequiis Gregorii XIII. Pontificis Maximi, habita Romæ in Vaticano.* 459

XXIII. *Oratio Baldi Catanei in funere Sixti V. Pontificis Maximi, habita Romæ in Basilica S. Petri.* 471

XXIV. *Oratio Antonii Buccapadulii, post obitum Sixti V. de novo Pontifice declarando ibidem habita.* 481

XXV. *Oratio Pompeii Ugonii in funere Urbani VII. Pont. Opt. Max. ibid. habita.* 491

XXVI. *Oratio Baldi Catanei post obitum Urbani VIII. de subrogando novo Pontifice ibid. habi-* 505

MARCI

MARCI ANTONII MURETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI,

ORATIO PRIMA.

De dignitate ac præstantia studii Theologici

HABITA LUTETIÆ PARISIORUM
Non. Feb. M. D. III.

Ordiur à laude divinis operam dantium.

CUM † omnes mihi singulari quadam ac præcipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarum artium scientia operam & industriam suam collocant, tum ii præcipuè, qui veluti majore quodam numinis afflatu perculsi, cæteris omnibus posthabitis ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes suas, atque omnia studia contulerunt. Nam si eorum omnium, quæ in hac immensa rerum universitate cernuntur, unumquodque naturali perficiendi sui desiderio tenetur: & animus noster

ad similitudinem divinitatis effictus tanto perfectior est, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus est, exemplar accedit: dubitari profectò non potest, quin ea sit omnium præstantissima facultas, quæ quoad ejus fieri potest, cum humanis divinis copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur, divinæ naturæ arctissima colligatione devincit. † De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die demandatum est ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peræquè valere debet auctoritas; non ut eas quidem singulatim percensere omnes, † ac flore orationis convestire conarer (quod & imperare iniquum esset, & suscipere temerarium) sed ut ex earum innumerabili copia pauca quædam seligerem, de quibus ex hoc amplissimo loco, vobis audientibus explicarem. † Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim Sophistæ apud Annibalem de rebus bellicis, longa accurataque oratione disputanti contigisse dicitur: si homo adolescens, & cùm à cæteris rebus satis tenuiter instructus, tum in hoc genere penitùs rudis, inter tot eruditissimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggrederer. Illud etiam me commovebat, quod præclarè à Platone scriptum noveram, orationi & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter se cognationem intercedere oportere: ex quo facilè intelligebam consequi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas, divinum quoddam requireretur orationis genus. At ista quidem re adhuc integra, fortassis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam semel altum ingressis, quæ nos cumque tempestas exceptura est,

Propositio.

Metaphora.

Captat benevolentiam à persona sua ingenium exenuando, & à rei dignitate.

Allegoria.

vela

vela nimirum facienda sunt. † Illud modò, antequam ulterius provehar, à vobis summopere contendo, ut quando omne mihi perfugium in vestra bonitate ac clementia situm est, tenuitatem meam vestro favore, & silentio sublevetis, quò mea oratio his veluti secundis subvecta ventis, quem sibi proposuit, portum faciliùs consequatur. † Atque ut hinc exordiamur: Si nihil diceremus aliud, nisi eam, quæ antiquissimo vocabulo Theologia dicitur, † scientiam esse quandam, quæ divinæ sapientiæ thesauros hominibus recluderet, tamen illud, ut opinor, liquido constaret, quanto æterna nativis, immortalia caducis, divina humanis antecellunt, tanto esse hanc facultatem cæteris omnibus anteponendam. † Sed quemadmodum qui præclari alicujus ædificii pulchritudinem pervidere, ac penitus cognoscere cupiunt, non satis sibi esse ducunt illud uno totum aspectu contemplari, sed singulas etiam sibi partes accuratè perlustrandas, ac seorsim considerandas putant; ita nos, si hujus præstantissimæ facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demùm, quanta illius pulchritudo sit intelligemus. † Theologia igitur, viri eruditissimi, ut à majoribus nostris accepimus, duabus præcipuis partibus continetur, quarum una in lege posita est, altera in Evangelio. † Est vero ea lux, de qua loquimur, non ab humano profecta consilio, neque similis earum, quæ hominum libidine statuuntur, in quibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè sancita reperias; sed primum quidem ab illo hujus universitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impressa, atq; insignita animis, post etiam ejusdem Dei digito in tabulis insculpta lapideis: ne improbis ulla prætendendæ facinoribus suis ignorantiæ occasio relinqueretur.

Attentionem parat.

Confirmatio.

à definitione Theologiæ.

Similitudo ducta à lustrantibus ædificia.

A divisione Theologiæ.

1. part. Theol.

Cumque eam in duo ſumma capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad cultum Numinis, poſterius, quæ ad tuendam hominum inter ſe ſocietatem pertinent, omnia ſumma brevitate complectitur. Atque hinc vel imprimis naturæ noſtræ imbecillitatem licet agnoſcere, quod cùm pauca admodum, eaque ſuapte natura facillima præcepta ſint, ſemper tamen deficiamus alicubi, neque unquam ſtabilem, inoffenſumque curſum perpetuò retineamus. Tremefactus itaque comparatione ſui cum divinis præceptis animus, Chriſto ſe indigere cognoſcit, in cujus ſinum confugiat, cujuſve viribus provehat, ſub cujus bonitate, tanquam firmiſſimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quæ lege propoſita ſunt, ſuppliciis deliteſcat. † ut rectiſſimè Paulus legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehenſos ad Chriſtum deduceret, nominaſſe videatur. † Eat nunc Lucianus aliquis, perfricet frontem, & dicat ullam eſſe legem, quæ cum hac lege ulla ex parte comparari queat. Quid enim? Quæ, Deum immortalem, portenta in omnibus omninò legibus, ſi ab hac diſceſſerint, reperiuntur? Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multò turpiora permittunt, ut nihil penè tam turpe ſit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc verò ſapientiſſimus ille Moſes non à Jove quodam commentitio ut Minos; non ab Appolline, ut Lycurgus: non ab Ægeria, ut Numa, ſed ab eo, qui ſolus veri Dei nomine cenſendus eſt, ſibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus abſolutam, ut nihil neq; immutari, neque adjici, neque detrahi poſſit. † Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum quidem noſtrum commonſtrare ac detegere nobis poteſt: depellere eundem, ac ſanare non poteſt. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximum-

Ad Gal. 2

Ironia.

Epiphonema cum interrogatione; Vituperatio legum humanarum

Laudatur lex divina à conditione.

Legem veterem, non ſufficere ad ſalutem

mumque momentum ad vires recuperandas habet ; neque tamen tantùm, ut in ea posita sint omnia. Quare Evangelio nobis Christus aperitur, qui modò firma in ipsum fide nitamur, non vana illa quidem, & otiosa, quam multi stultè & inaniter jactant, sed solida & bonarum actionum perpetuò fœcunda, nos veluti humeris suis impositos, tollit in cœlum. † O rem omni prædicatione majorem! O nuntium verè jucundum & lætabilem! Cùm humana natura primi parentis depressa lapsu pessum tota ferretur, tantam fuisse in filio Dei clementiam, ut delapsus è cœlo humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne rectus infinitis sese laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti deniq; teterrimæ, atque acerbissimæ exposuerit, quo sudore ac sanguine suo ab animis nostris durissimum jugum æternæ depelleret servitutis. Tène, Christe optime, ut nos liberali causa assereres manu, omnium Dominus cum esses, servi formam assumpsisse? Tene nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua servitute, vitam denique tua morte peperisse? †. Admirantur historiæ veteres Pythagoreum quendam, qui se pro amico in causa capitis vadem dare veritus non est : at hoc quanto admirabilius, Dei Filium Deumque ipsum, ut nos merito nostro inimicos sibi, æternis eriperet suppliciis, tot tam dira, ac vel dictu, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quisquam est, qui alias omnes, si in unum conferantur, scientias cum hac, qua ista tam pulchra, tam admirabilia tam divina traduntur, ullo modo comparandas putet? †. Hæc verò una est omni cura, studio, contentione dignissima. Hæc una est non tam liberalis vocanda, quam liberatrix. Hæc aurea illa catena est, qua cum cœlestibus terrestria copulantur. Hæc scala illà est, quam

probas similitudine ducta à morbi cognitione.

Exclamatio.

Apostrophe.

Comparatio.

Complexio.

olim per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in cœlum scandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare demittentem semetipsum ex augustissimo illo majestatis suæ fastigio, seseque accommodantem ad humanæ conditionis humilitatem: rursusque eundem defunctum nobili illa servandorum mortalium provincia, spoliatisque inferis (ô rem omni humana cogitatione sublimiorem!) in cœlum sublimem raptum, vallatumque ac stipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginosissimis illis Satanæ ergastulis erutorum multitudine, justo ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neque disjecta muri parte, sed valvis suo sanguine reclusis, iter eodem nobis omnibus aperientem. † Atque hæc quidem quamvis ejusmodi sunt, ut ad excitandum inflammandumque quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur; tamen ex tam ubere campo alia quædam, nisi molestum est, proferamus. † Verè enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementum in corporibus cœlestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quandam veluti faecem esse dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, in aliis scientiis fæcem contineri. Namque ut hinc nostra se primum efferat oratio, quis nescit, quantoperè se in perscrutandis rerum principiis veteres Philosophi torserint, quamque nihil, si res ad verum exigatur, effecerint? (Dum alius mundum hunc & quidquid in eo vel aspectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutissimorum corporum concursione coaluisse, qui si vel unam earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquam ista tam stultè incogitanterque scripsisset: alius æternum esse eum,

Transitio cum captatione attentionis.

Comparatur Theol. cum Philosophia.

Tantum Theol. alias scientias excellit quantum flos faecem; id probat à vanitate Philosophorum.

cum, neque desiturum unquam, neque exordium ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertens hac ratione illam, à qua ipse tantoperè abhorrebat, infinitatem induci, qui verò optimè sensisse creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adjungunt, quasi ut artifex, ita Deus sine materia nihil possit efficere. Quid Theologi? hujus universitatis esse auctorem ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus sæculis antecessisset, quo temporis puncto ipsi placuit, mundum hunc, & quæ illius ambitu continentur, sine ullis vectibus, sine ullis ferramentis, sine ulla materia, verbo tantùm ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundemque assidua sua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, & vicissitudines efficit. Quod statos orbium cœlestium cursus, quòd certas siderum trajectiones, quòd constitutis vicibus insignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modum non fortunæ temeritate, aut vi ulla materiæ dirigi, sed divina providentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philosophi? Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrum, alius cordi suffusum sanguinem, alius spiritum innatantem sanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi quidem ista consideranti, certamen aliquod insaniæ suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum. veluti cinno, nihil fere colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum variè insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tam seria risum captare atque aucupari putes; ut apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil

Theol. docet Deum omnium effectorem.

Vituperantur Philosophi ob diversitatem opinionum de animo.

omninò esse contendit, veritus, credo, ne quid posset tam absurdè aut fatuè dici, ut id nemo dixisset Philosophorum. † Illa verò multo etiam apud eos perturbatior atque implicatior quæstio est, permaneatne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporum, idem sit interitus animorum, Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cum tam multa sibi cum suibus convenirent, se hoc uno ab eis interesse. Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, sed non perpetuam tribuunt, Pythagoras verò jucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem sit fortè hodie Gallus gallinaceus, qui tempore belli Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato, quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest:

Philosophorum de immortalitate animæ opinions.

Τυδείδην δ' οὔτ' ἂρ γνοίης σὺν τεύχεσι μαινόμενον
Οὔτε κατὰ τρῶας ὁμιλέοντ' ἀμφὶ καὶ ἀχαιούς.

Obscuritate enim se involvens sua in neutram partem satis apertè propendet, ut penè in legem Solonis incurrere videatur: ille autem proximè quidem omnium accedit ad veritatem, sed ei tam multa mendacia admiscet, ut non absurdè dicant, † qui eum dicunt poeticè philosophari. Quid porrò de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam & individuam esse naturam, ad exemplar divinitatis expressam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, quæ corpore soluta, si se purè ac piè gesserit, in cælum evolet, æternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem: sin se malis, iisque inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam desituris damnanda suppliciis deprimatur. Quod si quæ de Deo à balbutientibus Philosophis dicta sunt, cum solida Theologorum

Aristoteles dicitur poeticè fabulari.

Laudatur Theolog. quod veram tradat doctrinam.

rum

rum doctrina comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia & explorata, & salutaria tradere, illos vero neque satis quid dicant intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Tiresia. Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. † Quod si quis eam, quæ ex levioribus studiis percipitur, amœnitatem requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiæ campis frustra desideraverit. † Nam sive poeticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis unquam ita in hoc genere excelluit, ut cum Davide comparatus non sordeat? Nisi fortè Orpheum, Homerum, Pindarum de levissimis plerumque &c. nugis verba fundentes audire præstat, quam illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem, nunc ejusdem auxilium in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, quæ multis postea sæculis contigerunt, ita subjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles, in tabula expinguere potuisset. Sive historiæ cognitione ducimur, unde veriores, unde scitu digniores historias, quam ex sacris literis repetere poterimus? An verò suavius est cognoscere quid Cræso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti obliquè Apollo, quàm quid Mosi ad Pharaonem, quid Samueli in Palestinos proficiscenti, apertè ac perspicuè Deus ipse responderit; Quomodo Regulus à Carthaginensibus, quàm quomodo servator & [illegible] humani generis Christus, à Judæis omni crudelissimorum suppliciorum genere devexatus fuerit? Jucundiusne aut fructuosius arbitramur intelligere, quibus artibus

Laudatur à jucunditate.

à versuum jucunditate.

tibus Assyrii, Persæ, Romani cæteras nationes devicerint, quam quibus augustissimi illi religionis nostræ Principes, aliique deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianæ ditionis terminos ampliaverint? O hebetes & stupidos, aut, ut verius dicam, miseros, & perditos, si qui harum rerum suavitatem fructumq; non sentiunt? Contra verò ô ter & quater beatos illos, quorum ita est affectus animus, ut nusquam suavius, quam in his studiis conquiescat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis: non eos voluptatum illecebræ molliunt: liberi & pravis omnibus cupiditatibus soluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ Vitæ effectricem hauriunt, & ex illis perpetuò virentibus campis flores suavissimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam est intermoritura suavitas: Deo serviunt, Deo adhærent, ejus tantùm gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæque olim plenè percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione percipiunt. † Ergo sive domi, sive foris versentur, cum Deo assiduè colloquuntur, sive prosperis rerum urantur successibus, eidem, ut prosperitatis suæ auctori gratias agunt, †sive quid eis adversi accidit (quanquam quid ejusmodi viris accidere adversi queat?) sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid à Deo immittitur, summi beneficii loco habendum esse dicunt. Prô Deùm immortalem! quid est, si hoc non est feliciter vivere, & in terris vitam cœlestium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix! Quid sine te non modò nos, sed omninò vita hominum esse potuisset? tu depravatas impurissimis opinionibus homi-

Fructus ex lectione S. Scripturæ manantes.

1. *Contemptus divitiarum & bonorum.*

2. *Virtutum Ornatus.*

3. *Fruis Deo.*

4. *Non frangi adversis.*

Apostrophe ad Theol. enumerans bona, quæ adfert hominibus.

hominum mentes, velut de integro interpolasti: tu distractos dissipatosque variis idolorum cultibus homines in unius veræ Religionis societatem convocasti; tu magistra morum ac disciplinæ fuisti: ac veluti sol exoriens nubium caliginem dissipat, veluti sidus, quod Castoris & Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesque dispellit: ità tu divinitùs exorta & tenebras ignorantiæ dissipasti, & illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis velut Helyce aut Cynosura quæpiam es, ad quam universus navigationis, id est vitæ nostræ cursus dirigatur. Tu ignis ille cælestis es, quem verus ille Prometheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos qui se tibi à teneris unguiculis penitus totosque tradunt: miseros contra, qui ut proci Homerici ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiam profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur, At vos, viri optimi, quos partim hujus præstantissimæ disciplinæ verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atque initiatos videmus, macti inquam, macti animis, neque vos aut labor deterreat, aut voluptates avocent, quo minus in sacratissima illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum sudorumque vestrorum, & magna hic inter homines præmia, & infinitis partibus majora sunt in cœlo divinitùs constituta.

Peroratio qua spe præmiorum audire; ad studium Theolog. incitat.

DIXI.

DE

DE LAUDIBUS LITERARUM.

ORATIO II.

Habita Venetiis Menſe Octobri Anno cIↃ. IↃ. Liv.

Exordium ſumit à loci amplitudine, auditorum dignitate, materiæque præſtantia, quæ dicenti timorem incutiunt.

QUæ ſingula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere conſueverunt, Patres ampliſſimi, voſque cæteri cives ornatiſſimi; ea mihi ſeſe hodierno die objiciunt univerſa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid poteſt, Venetiis dicimus: ſive audientium dignitas, magna lectiſſimorum hominum adſtante frequentia dicimus: ſive ipſa orationis materia, dicendique conditio, ita dicimus, ut ſit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentiſque omnibus in hoc litterarum certamine periclitandum. † Venetiis dicere ſi quiſquam eſt, qui parum putet, eum neceſſe eſt in maximarum, earundemque toto orbe notiſſimarum rerum ignoratione verſari. Ecquis enim eſt hodiè tam inacceſſus, tam ab omni hominum conſortio remotus in terris locus, quo non hujus præſtantiſſimæ civitatis fama pervaſerit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta diſciplinis atq; artibus, quàm non jam pridem florentiſſima Venetorum Reſpublica, non gloria modò & ſplendore nominis ſui, verum etiam admiratione compleverit? Hæc vero firmamenta Reipublicæ, hæc ornamenta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudandarumque artium præclariſſima lumina intuentem, non commoveri, tantum id quidem eſt, ut, non dicam, in meam hanc mediocri-

Loci amplitudo ſumitur à laudibus & præſtantia Venetiarum.

tatem

tatem ingenii, sed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de se judicia non extimescat, cadere posse videatur. † Etenim si eloquentissimos olim viros accepimus, cùm ad dicendum venissent, unius principis aspectu ita conturbatos fuisse, ut obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neque comparandus cum illis omninò sum, & apud vos dico Senatores amplissimi, ad quos cum oculorum converto aciem, totidem mihi confessum principum videor intueri: Ac cæteri quidem sæpè ad eam excusationem confugiunt; ut se, cùm tenuitatis suæ conscii essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum sive precibus, sive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetiviisse, quàm detractare non potuisse dicant: quam totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioque præcludit. Non enim detractantes, sed ultro nobis deposcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulsi, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus: ut si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, causa nulla sit, quin omnes accusandam potiùs nostram temeritatem, quam imbecillitatem sublevandam putent. † Equidem cùm & ab ineunte ætate tum domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura honestarum artium studia coluerim, & ubi primum per ætatem licuit, quæ mihi meo ipse labore pepereram, aliis tradere ingressus, novem prope jam annos in hac dicendi ac docendi exercitatione consumpserim, tamen superiora illa considerans, ira commovebar animo, facilè ut hoc potuerim abstinere consilio, nisi me huc summa de vestra singulari humanitate concepta spes, & magna quædam approbandæ vobis, si minus eruditionis, at certe voluntatis meæ cupiditas impulisset. †

Auditorum dignitas, cum laude senatorum Venetorum.

Captatio benevolentiæ.

Ac

Propositio cum partitione.

Ac, mihi quidem, & cujus rei causa in hunc locum ascenderim, & ad quos verba facturus sum, cogitanti, prorsùs ità videtur, nullo in argumento meam commodius orationem posse versari, quam si literarum disciplina quantum non ornamenti solum, verum etiam præsidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus sæculis repetita memoria exponam: minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingeniis præditos, à studiis liberalium doctrinarum eruditos, à diuturno assiduoque magnarum rerum usu peritos: sed quia libenter facio, ut, quarum artium perceptа scientiâ unumquemque vestrûm vehementer affici constat, earum animos vestros jucunda commemoratione delectem. † Quæ cum ita se habeant, mihique ipsa per se delectæ ad dicendum materiæ dignitas satis magnam audientiam factura videatur, tamen magis consuetudine, quam quod ita necessarium judicem, petam à vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis. † Magna omnino vis, magnumque momentum positum est in literis, viri amplissimi, ad conservandas, bonisq; cumulandas omnibus civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam humana omnia referenda sunt, è singulorum civium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaque virtute præcipuè sita sit, & ad perfectam virtutem consequendam necessariam quandam præcursionem adhibeant literæ: illud profectò consequitur, ut, nisi in qua literarum cultura vigeat, florere absolutè civitas nulla possit. † Ponite vobis ante oculos omnes ætatis humanæ partes, omnem publicorun

Altera benevolentiæ captatio à laude auditorum.

Captat attentionem à materiæ pulchritudine.

Confirmationis pars prima; in qua nullam civitatem sine literis florere posse dicit.

Apostrophe ad

tem-

temporum varietatem, omnes instituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omninò reperietis, quæ non ita literarum auxilio indigeat, ut, eas si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Ex nos ubi primùm firmiùs incedere, atq; articulatius loqui cœpimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestissimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis saluberrimis complent: non tantum bene dicendi, verum etiam bene vivendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriæ: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui semel bene peritus inbiberint, ii nunquam non postea & vitii turpitudinem omni studio refugient, & officii honestatisq; rationem rebus aliis omnibus anteponent. † Ut autem in semente posita spes, messis est, ita totius reliquæ vitæ expectatio ab educatione pueritiæ pendet. † Ubi verò infirmam illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adolescentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos injicere, præter literarum tractationem potest? † Themistoclem olim, cum somnum capere adolescens non posset, dicere solitum tradunt, se Miltiadis trophæo, quiescere volentem, excitari: † quanto eos acrius incendi atq; inflammari necesse est, qui quotidie non unius, se innumerabilium hominum virtute præstantium trophæa non è marmore constituta ad exigui prædicationem temporis: sed ad omnem æternitatem commendata literis intuentur. † Neque verò pertimescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qui ætatis suæ florem literarum studiis dedican-

audiores, ubi literas solem mundi sustulisse videatur. Pueritiæ quid conferant literæ?

Similitudo.

Adolescentiam domare & instruunt literæ

Ab exemplo.

A minori ad majus

Occurrit objectioni

dum

dum esse statuerunt Tanta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum sese pascentis animi, ut ea, qui fruantur, ab iis neque laboris tædium, neque avocantium voluptatum blanditiæ sentiantur. † Itaque sapienter Poetæ cum cæteros omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Minervam modò & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini juris esse voluerunt. † Quin etiam illud ab iisdem memoriæ proditum est, Jasonem olim, cæterosque Argonautas, cùm eam insulam, quæ ab amœnitate, florumque copia nomen invenerat, præternavigarent, periculumque esset ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, unum in Orpheo perfugium habuisse: qui cum assedisset in puppi, simulque fides blandis impellere digitis, simul vocem illam, qua rupes nemoraque traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosque audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur. Hoc figmento, quid tandem aliud doctissimi homines, nisi id, quod nos volumus, indicarunt? * Florida videlicet illa insula juventus est: eam qui quasi prætervehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est voluptatum blanditiis decepti, & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quod nam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? Quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis lyra? cujus suavitatem qui percipiunt, ii & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali conjunctam gloria consequuntur. * Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio majoris exstinguit. * Quanto autem voluptas ea, quæ di-

Literæ ad pudicitiam incitant.

Confirmat exemplo.

Applicatio exempli.

Simile.

Laudat à

discendo sentitur cæteris omnibus major, sinceriorque sit, vel illud indicio est, quod aliarum; etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem quandam esse, ac tædium confitentur; hujus ut quisque percepit plurimum, ita eam acrius, atque avidius concupiscit. † Quod si cui fortè dubium est, prodeat in medium † Chrysippus, qui sæpè studio intentus, tanta voluptate perfruebatur, ut eum tanquam extra se positum, cibi potionisque caperet oblivio. † Prodeat solertissimus ille cælestium orbium non perscrutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes; qui non modò earum rerum, quas natura fert; præ ea, quam capiebat è studiis, oblectatione memor non erat, sed in illa ipsa Syracusanæ urbis direptione, ita defixus erat in studio, ut prius hostilis gladii cuspidem corpore excepetit, quam urbem in hostium potestatem veniisse sentiret. † O rem omnium sæculorum admiratione dignissimam! Diripiebatur urbs ea tempestate omnium opulentissima, effusi per vias milites, ut in quemque inciderant, sine ullo sexus, ætatis, ordinis discrimine obvios contrucidabant; undique gladiorum fulgor præstringebat oculos, undique armorum sonitus, undique cadentium tectorum fragor audiebatur, puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaq; omnia circumsonabant: ipsa urbs penè dimota & convulsa sedibus suis suorum civium in cæde ac sanguine natabat, cum unius hominis mens in media civitate, civitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat, † Solonem verò accepimus, etiam in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudisseque assidentes amicos de re quapiam; submisse, ne ipsi molestiam parerent;

voluptas quæ ex liberis percipitur.

Id variis exemplis probat.

1.

2.

Exclamatio cum descriptione urbis ab hostibus interceptæ.

3. *Solon etiam moriens discere*

rent, disputantes, erecto, ut potuit, jam semimortuo capite, rogasse eos, ut aliquanto loquerentur elatius: sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discessum è vita jucundiorem fore. O discendi cupiditas, quid non efficis, ubi semel generosa ingenia occupasti? † Tenebatur homo sapientissimus gravissima vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus penè corporis partibus sensus abscesserat: Egregius ille animus, mox liber ac solutus futurus, è corporeis vinculis exsilire cupiebat: cùm quidquid supererat virium, eo contulit, ut deficiente lingua, vocibusque interruptis, ac morientibus suum doctrinæ, cogitationisque desiderium indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse, qui ne mori quidem, nisi discendo, voluerit? Merito igitur tamdiu floruit Athenienſium Respub. quamdiu tam præclari viri tenuit disciplinam. Sed, ut eò redeamus, unde nos facta præclarissimorum hominum mentìo paulisper abduxit, dici profectò non potest, adolescentes nobilissimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio: dici, inquam, non potest, ea studia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento & auxilio futura sint, cùm vos & generis vestri nobilitas, & vestra virtus ad Reip. gubernacula admoverit. † Etenim quibus artibus civitates præcipuè conservantur, pietate, justitia, fortitudine, imprimisque prudentia, earum sunt omnium artium quasi semina literarum prodita monumentis. Neq; verò hæc à me ita disputantur, ut contendam, nisi literis eruditum civem patriæ utilem esse neminem posse: sed hoc dico, nisi literis exculti sint ii, qui velut in Reip. puppi sedentes, clavum tenent, multis eos muneris sui,

celebat.

Amplificatio & laudatio cupiditatis Solonis.

Confirmatio, & apostrophe ad adolescentes Venetos.

Ostendit necessarias esse literas ad reip. administrandam.

iis-

siisque præcipuis partibus necessariò defuturos. † Nam cùm duo publicorum temporum genera sint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessarium; quomodo ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura describere, quantum cuique tribuendum sit, intelligere, civium inter se dissidia componere, verba publicè facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, nisi qui hæc sibi de literarium fontibus haurienda omnia existimaverit? Nisi verò eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, ut qui reipub. præest, quamvis literarum sit expers, tamen ad eas res, quas modò enumeravimus, aliena opera non incommodè utatur. † An verò T. Manlium Torquatum memoriæ proditum est, cùm consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorum, & summum imperium detrectasse; quod indignum duceret, ei capita ac fortunas cæterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui alieno ingenio, alienaque lingua ad omnia uti necesse habebunt, ii satis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere optimèque consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Appium legimus: cujus verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quid cogitare præclarum potest? † Sed sunt quidam homines, qui cum literarum tractationem tranquillis pacatisque temporibus & honestam imprimis & utilem esse fateantur, iidem tamen cùm occupata bello ali-

Divisio temporum.

Occurritur objectionibus Variis.

Responsionis loco Torquati factum commemorat.

2. Objectio literas bello tempore inutiles esse.

quo civitas eſt, latere eas quaſi perterritas metu, & inter turbarum lituorumque clangorem, nullum ſui amplius præbere uſum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error eſt, & quantum vel in medio bellorum tumultu literæ valeant, aperiendum. *Reſponſio.* * Etenim ſi corporis tantum, non etiam animi viribus bella gererentur, tum iſti fortaſſe aliquid dicerent: nunc quis eſt, qui cùm mihi & maximum eſſe in bellis conſilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bona ex parte literarum ſtudio comparari, certè quidem inſigniter augeri, confirmarique conceſſerit, idem tamen earum ſcientiam in bello inutilem eſſe contendat? * An ignoramus celebre illud regium regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius poti*Comprobat Agamemnonis vota per interrogationem.* retur, non Achillis aut Ajacis, ſed Neſtoris decem ſimiles optabat ſibi? Neque temporis nobis ad vivendum à natura præſcripti ea longitudo eſt, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuiſſe unus idemque poſſit: itaque qui unum alterumve ſpectarunt, multum ſibi militaris prudentiæ collegiſſe exiſtimantur. Quid eos judicabimus, qui hoc ſibi diuturna librorum evolutione pepererunt, ut omnibus quotquot poſt hominum memoriam geſta ſunt, bellis interfuiſſe videantur? Quod ſi quis ita bella aliquot ſpectare poſſet, ut utriuſque partis conſilia teneret, rerum adminiſtrandarum viam, rationemque cognoſceret, evidentius animo cerneret, quid non ei poſtea in rebus bellicis omnium conſenſu tribueretur? At hæc omnia, qui verſantur in literis aliaque plurima, ac pulcherrima otioſi ſedentes conſequuntur. † Taceo, quam multa ex*Præteritio.* preſſa ſint eruditiſſimorum hominum ſcriptis de virtute, de gloria, de charitate patriæ,

de

de animorum æternitate, de præmiis, quæ post mortem manent eos, qui se pro patria animosè ac fortiter gesserint: quæ tantam vim habent, ut neque qui ea ignorant, veræ laudis habere gustum, neq; qui tractant, veræ & solidæ gloriæ ullam omninò rem anteferre possint. Quid illud, an non magna vis est? quod sæpè labentes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuisse revocatos? † Citetur Testis Lacedæmoniorum civitas, cujus exercitus Tyrtæi poetæ versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messeniis victoriam reportavit. † Dies me deficiet, si aut eruditos homines, qui bellicis laudibus præstiterunt, aut fortissimos imperatores, qui eruditionis ac doctrinæ gloria excelluerunt, enumerare instituam. Nam & Architam Tarentinum sexies exercitum duxisse comperimus, & Melissum navalibus aliquot victoriis insignem fuisse, & ter stipendia fecisse Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello civibus suis operam præstitisse. † Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themistoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani imperii columina Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, alioſque innumerabiles proferam? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tùm præstantes doctrinæ studiis fuisse, † Historiæ loquuntur. Nam Julium Cæsarem quis nescit utra laude præstaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem, quanto literarum ardore flagraverit, vel ex eo colligi potest, quòd ea ipsa nocte, quæ mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties dicitur. Atque hoc præclare olim intellexisse videntur Mitylenæi: Præcipuam esse in Repub. vim literarum,

Concervatio exemplorum.

Hyperbole.

Præterito.

Metaphoræ.

rarum, qui quos populos bello devicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi ut ne liberos suos literas edocerent. Sciebant videlicet eas tantùm civitates florere posse, in quibus literarum studia colerentur. † Cujus rei cur tandem aliunde exempla reperamus? An verò Cives, quòd viget hodie vestra Respub. quod floret, quòd beata est, quòd cùm cæteræ orbis universi partes gravissimis bellorum tempestatibus agitentur, una hæc (quod ei Deus opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quam quod ei & præsunt homines cum cæteris omnibus, tum hac eruditionis & scientiæ laude clarissimi, & seniores eorum simillimi præfuerunt? † O divine Plato, tua sunt omnia & dicta & cogitata præclara! Tu dicere solebas, tunc demum Respub. beatas fore, cùm eas aut Philosophi cœpissent regere, aut qui regerent, philosophari. Tuum hoc sapientissimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Resp. comprobavit. Equidem quo longius in altum evehor, Patres amplissimi, eo mihi amplior & patentior orationis quasi cursus ostenditur. † Sed & temporis me ratio, & vestra singularis sapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando respiciam, monet. Neque enim credibile est, posse aut me, aut quenquam de literarum præstantia fructibusque, qui ex earum tractatione capiuntur, vobiscum melius, aut copiosius quam unumquemque vestrum secum loqui, & mihi non tam orationis conquirenda copia est, quàm vestra satietas refugienda. Itaq; finem dicendi faciam, si vos prius etiam atque etiam rogavero, ut si fortè minus à me ornatè ac copiosè dictum est, quam & hujus loci amplitudo, & summa audi-

Conversio ad Venetos, in qua dicit urbem Venetam beatam quod à literatis regatur.

Apostrophe ad Platonem

Peroratio, in qua Venetis ad blanditur, seque excusat & commendat.

audientium dignitas poſtulabat, meum tamen idcircò placendi vobis ſtudium ne improbetis. Ego quidem ſi non indignus à vobis, qui ſæpiùs audiar, judicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler : ſin fortè : ſed reprimam me : neq; committam ut meis ipſe votis videar malè ominari, qui tamen à tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modo laboris, ſed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die veſtro ſingulari beneficio videor conſecutus.

DIXI.

DE UTILITATE AC PRÆSTANTIA LITERARUM humaniorum, adverſus quoſdam earum vituperatores.

ORATIO III.

Habita Venetiis Poſtridie Non. Octob. Anno CIↃ IↃ. LV.

Ordiu. ab adve ſariorum & ſua de literis

PErmultos eſſe intelligo, qui de his literis, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibere ſententiam, ut earum tractationem leve quiddam eſſe, ac nugatorium exiſtiment : neq; aut magnos admodum labores ab iis ſuſcipi, qui eas juventuti tradant, aut eorum magnoperè fructuoſam eſſe Reip. induſtriam, in eis deniq; non exquiſitam ullam ac reconditam, ſed circumforaneam quandam hauſtamq; de triviis ac circulis requiri

easque docentibus opinione.

Auctoris opinio.

quiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita dissentio, ut ex omnibus, qui se aliquid docere profitentur, horum vel gravissimum munus esse contendam: neq; ullos esse, qui aut horum plus perferant, aut majores in Rep. pariant fructus: doctrinæ deniq; à nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: constitui hodierno die, Patres amplissimi, vosq; cæteri viri ornatissimi, eam mihi ad dicendum materiam sumere, & nobilissimam studiorum partem, quantum id quidem in me positum erit, à contemptu atque ab intolerabili ineruditorum hominum insolentia vindicare. † Et verò quid aut huic tempori, aut omnino meo muneri facere convenientius possim; quam ut, quæ mihi studia celebritatis aliquid cùm aliis in locis, tum hac ipsa in civitate pepererunt; à quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunque profluxi hominum famam; iis quoque vicissim oratione mea splendoris ac claritatis afferre aliquid coner? † Præsertim cum qui hoc literarum genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, Patres amplissimi, singulari spectataque in omnibus rebus, ac penè divina sapientia nonnihil eadem superbia detrahant. Etenim, si hæc tota res tam levis est, quam isti eam videri volunt, quæ vos tandem causa commovit, ut proximo superiore anno propositis publicè bellis, studiosorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinæque contentionem excitaretis, utque iis qui vobis in eo certamine probati essent, honestissimum postea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certè una res ad coercendam istorum temeritatem satis ponderis habere debebat: ut si hebetiores eos natura stolidioresque finxisset, quam ut pervidere harum rerum præstantiam

Propositio.

Benevolentiam parat ab ipsis literis.

A personarum audiendorum.

am

am possent, quod tamen vestro talium virorum judicio probatum foret, magnum esse aliquid ac præclarum sulpicarentur. † Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum est: adeste animis, mihique breviter ostendenti, quàm varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui literas humaniores docent: eademque opera, quantos ex eorum gravitate atque industria Respub. percipiat fructus, non aures modo, sed mentes quoque attentas, quæso, paulisper adhibete. Atque adeò, ut hæc tota controversia melius dijudicetur, operæ pretium est, initio, quænam sit illorum contemptorum humanitatis oratio, cognoscere, † Qui quoniam eos qui hasce literas tractant, ad nullum ferè majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas causas, non ad dicendam de rebus gravioribus sententiam: facilè in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, præter poëticas quasdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compositas, & aliquot levia comendæ ac poliendæ orationis præcepta, nihil omninò teneri putent: † Quid autem magni negotii est, inquiunt, in puerorum consessu de ejusmodi figmentis commemorare ac modò de Thebano, modò de Trojano bello, modò de Ulyssis, aut Æneæ erroribus, molli, & ad inanem oblectationem composito sermonis genere disserere, identidemque velut è quibusdam arculis accommodata colorandæ orationi pigmenta depromere? Ecquæ autem magna eruditio est, scire quot navibus Græci ad oppugnandum Ilium accesserint, quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenæ simulachrum, ut Euripides prodidit. Quod emolumentum ex istorum

Attentionem parat orationi, eaque in duas partitur partes.

Propositio adversariorum argumenta.

1. Literas ad res graviores tractandas non prodesse.

2. Poëtarum figmenta inutilia.

rum omnium scientia ; quod detrimentum ex ignoratione percipi potest. † Nam cæterarum quidem artium professores quantum utilitatis afferant, perfacilè est ad intelligendum. † Sive enim Dialecticos spectes, ab iis certa quædam veri falsique in rebus omnibus cognoscendi ratio traditur, ii se, quid cuique consentaneum sit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur ; quæ sit dividendi, quæ finiendi, quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere præseferunt. Quid Physici ? qui rerum principia causasque tractant; qui, quo modo quidque gignatur, quoque modo intereat, edisserunt ; qui nimborum, fulminum, tempestatumque causas, qui corporum cœlestium magnitudines, intervalla, cursus, progressiones, institiones : qui animi naturam, qui rationem sensuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras, qui stirpium, qui omnium fermè rerum, quæ gignuntur è terra; naturas ita persequuntur, nulla ut pars, ab eis cœlo, mari, terra, ut poetæ loquuntur, prætermissa sit : hæc cum tractant, mediocriterne Reipub. prosunt ? † Nam si ad eos te convertas, qui eam susceperunt Philosophiæ partem, in qua de rebus expetendis fugiendisque disseritur, ii verò sunt, quorum industriæ nulla unquam poterunt præmia satis ampla reperiri. Quibus enim, quamque præclaris in rebus eorum disputationes consumi videmus, qui hoc primùm docent, qui sit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium : quod unum intueri, quò omnes actiones, omnes cogitationes, omnia consilia referre oporteat: quot sint virtutum, quotque vitiorum genera, quibusque modis illas assequi, ab his declinare possimus : quo modo exultanti, jactantique se, & detrectanti rationis imperium, frenos

3. Cæteras verò scientias prodesse. Quid Dialecticus conferat ad res gravioris momenti. Quid Physicus.

Quid Moralis Philosophia.

inji-

injicere oporteat cupiditati: tum quomodo quisque se in re familiari gubernanda gerere debeat: postremò quo nihil pulchrius, nihil præclarius, nihil denique divinius, ne votis quidem conceptis optari potest, quibus moribus, institutis, legibus temperandæ sint civitates, quibus illæ modis fundari, atque institui, quibus augeri, atq; amplificari: quibus denique copiosissimæ, locupletissimæ, uno verbo, beatissimæ effici possint. † O res præclaras, & ardentissimo studio, summaq; corporis atq; animi contentione dignissimas! O vitæ Philosophia gubernatrix! O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix! Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere: tuum est omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras evellere, stirpes elidere, semina extinguere. Meritò divinus Plato nihil te præstantius hominum generi à Diis immortalibus dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, si quam habent, & se ulla ex parte cum Philosophiæ doctoribus conferendos esse prædicent. Qui si aliquod fortè paulò abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inauratâ statuâ putant, nonnunquam etiam de ejusmodi tricis ita inter se digladiantur, ut pro aris & focis certamen suscepisse videantur. † Hæc verè est, patres amplissimi, eorum, qui studia laboresque nostros deprimere conantur oratio: qui quòd Philosophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus, ut eam non plus amet, pluriſve faciat: quod autem nullum censent

Exclamatio cum laude Philosophiæ per Apostrophen.

Invectio in humaniores literas docentes.

Adversariorum argumentis respondet.

studiis

studiis atque artibus nostris cum ea esse commercium, in eo quantoperè fallantur, facilè ex iis, quæ dicturus sum, intelligetur, † Nam primum omnium, si hoc ipsis concederemus, nihil aliud à nobis, quàm Poëticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi; non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos referri. Etenim Poetarum fabulæ, quas isti tantòperè exagitant, & insectantur, non levia quædam, & frugis expertia otiosorum hominum commenta sunt: immò verò sub eis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique sapientia continetur. Eratosthenem quendam fuisse ajunt, qui Poeticen ita contemneret, ut Homerum ineptæ loquacitatis magistrum nominaret. † At certè Plato, ac Aristoteles, quorum non paulò major est, quam nescio cujus Eratosthenis auctoritas, ita sæpè repetitis ex eo testimoniis utuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, ut eum non tantùm studiosissimè legisse, sed vix unquam de manibus deposuisse videantur. Itaque mirari solco, cum quidam, qui se Philosophos videri cupiunt, & quidem ejusmodi Philosophos, ut tanquam Atlante cœlum, ita Philosophiam supercilio suo niti putent, ita despicatui ducunt Poetas, ut eorum scripta aspicere se dignari negent. † Qui quidem cujusmodi Philosophi sint, ipsi viderint; cum eos contemnant, quos Philosophorum coryphæus Plato, modo sapientiæ Patres ac duces, modo Deorum interpretes, modò Deorum filios vocat. Aristoteles autem, cujus isti se germanos esse interpretes gloriantur, non tantum,

In poëticis fabulis sumnam latere sapientiam ostendit.

Confirmat auctoritatibus.

Laus Poëtarum.

ſum, ut antè dixi, in omnibus ſcriptis ſuis identidem poetarum teſtimoniis utitur, verùm etiam libro primo de ſapientia, Philoſophum omnem fabulatum amatorem eſſe confirmat. Quod igitur Ariſtoteleos eſſe ſe ajunt, fortaſſe verius, ſine dubio quidem verioſimilius dicerent, ſi ſe ab Epicuro eſſe affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuiſſe Philoſophum accepimus, qui cum omnem elegantiam doctrinæ, tum poetarum præcipuè ſcripta contemneret. Quod quidem ſe, negligendis poetis, ex Ariſtotelis diſciplina ac familia cenſeri volunt, in eo, meo quidem judicio, faciunt & imprudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tempore propoſitum non eſt, ut de poetarum laude dicam, quod ſi eſſet, facilè oſtenderem omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quàm à Philoſophis ipſis doceri.

Philoſophi poetas contemnentes, Epicuri ſectatores ſunt.

† Non igitur cùm poetatum libros interpretamur, inanibus fabellis nutricum more, animos ducimus; ſed ſementem quandam virtutis atque doctrinæ facimus: non in levibus minimeque frugiferis rebus operam ſumimus, ſed præcepta ſapientiæ, quò faciliùs in animos influant, inſatiabili quadam admirabilium rerum, varietate condimus. Quid, cùm ornatè ac copiosè loquendi præcepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quæ ſemper principem locum in omni benè inſtituta civitate tenuerunt? † An neſcimus, eloquentiam à gravissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Hæc enim eſt illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu ſuo flectit audientium animos, eosque pulchritudinis ſuæ ſplendore obſtupefactos quibuſdam velut habenis numeroſæ orationis regit. Hæc illa eſt, quæ conſolatur mœrentes, afflictos excitat, jacentes erigit, quæ ſceleratis exitio eſt, innocen-

Oſtenditur Literarum profeſſores utilem Reip. operam navare.

Laus eloquentiæ ab effectu.

tibus

tibus præsidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinæ furores & nefariè in patriam inita consilia dissipavit: hac togatus superavit armatos: ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis major rem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, majus omnibus Tyrannis imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni possunt illi quidem corpora constringere, animis nullam adhibere vim possunt: hi verò dominantur in animis, quæque ipsis honesta atque utilia videntur, ea non facere modò alios, sed etiam velle cogunt; illi invitis imperant, hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odiosi sunt omnibus, hos in omne hominum genus beneficos perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque verò non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius præstantiam intelligunt: sed quod assequi non queunt, invidiosè vituperare malunt, quàm ingenuè de imbecillitate suarum virium confiteri: Orationis igitur meæ summa eò redit denique: etiam si nihil aliud à nobis requireretur, quàm ut explicaremus poëtarum fabulas, & juventuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire posset, indicaremus: tamen neque mediocriter Reipublicæ prodesse nos, neque parvis in rebus contemnendisque versari. † Nunc tantùm est, ut ea solùm requirantur à nobis: ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum, qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaque hoc inter nos & alios interest, quod alii eos tractant scriptores, quorum uno aliquo de genere tota disputatio est: (Non enim ferè de libris Dialecticorum, Physicorumve, aut in iis quibus medicinæ jurisve civilis scientia continetur,

Exemplis comprobat. Pulchra contraria posita.

Postrema confirmationis pars in qua dicit, litteras docentes reliquas. omnes scientias degustare

tur, quidquam reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis;) at nobis ii quotidiè sunt explicandi libri, qui cum scripti sint à viris omni scientia excultis, ipsi quoque innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. Itaque cæteri etiamsi eam unam artem tenent quam docent, aliarum omnium sint omninò rudes: tamen sufficere posse suo muneri existimantur: neque unquam aut medico turpe habitum est, nescire leges, aut jurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam non tenere. Nos uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem ac pernoscenda penitùs, sed degustanda tamen, & delibanda necessariò est. Non longè abierimus: Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati sumus. Quàm multa ibi nos explicare meminerunt, qui tunc aderant, in quibus alios propemodum omnes juris civilis ignoratio fefellerat? Libros ejusdem de finibus nunc ipsum interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque libros ignorari necesse est. Quid astrorum ratio? Quid terrarum situs? nisi qui hæc utraque utcunque teneat, satisne se quisquam idoneum poetarum interpretem profiteri potest? Et tamen usque eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari, & nihil in docendo aliud quàm puerilem voluptatem aucupari putent? Nam illud quoq; minimè prætermittendū est, quod à graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque multis quidem in locis latina oratio postulatur. Itaque ruant licet in dicendo: & impurè, improprié, bar-

deberet. Discrimen inter literarum, & aliarum scientiarum professores.

Ab Exemplo.

barbarè loquantur: ſuo id eis quodam jure licere creditur : † at nobis dicentibus, ſunt qui quoſdam quaſi laqueos tendant, ut ſi quid exciderit patum expolitum, diem nobis continuo dicant violatæ latinitatis; quodque poſtremæ iniquitatis eſt, peccare nos putant, nili in iis etiam quæ ſubitò fundimus, plurimi illigati ſint & verborum & ſententiarum lepores. Quæ cum ita ſint, quis eſt qui non intelligat, ſi hominum exſpectationi hujus profeſſionis ſatisfacere cupiamus, infinitos eſſe nobis labores exhauriendos? Deſinant igitur deſinant iſti alienæ induſtriæ contemptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem ſtultitiæ atque invidentiæ indicem. Vos verò, Patres ampliſſimi, pergite, ut facitis, benignitate veſtra labores noſtros fovere: ut hæc florentiſſima, & bonarum artium ſtudiis deditiſſima juventus, exercitationibus hiſce noſtris ad virtutem præparata atq; præculta, veſtram olim in hac feliciſſima Repub. gubernanda ſapientiam faciliùs imitari queat.

In adverſarios argumentum retorquet.

Concluſio arguens adverſarios & incuſans Venetos.

D I X I.

DE PHILOSOPHIÆ ET ELOQUENTIÆ CONJUNCTIONE.

ORATIO IV.

Habita Venetiis Menſe Octobri Anno

clɔ. Iɔ. Lvii.

SI quis fortè veſtrum eſt, auditores, cui admirabile videatur, quòd cum cæteri ordinis meì homines in orationis ferè alicujus, aut poëmatis explicatione verſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum rerum ex uberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem cauſa, vix eſſe attingendos putent: ego contra & altero abhinc anno quoque Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſimè diſputatur explicaverim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimum diſputationes, in quibus hujus anni curriculum conficerem elegerim: is ſi mei conſilii atque inſtituti cauſam rationemque cognoverit, ſimul & id, quod facio, probabit; & me, ſi aliter feciſſem, inſtam doctorum & intelligentium reprehenſionem nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. Ego enim, auditores, ſemper in ea fui ſententia, præclaram illam minimè communium contritarumque rerum ſcientiam, quam Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profitentur; ita eſſe cum facultate ornatè copioſèque dicendi conjunctam atque copulatam, ut eas qui diſtrahere ac divellere conarentur;

Ratio ſuæ opinionis: docendi methodus:

Exordium ſumit à ſua & aliorum lectione:

& vel rerum cognitionem sine ullo fastu ad politæ orationis instrumento consectari se diceret, vel verborum flosculis contenti, ne aspirarent quidem ad reconditos sapientiæ fructus, pessimè utrosque tum suis, tum alienis studiis consulere, & exitiale quasi corporis & animi dissidium inducere arbitrarer. Igitur & ab ipso ætatis meæ principio ita studiorum meorum rationem comparavi, ut exornandæ orationis curam cum rerum investigatione conjungerem: & postea omnibus, qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam præsertim in præstantissimorum omnis memoriæ hominum signatam atque impressam vestigiis viderent, ipsi quoque toto pectore, omnique animi contentione sequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria, ab iis, † quibus cor, ut ajunt, saperet, ut leves futilesq; contemni: & eos qui se ita penitus rerum indagationi tradidissent, ut de comparanda lautæ orationis supellectile non laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo simulatque mihi publicè munus illud assignatum est, ut iter vobis ad ea studia præirem, quibus exculti, Reipub. aliquando usum aliquem afferre possetis, statim id consilium cepi, ut alternis annis modò Ciceronis orationes, modò ejusdem ad Philosophiam pertinentes libros interpretarer. Itaq; primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinæ accusationis librorum explicatione consumptus est. Secundò dissidentes veterum de summo bono scientias quinq; libris expositas accuratè persecutisumus. Tertium Catilinariæ sibi orationes vindicarunt.

Adagium.

runt. † Hoc autem quarto, quem nunc fe-
licibus ingredimur auſpiciis, quas vobis au-
ditores, quam exquiſitas, quamq; præclaras
avidarum doctrinæ mentium epulas apparavi?
Decrevi enim animos veſtros ipſa ſui cogniti-
one paſcere, eorumque vim ab omnibus re-
bus externis avocatam, totam in ſeipſam col-
ligere, & ad naturæ ſuæ contemplationem tra-
ducere, & illam divinæ auræ particulam, quæ
in nobis omnibus latet, conſiderandam, cog-
noſcendamque proponere. Excutiendæ nobis
erunt omnes veterum Philoſophorum biblio-
thecæ: † perluſtranda omnis antiquitas, re-
plicanda omnium veterum hiſtoriarum, mo-
numentorumque memoria: ut ſciamus, quid
homines ſapientiſſimi de humanis animis ſen-
ſerint, quibus rationibus & argumentis addu-
cti divinos eſſe eos, & interitus expertes cùm
ſibi, tùm aliis perſuaſerint: exagitanda &
coarguenda eorum cæcitas, amentiæ immani-
tas, qui alia in opinione fuerint: confir-
mandus ac muniendus animus adverſus mor-
tis metum, proferenda exempla eorum, qui
mortem partim adventantem deſpicatui habue-
rint, ac pro nihilo putaverint, partim etiam
cunctantem cupidè accerſierint. Stultè illi
quidem: ſed tamen ut apertè oſtenderent, ſe
nullo modo de animorum immortalitate dubi-
tare: ut corporeis vinculis exuti ac liberi in
illas ſedes, in quibus puros à ſcelerum conta-
gione animos poſt obitum verſari, acceperant
evolarent. O præclaram diſputationem, & vel tro
omnium concurſu, ſtudio, attentione dig-
niſſimam. Etenim ſi verè ſcripſit Ariſtoteles,
magis expetendam eſſe quantulamcunque præ-
ſtantium rerum, & remotarum à captu vul-
gi cognitionem & intelligentiam, quàm com-
munium rerum & pervagatarum quamlibet
exquiſitam tractationem, quis eſt qui non vi-

Conciliat ſibi auditorum animos à rei utilitate & jucunditate.

Hyperbole.

Exclamatio à ſimili.

deat, quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil est divinæ naturæ propius aut similius, quamlibet accuratæ aliarum rerum cognitioni multis esse partibus anteponendam? Etsi nemo est, quem non vel nitido conceptâ speculo, vel periti artificis expressa manu corporis sui figura delectet: quantò jucundiùs, quantò suaviùs esse debet, expressam doctissimorum hominum ingeniis animi sui quasi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quod vitam nihil magis conturbet, quam mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos esse profitemur? Non sine magnis hæc meis laboribus, sudoribus, vigiliis fient; sed mihi cum rerum ipsarum pulchritudo, tum flagrantissima cupiditas studia vestra modis omnibus adjuvandi, omnem laborem non modò facilem ac tolerabilem, verùm etiam dulcem jucundumque reddit. † Alios vulgaria atque obsoleta delectent: vos mecum, auditores, ad hæc recondita & abstrusa contendite. Illos humilia, nos sublimia; illos proclivia, nos ardua, illos in promptu posita: nos à vulgarium oculis remota delectent: illos deterreat & examinet difficultas, nos exacuat & exstimulet: illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor: illi nihil sibi proponant, quod non quilibet unus è multis consequi possit: nos quidquid ignavi vel sperare audeant, nostro indignum studio esse ducamus. † Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui quod vel erroris caligine occæcati, hæc Philosophiæ cum eloquentia conjunctio quam sit fructuosa, non vident, vel invidiæ veneno suffusi, ad quæ adspirare ipsi non queunt, ea præstare alios indignantur: vel denique, quod, si omnia aliorum consilia atque instituta reprehendant, ita se demum sibi aliquam judi-

Contrasita conglobata.

Quid inscientes ad dicendum.

judicii famam confecturos esse confidunt: quæ in re nobis laus ac commendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos atque accusare non verentur, clamantque regendos esse professionum fines, suisque quamque limitibus ac terminis coercendam: neque patiendum, ut aut Philosophi, quæ sunt eloquentium usurpent, aut diserti Philosophica attingant: ejusque rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere posse videantur. † Statui hodierno die, auditores, vobis disceptatoribus atque arbitris adversus eos disserere, & quidem ea lege disserere, ut nisi eos non dicam ego, sed ipsa Philosophia eloquentiæ armis instructa fregerit atque abjecerit, causam nullam dicam, quin illi præclarè sentire, nos desipere; illi consideratè ac sapienter loqui, nos vaticinari atque insanire, illi studiis adolescentum optimè consulere, nos iisdem vehementissimè officere judicemur. Intelligitis autem, esse mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alii levem & ineruditam loquacitatem, alii inornatam & indisertam Philosophiam colunt; adversus quos utrosque dum differo, peto à vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum utramque vobis maximopere cordi esse novi, ut studium meum attentione vestra excitetis, attentionem silentio indicetis. † Primum autem congrediamur cum delicatis illis & mollibus, quos perindè ac parvos puerulos, severa & torva quodammodò philosophiæ facies ita deterret, ut ad eam propius accedere non audeant: efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene sperare jussi, socios se nobis

Propositio.

Partitio bipartitionis.

Attentionis postulatio.

1. *Partis confutationis.*

Apostrophe.

bis honestissimi laboris adjungant; vos igitur alloquor, quicunq; vocum illecebris tanquam aliqua dulcedine cantuum capti ad eas, tanquam ad Sirenios Scopulos adhærescendum putatis. Ecquid intelligitis omnem orationem ex rebus constare & ex verbis: rerum autem copiam & ubertatem non aliundè, quàm à Philosophis peti posse: idcircoque esse Philosophiæ cognitionem eloquenti futuro necessariam? Non enim ut lusciniis canendi, sic hominibus loquendi facultatem oblectationis causa natura concessit: nec tantum munus suum, tanquam præclarum ad aures modo demulcendas voluit adhiberi: sed cum eos ita fabricata esset, ut eis rationis societatem cùm Diis immortalibus intercedere voluisset, aptosque eos fecisset ad rerum præstantissimarum cognitionem adhibito studio consequendam: instrumentum etiam largita est, quo de illis rebus inter se differere, easque alii cum aliis communicare possent. Placet autem hoc loco hujus disputationis principia paulò altiùs repetere, & ex ipsis Philosophorum libris causæ nostræ firmamenta desumere, atque istis Philosophiæ contemptoribus, earum rerum, quas contemnunt, specimen aliquod exhibere. † Interjectum quodammodo & intermedium est hominum genus inter animantes consilii expertes, & inter puritissimas illas mentes ab omni corporis societate secretas: ita ut illis quidem superius perfectiusque sit, his autem inferius, minusq; perfectum. Nam illæ quidem sensibus tantùm vigentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hæ verò sine ullo sensuum adminiculo ac ministerio, simplicissimis notionibus, quæcunque ipsis ad intelligendum objecta sunt, apprehendunt. Homines autem possunt illi quidem ad rerum intelligentiam

Divisio creaturarum in 3. genera.

provehi

provehi, eoque sunt mutis animantibus superiores : sed quoniam immortalis ipsorum, & simplex & cœlestis animus, mortalis, & concreti, & terrestris domicilio corporis hebetatur, eo fit ut ad cognitionem & scientiam sine sensuum ministerio pervenire non possit. Itaque rectè Plato mentis internuncios, quasique satellites sensus nominavit, eosdemque duces ad veritatem esse dixit; ejus autem auditor Aristoteles pronunciavit nihil intelligi, nisi prius aliquid sensu perceptum fuisset, quod quasi viam stravisset, ad illud intelligendum. Idemque alio loco statuit, si cui sensum aliquem à primo ortu natura denegaverit, eidem necessario aliquam esse scientiam defuturam. Cum autem duobus tanquam itineribus ad scientiam pervenire liceat, quod alia reperimus ipsi per nos quasique parimus, alia verò ab aliis accipimus : quorum illam inventionem, hanc disciplinam vocant, necesse erat, ad earum utramque sensum aliquem accommodari. Sed cum cæteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem sensus ad rerum præstantissimarum indagationem, aurium verò ad earundem, cùm ab alio traderentur, perceptionem ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem communicandarum participandarumque animi notionum, eadem natura orationem esse voluit, cumque cæteris animantibus sonos modò quosdam dedisset, quibus voluptatem, dolorem, desideria naturæ, affectus denique indicarent : distinctam hominibus articulatamque tribuit vocem, undè eos Homerus μέροπας nominavit, quam cum ipsi arbitratu suo flexissent, atque variassent, quasique compacto statuissent, quam cuique voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea quæ animo concepissent patefacienda uterentur. Sic fit, ut

† *Quid hominis sensus.*

res quidem ipsæ singulares percipiantur sensibus : qua ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones : ad eas verò evolvendas, & in medium proferendas adhiberi debeat oratio. † Cujus usus cum ad eos tantum qui eodem tempore, iisdemque in locis viverent, pertineret, hoc amplius machinata est hominum solertia literas, quæ ut voces notionum, sic hæ vocum ipsarum essent notæ, efficerentque, ut & absentes cum absentibus, & ii qui multis ante sæculis floruissent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquido constare arbitror id, quod in hujus sermonis ingressione posueram, orationem non oblectandarum aurium causa nobis esse à natura tributam : sed ut animus, cum se rerum cognitione saturasset, haberet quomodo alios ad earum communicationem vocare posset. † Quomodo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi nisi loqui didicerint : aut quicquam egregium discere, nisi qui philosophorum monumenta contriverint ? Etenim qui sunt tandem scriptores illi, qui distincte ordinateq; dicendi præcepta tradunt ? Philosophi : Qui rerum admirabilium, quæ in terris mundoq; fiunt, causas aperiunt : Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium, qui animantium ortus, progressus, naturas, vires, utilitates prosequuntur ? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendæ vitæ, qui de moderandis affectibus disputant ? Philosophi. † à Philosophis omnis doctriua liberalis, à Philosophis omnis historia, à Philosophis omnis artium varietas sumi potest : ab his oratores, ab his imperatores, ab his rerum publicarum rectores exiterunt : neq; quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis excelluit, qui non

Quare literæ inventæ.

1. *Argumentum cum interrogatione.*

Simplocè seu complexio.

Repetitio.

non prius in Philosophorum † officina politus ac limatus fuisset. † At mihi quidem sæpè numero permirum videri solet, reperiri nonnullos usq; eò excordes, ut oratoris munus ab homine Philosophiæ ignaro sustineri posse credant. Nam cum illi ipsi fateantur tria esse quæ orator dicendo efficere debeat, ut fidem faciat iis qui audiunt, ut eos suavitate perfundat, & ut eorum animos aptis & accommodatis, ad obtinendum id quod vult, affectibus concitet: nullum est horum, quod mihi sine Philosophiæ auxilio perfici posse videatur. An verò faciendæ fidei erit idoneus, qui non illos à Philosophis propositos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum susceperit, acutè circumscriptâ conclusione conficere, tum ea, quæ ab adversariis allata sint, subtiliter dissolvere, quorum tandem est, nisi Philosophorum? Neque verò video, quomodo delectare, nisi fortè pueros, aut hominum puerorum simillimos queat inanis & nullo librata sententiarum pondere oratio. Quid ita? nempè quod, ut præclare docet Aristoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad statum naturæ ipsius accommodatum & congruentem. † Itaque corpora cùm aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulsione & ejectione superfluentium rerum lætantur; & in animis idem usu venire credendum est. † Quid est autem, quod natura duce concupiscat animus, ad quod feratur, cujus perpetua quasi fame sitique teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio. † Hic illi cibus, hic pastus proprius,

Metaphora.

2. Argumentum.

à simili.

Ethicologia.

Antithesis.

ac naturalis est, eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantum concionis animos insatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis sermo cum urbanitatis sale perspersus est, tum distinctus & illuminatus doctrinæ notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, novarum usque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modo clamores faciunt, modo auditores admiratione percussos silere, & uno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud verò, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, & quocunque collibuit flectere quis unquam niti Philosophia munitus consequetur? *Amplificatio.* † An verò vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad misericordiam adducere, vel à misericordia abducere audientes, & eos quasi gubernaculo, quodam linguæ impellere arbitratu suo poterit, qui non horum omnium affectuum causas rationesque pronoverit? Sed increbuit sermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inspiciantur quidem Philosophorum libri, satis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipsis Rhetorum scriptis posse desumi. † Quod si ita est, quid, quæso commovit veteres illos, qui dicendi laude cæteris antecelluisse perhibentur, ut tantam curam, tantumque studium in audiendis Philosophis, & in perscrutandis penitusque cognoscendis eorum præceptis consumerent? Quid Periclem illum, cujus in libris persuadendi Deam sessitaviſſe dictum est, quem fulgurare, quem tonare, quem permiscere Græciam, Comici veteres tradide-

Adversariorum argumenta refellit auctoritate & exemplis.

diderunt? quid igitur illum impulit, ut Anaxagoræ se Phytico eruendum daret, eumque affectaretur, si ad illam, ad quam adspirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat esse momenti? Quid Demosthenem, quid Marcum Tullium commemorem? tantam in utroq; dicendi copiam fuisse censeremus, nisi ille Platonem, hic Philonem, Diodorum, Possidonium, aliosq; permultos nobiles Philosophos studiosè ac diligenter audisset? Qui si ea, quæ ab illis accipiebant, à dicendi magistris accipere potuissent, non ab alienis illa mutuari & corrogare potius, quàm domo & à suis petere maluissent. † At quæruntur asperam quodammodo, & salebrosam esse Philosophiam, inamœnumq; illius studium, quodque nulla dulcedine aut allicere, aut allectos detinere animos possit. † O molles ac voluptarios homines! Vos igitur in tanta rerum præstantia ac dignitate etiam delicias quæritis? & quo vobis itinere ad sapientiam aditus patet, suscipere illud abnuitis, nisi viam videatis tum mollissimam & planissimam, tum rosis & violis constratam, quamque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiam si perpetuo per Athonis & Caucasi nives, si per ferventes Lybiæ arenas gradiendum foret, tamen, si viri esseris, omnem laborem, omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore versari. † Scitote enim hoc studium, quod vos asperum & inamœnum putatis, ita esse dulce, itaque jucundum, ut nihil suavius, aut jucundius, ne votis quidem concepris experi possit. † Cui rei vel illud argumento sit, quod qui se illi semel penitus tradiderunt, ii postea neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis

2. *Aldo vulgario-rum argumentum.*

Excla-matio cum in-vectione.

A con-cessio.

Probat Philoso-phiam jucun-dam.

tis

tis ab eo avocari queunt. † Possem in hoc loco evagari latius, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoria, tum vivis ac spirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio brevem esse admoneret. † Nunc igitur quam poterimus brevissimè, eorum refutemus errorem, qui se ita Philosophiæ studio contentos esse ajunt, ut omnem orationis cultum penitùs negligant. Quorum non unum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt nisi verborum elegantiam Philosopho minime necessariam esse, quidam etiam indecoram esse contendunt. Sunt qui cum eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse, ut unus idemque in utroque excellat, & tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate præstet: idcircoque nolle se in sequendo eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii est. † Nam ne nos quidem dicimus ita necessariam esse Philosopho eloquentiam, ut ea si careat, nomen suum tueri ac retinere non possit: sed profecto sordida hominum, planeque misera vita sit, si studia nostra necessitate tantum, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. † Casis contectis stramine & angustis tuguriis, ac gurgustiis, opertis etiam plaustris, ut Scytæ, aut ut Cynici, doliis cœli defendere injurias possùmus, idque ad necessitatem satis est. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? in vestitu, cultuque corporis, si nihil spectemus aliud, nisi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut solem; ut frigus arceamus, satis fuerit vel pellibus animalium corpus amicire: an quisquam propterea honestior civilem ea in re consuetudinem negligat? Sic & in hoc genere studiorum non in iis modo, quibus nullo modo, carere, verum etiam in iis, quibus satis com-

modè

Apophasis.

1. *Pars confutationis tripartitæ.*

1. *Adversariorum opinio.*

2.

3.

1. *refellitio.*

2. *similis.*

Applicatio similium.

modè cáterè non possumus, elaborandum neque tantum necessitas, verùm etiam dignitas, & pulchritudo spectanda est: præcipuè cum omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum summa utilitate natura ipsa copularit. Hos igitur sine ulla contumelia dimittamus: tantum moneamus, ut, si in omnibus vitæ partibus ornatus rationem habendam esse ducunt, in studiis quoque eam omittendam non esse, facto refellendi fateantur. † Isti nobis acriùs insectandi sunt, vehementiusque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter se Philosophos visum iri putant, quàm si dictione inquinatissima utantur, & ut sues in luto ac cœno, sic ipsi in orationis sordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditum est, qui pedore ac squalore horridi, pannis obsiti, semper illoti, semper intonsi, semper impexi, illo suo incultu ac neglectu corporis, Philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valdè dissimilis est eorum amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam Philosophiæ professoribus convenire ajunt. Atque illi tamen eò tolerabiliores, quod corporis colendi curam multi, ornandæ orationis studium nemo olim, qui aliquo inter Philosophos loco haberetur, neglexit. † Nisi forte quis Epicurum (& eos qui ab eo sint) objiciat: quos ego vix in hominum, in Philosophorum quidem numero nullo habendos esse censeo. Est autem operæ pretium audire, quomodo hanc suam tam præposteram, tamque absurdam opinionem confirment. † Gravis alicujus, & severæ matronæ Philosophiam similem esse ajunt, quam omnis fucus dedeceat: quæ nativa pulchritudine contenta, augere

Respondet 2. Argum.

Antecæcupatio.

Descriptio Philosophiæ.

gere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Ut incultos & horrentes solitariosque lucos plus habere majestasis ac venerationis, quam nitidas & viridicatas, & digestis in quicuncem arboribus consitas sylvas, sic squalentem, &, ut ita dixerim, impexam, nescio quomodo augustiorem & majestatis pleniorem videri, quam comptam, & quasi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita responsum volumus: non si calamistro intortus capillus, & buccæ minio ac cerussa fluentes, & vulsa supercilia, & quæsitus artè dentium candor matronam dedecent: continò illuviem, & situm, ac sordes decere. Est & suus non modo matri familias, verum etiam viro cultus; &, ut reprehendendus sit, si quotidiè radatur ad speculum, quod tamen Africanum fecisse accepimus, & facie feminibusque lævatis in publicum prodeat. Sic si quis Patroclem illum imitari velit, quem cavillans Aristophanes, nunquam in vita laviſſe dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam sudorem detergat, nemo sit, qui non fœdum illius adspectum, & tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neq; verò nos à Philosophó eximus, ut verborum paritatem ac similitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur, neque, si agrestem esse illius & inconcinnam locutionem nolumus: effœminatam & canticorum similem volumus: neque tam ut rerum præstantiam verborum splendore illuminet, quam ut ne illam orationis impuritate contaminet, postulamus.

Apostrophe ad adversarios.

Tu mihi cum de rebus cognitu dignissimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta evomas, ut, qui audierunt, non hominem loqui, sed asinum rudere existiment; & tamen ea fatuitate atque impudentia sis, ut homines po-

litè dicendi cupidos despicias, & illud, quod tu facis, voces Philosophicè loqui. Nam illud, quòd in eo majestatem quandam, & quasi religionem inesse vis, vide ne potius impium sit, ut vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enim vero, si ea demum sacra ac religiosa sunt, quæ ornatu carent: removeatur aurum à templis, gemmæ, signa, tabulæ, donaria denique omnis generis removeantur. Sed hoc vel cogitare nefarium est: fateamur id, quod ratio quodammodo ipsa præscribit, neque opes usquam melius, quam in Dei cultu, neque dicendi copiam præclarius quam in excolenda exornandaque Philosophia collocari. Supereſt, ut iis satisfaciamus, qui negant Philosophiam cum eloquentia posse conjungi, necessarioque qui alteram ex animo colat, ei esse alteram deserendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraque excidat periculum esse. Qui cum hæc dicunt, si de sui tantum ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi essent, nunc cum ex se ipsis alios metiantur, & quod se præstare posse diffidunt, id universè ac generatim fieri non posse pronuncient, in eo quàm vehementer errent, admonendi videntur. † Usque eòne rerum veterum, & ejus ipsius, quam profitemini, Philosophiæ imperiti estis, ut summam in Philosophis veteribus extitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Ecquis unquam Platonem, aut Philosophiæ scientia, aut dicendi facultate superavit? de quo Cicero, bonus imprimis æstimator eloquentiæ, ita magnificè sentiebat, Jovem ut ipsum, si Græcè loqui vellet, non alio quam Platonis sermone usurum esse diceret. Quid Aristoteles? non & ipse docendi præcepta unus omnium optimè tradidit, & ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nomi-

Resp. ad 3.

† *Ostendit veteres Philosophos eloquentes fuisse.*

nominarit : non Xenophontis summi Philosophi ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus à loquendi divinitate nomen invenit? non posterioribus seculis eam in Carneade vim fuisse proditum est, nullam ut unquam rem confirmandam susceperit, quàm non probaverit, nullam impugnandam, quàm non everterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cum recentium & domesticorum copia suppetat? Hæc civitas quàm multos & olim protulit, & quotidie profert; qui ut nemini, quin utraque laude præstiterint, ita omnibus, utra potius præstiterint, ambiguum relinquunt. † Quorum vos adolescentes, per Deum immortalem exemplum imitamini, neque omittite; ut Veneta civitas; quæ semper toto orbe terrarum habita est fœcundissima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præstantium parens, per vestram ignaviam, atque desidiam ista tam præclara laude spolietur. An verò Vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam sibi dulce præter virtutem & eruditionem putarunt, quidquam virtuti; quidquam eruditioni anteponendum esse ducetis? at exteræ nationes; non alio potius; quàm Venetorum hominum exemplo; ad eas colendas excitari atque inflammari solent. Hic sedem virtutis, hic domicilium literarum, hic seminarium quoddam præstantium virorum esse omnes uno consensu gentes externæ confitentur. Hanc vos tam præclaram, tamque magnificam laudem, quæ ad hunc usque diem semper & crevit & floruit, vestra culpa decrescere ac deflorescere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, cæterosque heroas, consecrata ad omnem posteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conscendissent, nisi, quamdiu vixere, illam, ad quam

Peroratio, cum adhortatione ad juventutem Venetam, à laude Venetiarum.

mea

mea vos cohortatur oratio, Philosophiæ cum eloquentia conjunctionem, posthabita omni alia cognitione coluissent. Hos spectate adolescentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctesque cogitate, & ad eam vestra industria exæquandam contendite. Habetis in hac civitate publice constitutos homines eruditissimos, qui vobis in illo itinere duces optimi esse possint. Quorum me in societatem, licet valde ipsis omnibus imparem, quando ipsa Respublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde possem in ipsius civitatis oculis, voluntatis erga vos meæ quotidianas significationes dare: equidem non parcam labori, abjectisque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero tantum conferam ad ingenia vestra omni in genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda.

D I X I.

PRO FRANCISCO II. GALLIARUM REGE AD PIUM IV.

ORATIO V.

Habita Romæ postridie Kalend. Maij. Anno cIↃ. Ↄ. Lx.

OMnes quidem Christianos principes, Pie Pontifex maxime, credibile est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio admirabili quadam lætitia perfusos esse: nec eorum fuisse quenquam, quin sublatis in cœlum manibus, omni-

Ordiτur à gratulatione Principum, ob Pium 4. Pontificem electum.

um rerum moderatori Deo singularibus verbis gratias egerit, quod sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, ut te potissimum deligerent, quem in ista dignitatis sede celsissima concordibus suffragiis collocarent. Sed quantò nostri Reges observantia erga Romanam Ecclesiam, & insigni atque assiduo defendendæ ornandæque illius studio cæteros ex omni antiquitate superarunt: tantò Francisci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quam pro virili parte gaudium fuit. † Quare, etsi non dubitabat, quin tu declarissimo viro, Episcopo Engolismensi, Oratore apud te suo, cujus fidem & integritatem tibi planè perspectam esse novit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Ecclesiam, & optimè, & libentissimè cogniturus esses, tamen ut illustriorem etiam & expressiorem significationem voluntatis suæ omnibus hominibus daret, judicavit sibi faciendum esse, ut ad te ex suis eo propriè nomine ejusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea causæ, propter quas eum tibi unum ex omnibus gratissimum atque acceptissimum fore confideret. Misit igitur clarissimum & nobilissimum equitem, Joannem Badonem à Burdæsia, ejus quem modo nominavi Episcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium consiliorum participem, cujus in maximis rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam habet, quique præterea pietate, & observantia erga hanc Sedem neque fratri, neque cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permissu, regiæ voluntatis hodiernâ die apud te constitutus interpres, gratulor non tam equidem tibi, Beatissime Pater, quam universæ Christianæ Reipub. quæ pristi-

Ratio missi legati, & orationis habitæ.

Initium laudum & confabulationis.

priſtinum illum ſplendorem ſuum, qui magno bonorum omnium mœrore apud pleraſque gentes pravis opinionibus corruptas, magis ac magis in ſingulos dies obſoleſcebat, brevi ſe, tuo ductu atque auſpiciis recuperaturam, non dubitanter ſibi de tua præſtanti bonitate ac ſapientia pollicetur. † Summa planè omnia, ac prope divina in eo requirun- *Quæ Pontifici neceſſaria.*
tur, qui clavum in Eccleſiæ navi teneat, cujus à nutu pendeant leges: cujus ad pedes Reges ipſi ſe abjiciant: cujus arbitrio pandatur cœlum: qui denique ſupra omne humanæ dignitatis faſtigium evectus, Dei perſonam inter homines ſuſtineat. † Nam ſi divinæ li- *A minori ad majus.*
teræ à quolibet Epiſcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in omni ejus vita reprehenſione pateat locus: neque gravitatem ejus muneris dignè à quoquam ſuſtineri poſſe tradunt, niſi quem pietas, prudentia juſtitia, uno verbo, virtus ſuis omnibus numeris abſoluta commendet: quid in eo † qui omni tempore cum ſummo *Antonomaſia.*
imperio tractare gubernacula Eccleſiæ debeat, cujus vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro oraculo futura ſit, quanto hæc omnia requiri majora & divinitati propiora cenſemus? Itaque, ut alia, ſic hoc quoque ſanctè ac ſapienter inſtitutum eſt à majoribus, ut quoties de ſummo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur: interea dum ea de re ampliſſimus Cardinalium ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & privatim & publicè precarentur à Deo, ut eum ipſe gregi ſuo præficeret; quem digniſſimum, quem ad publicam concordiam & tranquillitatem aut conſtituendam, aut conſervandam aptiſſimum, quem denique; quantum humana conditio fert, ſui ſimillimum judicaret. Quod ſi ejuſmodi Pontificem ulla un-

quam tempora desiderarunt, nostrorum certè is status est, ut nunquam magis ex illius Sedis auctoritate universi orbis salus pependisse videatur. † Non enim Petri navis, ut solebat, placido mari, secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinum vis vel exercitatissimis metuenda rectoribus agitat: ut quanquam à naufragio quidem nullum periculum est, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam sæva tempestas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea brevia præcipites abripiat, unde postea nec enatare ipsi, nec evadere atque emergere alieno auxilio possint. Quo nos omnes divinæ bonitati majores agere gratias convenit, quæ deploratis propè jam rebus, certè quidem in summum discrimen adductis, & extrema spe pendentibus, eum gubernatorem dedit, quo meliorem, & ad hæc omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, sed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur præcipimus mentibus ejus diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominum sermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortassis etiam quorundam è nostris licentiori, & dissolutiori vivendi genere offensæ, abscíderunt se ipsos à corpore Ecclesiæ, & adversus eam impium ac nefarium bellum susceperunt, mutato consilio, ad sanitatem redeant, & erroris sui veniam petentes, depositâ omni contumacia, sanctissimis pedibus tuis osculum figant. O præclarum illum triumphum, & cum omnibus, tum iis præcipuè, de quibus agetur, optabilem! † Non enim tu illos opprimere, sed oppressos erigere; non in servitutem adducere, sed à teterrima servitute in veram libertatem asse-

Discribit statum orbis consinuis metaphoris.

Contrafossium.

asserere, non perdere sed servare vis: non eorum sanguinem fundere, sed, ne sanguis JESU-CHRISTI frustra pro eis effusus sit, efficere, non retortis post tergum manibus, collo catenis gravato ante currum ducere, sed iis ipsis vinculis, quibus impediti tenentur, exsolvere meditaris. Quibus igitur ipsis, nisi in eo ut vincantur nulla spes salutis est: credimus usque eò præfractos ac pervicaces fore, ut ad extremum perire per obstinationem animi malint, quàm cedendo, & obsequendo servari? † Immò verò certa spes est, cessuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modò, sed cœlo ipsi hilaritatem allaturus est? * Nam si, cum unus aliquis, qui à recto vivendi tramite deflexerat, in viam redit, innumerabiles illas legiones angelorum exultare ac gestire gaudio credimus, quid tandem facturas esse auguramur, cum tot hominum miserabiliter nunc in suam perniciem ruentium millia resipuerint, & unde Satanæ instigatione discesserant, eo se sancti Spiritus afflatu instincta receperint? * Age igitur optimè, maxime Pontifex, præripe posteris tuis hanc gloriam: & quod aliquando fieri necesse est, id ut te potissimum Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus nostris, ut in eis olim legatur pestilentissimas opiniones, quæ quasi contagione quadam paulatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis provincias pervaserant, auctoritate tua † disjectas, dissipatas, extinctas, exterminatas fuisse. Damnentur votorum suorum per te omnes veræ pietatis studiosi, qui multos jam annos nihil ardentius à Deo quàm concordiam & hârum dissensionum finem efflagitant. † Signetur hoc præcipuè titulo Pontificatus tuus: ut si quis quon-

Adjunctio, dissolutio & contrapositio.

A similè.

Apostrophe ad Pontificem.

Synonyma.

Allusio ad nomen.

quondam non expreſſo nomine Pium quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & ægrotis Eccleſiæ membris tam ſalubrem medicinam adhibuerit; ut etiam ea, quæ deſperata videbantur, integra & incolumia conſervarit. *Exclamatio.* * O nos beatos, cum illa, ut ſperamus, evenerint! O te Pontificem omnibus omnibus maximum ac beatiſſimum! Quæ futura eſt tam barbara aut tam longinqua natio, quo non tam divini beneficii à te in totum hominum genus collati, fama perveniat? Quæ tam ingratæ literæ, quæ de tuis laudibus conticeſcant? Quæ tam ſurda poſteritas, quæ clamores noſtros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam verò tam præclaræ rei & ſuſcipiendæ occaſionem, & ex animi ſententia conficiendæ ſpem tibi offerre tempus ipſum videtur. *Carolum 5. intelligit & Franciſcum Galliæ Regem.* † Nam ſuperioribus annis, cùm duo Chriſtianorum maximi potentiſſimique Reges gravi & diuturno bello inter ſe contenderent: cæterorum autem Principum non ferè quiſquam eſſet, qui non ad alterutram partem aut ſuaptè voluntate inclinaret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam neceſſitate traheretur: † *Diclytem.* cùm undique armorum fulgor, ſtrepitus, terror, omnium oculos, aures, animos præſtringeret, obtunderet, conſternaret: † cum quibuſdam locis, pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent: quam qui agros ipſos aut ſua, aut aliena cæde quotidiè cruentando pinguiores efficerent, eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione, † & improbi ac conſcelerati homines, opinionum ſuarum venena per omnes populos fidentius atque impunius ſpargerent, & principes, aliis cogitationibus occupati ad coercendam illorum audaciam animum convertere non ſatis commodè poſſent. Habet in ſe bellum cum alia mala

Incommoda belli.

Lutherus ſcilicet & Calvinus.

mala plurima, tum illud imprimis, quod & malè animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus connivendi necessitatem. At nunc cum divino numine atroces illi bellorum impetus resederint: cùm illa tam diu exoptata pax cœlo demissa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilibus dissidebant, æterno, ut speramus, fœdere conjunxerit: quis non intelligit fore, ut principes, aliis curis soluti, ad purgandas provincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices evellendas atque excidendas toto pectore incumbant; * Quod quidem Franciscus, Rex Christianissimus, & jam nunc diligentissimè facit, & diligentius atque animosius indies facturum se esse profitetur. Meminit enim, eis se majoribus editum, qui ut sectas religioni nostræ inimicas exstirparent, ut Christiani nominis fines, quam longissimè propagarent, ut Apostolicæ Sedis auctoritatem sanctam atque inviolatam præstarent, nullam sibi unquam difficultatem pertimescendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarunt. An ille cum vetera illa Christianæ pietatis columina, Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomannos, aliosque innumerabiles heroas, hæresum extinctores, veræ fidei assertores, Pontificiæ dignitatis vindices ae propugnatores memoria repetat, † eorumque se sanguinem ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est: † &, ut vetera taceantur, cum se Francisco primo prognatum, Erico secundo natum recordetur, duobus post hominum memoriam præstantissimis Regibus, quorum utriusque tanta tamque insignia exstiterunt in Ecclesiam promerita, maximo animo majo-

* *Laudatur Franciscus Rex à religione.*

† *Hypallage &c.*

Præterea missio.

rum ſuorum veſtigia non perſequatur? ille verò faciet nec adæquare modo eorum gloriam, verùm etiam ſi fieri poſſit, ſuperare conabitur: quique ſe principem inter Eccleſiæ filios locum obtinere intelligat, ut illo ſe honore digniſſimum præſtet, omni ſtudio elaborabit. Tu modo, Pater beatiſſime, pro tua ſingulari, & eximia ſapientia, quid ad compeſcendos tumultus, & ad ſtatum Eccleſiæ componendum utiliſſimum ſit, ſtatuito. Notum eſt maximas ſæpe, & pernicioſiſſimas in Eccleſia diſſenſiones, ritè convocato ex omnibus Chriſtianæ ditionis partibus Epiſcoporum Concilio, ſedatas fuiſſe. Eadem ratione ſi tibi nunc quoq; ægrotis exulceratiſque rebus ſubveniendum eſſe videatur: nihil eſt, quod Regi gratius aut optatius poſſit accidere, neque tibi dubium eſſe debet, quin ipſe omnes vires ſuas eo collaturus ſit, ut quæcumque ab ejuſmodi Concilio decreta fuerint, piè inviolateque ſerventur. Omninò autem Beatiſſime Pater, quæcunque obedientia ab optimo & obſequentiſſimo filio præſtari poteſt, eam tibi Rex ſumma fide, ſummaque conſtantia præſtiturus eſt, idque ſe ſemper facturum eſſe per hos clariſſimos & ornatiſſimos viros, oratores ſuos, ſanctiſſimè pollicetur. Tu viciſſim perge ut facis, & Regem ipſum, † & univerſum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multæ ſunt cauſæ, quæ te, ut id facias, excitare debent. Primum ipſa muneris ampliſſimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit, ratio: Deinde ardentiſſimum illud ſtudium, quod ſemper uſque à Clodovæo viguit in Regibus noſtris, adjuvandi Romanam Eccleſiam: ut quoties ita tempora tulerunt, ſe regnumque ſuum in apertum diſcrimen abjicere maluerint, quam Eccleſiæ laboranti deeſſe. † Qua ex re illud aſſecuti ſunt,

Synecdoche.

ut ex ipsis, & eorum posteris primus inter Ecclesiæ filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illâ nominis sanguinisque conjunctio, quæ inter te, & lectissimam, omnique laude, ac prædicatione dignissimam fœminam Catharinam regis matrem intercedit. Nam cum ei neque quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipse omnium optimè nosti, quàm ut te tertium è gente sua summum Pontificem videret: neque majorem lætitiam attulerit, quàm cum intellexit, se id, quod tantopere optaverat, consecutam: æquum est, tanto illius erga te studio parem à te voluntatem referri. † Possemus & alia eodem pertinentia proferre, nisi ea jam mutuæ inter te, & regem voluntatis testimonia utrimque data essent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipse tibi dicto audiens futurus sit, & tu eum paterna benevolentia prosecuturus. * Hæc habuimus, Beatissime Pater, quæ tibi Francisci II. Christianissimi Regis nomine exponeremus. Nunc cum idem Scotiæ regnum obtineat, unâ ipse cum Maria uxore, à qua illud dotis nomine accepit omnes tibi ejus & opes, & copias deferunt, seque omnibus in rebus auctoritati tuæ libentissimè obtemperaturos, omnemq; tibi quæ à filiis debetur, obedientiam præstituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem à capite arcessere necesse sit, quæcunque de Galliæ regno diximus, eadem ut de Scotiæ quoque regno dicta esse existimes, obsecramus.

Francia 1. Ecclesiæ filius.

Præteritio.

Peroratio.

DIXI.

PRO ANTONIO REGE NAVARRÆ AD PIUM IV.

Pont. Max.

ORATIO VI.

Habita Romæ Postridie Id Decemb. Anno clɔ. Iɔ. Lx.

Quo tempore JOANNA missis ad summum Pontificem literis sua manu subscriptis se & Catholicam esse profitebatur, & se nunquam à S. R. E. obedientia descituram pollicebatur.

Orditur à causis propter, quas Rex legatum ad Pontificem mittere distulit.

SI quantum lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Navarræ, & Joannæ ipsius uxori attulit, Beatissime Pater, tantum, eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interjecta mora, tibi significandam tempora tribuissent: nihil omninò habuissent antiquius, quàm ut ad te statim mitterent, qui tibi summum honorem, huic amplissimo Cardinalium Collegio summam prudentiæ ac judicii laudem, universæ Christianæ Reipub. magnam & propè exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad sedandas horum temporum discordias aptissimi pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit: quam vacuum tempus, & ad legationem ejus causa subitò decernendam idoneum haberent, non fuit, judicarunt si temporibus suis parerent, & quòd recenti re facere, cum magnopere cuperent,

non

non ſatis commodè poterant, id in diem differrent, nihilominus ea cauſa teſtificationem voluntatis ſuæ aut ſibi honorificam, aut tibi jucundam atque acceptam fore. † Et verò, Beatiſſime Pater, ſi apud te, & apud hoc ſanctiſſimum, auguſtiſſimumque concilium non ex vulgi opinionibus, ſed ex veritate unaquæque res penditur, gratulatio paulò ſerius facta, non tam propter tarditatem aliquid dè illa novitatis ſuavitate, ac dulcedine deperdere, quàm propter maturitatem aliquid auctoritatis ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primum ad iſtum cœlo proximum in terris locum divino conſilio ſublatus es, gratulabantur, eam tantum gaudii ſui cauſam afferre poterant, quòd certò ſperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus dignißimum præbuiſſes, eum conſecutus, quo nullus amplior exoptari poteſt, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis acceſſione cumulares. Magna prorſus illis, & illuſtria ſuppeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmiſſimis fundamentis nitebatur incredibilis illa ſpes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. * Sed quantum intereſt, inter ea quæ futura creduntur, & ea quæ jam ſunt: quantò experta jam & explorata, quam ſperata, & exſpectata majorem lætitiam in animis hominum commovent: quantò certius & verius homines præterita, & præſentia commendare, quam de futuris affirmatè pronunciare poſſunt: tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quæ tibi ſit, annum propè jam integrum ex iſta ſanctiſſima Sede univerſum orbem ſapientiſſimè gubernanti, quam illæ quæ tum fiebant, cùm homines, qualem eſſe te plus, pluſque indies experiuntur, talem futurum

Gratulatio ſerius facta maturior.

Ab effectis.

eſſe

esse prospicerent, quasique augurarentur. Neque verò hæc in eam sententiam idcirco à me disputantur, quod non libentissimè facturi fuerint Antonius Rex & Joanna Regina Navarræ, ut, quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui majus ex tua dignitate gaudium percepisset: ita nemini, quantùm per locorum intervalla licuisset, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur: si quam solutæ ipsis & liberæ voluntates, tam soluta etiam & nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed id cogitarunt: si rerum suarum incommodo maturarent id facere ipsi tibi, cui maximè probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna charitate, ubi rem cognosses, insuavem fore celeritatem sine ulla necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. † Nunc autem misérunt ad te, clarissimum & spectatissimum virum Petrum Albretium, propinquum suum, qui genibus tuis suppliciter advolutus, tibi vero JESU CHRISTI in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum Principis successori, communi totius Ecclesiæ Christianæ pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine præstaret atque exhiberet: ubique atque huic Sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem & Joannam Reginam Navarræ, uti veros Ecclesiæ filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neque ullam evenire posse rem tantam, quæ ipsos ab hujus sanctæ & Apostolicæ Sedis observantia, & ab ea, quam sibi per manus è majoribus traditam, summa firmitate ac constantia perpetuò retinuerunt, persuasione divellat.

Finis legationis.

Transitio ad laudes Regis & Reginæ.

† His ergo, Beatissime Pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto invectus mari per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituam,

vere-

vereor, ne cum dicendi principium vel facillimè reperero, exitum reperire non possim. † Nam quæ tandem nominari potest ullo in genere virtus, quæ non in eorum utroque ita emineat, ut ad quamcumque se quis animo & cogitatione converterit, ea demum excellere ac præstare videantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suæ modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicatores esse voluerunt, & eorum virtus excelso atque illustri sita loco satis ipsa per se nullo adhibito alienæ prædicationis lumine in oculos omnium incurrit, laudandis ipsis, quod verissimè ac copiosissimè facere possem, supersedebo: † tantum ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur & ab iis illos ortos esse majoribus, & in eorum opes atq; imperia successisse, qui sibi posteriſq; suis amplissimam gloriam nulla re magis quam frangendis, ac domandis nostræ religionis hostibus, defendendaque Apostolicæ Sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in superiorum temporum historiis peregrinus atq; hospes, qui non divi Ludovici Gallorum Regis optimi, & sanctissimi res pro Ecclesia fortiter gestas, si minus è scriptorum monumentis cognoverit, at auditione certè aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi, foriſque spectata virtus & vivum maxima laude cumulavit, & confecto hujus vitæ curriculo in cœlestium concilio collocatum ad Divorum religionem & sanctimoniam consecravit. Ab eo igitur, & Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, duobus quasi rivis ex eodem capite manantibus originem ducunt: ut non sine divino consilio sancti regis soboles in plures familias sparsa atque diducta, post trecentos propemodum annos matrimonii fœdere copula-

Laudat à virtutibus.

Præteritio.

Propositio.

pula-

pulata, in unam eandemque domum denuò coaluisse videatur. Etenim & tanti Herois progeniem quàm latissimè fundi ac propagari oportebat, ut à stirpe generis, ac seminis quam plurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur: & æquum erat ex ea profectos tandem aliquando rursum inter se conjungi, ut extarent, qui utraque stirpe possent divo Ludovico generis sui auctore ac principe gloriari. † Quod si mihi fas est, Beatissime Pater, audiente te, in hoc augustissimo religionis Antistitum consessu res divinas attingere, & de Divorum sensibus ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Divum Ludovicum, pro caritate illa, quæ beatos ne tùm quidem deserit, cum spes, & fides finem suum consecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in suos intuentem, horum, de quibus loquimur, principum conjunctione lætari, & assiduis hoc à Deo precibus exorare, ut à se orti per sua vestigia gradiantur, utque in vero Dei cultu non tantum ipsi se, populosque suos contineant, verum etiam illius propagationem primam sibi omnium rerum putent. † Inde fit igitur, ut & Galliarum Reges ejus gloriæ, quæ conservanda & propaganda religione paritur, principatum sibi præter cæteros appetant, & qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quam Navarræ Rex, & Regina necessitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam ut se perpetuo ejusdem laudis societate dignissimos præstent. † Nam quid ego nunc Ludovicum Philippi & re & cognomine Animosi Galliarum Regis filium, D Ludovici nepotem, Eburonicum Comitem, Regem Navarræ, à quo per multos gradus nunquam interrupto successionis ordine, hæreditas regni ad Joannam Reginam pervenit,

Oratio.

Rex Galliæ cur Christianissimus dictus.

A majoribus.

nit,

nit, eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantum regni, verum etiam patriæ atque avitæ virtutis hæres pro Christianæ pietatis defensione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Christianorum hoste magnum & diuturnum bellum summa & fortitudine & prudentia administravit. Theobaldi verò Campaniæ Comitis, qui & ipse Navarris regio imperio præfuit, Virtutem quis se unquam satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cum totam propè ætatem in oppugnandis Christi adversariis consumpsisset, ejusque rei causa usque in Africam invictum exercitum duxisset, multa prælia commisisset, multas victorias reportasset, tandem è sacro bello, ad quod D. Ludovicum comitatus fuerat, rediens paucis post eum diebus ad Superos evolavit. † Fuit, fuit illa semper, & adhuc est, in Navarrorum Regibus virtus, ut religionis defensioni alia omnia posthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modò suas, † verùm etiam sua capita sine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque verò ita eos animatos esse mirabitur quisquam, qui cognoverit nunquam eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordentur antiquæ majorum suorum virtutis & laborum, quos illi pro religione nostra maximè memorabiles pertulerunt. * Ita enim memoriæ proditum est, Castellæ regnum in Hispania quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce atque Imperatore Smaragdo occupatum fuisse. Unde cum illi magnum omnibus Christianis terrorem injicerent, breviq; se tota reliqua Hispania, quæ Christianorum erat, potituros esse confiderent, Sanctium Navarrorum Regem, collecto forti magis quam numeroso exercitu

Conduplicatio.

Synecdoche.

Amajorum præclare gestis.

adver-

adversus eos profectum esse, cum prius pulcherrimum clarissimumque jusjurandum juraſſet, nunquam se ex bello, nisi parta victoria, reversurum. Excogitaverant Barbari cum alia multa ad prohibendas nostrorum incursiones aptissima, tum catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluserant, ut equitatui, quo plurimum valebant nostri, omnis adempta spes faciendæ in hostem irruptionis videretur. * Sed nihil virium habent adversus prudentiam subdola & astuta consilia: debiles sunt omnes adversus constantiam machinæ: imbecillis & inutilis adversus fortitudinem multitudo: Deo duce per medios hostes sibi & suis viam * ferro faciens Sanctius, non prius destitit, † quàm Barbaros fusos, fugatos, castris exutos, docuit victoriam non in munitionibus operibusque bellicis, sed in causæ bonitate positam esse: qui pro Christi nomine dimicarent, eorum impetum non posse ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus sustineri. * Superatis igitur & in potestatem redactis hostibus, omnium nostrorum & imperatorum militum incredibilis concursus ad Sanctium factus est: alius amplexari eum, alius ad genu accidere, alius fortem illam dexteram barbarorum domitricem, † Hispaniarum liberatricem, victoriæ confectricem exosculari, qui propter multitudinem propius accedere non poterant, † vultu, oculis, manibus, corpore, quascumque poterant, animi sui significationes dabant: una omnes voce, & bellatorem fortissimum, & imperatorem invictissimum consalutabant. Inde cum de dividenda præda agi cœptum esset: quæ tanta erat, quantam triginta potentissimorum Regum collatæ unum in locum opes coacervare potuerant; nemo erat in universo exercitu, qui non ita sentiret, itaque præ-

Adjunctio.

Metonomia.

Asyndeton.

Distributio.

Synecdoche.

Dissolutio.

prædicaret, quantamcunque sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam suo jure sumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum perventurum esse, ut non multo plus ipsius virtuti præclarisque factis deberetur. Erat in castris barbarorum auri & argenti facti infectique permagna vis, gemmarum maximi pretii admirabilis multitudo: multum tapetium, multum conchiliatæ vestis, multum peristromatum: ut est illa etiam in bellis luxuriosa gens: armorúm omnis generis optimorum exquisitissimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus: equi præstantes permulti: Phalerarum, ephippiorum, cæterorumq; ornamentorum equestrium incredibilis copia: captivi longè plurimi: ex quibus ingens pecunia confici posset: quibus omnibus ex rebus Sanctium, ut quantum vellet sibi ipse sumeret, summo omnes consensu obsecrabant. Ille alacri vultu, cùm gratam sibi esse illam exercitus voluntatem significasset, † Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer aut in prima acie stans corpus meum telis hostium objicerem, induxit: Christianæ mihi pietatis ardor & hujus pulcherrimæ regionis ab injusto immanium belluarum dominatu vindicandæ studium faces ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc, cum id quod volui divino beneficio, & vestra, milites, virtute consecutus sum: non committam, ut majori animo videar armatorum & stantium copias quam inermium & jacentium spolia contempsisse. Ornamento sint ista primum immortalis Dei nostri Divorumque templis ac delubris: ut partim in sacrariis reposita, partim è † tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosque nostros ad suscipiendam semper magno animo reli-

Laudatur Sanctii temperantia.

Prosopopœia.

Tholus umbilicus orbis.

Finis in amplis, ex quo donaria suspendebantur.

gionis nostræ defensionem exsuscitent. Ditent cætera egenos & exhaustos, pro suis quemque meritis, milites, ut, cum juventutis suæ firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, quo senectutis infirmitatem in tranquillitate atque in otio sustentare possint. Ego quidem, quod me attinet, præter has catenas, quas spectantibus adjuvantibusque vobis perfregi atque perrupi, & præter illam gemmam, illam, quam meis manibus dejectam, illic jacentem videtis (hæc autem dicens, ostendebat illis prostratum, & in sanguine suo involutum exanimem Smaragdum) nullam omninò mihi mercedem, nullum præmium aut postulo, aut appeto. † Ergo ad

Cur Reges Navarræ pro insignibus catenas cum smaragdo habeant.

conservandam tam nobilis victoriæ memoriam, simulque ad incitandos successorum suorum animos, & ipse postea catenas pro insignibus gestavit, & instituit, ut iisdem insignibus cæteri post se Reges uterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obtruncaverat, ejusdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasque similes victorias, Regibus Navarræ honoris ergo tributum est, ut inungantur, coronentur, consecrentur. † O beatum illud

Metonymia.

sæculum, cum Christiani & Principes & populi sine ullis discordiis, sine ulla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianæ ditionis terminos conferebant. Nostra ætas & Christianos Principes alios aliorum viribus collisos attritosque vidit, & in populis, ne quid abesset miseriis nostris, gravissimas pestilentissimasque seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falsò religionis nomen prætexerent, concitatas. † Quibus

malis

malis finem per te impositum iri, Pie Pontifex optime & sanctissime, omnes ita confidunt, ut si hæc spes fefellerit, omnia quæ possunt evenire miserrima maximeque detestanda vereantur. Erexisti animos omnium indicto, quod tantopere optabatur, universali Concilio, injecisti spem, fore, ut hæresum peste sublata, sacrosanctum JESU CHRISTI nomen eodem animo, eadem voce, iisdem ritibus ab omnibus invocetur. † Agedum, Beatissime Pater, ita te Deus ille, cujus tu personam in terris sustines, quam diutissimè, & quàm felicissimè Ecclesiæ tuæ præesse velit: urge constanter, ut facis, illud propositum: omnemque diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam terri mali contagio latius serpat. Memento te nostrum omnium communem patrem, & pastorem esse, nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam: qui cum Deus esset, humana natura assumpta, quin sanguine suo viam nobis in cœlum panderet, non recusavit. Omnia speramus à te excitatum iri, quæ jacere sentis, tantis tamque diuturnis dissentionibus percussa atque prostrata. Videre jam videmur illud tempus, cum per te constituatur Ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, pravæ opiniones aboleantur, concordia, nequaquam postea dissolvi potiit, leveris legibus vinciatur. Multa perdidit Ecclesiasticus ordo, & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: quæ nisi per te recipiat, à nemine sibi restitui posse censet. Ad ea autem recuperanda cum cæteros Principes Christianos, tibi assuturos esse credimus: tum Antonius Rex, & Joanna Regina Navarræ, se regnumque suum, & Beamam, & quascunque denique summo cum Imperio obtinent provincias, in tua potestate semper fore, seque, ut par est, obsequentissi-

Transitio cum Apostrophe ad peroratione.

Deprecatio.

Antonomasia.

mos Ecclesiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentissimè obtemperaturos esse sanctissimè pollicentur.

DIXI.

DE MORALIS PHILOSOPHIÆ LAUDIBUS.

ORATIO VII.

Habita Romæ XVI. Kalend. Septemb. Anno CIↃ. IↃ. LXIII.

Ordiur ab erudis professorum consuetudine in initio lectionum.

VEteri consuetudine receptum est, ut omnes, qui artem aliquam publicè docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui cum ejus, quam se tradituros esse profitentur, artis laude conjungant, eoque quidquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cùm utilitatis & emolumenti, tùm dignitatis & amplitudinis longè plurimum inesse confirment. Quæ consuetudo etsi minimè reprehendenda mihi quidem videtur: quod omnia laudanda sunt, quæ ad amplificandam honestarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum studium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiscuè iisdem ferè afficiuntur laudibus, ejusdemque rei gloriam diversarum artium homines ad suam quisque traducere ac transferre conantur, fit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas: & ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorificè ac splendidè dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita sit, sed quod

quod eam tunc artem ornandam celebrandamque susceperit, idem de alia dicturus, si alia sibi extollenda & exaggeranda esset. † Ergò ut qui comœdias aut tragœdias spectant, cùm histrionem aliquem in proscenio auro, ac purpura fulgentem viderint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse: sed futurum, ut æque illis indueretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita qui ejusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exquisitis exornatam laudibus vident, statim judicant nihilo magis eas in hanc, quam in illam convenire, futurumque ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quasi partes mandare atque imponere voluisset. Quæ cùm mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me sententiam adduxerant, ut eam Philosophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, instituendæque vitæ rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantum meæ vires ferrent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum suis eam modò ac propriis laudibus extulissem; communes tamen illæ nonnullis, ac tralatitiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum pervidissent, assidua & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad benè beatèque vivendum, fore, ut brevi eis pro me res ipsa loqueretur: ex qua multò id eos melius, multoque perfectius, quàm aut ex mea, aut ex cujusquam oratione cognituros. † Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cùm hæc ipsa Philosophia præcipiat: non esse cuiquam temerè à

Simile.

Cur obtemperet consuetudini.

publica consuetudine discedendum, minimè convenire, qui eam se traditurum profiteretur, cum in ipso quasi vestibulo illius præcepta mutilare. † Quocirca dicam hodierno die breviter & modicè de moralis Philosophiæ laudibus, deque fructibus, quos illa suis cultoribus pollicetur: sed Philosophico magis, quam oratorio more: non ut ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipsius propria sunt, amplificandi causa in majus extollam; quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, ut est veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: sed ut nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium esse ait Euripides, ea quæ ad rem facere videbuntur, exponam. † Primum igitur non artium modo, sed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque præstantiam ex fine, ad quem earum quæque dirigitur, quemque sibi proponit, pendi ac spectari arbitror oportere: ut, quantò cujusque finis præstantior ac divinior est, tanto ipsa cæteris excellere judicetur. † Quo posito (est enim ita perspicuum, ut probationis non indigeat) quis unquam reperietur tanta vi præditus ingenii, tanta eloquentiæ copia instructus, qui se de Philosophia, pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat? † Non enim illa sibi opes ac copias, quæ & sæpè possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casibus eripi possunt; non honores & imperia, quæ quod concupiverint, multi, quod aspernatus sit, nemo unquam vituperatus est, non quidquam denique proponit ejusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: † sed eam, ad quam omnes adspirant, quam sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones omniaque consilia referunt, felicitatem. Quan-

Propositio cum partitione.

Argu. à fine.

Exaggeratio per interrogationem.

Adjunctio.

Finis Philosophiæ felicitas.

tò igitur cæteris omnibus bonis anteſtat felicitas, tanto Philoſophia cæteris artibus antecelli- Quod ſi tanto ſtudio coluntur artes quæ nihil ſibi aliud, quàm lucrum, iliaris amplificationem tum incertaboris ac periculi plenam propotò hæc ſtudio digna eſt, qua paillæ opes animi, quæ non furto ncendio abſumi, non naufragio ſſunt, quæque certam rectamque viam commonſtrant ad perſequendum id bonum, quo cætera omnia continentur. † Si tantò in honore Medicina eſt, quod habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonæque valetudinis ac firmitatis tum effectrix eſſe, tum conſervatrix creditur: qui tandem honores excogitare poterunt ea arte digni, quæ ſe in animis idem effecturam eſſe profitetur? Nam & præſtantior corpore animus eſt, & hujus, quàm illius, multo plures morbi, multòque periculoſiores. † Quod ſi cui forte dubium eſt, excutiat ille pauliſper intelligentiam ſuam, ſecumque reputet, quam ſæpè unius hominis ambitio, avaritia, libidò integras funditùs everterit civitates: His autem & ſimilibus morbis medetur Philoſophia, eamque in ſuis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non divitiarum ſplendor, non obſcura & contempta paupertas, non honorum ſitis, non ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror, convellere ac labefactare poſſit. Ut enim Olympi cacumen poëtæ ſemper quietum eſſe ajunt: propterea quod altius ſit, quam ut eò vis ventorum tempeſtatumque perveniat: ſic Philoſophorum animus ſublimior & excellior eſt, quàm ut illos flatus ſentiat furentium, & de rebus abjectiſſimis inter ſe humi digladiantium cupiditatum.

A minori ad majus.

Aliud à minori, in quo præfertur

Medicina.

Antecuſatio.

Diaſyten.

Adjunctio.

Philoſophia comparatur Olympi cacumini.

Metaphora comparatur cupi.

Stat ille, ut in medio mari edita, altissimis defixa radicibus rupes: cujus summa fluctus ne attingunt quidem, infima sic verberant, non ut eam commoveant, sed ut ipsi frangantur.

Ab utili 1. Philosophia. inducit ad contemptum divitiarum.

Novit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modò quas consectentur, sed quas respiciant viri, partim cum dedecore ac turpitudine conjunctas, ut satius sit, quovis dolore lacerari, quam venenata ac pestifera earum suavitate mulceri. Habet alias ex se proprias ac perpetuas voluptates, easdemque sinceriss imas, nullaque ne minima quidem permistione molestiæ contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit. iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas charas ac jucundas habet. Nam ut in beatorum insulis dicuntur esse arbores quædam adspectu jucundissimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere est alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, alios matureścentes, alios pubescentes adhuc, & in primum se florem induentes; sic in eorum, qui verè ac seriò philosophantur, animis toto vitæ tempore aliæ actiones honestæ ac laudabiles confectæ jam sunt & absolutæ, aliæ in eo sunt ut absolvantur, aliæ inchoantur adhuc & informantur, primisque, ut ita dixerim, lineis designantur. Itaque aliarum recordatione ac conscientia, aliarum tractatione ac præsentia, aliarum meditatione & prospicientia sic afficiuntur, nihil ut sibi præterea jucundum aut amabile existiment. Immensa etiam illa & inexplebilis accummulandarum opum aviditas, quam incertum est, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philosophiæ præceptis

Anaphora. comparatur insulis beatorum.

Proverbium. 2. Ab utilis docet cum avaritiæ contemnere Ratio 2. argumenti.

con-

consito & exculto non potest. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse, & facilè parabiles: eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum: non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, ditissimum esse: nihil magnificiendum, quod æque pessimus atque optimus quisque consequi possit. Neque tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abjeciisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: hæc enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecuniæ utique nescientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum est: Ac fuêre quidem ii, de quibus illa narrantur, Philosophi: sed rudior illa quædam, & simplicior Philosophia tum fuit: politior nostra hæc, & ad usum civilem accommodatior: quæ docet, opes si quis aut à parentibus acceperit, aut industria sua quæsierit, aut alia quapiam honesta ratione ad eas pervenerit, non aspernandas aut rejiciendas esse, sed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriæ, administras. † Nam illud mihi quidem permirum videri solet, quid ita veteres illi judicârint, non posse se simul & rem habere, & in sapientiæ studia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto summam divitiarum contemptionem significare ac præ se ferre voluerunt, eo ipso indicasse, nimiam quandam erga eas naturæ suæ propensionem, si numnios in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes suas in eandem arcam includerent: neque quamdiu patrimonium habebant, imperare sibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoscendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neq; fortem habendum duxerim, qui adversarium à se quàm longissimè amo-

Divissimus quisque minimum desiderat.

Occurritur objectioni respersio.

Ostenditur opes non remorari studium Philosophiæ.

Egestas plus studiis nocet quam divitiæ.

veat, ne cum eo manus conferat : † sed cum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque verò video, qui minus impedimento sit egestas studiis, quàm divitiæ. Necesse est enim, qui, unde vivat, non habet, eum tibi vitæ subsidia aliundè quærere : in quo quantum temporis ponit, tantum de sapientiæ studiis detrahit. Melius igitur Philosophia, cui qui se regendos permittunt, ii opes si non habent, non requirunt ; si habent, utuntur ut decet : neque unquam torquentur, aut agendi cupiditate, aut amittendi metu † Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, omnium cujusque ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium ambitione, quam semper virere in eorum, quos semel occupavit, animis, neque unquam consenescere, gravissimus auctor ait Thucydides, verba faciam? † Numquid illius unquam facibus accendi poterit pectus, quod infusa prius Philosophiæ præcepta irrigaverint ? Immò verò etiam si antea subjecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet. Ea enim magistra ac præceptrice cognoscimus verum decus, veramque gloriam in sola virtute positam esse : eam, qui consecutus sit, quid alii de se judicent, non admodum laborare oportere ; præcipuè verò despiciendam levis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores, cæco sæpius & inconsiderato impetu, quam certo, & explorato judicio fertur. † Præclarè & sapienter Cato, malle se dicebat, quærere homines, cur sibi posita non esset statua, quam si quærerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt veri omnes Philosophi : esse se, ut de Amphiarao ait Æschylus, quam videri optimos malunt. † Honores autem & magistratus aut non petunt aut alienæ, non suæ utilitatis causa

1. *Ab utili dòcet ambitionem fugere.*

Descriptio ambitionis.

Subjectio.

Contentio Ab, auctoritate.

Similiter ut supra.

sa

sa petunt : neque si adepti sint, exsultant : neque si repulsam tulerunt, anguntur animo, sed pacatè & moderatè ferunt : aut si quando dolent, Reipubl. dolent vicem, non suam. Cæsarem ferunt, cum Pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die, aut Pontificem habituram filium, aut exulem. Jam tum præsagire ac præcognoscere licebat, ambitionem illam ingens aliquod malum civitati daturam. Itaque quid postea effecerit, videmus. At Cato, in petitione præturæ etiam Vatinio posthabitus æquissimo ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt, Philosophi, Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto ac contento suis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit; satis magnum Regem, qui seipsum regere; satis potentem imperatorem, qui cupiditatibus suis imperare possit : qui vero eis planè domitis ac subactis jugum rationis, quod illæ ne conentur quidem unquam excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosque superatos. Quod si libidinem, avaritiam, ambitionem pestes quasdam ac furias esse novimus, quæ funditùs humanam vitam conturbent; quantus honos habendus est Philosophiæ, quæ se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos repressuram, omnia semina elisuram, non magnificentius, quàm verius pollicetur? videre vos opinor, quam se latus orationi nex campus ostendat, si quæcumque hoc loco se offerunt, persequi, & in singulis insistere atque immorari velim. Nam cùm virtus nulla sit, de qua non splendidè, & ornatè dicere; nullum vitium, in quod non graviter, & copiosè invehi liceat : quidquid de eorum utrolibet

Ab exemplo contrario.

Repetitio.

Similiter cadens.

Communicatio.

dici

Quid Philosophia secundum Ciceron.

dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem, Latinorum omnium eloquentissimus verè ac meritò nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar transilire eos terminos, quos initio pepegi: potiusque reprehendi me patiar: quod multa, quæ fusius explicare licuisset, compresserim, ac coarctaverim, quàm quòd in ullajre dilatanda evectus sim longiùs justo, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: cæterarum omnium artium fines; neque eas modò, sed omnia prorsus, quæ bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam vitæ ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini non Philosopho opes ac copias: da honores atque imperia, da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporis robur: da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam: da flexanimam illam, ut poëtæ vocant, & omnium rerum reginam, Eloquentiam: da quidquid in filiis parentum votis optari solet: quo ejusmodi plura in talem hominem congesseris, eò illum magis & in suam, & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam: imperiis ad alienam libertatem opprimendam: firmitate & robore ad obeunda facinora: scientiam copiamque dicendi ad circumveniendos cives suos, ad perturbandam Rempub. ad omnia denique tum sacra, tum profana permiscenda, & evertenda converter. Da hæc eadem vero, miniméque fucato Philosopho: Deum quendam ad benefaciendum humano generi è cœlo demissum esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore sive Plato, sive Xenophon disputat, ea, quæ suapte natura bona sunt, sine scien-

Arg. 3.

Probat à partium distributione.

Confirmatio probationis.

Idem confirmat authoritate.

scientia ejus quod optimum est, quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem, non ad salutem valere. O præclaram laudem Philosophiæ! cujus ope ne mala quidem nocere, quâ detractâ, ne bona quidem prodesse possunt. Meritò dixit Plato, nullum à Diis datum esse hominibus, eâ majus aut præclarius donum. Meritò Cicero, unum diem ex ejus præceptis actum immortalitati anteponendum. Neque verò non illud ad ejus, de qua propriè sermo nobis institutus est, Philosophiæ laudem accommendationem facit: quod omnia propemodum, quæ à veteribus de Philosophia honorificè dicta sunt, ad hanc pertinent, quæ in vitæ ac morum emendatione versatur. † Non enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas civitates fore, cùm aut regnarent Philosophi, aut Reges philosopharentur, intellexit, tum id eventurum, cùm Reges aut in differendi subtilitate, aut in pervestigandis rerum naturalium causis occupati essent: quæ quanquam præclara sunt, longissimè tamen absunt ab eo, ut beatas Respublicas efficere possint: †. sed, cum virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modo, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contrà, quidquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis adversus Philosophiam jactatum est, quoscunque in eam aculeos scurrilis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipsius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, si diligentius excutiatur, ad Dialecticos potius, & ad Physicos, quàm ad Politicos, pertinere videbitur. Quod si ullus in orbe terrarum locus est, ubi Politicen florere, suamque dignitatem obtinere deceat, † Romæ id, Romæ

Exclamatio.

Moralis Philosophia præstantior Logica, & Physica.

Gradatio.

Conduplicatio.

mæ potissimum fieri debet : cui urbi à primo ipsius ortu divino permissu datum est, ut aliis imperaret : † unde leges, unde jura, unde religionem cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc petunt : unde quondam exstiterunt tam multi clari viri, qui hæc præcepta quæ nos tradituri sumus, exemplo suo comprobarunt. Nolite enim putare illa †. summa, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæterosque præstantes viros, quos olim hæc urbs innumerabiles tulit, † quorum quotidie nomina audítis, facta legitis, monumenta cernitis, statuas tanta cum admiratione intuemini, quod de Philosophia neque disputarunt ferè, neque scripserunt, eò minus Philosophos fuisse. Vita illi, non oratione, factis, non dictis, moribus, non sermonibus philosophabantur : quod pulcherrimum ac verissimum est philosophandi genus. Integritatem, justitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipsi, & alios colere jubebant : Et ad tantam majestatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleræque gentes, quod ipsæ olim à talibus viris subactæ ac superatæ sint, quàm quòd ipsæ alias devicerint, præclarius sibi ac gloriosius ducant. Quantum oportet gloriam fuisse vincentium, cum victi tot post sæculis glorientur : Eorum ego potissimum exemplis, adolescentes, incitábo vos quotidie atque exacuam, neque ullum ex Aristotele præceptum proferam, cujus non ex hac urbe plurima maximeque illustria exempla reperantur. Constituit enim, quando Pius optimus ac sanctissimus Pontifex, qui ipse omnis virtutis perfectissimum exemplar est, eum mihi honorem detulit, ut à me virtutis & officii præcepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, &

Anaphora, Laus urbis Romæ.

Translatio.

Homiœleuton.

Contrapositum.

Dissolutio.

Exclamatio.

Peroratio cum promissione diligentiæ, & petitione attentionis.

in-

inculto, & molestis implicato quæstionibus orationis genere prosequar : sed, quantum id quidem in me erit, florido, & ubere, & quasi stellis quibusdam, ita petitis ex vetere historia exemplis illuminato atque distincto. Peto autem à vobis, ut, si & in iis rebus, quas tractare instituì, summam dignitatem inesse cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nullidenique rei parcentem, ut vestris commodis consulam, videbitis, industriam meam diligentia ac benevolentia vestra adjuvetis.

DIXI.

DE MORALIS PHILOSOPHIÆ NECESSITATE.

ORATIO VIII.

Habita Romæ, VII. Id. Novemb. Anno clɔ. Iɔ. Lxiv.

Oritur à materia præcedentis orationis.

Superiori anno, cùm injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiæ, cohortatusque vos sum quàm potui diligentissimè: si tranquillitatem vitæ, si libertatem, si dignitatem atque honestatem, si salutem denique & vestram & publicam charam haberetis: ut, quæ ars tranquillaret animos, quæ eos à teterrima vitiorum servitute in justam plenamque libertatem asseros, ad verum decus, quod in virtute positum est, traduceret, quæ denique & singulos privatim & publicè totas civitates conservaret, ejus in studium

toto

toto pectore, alia omni cogitatione posthabita, iacumberetis. Quam cohortationem meam, etsi non prætervectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitus insedisse, vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quòd mihi postea ex hoc ipso loco Philosophiæ præcepta tradenti satis frequentes assiduam operam dedistis, facere tamen pro meo erga vos amore non possum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantum, sed obsecrem etiam, & obtester, qui jam iter illud ingressi estis, ut constanter persequaminini: qui nondum, ut id vobis primo quoque tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla vivendi ratio carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidiè tractamus, cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnum est, fateor, rerum naturalium principia causasque nosse: siderum cæterorumque corporum cœlestium situs, magnitudines, intervalla scientia comprehensa tenere, præclarum: illa verò etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura sint, sine ullo errore posse prædicere, propè divinum. Sed certè, quod ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa & retrusa tractant, & ingenii acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valde iniqui sint, ea, quæ disputabantur à nobis & magis necessaria esse, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim unquam, quòd illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea à vir bonus, aut minus utilis patriæ civis existimatus est:

Benevolentia & attentio abutilitate materiæ.

Moralis Philosophia præstantior Physica & Astrologia.

Polysyndeton.

Ostendit esse utilem cæteris scientiis.

est : hæc aut ignorata, aut neglecta non singulos modò perdiderunt homines, sed integras funditùs affixerunt & everterunt civitates. Nos, quæ adolescentum, quæ constantis ætatis, quæ senum officia sint, quærimus : nos, quid domi, quid militiæ, quid à privatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, præstari debeat, disputamus : † ex nobis intelligit pauper, quomodo tolerare inopiam, dives, quomodo uti divitiis debeat ; à nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines observari par sit, explicatur : nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos justitiæ, cæterarumque virtutum vim atque naturam disputationibus nostris patefacere atque illustrare conamur. † Sine horum præceptorum cognitione muta conticesceret eloquentia, manca & mutila erit juris legúmque cognitio : illa ipsa domina & Regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerum tractatione præparatos atque præcultos. Quæ cùm ita sint, quamcunque quis vitæ viam ingredi parat, ita statuere debet, cæterarum Philosophiæ partium cognitionem sibi & utilem & honorificam, hujus planè necessariam esse.

Adjunctiones cum repetitionibus.

Distributio.

Necessaria ad omnem scientiam.

* Sed sunt quidam perverso homines ingenio, qui caussas, propter quas & ipsi à pulcherrimo studio abstineant, & ab eodem cæteros avocent, comminiscuntur. † Partim enim communia & contrita esse dicunt, quæ hic docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit : * partim non habere eam vim, ut ad virtutis studium excitent : cujus rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerunt, & hodiè sunt, qui cùm hæc omnia se scire profiteantur ; nequissimè tamen & flagitiosissimè vivunt. Quibus utrisque

Adversariorum objectiones refellit.

1. *Objectio.*

2. *Objectio.*

breviter respondere instituí & efficere, si possum, ut ii, qui ista temerè jactant, cognoscant errorem suum : cumque se nihil dicere videant sententiam mutent : sin minus (nihil est enim difficilius, quàm vincere pertinaces) certè quidem, ut ne alii stultitiæ & malevolentiæ plena eorum oratione moveantur. *

Responsio ad 1. Simile.

Primum igitur agamus cum istis, qui, † ut ad cibos nimium dulces, ita ad disputationes nimium apertas & faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quæsierim, qui tandem fiat, quibus rebus omnes ad alia studia invitari atque allici solent, iisdem se ipsi ab hoc studio averti absterrerique dicant. Certè enim, cùm anteà, quæ docentur, utilia & præclara sunt, si eodem accedit, † ut clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint, eo majores concursus ad eos, qui illa docent, fieri constat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum studia plurimum valere consuevit, ea se ipsi tardari ac retrahi ajunt? † Ego verò, etiam si præcepta virtutis quamlibet multis obstructa difficultatibus forent, laborandum tamen & sudandum, & nunquam nisi eis cognitis ac comprehensis conquiescendum putarem : nedum ea, quia, ut isti volunt, à quolibet non tardissimo neque inertissimo percipi possunt, omittenda aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur : in eisque quia involutæ & propè inenodabiles sunt, opera præclarè collocari videbitur : hæc quæ vitam omnem continent, ut nimis obvia & in medio posita, negligentur? † Quanquam quid diutius ita disputamus, quasi eis concedamus, quod volunt, nihil hic doceri, quod non aut etiam vulgo notum sit, aut quivis sine doctoris opera facilè con-

Asyndeton.

A majori ad minus.

Correctio, in qua ostendit nos

consequi possit? Ergò ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum est, sapientissimus Socrates, qui nulla unquam alia de re, quam de virtutibus & vitiis disputavit, vulgaribus & satis per se notis in rebus spatium ætatis omne consumpsit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Aristoteles? quid cæteri suæ quisque ætatis principes viri? Quid erat caussæ, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantum, quæ quilibet è populo satis per se intelligeret, litteris mandaturi erant. Videlicet, quia justitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes assiduè in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem fæce vulgi, quin se de ejusmodi rebus optimè judicare posse confidat, idcircò nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longè secus est, interestque nimium quantum inter eos, qui ex eruditorum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis verè judicare dediceruńt. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facilè intelligi licet, quàm sæpè vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiisque faliatur. Quòd si ita est, edo caussam, cur qui mimis, lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, & suo & multorum judicio sint liberales, cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui facilius patiantur sibi dentem unum ex ore excuti, quàm nummum unum ex arca moveri, parcimoniæ ac frugalitatis nomen ferant: cur tam multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignavi pro cautis & consideratis prædicentur. Quid? Jurisconsultorum vigiliæ in quo consumuntur? quid spectant eorum labores, qua in re eorum acutissima exercen-

esse ita facilem ut sine doctore intelligatur.

Interrogationes conglobatæ.

Ironia.

Translatio.

Confirmatio argumenti a jurisconsultorum vigiliis.

tur ingenia, nisi ut videre ac dijudicare possint, quid in quaque re justum injustumve sit? Non igitur, ut nimium facilis, despicienda est ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamque pertractat, cum in una virtute cognoscenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio prædiris laborari. † Informavit quidem natura & impressit in animis nostris adumbratas quasdam virtutum & vitiorum omnium notiones, sed illæ tantam vim non habent, ut quisquam eis fretus confidere debeat, se sine disciplina verè de rebus expetendis fugiendisque judicaturum. Quod si nos nihil aliud, nisi hæc tam utilia, tamq; salutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos posset, nisi alienæ nimis iniquus æstimator industriæ, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. † Nunc cum & ad salubres animorum epulas condimentum sermonis, quantum in nobis est, adhibeamus: & res suaptè sponte pulcherrimas, tum præstantissimorum omnis ævi scriptorum testimoniis fulcire ac corroborare, tum insatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illustrare soleamus: tamenne invenientur, qui elevare labores nostros audeant: quæque præstantur à nobis iis sudoribus, ac vigiliis, quarum ipsi nobis conscii sumus, ea quemlibet unum è multis ludibundum perficere posse contendant? Qui, si periculum facerent ipsi, quàm non quarumlibet virium sit munus hoc, ita ut nos facimus, sustinere & exequi, fortassis experientia edocti, minus de se elatè ac magnificè sentirent, minus de aliis maledicè contumeliosèq; loquerentur. † Sed omittamus istos. Nescio enim quo modo factum est, ut de re dicere ingressus, de me plura quàm volueram dixerim,

Occurrit objectioni.

Metaphora.

Correct.

quod

quod ipsum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coëgit. † Difficilior cum eis luctatio est, qui negant, sermonibus nostris quemquam ad virtutem incitari : idque ex eo colligunt, quod sæpissimè contingit, ut qui optimè loquuntur, pessimè vivant. Nos verò si diceremus eam in disputationibus philosophicis inesse vim, ut ex audientium animis vitia radicitùs evellere, virtutesq; eisdem ingenerare possent, meritò ut vani atq; ineptè glorioſi reprehenderemur. Multas magnasque mercedes, ut ait Theognis, ferrent Philosophi, si, quemadmodum Circe herbis & cantibus suis homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid se aliquando ejusmodi effeciſſe Philosophiæ gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita moribusque perditissimis ad bonam frugem & ad severitatem unica Xenocratis disputatione revocatum. Sed ut non peræquè in omnibus campis agricultura; ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certè negari non potest, aut nullam omninò esse artem, quæ medeatur animis, quæ, quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philosophiæ potissimum esse tribuendum. † Quod autem objiciunt plerosque Philosophorum factis dogmata sua evertere, neque ignem aquæ magis contrarium esse, quàm eorum mores orationi, ita enim loqui, ut vitio; ita vivere, ut virtuti bellum indixisse videantur: utinam tale esset, ut id nobis inficiari liceret. Est enim acerbissimum, negare non

Respons. ad 2.

Ab exemplo.

A simili.

Nova objectio.

Responsio cum deprecatione.

posse, quod sit turpissimum confiteri. † Sed quoniam iis, quæ omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementia est, non negabimus verum esse; quod objicitur: tantùm deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in invidiam vocetur, neve quorum facta meritò aversamur, eorundem sermonem immeritò repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. * Polycletum insignem statuarum opificem tradunt librum de artificio suo edidisse, quem Canona, id est Regulam inscripsit: quo libro omnia, quæ in statua hominis fingenda observari conveniret, quæ singularum partium minimarum, maximarum figura esset, qui situs, quæ inter se proportio, subtilissimè & accuratissimè persecutus est. Eodem autem tempore statuam à se factam publicè proposuit, in qua ea omnia diligentissimè observata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quòd non ipse præstaret: quàm statuam ipsam Canona nominavit. Vellem eandem rationem Philosophi teneremus; neq; tantum traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam suam dirigerent, verùm etiam vitam nostram ad ea conformatam ostenderemus. Magna sine ulla dubitatione præceptis nostris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id optandum potius, quàm sperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animantium, quibus vescimur, facimus, ut resectis, & amputatis iis, quæ inutilia sunt, iis, quæ prodesse possunt, utamur; idem in hoc genere Philosophorum faciendum est, ut rejecta eorum turpi flagitiosaque vita, gravem, severamq; doctrinam non auribus tantùm, sed multò magis animis combibamus. Nonenim, si qui ex medicis cibo se & potu

Simile.

Quæ debeat esse Philosophorum vita.

Simile.

potu aliquando ingurgitant, eò illis continentiam præcipientibus qui ſapiunt, minus parent: ſed illi quidem quid agant, non laborant: artis autem ipſius placitis & decretis obtemperant. Nam cùm alicujus mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunc aut utraque laudanda ſunt, aut utraque vituperanda: cùm diſcrepant & diſſident, cauſa nulla dici poteſt, quin alterum retinendum ſit, alterum rejiciendum. Horum à dictis facta ita diſtare conſtat, ut non cœlum à terra longius diſtet: ſunt autem facta turpiſſima: igitur ſermones, quibus ea ipſa facta damnantur ac reprehenduntur, digniſſimi qui audiantur. † Atque ut medici, quò majorem auctoritatem arti ſuæ concilient, ſolent interdum enumerare quoſdam è præcipuis auctoribus diſciplinæ ſuæ, qui, quòd ita ſe comparârunt, ut præcepta ſua non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putarent, diutiſſimè ſaluberrimèque vixerunt: ita nos nihil, ſi volumus, impedit, quamlibet multos Philoſophos nominare, qui, quòd decretis ſuis paruerint, quaſque leges aliis proponebant, ipſi ſervaverint, meritò ſunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam conſecuti. † Illi fortaſſis nominabunt Hippocratem, Aſclepiadem, Galenum: quorum primus uſque ad annum centeſimum quartum ætate provectus eſt: alter eò proceſſit artis ſuæ fiducia, ut auſus ſit cum fortuna ſponſionem facere, ne medicus haberetur, ſi ullo unquam morbo tentatus eſſet: & victor, cùm ad extremam ſenectutem ſine ullo morbo perveniſſet, ſcalarum lapſu exanimatus eſt: tertius cùm imbecilliori valetudine uſus eſſet adoleſcens, ita eam arte correxit, ut ad ſeptuageſimum annum pervenerit. Nos è Philoſophiæ caſtris ad repellendos ipſius vituperatores primùm quidem in aciem educemus illud honeſtatis, illud mode-

Confirmatio ſoluticnis.

Comparantur Philoſophi medicis.

Medici qui diu vixerunt.

Philoſophi probi ejus-

 tia.

ſtiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis denique virtutis ſpecimen & exemplar Socratem: qui ita locutus eſt, ut ex ejus ſermonibus omnes, quæ poſtea conſecutæ ſunt, Philoſophorum diſciplinæ fluxerint: ita vixit, ut hodie quoque nomen illius non hominis, ſed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui ſuccedet par illud nobile in eodem inſtitutum ludo Xenophon & Plato: quorum uterq; ſummam in diſſimili genere eloquentiæ laudem pari vitæ gravitate cumulavit. Proximè hos Xenocrates, de cujus eloquentia dicit Polemon: de continentia Phryne, de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander, de fide & juſtitia univerſus populus Athenienſis, qui eum, dicto publicè teſtimonio, ad aras jurandi cauſa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum ſibi decorum ratus, tam ſpectatæ fidei viro, niſi jurato, non credidiſſe. Indè æternum Alexandri crimen Calliſthenes, unoq; verbo tota vetus Academia & Lyceum, & illa non tam Myconis & Polygnoti picturis, quàm Zenonis & Chryſippi diſputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quaſi virtutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri incertum doctiores, an meliores prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Muſonius, cæterique illi ætati ſuppares, quos ita philoſopharos accepimus, ut iis, quibuſcum vivebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis quam exemplo præirent. † His copiis facilè ſperamus fore, ut eorum, qui Philoſophiam maledictis inceſſere audent, retundatur audacia. Qui ſi ita victi erunt, ut deinceps in noſtram ſe numerum aggregari velint, & in ejus ipſis, quam oppugnabant, † caſtris ſtipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longè ei diſſimilem, quam veteres Cadmeam nominabant, † Illa enim & victori luctuoſa

Peroratio.

Metaphora.

Contrapoſitum.

ctuosa erat & victo : hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis saluti. Sin, cùm se fractos ac perculsos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atque obstinatione animi : & ut ignavi canes, Philosophiam, ad quam propius accedere non audent, eminus allatrabunt ; Vos tamen, optimi adolescentes, quorum causa hic à me institutus est sermo, quibus mei labores serviunt, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia studia referuntur, urgete constanter propositum, neque patiamini vos cujusquam sermonibus à suscepto studio abduci. In ea ætatis parte constituti estis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos studiorum labores firmius esse consuevit. Videte, ut eam iis in studiis collocetis, quæ vobis olim maximo & usui & ornamento futura esse cognoscitis. Atque ut obtrectatoribus nostris eripiatis omnem ansam maledicentiæ, connitimini, quantum potestis, ut virtutis & officii præcepta, quæ ex me quotidiè audietis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vita & moribus exprimatis.

Apostrophe ad juventutem.

DIXI.

DE JUSTITIÆ LAUDIBUS.

ORATIO IX.

Habita Romæ Postridie Non. Mart. Anno CIↃ. IↃ. LXV.

QUod principio me, cùm hos libros explicare ingrederer, dicere meministis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam, cùm ad omnes vitæ partes utilissimam, tum iis, qui in jure civili excellere, locumq; aliquem non inter circumforaneos istos clamatores, sed inter veros & graves, & veterum illorum similimos jurisconsultos obtinere meditarentur, necessarium esse: id & aliqua jam ex parte, quàm verum sit, judicare potuistis, & ex iis præcipuè, de quibus in hoc libro disputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis est duce & quasi mystagogo Aristotele in augustissimum & religiosissimum Justitiæ templum; lustranda oculis omnia illius adyta; contemplanda in primis ipsius Deæ forma: & tùm quæ quanta; vis illius potestasque sit, tum quibus ipsa se rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoscendum est. † Hæc illa est, Auditores, omnium domina & regina virtutum; à qua in omne hominum genus leges & jura manârunt: quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & supplicia proponens, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet: † qua sublata, non domus ulla, non civitas, non hominum inter se societas, non ipsa

Descriptio justitiæ.

Adjunctio.

sa denique universitas rerum stare ac tueri se punctum temporis posset. Etenim, quoniam hodienus dies cæteræ disputationis prolusionem modò quandam habiturus est : dabitis mihi hanc veniam, ut paulò altius hujus sermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priscis temporibus, summa sapientia præditi homines de justitia tradiderunt. Justitiæ originem à cœlo esse dicebant: illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguisse, certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia, ideoque æterna atque immortalia esse. In iis autem, quæ sub orbem lunæ subjecta sunt, absolutam quidem illam & omni ex parte perfectam justitiam materiæ vitio cerni non posse : esse tamen aliquam cœlestis illius imaginem, alibi expressiorem, alibi minus expressam : futurum enim aliòqui, ut permiscerentur ac corruerent omnia. Atque ut quæq; res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem stabiliorem, immortalitati viciniorem : ut pauciora, minusq; certa, ita minus perfectam, minusque constantem, pluribusque casibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant ; eaque dupliciter considerabant : quatenus unumquodque eorum totum quiddam atque integrum est : & quatenus ad compositionem quasique coagmentationem cæterorum corporum, particulæ quædam illorum assiduè perniscentur ac temperantur. Tota igitur elementa, nisi sedes ac regiones sibi à natura datas atque attributas obtineant, si irrupto in alienas & migrare conentur : si ignis proximè sibi suppositam animalem spirabilemque naturam depascat, & absumat : si aqua non contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat : quis non intelligit, peritura funditùs omnia, & talem quandam

Benevolentia.

Propositio.

Justitiæ origo.

In elementis justitiæ.

Incommoda ab elementis, dum justitia caret.

confusionem, qualem poëtæ ante orbem conditum fuisse fingunt, consecuturam: †Quid cùm partes eorum copulari ac coalescere ad alia corpora progignenda & constituenda oportet, nonne justitia quadam temperationis illius moderatrice opus est: ut tantum cujusque pro rata portione, quantum satis est, admisceatur? In illa etiam quadripartita tempestatum varietate, qua distinctus est annus, idem observari posse dicebant. Quæ cum ita eunt, ut quadam ipsius naturæ quasi lege sancitum est: †hoc est, cum & tellus conceptis seminibus hiberno frigore adstringitur, & vernis modicis imbribus ac tepore laxatur; cùm & fruges fructusque arborum æstivis caloribus probè percoquuntur, & eodem sub autumnum remittente se paulatim ac frangente mitescunt: tum & saluberrimus annus est, & maxima rerum ad victum necessariarum ubertate ac copia insignis. Cùm contra fit, tùm & caritas exsistit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari solet. Cumque unusquisque nostrum duabus ex partibus conjunctus concretusque sit, corpore & animo: earum partium ex utraque quæ justitiæ injustitiæque vis esset, liquidò perspici posse adseverabant: †omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex injustitia evenire: justitia salutem, incolumitatem, bona denique omnia effici ac contineri. † Nam cùm in corporibus quatuor sint, quæ quatuor elementis proportione respondeant, igni flava bilis, aeri sanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ; quamdiu hæc cum æquabilitate quadam inter se permista sunt, valemus ac vigemus: cùm eorum aliquod aut potentius aut infirmius, aut plus aut minus justo est, aut se à communione cæterorum segregavit, conflictamur variis morbis, tandemq; interimus † Qua de re prin-

Aetiologia.

Justitia in 4. anni temporibus. Distributio.

Eandem in homine probat.

Synonymia.

Corpus 4. elementis comparatur.

cipis medicorum Hippocratis in libello de natura hominis hæc verba sunt: Corpus hominis habet in se sanguinem, & pituitam, & bilem duorum generum, flavam & nigram, ex iis omnibus ipsius corporis natura est: eis sit, ut & doleat & benè valeat. Benè igitur valet, cùm ea moderatè inter se affecta sunt & temperatione & potestate, & copia: maximèque si permista sint: dolet autem, cùm eorum aliquod aut plus aut minus est, aut in corpore secretum, neque cum cæteris omnibus temperatum. Hæc Hippocratis verba ipsa expressi: ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cujus effectrix justitia est, sitam esse bonam corporis constitutionem. *Sed ne aliquidem corpus utiliter ac salutariter sine aliqua imagine justitiæ potest. Nisi enim vis aliqua sit quæ & siccum & humidum alimentum, ubi jam coctum atque confectum, & in succum ac sanguinem conversum est, æquabiliter distribuat, ac dispertiat, atq; id, quod cuiq; parti aptum & accommodatum est, & quantum opus est, tribuat, neque alias partes tumidas & redundantes, alias exhaustas & enectas esse patiatur: facilè intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura, & quàm citò ruitura sit. Atque hæc in corporibus, † Quid in animis? quantum bonorum à justitia, quantum malorum ab injustitia effici creditis? † In quibus cum pars una sit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proximè ad divinam naturam accedimus: altera, quæ rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamen rationi potest: cùm, quod fieri jus est, id fit, hoc est, cùm pars illa superior imperat, † & tanquam habenas tenens currum regit: paret altera & quo illa cumq; ducet, sequitur: tùm omnis honestas, omnis dignitas, omnis officii ac virtutis splendor elucet At

confirmat ab auctoritate.

Ostendit eam necessariam corpori.

Sustentatio.

Divisio animi.

Metaphoram.

cùm

cùm excusso ac depulso rationis jugo cupiditas, quasi seditiosus aliquis ac turbulentus civis, fasces arripit, in arcem invadit, mentem de sua sede contra jus fasque deturbat: cùm, ut navis discordibus acta ventis; sic hominis vita contrariis & inter se pugnantibus fœdissimarum libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. *Conclusio argumenti.* * Ipsis igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, ut utrisque benè sit, justitiam quandam intercedere necesse est. *Alterum argum.* * Sed idem in societatibus convictuque hominum multò evidentiùs multoque illustrius cernitur. *Iustitia patrisfamilias necessaria.* † Quo modo enim paterfamilias cum uxore, cum liberis, cum servis, quæ primæ conjunctiones sunt, convenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, nisi & ille justè imperet, & hi justè pareant? Si vir in uxorem injurius ac contumeliosus esse velit, neq; eam pro comite individua vitæ, pro divinorum humanorumque omnium socia, sed pro scorto aut pro ancilla habere: si uxor sua domestica curatione non contenta, implicare se aliis rebus, & viri partes præripere conetur, neque se ei morigeram præbeat: si uterque liberos in servorum, servos in pecudum loco ac numero habeat, duriorique eos quàm jus est, imperio premat: si liberi parentum, servi dominorum imperium detrectent, eisq; obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis non videt, nullam in domo ita institutа concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumque consociationem, plena perpetuò omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Ut ita qualibet solitudine, in quibuslibet vastis ac desertis, & ab omni hominum cultu ac consortio remotis locis suavior vita, quàm in ea domo, undè justitia exulet, esse videatur. Ita omnem

nem fructum, omnem dulcedinem, omnem amabilitatem vitæ, † vitam denique ipsam tollit è vita, qui justitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo, & in forum, ac publicum prodeamus. Quis est omnium, qui eum, quem injustum esse opinetur, aditu, congressione, sermone dignum judicet? † quin eum quasi maleficum aliquod & noxium animal refugiat, aversetur, odio habeat? quin ejus concursum dirum sibi ac tetrum atque ominosum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odiosa atque invisa sunt, tamen injustitia præcipuè alienat ab iis, in quibus est, aliorum animos: † omniumq; sibi odia conflat, conciliat, colligit. † Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus, quibusdam ignoscimus: quibusdam non nimis offendimur: quibusdam in hac vitæ ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: avaros tolerant: multos alienа intemperantia non offendit: qui voluptates nimis refugiunt, etiam severitatis ac castimoniæ laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis usus est, timidis & nimis cupidis vitæ ignoscitur: injustus communi omnium mortalium odio flagrat: suis, alienis, civibus, peregrinis, notis, ignotis, juxta omnibus invisus, exosus, intolerandus est. Itaque etsi illud omnibus hominibus à natura tributum est, ut rarò sua vitia agnoscant, eaque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: ut se prodigi pro liberalibus; avari pro parcis, ac frugi, timidi pro cautis ac consideratis; audaces pro fortibus haberi & prædicari velint; facilius tamen reperias qui se avarum, timidum, audacem, libidinosum, quàm qui injustum esse fateatur. † Quin etiam cæteris vitiis suis hanc aut defensionem aut excusationem prætendere, ac prætexere consueverunt, se in

Traditis.

Gradus.

Congerias inductiones probat injustitiam pejus malum cæteris.

A communi omnium opinione

ne-

Compar. neminem injuriosesse. †Avarus sum fateor : sed ita, ut mea conservem, suo neminem fraudem; prodigus, sed cui, ut largiar, eripio? in quem contumeliosus sum? indulgeo voluptati, hilarè vivo: quidquid animo meo collubitum est, facio : sed quid tum posteà? meæ libidines nemini nocent, Et ita ille apud Terentium homo impurissimus:

Leno, inquit, sum fateor : pernicies communis adolescentium.
Perjurus, pestis; tamen sibi à me nulla est orta injuria.

Videte, quàm odiosa, quamque abhorrens à natura sit injustitia: quam turpe atque invidiosum injuriam facere: cùm qui negare non possunt aliis se vitiis implicatos atq; illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posse tantùm, sed propemodum etiam debere arbitrentur. †Civitates verò, & regna, & imperia quæ res alia nisi justitia aut initio fundare ac constituere, aut postea tam multa sæcula conservare ac propagare potuisset? Nam & convenerunt homines, & vitam unà colere decreverunt, cùm se æquo jure usuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse, neq; mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; injuria tutos fore confiderent: & quamdiu id observatur, tamdiu amicè inter se ac concorditer vivunt: † simul atq; ab æquitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones, & bella civilia existunt. † Præclarè, ut omnia Euripides;

Civitates & regna injustitia perire.

Congeries

Probat authoritate.

Custodia legum civitates continet.

Conseptestium.

Idemque alio loco ait, justitiæ neglectum plerisque civitatibus exitiosum esse. † Justitia civitates à parvis & humilibus profectæ principiis brevi tempore ad magnam potentiam per-

pervenerunt : injustitiâ florentissimæ & opulentissimæ breviori tempore funditùs conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionysius senior crebrò in ore habebat, vi atque metu , sed justitia & æquitate magna imperia retinentur. † Quare sapienter Perſæ ei ex Regiis liberis, qui natu maximus erat, quique in spem regni educabatur, cùm alios ad virtutem magistros dabant, tùm unum inprimis , à quo justitiam doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum est in sacris publicis nihil aliud à Diis, quàm justitiam petere solitos esse : quod eam si consequerentur, affatim sibi bonorum omnium putarent fore : Justitiam enim & pernetuas illius , † ut poetæ loquuntur , sive comites, sive sorores, veritatem & fidem, pax & amicitia , & bonarum artium cultus , & omnium rerum expetendarum abundantia consequitur. † Eam si colerent omnes, nunquam tubæ, nunquam litui audirentur : arma aut exederentur rubigine , aut in ligones ac vomeres conflarentur : belli, dissensionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita essent. Quod scitè sanè, & ex patriæ suæ consuetudine Agesilaus expressit : ex quo cùm quæsitum esset, utra esset virtus præstantior , justitiáne an fortitudo : hæc , inquit, sine illa tantùm ad perniciem valet : at, illi si pareant omnes , hujus usus nullus futurus est.

Probat exemplis.

Quæ Justitiæ sorores.

Commoda ex justitia manantia.

Tutus bos etenim rura perambulat ,
Nutrit rura Ceres , almaque Faustitas :
Pacatum volitant per mare navitæ,
culpari metuit fides :
Nullis polluitur casta domus stupris,
Mos, & lex maculosum edomuit nefas,
Laudantur simili prole puerperæ,
Culpam pœna premit comes.

Bayerische Staatsbibliothek München
B S B MÜNCHEN

Quemadmodum ſuaviſſimè cecinit Horatius. Ubicunque juſtitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exulant: non adulteri, non raptores, non fures, non ſicarii, non venefici, non latrones, non teſtamentorum ſubjectores, non obſeſſores itinerum reperiuntur: ea denique propemodum eveniunt, quæ aureæ ætatis hominibus eveniſſe memorantur. Nam ne tùm quidem aliam ob cauſam.

Ver erat æternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores
Nec renovatus ager gravidis canebat ariſtis

quàm quoniam homines,

Sponte ſua ſine lege fidem rectúmque colebant.

Non contemnenda poëtarum figmenta.

† Neque enim debemus illa poëtarum figmenta, tanquam inania modò quædam aurium oblectamenta accipere: ſed ex eis diſcere, DEUM ipſum favere hominibus juſtis: eorum labores fortunare, eorum conatus ac conſilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas eſt, eum, qui ſummè juſtus eſt, aut ipſa potiùs juſtitia, non eſſe amicum, benevolum, propitium iis, qui ad juſtitiam omne ſuum ſtudium conferunt, eamque toto pectore ſequuntur. † Itaque *Laus Heſiodi.* Heſiodus quoque, non tantum aureus, & ad verbum ediſcendus poëta, verum etiam Philoſophus inprimis bonus, multis verſibus perſequitur ac percenſet ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus juſtitiæ, contraque eas, quæ ab injuſtitia civitatibus inferuntur, calamitates. † Illorum enim urbes lætas flore- *Anaphora.* re populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis ejuſmodi peſtibus conflictari: *Polyſyndeton.* † Hos & fame, & peſte, & bello, & aliis innumerabilibus malis injuſtitiæ ſuæ pœnas dare. Recitarem verſus ipſos, niſi Græca quidem huic

huic sermoni admiscere nollem. Latinè autem me inaffectatam quandam illorum jucunditatem pari gravitate conjunctam assequi posse diffiderem. Quòd si hæc non essent, tique injusti quidem abundarent omnibus copiis, in summa opum atque honorum affluentia viverent, fortunam sibi arbitrio suo fingerent ac temperarent: † Justos autem odium, contemptus, egestas, exilia, orbitates, damna omnia sequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone divinitùs & religioni nostræ convenienter traditum ac disputatum est, justos, etiamsi omnes fortunæ acerbitates excipiant, semper beatos; injustos etiam in maximis prosperitatibus, secundissimísque rebus infelicissimos esse. Dixi de justitia, non quæcunque poteram: neque enim id tempus tulisset: neque omnia in unum locum congerenda ac semel effundenda erant: sed ex infinita copia eorum, quæ dici possunt, quantum satis esse hodiernæ disputationi judicavi: quotidie autem, ut spero, plura & meliora dicentur. † Nunc, quod interdum disertos homines facere animadverti, ut cùm ad clausulam orationis ventum est, illa, de quibus egerunt, breviter ac summatim colligant, quo ea in uno conspectu posita altius in audientium animis ac memoria infigant; id ego quoque facere cupio: sed quia ejus artis Magistri singularis cujusdam artificii eam rem indigere ajunt: quod mihi deest, ab alio mutuabor, recitaboque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philosophi, unius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna Græcia vocabatur. Quibus verbis summa eorum omnium, quæ à me hodiè dicta sunt, continetur. † Justitia, inquit, cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda

Dissolutio.

Analysis, hæc colligit.

Alia justitiæ descriptio.

mihi videtur : neque ſine ea fieri poſſe , ut quiſquam aut temperans ſit, aut fortis , aut prudens. Eſt enim harmonia quædam & pax totius animi cum apto & compoſito motu. Illius autem quanta ſit vis , magis è cæterorum habituum inſpectione cognoſci poteſt. Nam cæterorum utilitates ad unum modò pertinent : hujus ad omnia, quæ compoſita ſunt, & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur , & harmonia , & judicium , & mens Deorum, qui ita ſtatuerunt. In civitate autem pax & bona legum conſtitutio meritò dicitur. In privata domo viri quidem & uxoris mutua concordia , ſervorum autem in Dominos bonus animus , & viciſſim in dominis amica & benevola ſervorum procuratio : in corpore autem & animo , primum quidem ea , quæ omnibus cariſſima ſunt , vita , & bona valetudo, & integritas virium : tùm autem ſapientia , omnisque ſcientia. Quæ igitur una & totum & partes ita regit & ſervat , efficiens omnia inter ſe concordia , & amica , quid ni communis omnium parens & altrix omnium ſuffragiis prædicetur ? Hæc ille. † Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem , & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Ariſtotele paratas vos, Auditores, voco : Cogitate quid agatis: Virtus, qua de agitur, præſtantiſſima eſt. Qui de ea ſcripſit Philoſophus præſtantiſſimus : Utinam ex me quoque tertium argumentum ſumi poſſet ad animos veſtros excitandos. Sed, quo minus doctrina , & ingenio valeo , eo plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autem eſt, quin adhibito labore efficere aliquid & navare poſſit. Multum à me operæ jam pridem in hoc libro poſitum eſt, multæ noctes vigilatæ , ut ad illius intelligentiam perveni-

Incitat à rei præſtantia.

venirem : præcipuè olim, cùm in Juris Civilis ſtudia incumberem : ad quæ hunc librum mirificè utilem eſſe intelligebam. Non puto me uſque adhuc valdè fefelliſſe veſtram de me opinionem : neque ſæpè id, quod pollicitus ſim, non præſtitiſſe. Mihi credite, ſi quantum ego ad docendum, tantum vos ad diſcendum diligentiæ afferetis, efficiam, ut multos magnosque fructus ex hujus libri cognitione capiatis.

DIXI.

DE SUI COGNITIONE, DEQUE OMNIBUS HUMANI animi facultatibus.

ORATIO X.

Habita Romæ, 4. id. Novemb. Anno clɔ. Iɔ. Lxv.

CROESUM olim Lydorum Regem opulentiſſimum petendi oraculi cauſa, Delphos miſiſſe accepimus, qui ſciſcitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea, cùm clam in eodem aheno teſtudinem ſimul & agnum coquens, experiri voluerat, num quid eorum, quæ agerent homines, Deum lateret : neque quid ſe facere oporteret, ut ex ſe procrearet liberos: neque ecquid adverſus Perſas bellum ſuſcipere deberet, neque denique quidquam ſimile eorum, quæ prius quæſierat : ſed rem omnium multò maximam, multóque digniſſimam, in qua cognoſcenda plurimùm ab omnibus operæ ac ſtudii collocetur : quomodo felicitatem conſequi, & quid agens, id quod ſupererat ætatis *Ordiuur à Cræſi facto.*

tis beatissimè transigere posset. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua plerisque in aliis rebus usus est, inconsiderantia & temeritate, quod de via, quæ ad summum bonum ferret, neque statuendum sibi ipse, neque cujusquam hominis fidendum consilio, sed Deum consulendum, judicavit. Responsum autem ei redditum est planè præclarum, & illa, quæ tum de Apollinis sapientia erat, opinione dignissimum: non si maximos auri argentique acervos exstrueret, non si multos exercitus aleret, non si terminos imperii sui longè latèque proferret; † Sed si se ipse cognosceret, ita demùm beatum fore. Jam, etsi apud nos, qui vera religione imbuti sumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen ejusmodi oracula, quæ præceptum aliquod utile ad instituendam vitam continent, amare & magnificere debemus. Constat enim ea nihil esse aliud, quam insignes quasdam & eximias sapientissimorum hominum sententias, quæ quoniam divinitus immissæ in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem respondisse Crœso, beatum eum fore, si se cognosceret: quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus, toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionem sui; cùm inter omnes homines omnium ætatum sapientes viros convenerit, in eo positum esse fundamentum felicitatis: neque ulla re unumquemque nostrûm in plura aut graviora mala, quam sui ipsius ignoratione, prolabi. Quod cum ita se habeat, omnibus viribus elaborandum est nobis, ut cognitionem nostri, quando tantum in ea momenti ac ponderis ad beatam vitam situm est, consequamur. † Sed in hac re illud primum videndum

Beatus qui se cognoscit.

A desini-
tione.

dum est, quid sit nosse se, ne eo secùs quàm oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus non potest, ut rectè id faciamus, quod jubemur, nisi prius, quid jubeamur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos quam Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat: quibus hominem animum esse, non corpus ostendat. Semper enim id, quod aliqua re utitur, ab eo, quo utitur, aliud esse. Uti autem homines & partibus corporis sui ut manibus pedibusque & toto corpore: ex quo effici, ut quantum inter artificem & instrumentum interest, tantum inter hominem & corpus intersit: quam sententiam & Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro sexto de Rep. his verbis Africanus expressit: Mens cujusque is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Quod si homo non corpus est, sed animus: qui jubet, ut nos ipsos noscamus, illud videlicet jubet, ut noscamus animum nostrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tusculanarum disputationum. Et illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis: quo monet, ut se quisque noscat. Non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus, neque ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cùm igitur Nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est aliquod animi aut receptaculum. † Duo sunt, quæ hactenus probare studuimus: eximium quoddam bonum esse cognitionem sui, & nosse se nihil esse aliud, quam nosse animum suum. Nunc antequam progrediamur

Partitio.

ulterius, illud admonendi estis, unam eandemque rem non uno eodemque modo à diversis artificibus considerari. Angulum rectum, ajebat Aristoteles primo horum librorum, alia ratione considerat Geometer, alia faber. Sic & hominem aliter Medicus, aliter Pictor, & animum hominis aliter Physicus considerat, aliter Politicus. Physici, quæ sit animorum natura, quærunt: simplex, an composita atque concreta: corporea, an expers corporis: mortalis & caduca, an immortalis & æterna; sitne totus animus in qualibet parte corporis, an unaquæque illius facultas suam in corpore sedem quasique domicilium habeat à cæteris secretum ac separatum. Nos quæcunque de iis, & talibus ab eis, duntaxat religionis nostræ consentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantum ratione considerabimus, qua vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici, & ad Dei similitudinem, quantum natura patitur, perduci potest. Quare cùm hodiè nobis illud propositum sit, ut ex Aristotelis in eis libris, qui ad moralem Philosophiam pertinent, sententia, de animi humani partibus, deque uniuscujusque illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potissimum modo præparandos esse vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quæ in hujus sexti libri explicatione tradentur,) certos † quasi cancellos circumdabimus orationi nostræ, eamque suis regionibus ac terminis circumscribemus: ut ab iis quæ physicorum sunt abstinentes, ea tantum, quæ ad munus nostrum proprièpertinent, explicemus. † Hoc loco propè supervacaneum esse judico, petere à vobis, ut me attentè audiatis. Certè enim ea vobis caussa huc veniendi fuit. Et ut ridiculus fuerit balneator, si quos lavandi caussa in balnea

Capiat benevolentiam & attentionem à persona auditoris & ex se.

in-

ingressos videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc convenistis, id ut faciatis vos rogem. Oratorum ille mos est, qui, etiam cùm exploratum habent, se attentissimè auditum iri: tamen attentionem petunt: non quòd opus esse eo putent, sed quoniam si aliter fecerint, adversus artis suæ præcepta fecisse se putant. Meum est conari, ut auditu digna adferam, vestrum, ne ea prætervolare patiamini, sed singula diligenter expendentes, penitùs demittatis in animos vestros. Mihi, ut ne ad id, quod mearum partium est, præstandum imparatus venirem, provisum est; vos quoque ad me, qua soletis benignitate & attentione audiendum satis vestrapte sponte paratos esse confido. † Animi nostri sive partium, sive facultatum bipartita divisio est. Partim enim ipsarum ratione prædita sunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem prædita eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in solis hominibus, rationis autem expertes, quæ etiam in bestiis atque ex aliqua parte in stirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri, & ab infirmis quasi per gradus ad summa contendere decrevimus) duplicem ipsæ quoq; habent varietatem. Aliæ enim sunt, quæ vitam continent, aliæ, quæ animal constituunt. Quæ vitam continent, tres sunt: quas illa & in rebus inveniendis acutissima, & in eisdem appellandis difertissima Græcorum natio vocat: τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ γεννητικὸν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus, non habemus, iis autem, quæ postea cusa sunt, uti propter quādam ut verum fatear, stultam & ineptam religionem non audemus, unum in plura spargere ac deducere cogimur, dicimúsq; vim nutriendi, vim

Divisio animi facultatum.

augendi, & vim procreandi: Hæ omnes non in animalibus modò sunt, verùm etiam in stirpibus. Quæ autem constituunt animal, duorum ipsæ quoque generum sunt. Partim enim cognitione quadam & apprehensione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant: γνωστικαὶ in animalibus sunt duæ, sensus & phantasia: utendum enim est hoc, quando Latino caremus. Sensibus apprehenduntur singula tantum, non etiam universa, nisi quatenus sunt in singulis. Non enim lapidem aut lignum proprie ac per se videmus, sed hunc lapidem & hoc lignum: aut potiùs neque hunc lapidem neque hoc lignum, sed hujus lapidis aut ligni colorem. * Sensus enim non percipit etiam, ut Ciceronem locutum esse ajunt, sive ut posteriores locuti sunt, substantiam: sed ea tantùm, quæ ei adjuncta sunt: † neque rosam aut videmus aut olfacimus, sed rosæ odorem olfacimus, colorem videmus. Sensus autem sunt, ut notum est, numero quinque, quorum tactus in omnibus est animalibus, cæterum alii in aliis desiderātur. Phantasia rerum sensu perceptarum formas quasdam, &, ut Græci loquuntur, typos recondit ac continet, ac præterea judicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores judicare non possunt: ut hoc flavum esse dulce: & hanc qui accedit, esse Socratem. † Sensus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus est, nunquam fallitur, dum & intervallum moderatum sit, & instrumentum, & id, quod interjicitur, probè affectum. At phantasia sæpè fallitur: ut cùm in picturis eminere videntur quæ plana sunt: ut cùm remus in aqua inflexus videtur: ut cùm cani Æsopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc inesse in bestiis vel ex eo cognoscimus, quòd earum pleræque & meminerunt & somniant: ut

Quid percipiat sensus.

A simili.

Discrimen inter sensum & phantasiam.

ut equi, ut canes : quorum neutrum fine ea de qua loquimur facultate facere poſſent. Ex his naſcuntur aliæ, quas in perſequendo fugiendoq; cerni, & Græcis ἐρεκτικὰς vocari diximus. Nam cum omnem ſenſum voluptas aut moleſtia comitetur : quarum altera naturæ conſentanea & amica eſt, altera adverſa & inimica : fit, ut nullum animal ſit, in quo non inſit naturalis & appetitio eorum, quæ jucunda, & fuga eorum, quæ moleſta eſſe videantur, ὀρεκτικὰς δυναμεις Ariſtotelis interpretes Hammonius, Euſtratius, & alii vulgò, duas tantùm faciunt, ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν. Sed intelligendum eſt in omnibus animalibus exiſtere & ex bono præſenti lætitiam, & ex eo, quod nondum adepta ſunt cupiditatem, & ægritudinem ex præſenti malo, & metum ac declinationem, ſi mali quid immineré videatur. Hæc Stoici, ut me tertio ab hinc anno ex hoc ipſo loco dicere memini, propria hominis, non ei cum cæteris animalibus communia eſſe voluerunt. Neque enim metuere beſtias, ſed quaſi metuere : nec cupere, ſed quaſi cupere : eodemque modo neque vera ipſas lætitia, neq; vera moleſtia affici ; ſed utriuſq; imaginem modò quandam ac ſimilitudinem habere. Quam opinionem ut ſtultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius & alii. Sed Stoici ſi dogmatum ſuorum conſtantiam ac convenientiam retinere ac conſervare vellent, ita dicere neceſſe habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, ut ex opinione naſci dicerent : ex opinione boni præſentis, lætitiam : ex opinione mali præſentis, moleſtiam : ex opinione boni imminentis, cupiditatem : ex opinione mali imminentis, metum. Cùm igitur opinio in ſolis ſit hominibus, ſequebatur, ut ea quoq; hominum propria eſſet, Sed verius eſt hæc omnia convenire etiam

in

in bestias: neq; ex opinione tantum consistere, sed etiam ex sensu, aut phantasia boni malive, aut præsentis, aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita sunt rationis expertes, nullam ut prorsus cum ratione habeant aut communionem, aut societatem. In homine eæ, quæ Græcorum linguâ ἕξεις nominantur, etsi ratione præditæ non sunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio possunt. Quorum utrumque nobis paulò enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non inesse rationem, ex eo quivis facilè intelligat, quod ratio ipsa secum pugnare non potest: at sæpè numero lætitiam, molestiam, cupiditatem, metum rationi adversari videmus. Rursus, esse iis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio est, quod suscepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur, aut mitigantur. Itaque rectè ex Aristotelis sententia dicitur: τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι· τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν, τὸ δὲ, ἄλογον μὲν εἶναι φύσει, μετέχειν δέ πως λόγου κοινωνεῖν. Hæc latinè ita expeditè, & ut ita dixerim, rotundè explicari non possunt. Sed nihil difficile amanti,

Libenter hoc & omne militabitur bellum in vestræ spem gratiæ. Conabor, si qua ratione possim, hæc ita latinè eloqui, ut intelligantur. † Earum animi nostri facultatum quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio est. Quædam ita sunt rationis expertes, ut nulla prorsus eis intercedat cum ratione communio. Tales autem sunt quinque: vis alendi, vis augendi, vis generandi, sensus & phantasia. Nam hæ omnes & communes nobis sunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt: At ex duæ, qua-

Divisio facultatum animi rationis carentium.

quarum in altera vis est concupiscendi bonum propositum, ejusque adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens & eo, cùm jam urget dolendi, suaptè quidem natura rationis expertes sunt, sed quodammodo tamen rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis expertes esse cognoscimus?

* Primum quòd his omnibus modis afficiuntur etiam bestiæ. Nam & concupiscunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. † Deindè quod sæpe numerò cum ratione pugnant: ut cùm incontinentem aliò ratio, aliò cupiditas trahit. Qualis est Ovidii Medea, quæ se ait videre quidem & probare meliora, deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cum aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione esse cupiditatem. † Undè igitur colligimus, eas esse tamen in homine rationis quodam modo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. † Agamemnoni apud Homerum iratscitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neque eum, cui dicuntur neque eum, à quo dicuntur, decent. Hæc cognoscas licet, iram à ratione aliam esse. Cùm jam eo processisset, ut stricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio. † Quam enim aliam accipiamus Palladæ? Atque ibi Achilles divinam illam & numquam delendam ex animis hominum sententiam profert:

Ratio 1.

2.

Subject.

Ab exemplo.

Pallas ratio dicitur.

Χρὴ μὲν σφωίτερον γιδέα ἔπος εἰρύσασθαι,
Καὶ μαλακὸν δυμὸν ἰσχομένοιν, ὥς γ' ἄρρα μέζονε,

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, ejusque obsequendum imperio dicit,

dicit, id enim satius esse. Potest igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi : verèque dictum est ab antiquo poëta, morbis hominum ratione mederi. Sic qui gaudent dolenve, quibus non oportet, aut plus minusve quam oportet ; eodemque modo, qui aut cupidi sunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere, & conformare se ad illius præcepta possunt. † Atque hoc est, quod Aristoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem rationem quidem carere ; sed tamen quodammodo participem esse rationis. In ea igitur sunt omnes ex virtutes, de quibus in superioribus libris disputatum est : quæ usitato jam & recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nunc ut eam animi partem consideremus, quæ suapte natura ratione prædita & hominum propria est : cujus etiam ipsius vires ac potestates antiqui duorum generum esse dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgò electionem vocant : quarum voluntas semper tendit ad bonum, προαίρεσις variat, & modo bona malis, interdum etiam bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cùm librum tertium explicaremus ; & in librum septimum, ubi de continentia, incontinentiaque disputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id est, opinionem διάνοιαν, quàm mentis agitationem, Ciceronе, ni fallor, auctore vocare instituí, & νοῦν, quam aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet Mentis cùm sensu, ac præcipuè cum sensu oculorum magna quædam similitudo est : undè & sæpè Aristoteles oculum mentis vocat : & dictum est id esse mentem in animo, quod oculum in corpore, & ut suo loco ostendimus, sensum ac mentem

Ab antiquis.

Divisio potestatum animi rationem præditæ.

Quis mentis oculus.

inter-

interdum confundit. Ut enim sensus, ita mens quoque extremorum est : sed sensus eorum quæ sunt inferiora demonstratione, mens eorum, quæ supra omnem demonstrationem. Mente apprehenditur Deus, apprehenduntur, mentes illæ ab omni contagione materiæ separatæ, apprehenduntur mundi, & eorum, quæ illius ambitu continentur, primordia, cæteraque ejusmodi quæ multis magnisq; obscuritatibus involuta, & intimis rerum omnium parentis naturæ recessibus abdita & recrusa, iis demum perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo cœlestem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cùm se applicuit & admovit διάνοια, in qua inest vis ratiocinandi, & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac conjunctione existit, & exoritur illa omnium virtutum suprema, quam magnificentissimo vocabulo σοφίαν Græci, Latini Sapientiam nominarunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest : rectèque judicavit sive Thales Milesius, sive quis alius (non enim inter omnes convenit) solum Deum esse sapientem. Sed tamen priscis temporibus, qui de Deo rebusque divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum causis disserebant, carumque rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autem esse dicebant cognitionem divinarum humanarumque rerum & causarum, quibus ea continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non Sophon se, id est, Sapientem, sed Philosophum, id est, sapientiæ amantem esse professus est : ab eoque deinceps, qui se iisdem quibus ille studiis dediderunt, Philosophorum appellationem retinuerunt : At mente in rebus tam sublimibus tamque arduis uti, paucissimis hominibus datum est. Pleraque

Repetit.

Definitio sapientiæ.

Pythagoras primus Philosophus dictus.

raque pars in fœdissimo eodemque tenacissimo co: porearum cupiditatum cœno hærentes, & quasi clavis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi, ad divina & cœlestia ne adspirare quidem possumus. Quod cum ita sit, in omnibus tamen hominibus lucent quasi scintillæ quædam illius luminis, quibus fit, ut principia disciplinarum, & communes illas sententias, quas ἀξιώματα aut κοίνας ἐννοίας vocant, ita videamus quasi ea, quæ cernuntur oculis, eisque sine caussa firmius etiam ac certius, quam iis quorum causam tenemus, assentiamur: Ad quas cum se admovit διάνοια, & ex illis alia quædam necessariò collegit, † efficitur ἐπιστήμη, id est scientia, quam esse ajunt cognitionem rei per primam, propriam & necessariam caussam. Quid mens propriè, quidque διάνοια sit, diximus, simulque paucis tum sapientiæ, tum scientiæ originem ostendimus. Quarum utraque ad eam vim mentis pertinet, quam Græci ducto à contemplatione vocabulo νοῦν θεωρητικόν, vocant, Est enim & altera, quæ ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἅπασι quasi tu dicas mentem, quæ non simplicem, ut illa veritatem sibi propositam habeat, in eaque acquiescat, sed referatur præterea alio, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectionem. Hæc aut videmus duce natura, aut certè facilè percipimus communes quasdam sententias de rebus bonis & malis expetendis & fugiendis: cujusmodi sunt tuendam esse hominum inter ipsos societatem: colendam esse justitiam: ab injuria abstinendum; vim vi repellere jus fasque esse: itemque alias, quæ quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariarum. Ad hæc principia cum accessit primum διάνοια quæ ut dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac pro-

Metaphora.

Definitio scientiæ.

ve-

provehitur paulatim longiùs : deinde diutur-
nus usus & experientia cum accurata & dili-
genti animadversione ac notatione eorum ,
quæ eveniunt in vita , † existit illa magistra *Descrip-*
vitæ, omnium bonorum consiliorum percep- *tio pru-*
trix, omnium honestarum actionum modera- *dentiæ.*
trix, omnium moralium virtutum dux guber-
natrixque prudentia, eadémq; illa vi excogitatæ,
auctæ, & ad summum perductæ sunt artes illæ ,
quibus aut nullo modo , aut certè non satis
commodè carere poteramus. † Reliqua est *Quid o-*
opinio , varium & multiforme monstrum : *pinio.*
quoq; non Proteus aut Vertumnus plures in-
duerit species. Quanquam enim in rebus in-
certis & fortuitis proprium illius munus est :
non tamen eis se finibus continet : sed indo-
mita quadam & effrenata licentia per omne
genus rerum temerè ruens , omnia permiscet
atq; perturbat. † Interdum etiam sese pro sa- *Descrip-*
pientia , pro scientia , pro prudentia vendi- *tio opini-*
tans , homines nimium fidentes sibi in gravis- *onis.*
simos ac pernicioſissimos inducit errores. Huic
igitur , quoniam fallax , incerta , & instabilis
est , nullius virtutis origo tribuitur : † nisi *Quid bo-*
quod bona opinio de iis , quæ sciri possunt , *na opi-*
præparatio quædam est ad scientiam : bona o- *nio.*
pinio de rebus agendis , utiliter ad comparan-
dam prudentiam antecedit. Immò verò , ut
in disciplinis quædam ponuntur , quibus
sine ulla dubitatione credendum est , ita ait A-
ristoteles opinionibus ac sententiis senum , &
eorum , quos longa & multiplex rerum expe-
rientia cautos ac providos effecit , in consilio
capiendo & instituenda vita maximam fidem
habendam esse : eas enim eandem vim ad pru-
dentiam , quam illa principia ad scientiam ,
obtinere. † Dixi breviter , ut proposueram , *Perora-*
de omnibus humani animi facultatibus : & *tio ab e-*
quamquam hanc totam disputationem quo- *numera-*

tidianis verbis & inexornato dicendi genere contexui; tamen confido eam vobis non minus gratam fuisse, quam si omnes undiq; flosculos colligens, omnes dicendi lepores ac festivitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum sono aures vestras demulcere studuissem. Potestis autem facilè perspicere ex iis, quæ dicta sunt, quibus de rebus in hoc sexto libro explicando disputaturi simus. Nam cùm in superioribus libris, earum virtutum, quæ sunt in illa parte animi, quam per se ratione carere, sed rationi tamen parere posse diximus, natura pertractata sit: in hoc de virtutibus illius superioris ac divinioris partis, hoc est, de intelligentia, sapientia, scientia, arte, prudentia, sed potissimùm de prudentia disseremus. † Quid igitur? finémne statim faciam (id enim à me jam expectari video) an priusquam desino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego verò ita faciam, neq; committam, ut aut ad ineundam, aut ad persequendam pulcherrimam & fructuosissimam studiorum viam, ullo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuisse videatur. † Dubitatis igitur, adolescentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiscendam omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo ejicienda sit? † Ubi, quæso, istam egregiam indolem, quam in plerisq; vestrûm videmus. ubi istud ingenium ad omnia summa natum, ubi istam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutisq; semina omnium aptissimam, aut honestius, aut suavius, aut fructuosius collocare poteritis? † Quid enim est, quo quisquam oblectari, quo ad discendum invitari atq; allici possit, cujus non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? † Est

sime dictorum.

Auxesis.

Hortatur juventutem ab utilitate.

Anaph.

A jucunde.

quem

quem arduarum rerū & remotarum à cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima, in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefacienda sapientiæ scientiæq; natura, necessariò tractanda erunt. Est quem non tam ardua & sublimia, quam in quotidiano usu posita, & ad instituendam vitam accommodata delectent? Utilissimis ad vitam præceptis aures eorum, qui me audient, quotidiè personabunt. † Est cui antiquitatis cognitio & veteris historiæ commemoratio jucunda sit? At nos quidem scitis vix ullum præceptum tradere solitos esse, quin ei illustrando repetitam ex Græca Romanáque historia, exemplorum lucem adhibeamus. Nos verò ex optimis utriusque linguæ poëtis pulcherrima quæque libantes, perpetuò disputationes nostras ejus quasi salis adspersione condimus. Græcam linguam amat aliquis: Aristotelem hic quotidiè Græcè loquentem audiet: qui ea lingua dictus est aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius: Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Græcis, non pessima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis; tanquam in latinè loquendo non satis diligentibus, absterreatur. Omninóque quicunque tantam huc animorum alacritatem, tantamque discendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perspicuè docendi studium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quòd docenti mihi assiduam operam dederint, pœnitere.

Subjectio cum complexione.

A varietate.

DIXI.

PRO ALPHONSO II.
DUCE FERRARIÆ, &c.
ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

Non est habita.

Orditur à gaudio ducis, ob Pium 4. Pontificem electum.

SI quis est, qui scire cupiat, Beatissime Pater, quanto gaudio perfusus sit Alphonsus II. Ferrariæ Dux, posteaquam te in summum istum & cœlo proximum dignitatis atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac judicio sublatum esse cognovit: is, si orationem meam cogitatione sua subsequi, quasque ille gaudendi causas habuit, earum unaquæque quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, simul & id, quod cupit, intelliget, & mihi si fortè illius gaudii magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoscendum potiùs, quàm succensendum putabit. Nam cùm ea dicendo tractanda sunt, quæ nullo verborum genere satis exprimi possunt; acris & intelligentis æstimatoris est, non dicentis imbecillitatem accusare? sed eo ipso potius argumento uti, ut id, quod agitur, singulare quiddam & eximium esse judicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit satis vehemens atque illustris oratio reperiri. † Alphonsus autem secundus ut insignem quandam lætitiam perciperet ex eo, quòd sapientiæ tuæ summa totius Ecclesiæ gubernatio delata esset, cum iisdem illis causis adductus est, quæ cæteros quoque Principes Christianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum aliis etiam quibusdam ad se propriè pertinen-

Major gaudii materies Alphonso quàm cæteris.

tibus,

tibus, quæ in communi omnium gaudio, gaudium ipsius majus & insignius reddunt. Ac primum quidem gratissimum ei, atque optatissimum accidit, illi potissimum summam rerum concreditam esse, qui per omne anteactæ vitæ spatium talem se præstitisset, ut tanquam perfectum & absolutum antiquæ illius innocentiæ & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. † Quis enim per illum, cujus locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos jam annos ad istam sanctissimam Sedem provectus est, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum & omni ex parte absolutum principem habere debet ornatior? † Qui cùm intelliges, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus est, divinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primùm & intelligentia earum rerum quæ dignæ sunt, in quibus studium collocetur: deindè procurandis hominum commodis, iisque actionibus suscipiendis, ex quibus quam maximus fructus ad quam plurimos perveniret: jam indè à principio ita vitam instituisti tuam, ut perpetuò ad eos, quos dixi fines omnia retulisse, neque unquam ullum temporis punctum mentis aciem ab eis deflexisse videaris. † Itaque totum illud adolescentiæ tempus, cui & communi hominum consuetudine, & quadam propè ipsius naturæ tacita lege major quædam licentia tribui ac permitti solet, à te non in remissionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerumque etiam sine reprehensione capitur, positum, sed in assidua præstantium doctrina virorum consuetudine, diligentissimaque cùm omnium honestarum artium, tùm earum præcipuè, quæ populorum rectoribus necessariæ sunt, pervestigatione consumptum

Laudat Pontificem ab integritate vitæ.

Ab iis, quæ in adolescentia gessit.

A studiis.

Accenſtantis in ſtudiis & virtutibus.

eſt. † Neque verò te ab eo, quod tibi propoſueras, curriculo, aut deterrere poſtea laboris aſperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui ſemel ad ſolidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitùs imbibiſſes, omnia tibi, dum eò quò inſtitueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo reputanda eſſe duxiſti: Nimirum illam tuæ virtutis pulchritudinem, quam Plato, ſi cerneretur, mirabiles ſui amores excitaturam eſſe dicebat, non corporeis, ſub quos illa non cadit, ſed iis, qui, ſi nulla cupiditatum nubes oppoſita eſt, multò perſpicaciùs & acutiùs cernunt, animi oculis videras: ejuſque deſiderio incenſus, niſi adepta ea, vitam ipſam tibi acerbam, atque inſuavem fore ſtatuebas. Igitur cùm Patavii primum, deindè Bononiæ defixus in præſtantiſſimarum artium ſtudio, primam ætatis partem exegiſſes, iisque adoleſcens egregiè navatæ in ſtudiis operæ, inſignibus atque ornamentis affectus eſſes, quæ ampliſſima in eis civitatibus tribui ſolent: judicaſti tibi jam eſſe ex domeſtico illo & umbratili vitæ genere, quod ad illud uſque tempus flagrantiſſimam illam cognitionis & doctrinæ ſitim explere cupiens neceſſariò colueras, † in ſolem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum: tempus eſſe, ut præclara iſta ſemina, quæ diligenter ſubacto ac præparato animo colueras, † omni ratione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipſa ſe, & fructus exſpectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla conſequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam eſſe: qui ſe ita ſtudiis abdidiſſent, ut nihil ex eis ad utilitatem publicam protuliſſent, eos nunquam magnoperè commendatos, ſæpè etiam reprehenſos ac vituperatos

Translationes.

Gradat.

ſuiſſe,

fuisse. † Quapropter in patriam reversus, ut, quæ te prima urbs nascentem gremio & sinu suo exceperat, eadem quoque primos perciperet industriæ tuæ fructus, non tantum magnas controversias, inter principes civitatis ortas cùm illi te communi consensu judicem sumpsissent, sapientissimè diremisti, verùm etiam sedatis gravibus illis inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum discordiis, † pacem, pacem inquam, qua nihil optabilius est, nihil salutarius, civibus tuis insperantibus reddidisti. † O felix & auspicatum principium! O præclare positum rudimentum! Quid non bonorum ab eo sperare poterant cives, qui primum virtutis suæ specimen pace, & privatim & publicè componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus majorem aliquem campum, in quo excurreret, majus theatrum, in quo spectaretur, requirebat. † Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad se vocabat, & sub cujus olim imperio beata futura erat, ejus præsentis virtutem tantò antè gustare ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti, ubi virtutis tuæ tam multa, tamque luculenta testimonia, & pace & bello dedisti, † ut Paulus III. P. M. quem & omnes confitentur, & res ipsa loquitur, cùm in ceteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tùm miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cujusque meritis judicio præditum fuisse, cùm in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset. † Primùm quidem te Epidaurio Archi-Episcopatu cohonestaverit: deinde verò absentem Reipublicæ causa in augustissimum & sanctissimum Cardinalium Collegium adsciverit. † Hic ego, si, quod

A præclarè factis.

Conduplicatio.

Epiphonema.

Anadiplosis.

Laus Pauli 3.

A dignitatibus, quas gessit.

Amplificatio cum opposite.

Poëtæ ſolent, idem nobis quoque facere liceret, Nestoreum mihi aliquod, aut Vlixeum, eloquentiæ flumen optarem: ut quemadmodum unà cùm honoris amplificatione, tua ſemper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quaſi per gradus attolleretur; & ſeipsâ grandior, ac ſublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur, de rariſ inuſitatisque rebus dicentem, uſitato, & quotidiano genere ſermonis uti. Sed in hac conſcientia tenuitatis meæ una me cogitatio ſublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te divinitùs geſtarum non teſtes modò ac ſpectatores, ſed exiſtimatores etiam & exornatores fuerunt. Nam quo die tot ampliſſimi & illuſtriſſimi Cardinales, non conſulto aliquo & ſubito animorum impetu, ſed poſt accuratam in Conclavi aliquot menſium deliberationem, ad deferendam tibi ſummam in Eccleſia poteſtatem conſenſerunt, eodem die apertiſſimum judicium de perſpecta ſibi & explorata tua omnis generis præſtanti & eximia virtute fecerunt. Quare non eſt mirandum, ſi, te tali Pontifice creato, Alfonſus II. Ferrariæ Dux, qui ſtudium quoddam incredibile erga hanc ſacroſanctam Sedem à majoribus ſuis quaſi hæreditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus eſt, quantum neque mea, neque cujuſquam oratione exprimi poteſt. † Nam ad eas lætitiæ cauſas: quæ communes ipſi ſunt cum cæteris omnibus Chriſtianis Principibus, non parui quoque ponderis aliæ accedunt. † Primùm quòd, Eccleſia cliens cùm ſit, omnes opes ac facultates ſuas hujus ſacroſanctæ Sedis auctoritate nixas & fundatas eſſe non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. † Deinde, qui & patrem habuerit am-

Cauſſæ gaudii Alfonſi ducis.

Prima.

unda.

amplitudinis tuæ ſtudioſiſſimum, & ipſe non paterni magis imperii quàm illius in te obſervantiæ hæreditatem creverit, ſciatque præterea è ſuis omnibus neminem eſſe cujuſcunque ordinis, qui non eodem planè animo ſit ſemperque fuerit, quique honori tuo ex animo, atque ex illa ſumma voluntate non faverit, cui dubium eſt, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quæ maxima fieri potuit, acceſſione, incredibilem quandam ex eo hauſerit voluptatem. † Poſtremò, qui ſeſe haud ita pridem cum illuſtriſſimo Principe Coſmo Florentinorum & Senenſium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate devinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipſa uxorem acceperit, ex eadem, qui univerſam Eccleſiam ſummo imperio regeret, extuliſſe? Ille verò ſtatim accepto nuncio ſeſe in viam dediſſet, neque ullam moram interponendam putaſſet, quin præſens tibi gratularetur, pedibuſque tuis ſuppliciter advolutus in tua poteſtate eſſe ſe ac ſemper fore oſtenderet, niſi prius perculſis, & afflictis, nec opinata patris ſui, optimi ac præſtantiſſimi principis morte, ſuorum animis aliquid conſolationis adhibendum eſſe duxiſſet. † Quam quidem excuſationem, partim inevitabili neceſſitate, partim naturali pietate ſubnixam, à te, beatiſſime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodque multò anteà, ſi licuiſſet, facturus erat, ad pedes tuos proſtratus, te patrem ac dominum agnoſcit, tibi ſe ſuaque omnia in fidem & clientelam tradit, & una cum ſententia, verborum quoque formulam apud majores hac in re uſitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRÆSTAT: ſeque ſemper non ad fortunas modò ſuas, verùm ad ſanguinem quoque & vitam pro hujus ſanctiſſi-

Tertia.

Epilog.

mæ Sedis dignitate profundendam paratiſſimum fore, omni aſſeveratione confirmat.

DIXI.

PRO ALFONSO II. DUCE FERRARIÆ, &c. AD PIUM V. Pont. Max.

ORATIO XII.

Habita Romæ, 5. Kalend. Quinctil. Anno cIↃ. IↃ. LXVI.

Orditur à dubitatione.

IN communi omnium Chriſtianorum Principum gaudio, quo eos optatiſſima ſummi honoris ad te concordibus horum amplissimorum Patrum ſuffragiis delati fama cumulavit, Pie V. Pontifex Maxime, ſi præcipuam quandam ac propè ſingularem Alfonſi ſecundi Ferrariæ Ducis lætitiam extitiſſe dixero, vereor, ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium conſuetudine, quàm quod ipſi præter ceteros gratum id ac jucundum cecideric, à me dictum arbitretur. † Ita enim jam uſitatum eſt, ut omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos qui audiunt veriſimile ſit ea modò ſibi videri audire, quæ cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur: & ii qui dicunt, non tam ex ſuo ſenſu orationem depromere, quàm ex vetere aliquo libro ſolennem, & certis conceptam verbis gratulandi ſummis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque verò dubitari poteſt, quin æquiſſimum atque honeſtiſſimum ſit, quem-

A conſuetudine.

quemcunque hic plenissimus ordo ad Ecclesiæ gubernacula admoverit, quando totum illud negotium non humanis consiliis, sed divini spiritus instinctu atque afflatu administrari certissimum est, ejus ut cæteri quoque Principes libentissimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoscant, leges observent; seque suaque omnia ejus potestati tradant ac permittant: eum denique qui Deo maximè placuit, sibi quoque gratissimum acceptissimumque esse profiteantur. Sed tamen & longè alia illa est animorum alacritas, cùm homines eum, quicunque sibi rector divinitùs datus est, libenter accipiunt: alia cùm quem semper ipsi eo munere dignissimum judicarant, quemque semper toto pectore optaverant, eum divino quoque judicio probatum vident; & quamquam omnium publicè interest, qualis sit Pontifex: non est tamen obscurum, esse quosdam populos, quosdamque Principes, quorum id privatim multis de causis maximè interfit. Ex quibus ut unum esse Alfonsum secundum Ferrariæ Ducem omnes homines intelligant: neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio perfusus est, idque eò dici: non quòd ita dici soleat, sed quòd verissimum sit: constitui, si per te liceat, Beatissime Pater, primùm quidem breviter exponere, cur tibi potissimum boni omnes communibus votis istum honorem mandari & optaverint, & optare debuerint: deinde verò quas privatim causas Alfonsus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. † Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idque cum aliqua tua molestia fieri necesse est; propterea quòd, ut quisque lau-

Propositio cum partitione.

Benevolentia à persona Pontific.

de

de dignissimus est, ita minimè libenter laudes suas audire consuevit; supplex à te etiam atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctissime, ut quæ de virtutibus tuis toto orbe jam pridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modicè attingere, ac delibare patiaris. † Vos autem, Patres amplissimi, oro atque obtestor, ut si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornatè tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum suppetunt, plurima prætermittentem, pauca proponentem verius quàm exponentem audietis, cogitetis cum animis vestris, neque posse quemquam in tàm ubere materia omnia persequi, neque ea, quæ satis per se splendida & magnifica sunt, ornatu verborum indigere: & mihi eam in primis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctissimi ejusdemque modestissimi Principis patrisque nostri aures, quamquam verissimis, & omnium sermone celebratissimis, inusitatis tamen, & longè multumque supra exempla vulgaria positis laudibus suis offenderentur. Atque equidem, Beatissime Pater, ut mea tibi, quantum in me situm est, minimè molesta sit oratio, abdicam, & avocabo eam à persona tua, & de te reticens rem tantùm ipsam excutiendam considerandamque proponam. † Si quis igitur reperiretur, qui ab ipso ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter ingressus, hoc robore animi atque hac indole continentiæ esset, ut omnia blandimenta voluptatum respuens, & aspernans, nihil in vita expetendum, aut magnificiendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum, seque jam tum à corpore quàm maximè abstrahens ad divinarum rerum cognitionem cura omni studióque raperetur: quis

Assus & Cardinalium personæ.

Laudat à factis in adolescentia.

A desiderio virtutis.

non

non facilè augurarетur ex illa herbeſcentis adhuc, ſéque paulatim exſerentis ingenii temeritate magnas aliquando virtutis ac ſapientiæ fruges exſtituras? † Quòd ſi idem, cùm ſe paulùm jam corroboraſſet, ut planè liber ab omnibus impedimentis iter ſibi deſtinatum expeditius conficeret, ſecederet, ſegregarétque ſe à commercio vulgi, & ſolitariam vitam amplexus nomen daret in eam ſodalitatem, quæ, ex quo primùm inſtituta éſt, perpetuum quoddam inexhauſtæ fœcunditatis ſeminarium hominum & doctrina, & virtute præſtantium fuit, quis non in ea ſpe, quam jam antea cöncepiſſet, magis, ac magis confirmaretur? † Jam verò, ſi multos annos in eodem ordine ita vixiſſet, ut non æqualibus modò ſuis, aut minoribus natu, ſed ipſis ſenioribus exemplum innocentiæ, & integritatis eſſet, nullam unquam ullius turpitudinis aut flagitii, ne tenuiſſimam quidem ſuſpicionem dediſſet, neque in caſtigandis aliorum delictis remiſſus eſſet, & tamen aliis omnibus faciliùs ignoſceret, quàm ſibi: † Pium ac juſtum bellum indixiſſet cùm omnibus vitiis, tùm præcipuè pravis, & veræ ac Catholicæ religionis contrariis opinionibus, multos mortales aut errore lapſos, aut ab aliis in fraudem inductos revocaſſet in viam, obſtinatos, & pertinaces, ne eorum contagio bonis obeſſet, repreſſiſſet legum habenis, & omnes vires ſuas ad eos exterminandos contuliſſet, † ejuſque rei cauſa nullam offenſionem, nullam ſimultatem, nullum odium, nullam deniq; capitis dimicationem ſibi unquam defugiendam putâſſet: nemo, ut opinor, inveniretur, qui non tantum illud virtutis & conſtantiæ lumen in excelſo aliquo & illuſtri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia, ſi judicium & auctoritas acris alicujus, ac ſeveri

Avitæ inſtitutæ.

Ab iis, quæ in virili ætate.

Avitæ integritate.

Translatio.

Anaph.

Ab aliorum de ea opinione.

Pon-

Pontificis accederet, qui nulla prorsus alia re quàm illa præstanti virtute commotus, eum virum, de quo loquimur nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem † in sacrosanctum Cardinalium Collegium adsciſceret, iſque ſe in illo dignitatis gradu conſtitutus, eundem toto decennio præſtaret, quem in aliis vitæ partibus præſtitiſſet, quis non ei bonus Pontificatum maximum ſpe & votis omnibus deſtinaret? Quis non omnes Chriſtiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florentesque ac beatas futuras, tali ſibi dato gubernatore, confideret? Si hæc in extremis Galliæ ac Hiſpaniæ, aut etiam remotioris alicujus Provinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem cognitum iri ab omnibus, † te Pie Quinte! eum eſſe, quem nunc jam dudum notaret ac deſignaret oratio. † Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non ejusmodi fuit, ut in ea cùm ſemper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire poſſent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tuliſti, quàm cæteri divitias ferunt. † Nunquam tu honores ſecutus es: ſed recto ſemper itinere gradientem & de ſola virtute ſollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipſi te ultrò ſunt honores conſecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutavit, niſi quòd ut tua virtus à pluribus cognoſceretur effecit: eandem quam privatus comitatem, atque aſſabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac diſciplinæ ſeveritatem retinuiſti. † Una erat omnium vox, neminem eſſe, qui majori libertate ſententiam diceret, qui minus ad gratiam loqueretur, qui quæ vera rectáque erant, conſtantiùs aut animoſiùs tueretur. Itaque non in ſermone tantum, ſed in vultu ipſo ac nutu tuo magna meſſe putabatur auctoritas. Tan-

A dignitatis adminiſtratione.

Ampliſicatio laudum.

Apoſtrophe.

A contemptu divitiarum & honorum.

Contrapoſitum.

A mentis conſtantia

to igitur, & tam repentino omnium consensu Pontifex renunciatus es, ut si cui forte adhuc dubium fuerat, hominúmve judicio, an divino numine summi Pontifices crearentur, quod tamen nemini unquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ majorum imagines, non invidiosa divitiarum magnitudo, non eblanditæ principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuò comitata erat, seriùs omninò & votis nostris, & meritis tuis, sed tamen in isto te tandem celsissimo dignitatis inter homines, Deo proximæ solio, suis ipsamet manibus collocavit. At hæc quidem omnia omnibus Christianis & Principibus, & populis ingentem lætitiam attulerunt. †Quas autem caussas habuerit Alfonsus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, sequitur ut exponam. † Non est dubium, quin totius Christianæ Reip. interfit, quàm optimos Pontifices creari, sed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipso Pontifice, quàm ad illos, qui procul positi, etiamsi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in ceteris tamen à regibus aliisve principibus gubernantur: itidemq; inter principes, magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiæ, quàm ad eos quibus nulla talis intercedit cum hac sancta & Apostolica sede conjunctio. Cum igitur antiquissima, & nobilissima principum Estensium familia & antiquitùs à Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eisdem Ducali nomine, atque auctoritate decorata fuerit, semperque ex eo in hujus sanctæ Sedis patrocinio permanserit: constat, cujusmodi Pontifices sint, quàm a-

Enumerat caussas gaudii Alfonsi.

man-

mantes religionis ac justitiæ, eorum magis, quàm multorum aliorum principum, interesse. † Deinde cûm ex aliis multis & præ-
3. cipuè ex illustrissimo Cardinali Ferrariensi patruo suo Alfonsus II. de tua præstanti virtute cognôsset: neque nescius esset, quanto opere & is; & frater suus illustrissimus Cardinalis Estensis dignitati tuæ verè atq; ex animo faverent, fieri nullo modo poterat, ut non & ipse idem evenire cuperet, quod & patruum, quem semper meritissimò plurimi fecit, & fratrem, quem æquè amat ac seipsum, tanto
3. studio procurare intelligebat. † Postremò, cùm ita natura comparatum sit, ut eos quisque ornatissimos ac florentissimos esse cupiat, quorum caussa plurimùm laboravit, in plurimaque ac maxima se exposuit; necesse est insigniter caram esse Alfonso Ferrariæ Duci hujus sanctæ Sedis dignitatem, pro qua majores ipsius tot labores susceperunt, tot discrimina adierunt, toties de vita, fortunisque omnibus dimicarunt. † Nihil augendi aut amplificandi caussa loquar, Pater Beatissime: sed id tantum optima fide testabor, quòd, si opus sit, certissimis ac locupletissimis auctoribus probare nullo negotio possim: si ea minutatim persequi velim, quæ à principibus Estensibus pro Apostolica sedis auctoritate, ac totius Italiæ salute fortiter facta sunt, non dies modò me, sed vox ipsa viresque deficient. † Sed, ut omittam ea, quæ nimis antiqua videri possunt, (siquidem mille jam anni, & eo amplius sunt, cùm hæc nobilissima familia floret, aliosq; assiduè ex aliis Principes perpetua quadam serie propagat) illud certè prætermitti non potest, † quòd cùm Fridericus Ahenobarbus à Gregorio nono damnatus atque hostis indicatus, ob idque implacabili adversus Ecclesiam Romanam odio flagrans,

Amplificatio per præteritionem.

Laudat Estenses ab antiquitate.

A majorum præclarè gestis.

per

per Italiam immaniſſimi latronis more baccharetur, vaſtaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non ſexui, non ordini, non ætati vili parceret, cæde ac ſanguine compleret omnia, adminiſtrumque ac ſatellitem crudelitatis ſuæ haberet Eccelinum, quem non tam inter ſceleratos tyrannos, quàm inter terras, & immanes belluas numerare meritò poſſumus, utriusq; copias, non tàm numeroſo quàm valido exercitu fudit, ac fugavit Azo nonus Marchio Eſtenſis. Quin etiam cùm Salinguerra Taurellus, qui Eccelini ſororem in matrimonio habebat, eique in omni ſcelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppreſſam teneret, miſerorumq; civium cervicibus prædo crudeliſſimus incubaret, ejuſdem Azonis virtute & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata eſt. Cujus rei cauſſa primùm quidem univerſus populus Ferrarienſis Azonem ipſum Dominum, ac principem ſuum conſalutavit, deinde veròPontifices habita ratione & ſumptuum, quos ipſe in liberanda Ferraria fecerat, & beneficii, quod ab eo Apoſtolica ſedes acceperat, eandem illam urbem ei poſterisq; ejus habendam ac regendam conceſſerunt. Neq; unquam, quoties aliqua ſeſe obtulit occaſio, recuſarunt principes Eſtenſes, dum pro Eccleſia propugnarent, ſe ſuaq; omnia prompto animo in diſcrimen opponere. Quæ omnia aliaq; ejuſdem generis plurima non Ferrarienſium tantum annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortaſſis ſuſpecta eſſe poſſit, ſed optimi cujuſque illorum temporum aut etiam inferiorum ſcriptoris monumentis prodita & teſtata ſunt. † His virtutibus domus Eſtenſis ad tantam gloriam jam pridem pervenit, ut ſummi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariæ, ut Galliæ reges, aliiq; potentiſſimi Prin-

Quomodo Ferraria Eſtenſibus obtigit.

Eoſdem à conſanguineis laudat.

cipes, pulchram sibi ac decoram illius affinitatem judicarint. † Hæ causæ sunt, Beatissime Pater, cur Alfonsus II. qui neque pietate in Deum, neque observantia erga Sedem Apostolicam, neque ulla denique virtute cuiquàm ex majoribus suis cedere meditatur, te Pontifice declarato incredibile quoddam ex ea re gaudium ceperit. Neque quidquam libentiùs feciſſet, quàm ut ad te primo quoque tempore veniret, & sanctissimis pedibus tuis advolutus, quantoperè tibi, & huic sanctæ Sedi devotus addictusque sit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, nisi id temporum ratio prohibuisset. Sed cum ita evenisset, ut felicissimi Pontificatus tui principium in id tempus incidisset, quo ipse uxorem domum duxerat: judicavit te pro tua singulari clementia non iniquo animo laturum, si priùs cœpta nuptiarum solemnia celebraret, ac cum uxore unum, aut alterum mensem commoraretur: deinde ad debitum officium tibi præstandum veniret. Nunc autem interea multò gravius objectum est impedimentum. Nam, cùm sceleratissimus illæ religionis nostræ hostis Turcarum tyrannus numerosissimo exercitu Hungariæ immineat, generosissimus Princeps, qui admirabili studio ardeat incedendi assiduè per vestigia majorum suorum, Maximiliano Imperatori uxoris suæ fratri, sponte se in belli, ac discriminis societatem obtulit, eiq; pollicitus est, simulatque accersitus esset, se ad eum nulla interjecta mora cum quantis posset copiis venturum. † O vis virtutis, quid non in pectoribus verè generosis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu suo mœstam & paventem relinquit, non nuper ductæ uxoris caritate, quæ sibi eo discedente à visceribus suis distrahi ac divelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus

Peroratio.

Epiphonema cum laude Alphonsi.

mus princeps poteſt. † Valeant, inquit, valeant alia omnia, ubi Chriſtianæ Reipublicæ defenſio agitur, indignus ſim majoribus meis, ſi quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, ſi huc iter cepiſſet, ne intereà àcciderет aliquid, ut ſtatim regredi atque in Hungariam proficiſci neceſſe haberet: neque dubitabat fore, ut hæc excuſatio ſua à te quoque Beatiſſime Pater, non modò acciperetur, verùm etiam commendaretur. Sed quod ipſe, ſi licuiſſet, præſens facturus erat, idem nunc per hunc illuſtriſſimum Principem ac Marchionem Franciſcum Eſtenſem patruum ſuum facit: quo deligere neminem poterat, in quo plus ineſſet vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatiſſime Pater, Alfonſus II. Ferrariæ Dux eam quam debet, *TIBI ET SANCTÆ SEDI APOSTOLICÆ OBEDIENTIAM PRÆSTAT; SE SUAQUE OMNIA TIBI TRADIT AC CONSECRAT, SEMPERQUE SE IN TUA ATQUE HUJUS SANCTÆ SEDIS* poteſtate fore ſanctiſſimè pollicetur. Tu eum vicißim, beatiſſime Pater, ut ipſe te, ſine ulla dubitatione facturum eſſe confidit, paterna benevolentia complectere: & quemadmodum ipſe ſemper omnes vires ſuas ad defendendam, & Apoſtolicæ Sedis dignitatem ſtudioſiſſimè conferet: ita tu eum totamque una familiam Eſtenſem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modò tibi, ac conſervandam, ſed amplificandam etiam in dies ac cohoneſtandam judicato. *Proſopopœia.*

DIXI.

PRO CAROLO IX. REGE CHRISTIANISSIMO AD PIUM V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ, Anno clɔ. lɔ. lxvi.

Exordium sumit à rei amplitudine.

SI eorum, quæ oratione tractantur, magnitudo & præstantia non aliunde, quàm ex ejus, qui de iis disserit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnoperè mihi verendum esset, Beatissime Pater, ne hodierno die in hoc augustissimo & ad dicendum amplissimo orbis terrarum loco, splendor, ac dignitas maximarum pulcherrimarúmque rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum est, ingenii mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. † Dicturus enim, hujus clarissimi viri Oratoris ad te regii jussu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum esse, ut veteri atque usitato eorum, qui ante me idem munus obierunt, instituto, de singulari atque eximia pietate, qua Reges nostri, multis ab hinc sæculis, præ cæteris omnibus perpetuò floruerunt, breviter disseram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum, quæ illi tum pro religione, tum pro hujus sanctæ Sedis defensione piè fortiterque gesserunt commemorem: ostendam deinde, quanto studio atque ardore animi, Rex noster jam nunc in hoc ineuntis adolescentiæ flore, per illorum vestigia gradiatur, quamque sibi hujus præcipuè laudis principatum appetat ac con-

Propositio.

concupiſcat : quibus expoſitis, illud quoque facilè intelligetur, quantæ ipſi curæ eſſe debeat Eccleſiæ ſtatus : qui cùm, ſecundum Deum, ex Pontifice potiſſimùm pendeat : quantoperè te tali viro his turbulentiſſimis temporibus divinitùs Pontifice creato, ſibi præter cæteros gaudendum arbitretur. † Quæ omnia ſi quis ita ſe tractare poſſe confidat, ut rerum magnitudini orationis pulchritudo reſpondeat : eum oportet, aut ita exercitatum eſſe in dicendo, ut facultate ſua fretus, nihil ſibi difficile atque arduum putet ; aut ita inexercitatum : ut errore ductus rerum ponderа & momenta ſatis acutè atque intelligenter perſpicere ac dijudicare non poſſit. † Neque mihi nunc alia ulla res perculſum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quàm quod apud te dicendum eſt, Beatiſſime Pater, qui & ea ſapientia es, ut, quanti quæque res ſit, ex natura ipſius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes, & ea lenitate ac manſuetudine, ut eis, qui potiùs quàm officium deſerant, ejus onere opprimi malunt, facilè ac libenter ignoſcas. † Mihi verò, memoria veteri repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum noſtrorum decora circumferenti, non unde incipere, ſed ubi deſinere debeam, ſtatuere difficile videtur. Tanta eſt enim rerum ab eis geſtarum magnitudo, tanta copia, ut neque poſſit quiſquam, ne ſi mentiri quidem velit, majora confingere ; neque vera conſectans, omnia tam brevi temporis ſpatio perſequi : ſed aut ab ipſo multa, aut ipſum à tempore deſeri neceſſe ſit. † Nam quæ tandem gens, in toto orbe terrarum nominari poteſt, quæ ſemel ſuſceptam JESU CHRISTI Salvatoris noſtri religionem majore conſtantia puram incorruptamque ſervaverit ? quæ plures atrociores ve illius

Benevolentia in materia.

A perſonis auditorum.

Attentio.

Narrat. Laudat Reges Franciæ à religione.

illius hostes aut exstinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere, seque ad Ecclesiæ societatem recipere coëgerit ? Quæ Apostolicæ Sedi laboranti tam sæpè subvenerit, eamque Tyrannorum iniquitate, & injuria oppressam non in pristinam modò dignitatem restituerit ; sed tam multis ornamentis affecerit ; tam firmis præsidiis muniverit ?

Exaggeratio.

† Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere gesta sunt, si unum in locum collata cum iis quæ nostri gesserunt, comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur.

Probat exemplo.

† Mille jam anni sunt, & aliquantò amplius, cùm Clodoveus, qui posteà Hludovicus vocatus est, primus Regum nostrorum, salutari aqua ablutus, † nomen in Christi militiam dedit. † Neque diu cunctatus, suscepto bello in Visigothos, pertinacissimos hæreseos Arianæ defensores, eos commisso in Pictonibus prælio vicit, regemque eorum Alaricum manu sua interfecit. Neque multò pòst haud procul Burdigalâ reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodiè Campus Arianus vocatur. † Itaque ob id factum Anastasius Imperator, honoris causa tunicam ei purpuream, sive, ut tùm loquebantur, blatteam misit, simulque coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretii gemmis unionibúsque collucentem : atque eum per legatos non consulem modò ac patricium, sed defensorem Christiani nominis, sed liberatorem imperii, sed generis humani patrem vocavit : felicem prædicans, cujus potissimùm manu divina providentia illos urbis Romæ eversores, provinciarum vastatores, Dei hominumque hostes cadere voluisset. † Ille, ut principem verè magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiavit : sed il-

Metaph. Hludoveus Visigothos vincit.

Et Anastasius Imperator dona mittit.

Pietas Hlodo.

illam, quam dixi coronam, augustius quiddam & magnificentius esse duxit, quàm ut cuiquam mortalium conveniret: dignam rem sacrario, dignam quæ non humano usui, sed divino cultui addiceretur: itaque eam summa cum veneratione, in templum Lateranense missam, divo Petro Apostolorum Principi consecravit. Nimirùm, ut belli principia ex solo divini cultûs studio exstiterant, ita victoriæ signa non alibi, quàm in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: ut omnibus sæculis in illo nõbili munere, non tam illa clarissimarum gemmarum multitudo, quàm Hlodovei Regis pietas religióque fulgeret. Neque se tanto patre parum dignum præstitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam sanciendi fœderis causa sororem Hlotildem in Matrimonium dederat, cùm in paterna impietate perstare, ideóque in uxorem, quam abducere à Catholica religione non poterat, injurium ac contumelioſum esse cognosset: bello eum persequi non prius destitit, quàm Tyrannum ipsum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis pravitate revocavit. † O sancta bella, quæ non ad unius hominis ambitionem, aut avaritiam explendam, sed ad veram & Catholicam religionem latiùs spárgendam suscipiebantur. O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant. † Sed ita magna & memorabilia sunt, quæ mihi se ad dicendum offerunt, ut, cùm singula intueor, nihil eorum sine flagitio prætermitti posse existimem: ita multa rursus, ut cùm universa contemplor, plurima mihi nec sanè omittenda esse cognoscam. † Dagoberti tamen primi singularem eximiámque pietatem taciturnitate non possum: qui;

Childebertus Almaricum superat & occidit

Exclamatio. Locus communis laudum.

Edictum Dagoberti adver-

sus Hæreticos & paganos.

& edicto proposito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio adfici jussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, ut, qui honores more nostro relatis in divos haberi solent, eos illi post,

Dubitatio. Caroli Martelli victorias commemorat per Anaph.

mortem Ecclesia decreverit. † De Carolo autem Martello quid primum, quid postremum eloquar? † Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligavit, quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio cecidisse, cùm è nostris paucissimi desiderati sint, Historicorum monumenta testantur. Ille Frisios impio falsorum Deorum cultui deditos, & à Christiana religione abhorrentes, repudiata superstitione, Christo initiari coëgit. Ille Visigothos & Saracenos conjunctis copiis bellum revocare & Narbonensem Provinciam occupare ausos aggressus, agros eorum cadaveribus stravit, fluvios eorum sanguine infecit. Ille, cùm Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem ejus imploraret, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac urbe obsidenda, sola nomi-

Transit.

nis sui auctoritate deterruit. † Sed non omnia persequenda sunt Vocat enim nos ad se

Per Apostrophen Pipini facta pro religione recenset.

Pipinus, neque me diutiùs de rebus suis tacere patitur. † Hic ille est Pipinus, Beatissime Pater, ille, inquam, Pipinus, Patres amplissimi, à quo est Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriæ proditum est, cùm Aistulphus Rex Longobardorum universam Italiam sub imperium suum subjungere meditaretur, jamq; te Ravennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupasset, Stephanus secundus Pontifex, cùm prius opem ab Imperatore

Con-

Constantino petiisset, atque ab eo neglectus esset, consilium cœpit eundi in Galliam ad Pipinum: illum unum & ea pietate esse, ut auxilium sibi libentissime laturus esset, iis viribus, ut facilè posset. Neque eum sua frustrata est opinio. † Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus, qui maximi poterant excogitari, usque eò ut ei obviam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu sua frenum equi, quo ille vehebatur, tenens; & cùm Alpes incredibili celeritate superasset, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aistulpho, ut, collatis signis depugnare non ausus, Ticini se mœnibus tueretur. Ubi tam diu obsessus est, dum se omnia, quæ abstulerat, restituturum, neque unquam Pontifici molestiam exhibiturum, interposito etiam jurejurando fidem daret. Qua postea neglecta, cùm longè longéque omnia populatus, postremò hanc ipsam urbem obsidione cinxisset, Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuò reversus, virtute & armis perfecit; ut Aistilphus supplex easdem conditiones denuò acciperet: neque priùs pedem ex Italia movit, quàm præfectura Ravennatium finibus longè maximis, utpotè quibus & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomen est, in qua hæc omnia olim honoris ergò incisa & perscripta fuisse constat. Ita enim in ea adhuc legitur: PIPINUS PIUS PRIMUS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT ET EXARCHATUM RAVENNÆ CUM AMPLISSIMIS. Pars tabulæ, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria, confracta est. Aurea & marmorea

Honor à Pipino Pontifici exhibitus.

Sus Hæreticos & Paganos.

& edicto proposito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio affici jussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, ut, qui honores more nostro relatis in divos haberi solent, eos illi post mortem Ecclesia decreverit. † De Carolo autem Martello quid primum, quid postremum eloquar? † Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligavit, quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio cecidisse, cùm è nostris pauciſſimi desiderati sint, Historicorum monumenta testantur. Ille Frisios impio falsorum Deorum cultui deditos, & à Christiana religione abhorrentes, repudiata superstitione, Christo initiari coëgit. Ille Visigothos & Saracenos conjunctis copiis bellum revocare & Narbonensem Provinciam occupare ausos aggressus, agros eorum cadaveribus stravit, fluvios eorum sanguine infecit. Ille, cùm Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem ejus imploraſſet, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac urbe obsidenda, sola nomi-

Dubitatio.

Caroli Martelli victorias commemorat per Anaph.

Transit.

nis sui auctoritate deterruit. † Sed non omnia persequenda sunt Vocat enim nos ad se Pipinus, neque me diutiùs de rebus suis tacere patitur. † Hic ille est Pipinus, Beatissime Pater, ille, inquam, Pipinus, Patres amplissimi, à quo est Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriæ proditum est, cùm Aistulphus Rex Longobardorum universam Italiam sub imperium suum subjungere meditaretur, jamq; te Ravennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupasset, Stephanus secundus Pontifex, cùm prius opem ab Imperatore

Per Apostrophen Pipini facta pro religione recenset.

Con-

Constantino petiisset, atque ab eo neglectus esset, consilium cœpit eundi in Galliam ad Pipinum : illum unum & ea pietate esse, ut auxilium sibi libentissime laturus esset, iis viribus, ut facilè posset. Neque eum sua frustrata est opinio. † Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus, qui maximi poterant excogitari, usque eò ut ei obviam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu sua frenum equi, quo ille vehebatur, tenens ; & cùm Alpes incredibili celeritate superasset, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aistulpho, ut, collatis signis depugnare non ausus, Ticini se mœnibus tueretur. Ubi tam diu obsessus est, dum se omnia, quæ abstulerat, restituturum, neque unquam Pontifici molestiam exhibiturum, interposito etiam jurejurando fidem daret. Qua postea neglecta, cùm longè longéque omnia populatus, postremò hanc ipsam urbem obsidione cinxisset, Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuò reversus, virtute & armis perfecit, ut Aistilphus supplex easdem conditiones denuò acciperet : neque priùs pedem ex Italia movit, quàm præfectura Ravennatium finibus longè maximis, utpotè quibus & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomen est, in qua hæc omnia olim honoris ergò inciſa & perscripta fuisse constat. Ita enim in ea adhuc legitur : PIPINUS PIUS PRIMUS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT ET EXARCHATUM RAVENNÆ CUM AMPLISSIMIS. Pars tabulæ, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria, confracta est. Aranea & marmorea

Honor à Pipino Pontifici exhibitus.

monumenta conficere ac consumere longinquitas temporis potuit : Pipini certè gloriam nulla unquam delèbit vetustas , nulla inobscurabit oblivio. Sentio tantas res multò brevius multóque exsiliùs à me tractari , quàm dignitati atque amplitudini ipsarum conveniret. Sed quis modus futurus erat , si quæ sic quoque vix à me percursa sunt, iis in singulis immorari , atque insistere voluissem ? † Nunc quoque si de Caroli Magni laudibus disserere vellem , quantus se mihi campus aperiret ? † Dicerem Aquitaniam, in qua hæreses denuò efferre se & subcrescere cœperant, ab adolescentulo perpurgatam. Dicerem immanissimam Saxonum gentem , semper victam, semper rebellantem, cùm inter se constantia Caroli , & illorum pervicacia certarent , vix tandem continuo triginta trium annorum bello perdómitam, & abjecto idolorum cultu Christi leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam , ut dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam : Desiderium Astulphi successorem, cùm eadem quæ ille moliretur, oppressum : additam ditioni Pontificiæ Corsicam : additos ducatus Spoletanum & Beneventanum, additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neque prætererem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani successorem in sedem suam, fractis & obtritis hostium Ecclesiæ viribus , restitutum. Illa verò quantò pleniore ore laudarem : relicto amplissimo & florentissimo regno , susceptum iter impeditissimum , & difficultatis ac periculi plenum , & ducto per tam varias gentes validissimo exercitu, † terram illam, quæ vagitus JESU CHRISTI nascentis excepit, quæ eum concionantem audiit, admirandis operibus certissima divinitatis suæ signa dantem obstupuit , spectavit sub-

Transitio ad laudes Caroli Magni. Enumerat ejus gesta per præteritionem.

Periphrasis Judææ.

sublatum in crucem, & suo sanguine peccata nostra expiantem; ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen necessariò prætererem, summa omnia ", † & illo nobili Magni cognomine majora. Quòd si vellem ulteriùs progredi, & tum quæ priscis temporibus Hludovicus Pius, Philippus primus, Hludovicus Crassus, Philippus Augustus, Divus Hludovicus, alii reges, tum recenti memoria Franciscus primus, Henricus secundus, Franciscus secundus religionis & sedis Apostolicæ causa fecerunt, exponere: commemorarem, quàm multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quàm multi Pontifices laborantibus rebus suis in Galliam confugerint: quàm multa Concilia, cùm alibi nusquam possent, in Gallia tutò ac liberè celebraverint: multorùm dierum multorumque voluminum, non unius horæ & unius orationis negotium esset. † Ob quæ omnia semper summi Pontifices & quoscumque potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis eos omnibus exquisitissimis laudibus extulerunt. Extat Epistola D. Gregorii ad CHILDEBERTUM Regem, cujus hoc principium est: QUANTO CETEROS HOMINES REGIA DIGNITAS ANTECELLIT, TANTO CÆTERARUM GENTIUM REGNA, REGNI VESTRI CULMEN EXCELLIT, Innocentius tertius REGES GALLORUM, PRÆ CETERIS TOTIUS ORBIS REGIBUS ait, SEMPER APOSTOLICÆ SEDI ut illius verba ponam, *OBSEQUIOSOS, ET DEVOTOS EXSTITISSE.* Honorius tertius eosdem *OPPOSUISSE SE TANQUAM MURUM INEXPUGNABILEM PRO POPULO CHRISTIANO.*

Allusio ad cognomen.

Honores à Pontificibus exhibiti regibus Franciæ

Gre-

Gregorius nonus *REGNUM GALLIÆ* ait *ESSE QUASI PHARETRAM, QUAM CHRISTUS CIRCA FEMUR SIBI ACCINXIT, EX QUA SAGITTAS ELECTAS EXTRAHENS IPSAS, UT SIBI GENTES ET REGNA SUBJICIAT, IN ARCU*, ita enim loquitur, *BRACHII POTENTIS EMITTIT. REGEM GALLIÆ* Gregorius I. *REGEM CATHOLICUM, ET PRÆCELLENTISSIMUM FILIUM SUUM*; Gregorius nonus *CHRISTIANISSIMUM INTER OMNES CHRISTIANOS*; Innocentius quartus *CATHOLICUM PRINCIPEM ET CHRISTIANISSIMUM REGEM*; Urbanus quartus *PRINCIPEM INCLYTA DEVOTIONE PRÆCLARUM, PRINCIPEM CHRISTIANISSIMUM PRÆCELLENTIUM MERITORUM, ATHLETAM CHRISTI STRENUUM, ET SOLLICITUM FIDEI CHRISTIANÆ DEFENSOREM* vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis pleniſſima nomina, & illum, quem tot ſæculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes Reges principem locum, Reges noſtri, non aut ambitione ſua, aut aliena aſſentatione conſecuti ſunt; ſed ipſi ſuis ſibi laboribus, ſuis periculis, ſuo ſudore, ac ſanguine comparârunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus nonus, nihil aliud ſibi ſtudio habet, nihil aliud dies noctesque curat ac cogitat, quàm quomodo poſſit eorum quàm ſimilimus evadere, & quam nobilitatem à majoribus accepit, eandem tradere poſteris ſuis inſigni aliqua acceſſione cumulatam, quam ad rem divinus adoleſcens & ipſe per ſe naturali quodam impetu animi fertur, & aſſiduis Catharinæ Matris omnium, quas hodiè ſol adſpicit, ſapientiſſimæ, ac præſtantiſſimæ mulieris vocibus incitatur. Itaque

Orationem vertit ad Carolum nonum.

in

in iis acerbitatibus, quas superioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod solatium ex pulcherrimo spectaculo Matris omnia recta & salutaria suadentis, & filii omnibus maternis consiliis libentissimè obsequentis. † Quam multæ ex eo adhuc puerulo auditæ sunt voces, erumpente foras, seque jam tùm patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent. Quarum ego si nonnullas proferre instituam, facilè convincam, neque Cyri illius veteris neque Alexandri Magni dicta quædam in puericia, quæ in admiratione sunt, ullo modo esse cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus est, ubi facta ipsa loqui quodammodò videntur. Quis est enim hodiè in terris locus, qui non audierit: quibus haud ita pridem Gallia procellis ac tempestatibus agitata sit? Nam cùm inaudita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex nostris hominibus animos nefariæ quædam & execrandæ opiniones occupassent, atque ita in eis insedissent, ut ipsi nihil sibi non tentandum putarent, quo nobilissimum regnum ab Ecclesiæ communione, & ab hujus sanctæ Sedis obedientia abducerent: † tanta ex eo consecuta est rerum omnium perturbatio, ut toti Galliæ ultimum, quod impiorum potius capiti sit, venisse exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab uxoribus, propter hanc de religione dissensionem, capitali odio dissidentes. Neq; se privatis parietibus continuit mali vis, initia occulta primùm, mox etiam aperta, adversus Deum, adversus Regem & Reginam, adversus omnes rectè sentientes scelerata consilia Perditi quidam ac nefarii homines, quos illa furens turba, quasi nuper

Eum laudat ab indole.

Mala quæ hæresis peperit Franciæ.

cœlo delapsos novi Evangelii; doctores sequebatur : convocatos suos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magistratus, ad regium imperium tollendum, ad occupanda opida, ad cædem & sanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quasi quibusdam furiarum facibus, cùm accensa impiorum pectora essent, itum est ad arma : occupatæ improvisò opulentissimæ ac munitissimæ urbes : interceptæ regiæ pecuniæ : direptæ bonorum fortunæ, ipsi aut expulsi aut occisi : antiquissima & religiosissima templa partim spoliata, partim inflammata, partim diruta & solo æquata : quæ dejecta non sunt, in iis ea patrata, quæ commemorari sine horrore non possunt. O illorum temporum vel memoriam ipsam acerbam ac luctuosam : cùm de legum auctoritate sceleratorum audacia triumphabat : cùm proltrata religione victrix insultabat impietas : cùm tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque pessima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces undique audiebantur. † In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura se & difficiliora propugnandæ religionis causa fecisse ac præstitisse, quàm quenquam alium ex omni memoria principum, verè ac meritò gloriari potest. Omnes enim alii in externos bella gesserunt; hic suis bellum inferre coactus est. Alii & à suis, & ab alienis adjuvabantur; hunc & sui, & alieni oppugnarunt. Aliis, si vincerent, proposita erat præter gloriam, imperii ac potentiæ suæ amplificatio; sin vincerentur, erat quò se reciperent : huic, sive vinceret, spectanda magna strages suorum cum insigni virium suarum imminutione; sive casu aliquo vinceretur, regno fortassis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deter-

Exclamatio cum contrapositis.

Excurrit in laudes Caroli 9. per comparationem.

rue-

fuerunt, quò minùs urbes suas obsideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsessos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortissimi imperatores militésq; ceciderunt, committeret: omnia denique in solo suo faceret, quæ in hostili fieri solent. Neque, ut opinor, aliud bellum ætate nostra gestum est, in quo quidquid ex utraque parte periret, uni periret. † Quanquam autem messes se suas, ut dicitur, urere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conservari non poterat, omnia sibi perferenda esse statuebat: Reginæ autem illius tumultibus quod studium, quæ sollicitudo, quæ concursationes fuerunt? Quid non illa tentavit, quid non molita est, ut omnia quàm minimo damno componerentur: ut & conservaretur Catholica religio, quod semper ei præcipuum fuit, & quam minimum sanguinis funderetur? in quo fecit rem gentis suæ nomini mirificè congruentem. Medicata enim est consilio ac prudentia sua communibus totius Galliæ malis, & eam se difficillimis temporibus præstitit, ut non jam verius mater Regis, quàm mater regni nominari meritissimò possit. Ejus enim præcipuè, & aliorum regni sui procerum, consiliis, & virtute fortissimorum Imperatorum ac militum suorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc superstites sunt, Carolus Rex Galliam ex atrocissima tempestate servavit, & in eum, in quo nunc est, statum, redegit. Quod si nondum omnia, quò vellemus, planè perducta sunt, cogitare debemus, benè agi cum iis, qui tam graviter ægrotârunt, cùm etiam si nondum recuperarunt pristinam firmitatem, salus tamen eorum in tuto est. † Etiam prudentes Medici solent ex malè affectis corporibus vitiosos humores paulatim educere: ne si

Metonymia.

Simile à medicis.

se-

semel universos exhaurire voluerint, quos sanare conantur, occidant. Non est verendum, ne faciliora non perficiat is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenses D. Hludovici temporibus concitarunt. † Duodecim annos natus erat D. Hludovicus, cùm ad regnum vocatus est. Carolum, aliquando etiam minorem natu, fratris mors in regio solio collocavit. Tùm Blanca Regis mater, & filium sanctissimè educabat, & propter teneram illius ætatem, ipsa Galliam administrabat. Horum munerum utroq; ita Catharina perfuncta est, ut omnes nihil perfectiùs fieri potuisse fateantur. Tùm Albigenses, puritiam Regis occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentarunt. Albigensibus multo tetriores nostrorum temporum hæretici eadem spe delusi, Regem Regno, regnum religione spoliare studuerunt. Illi cùm sæpè victi, neque quiescere, neque ad sanitatem redire vellent, exstincti tandem delerique sunt. Non alia hos quoque fortuna, nisi resipiscant, consequetur. † Ad errores Albigensium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitæ sanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te, Beatissime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. † Novit enim eximiam integritatem vitæ tuæ: novit labores in exstirpandis hæresibus ab ineunte ætate susceptos: novit animum nihil nisi de Deo & de utilitate publica cogitantem. Neque nostris ignota sunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam impro-

Comparatur D. Ludovico.

Ad Pontificem orationem convertit.

Epanaphora.

probis omnem maledicendi occasionem, & jam fecisti, & quotidiè facis. Refrænatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, ex pulsa nequitiæ instrumenta, sublatam penitùs omnem Ecclesiasticarum rerum nundinationem, compositos, & jussu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. † His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facis quàm diutissimè facere possis, à Deo optimo maximo votis omnibus petit. Quem animum suum ut tibi patefaceret, legavit huc clarissimum & nobilissimum virum Justum Turnonium, Comitem Russilionis, magni illius Francisci Cardinalis Turonii, cujus memoriam & tibi, Beatissime Pater, & vobis omnibus, Patres Amplissimi, gratam esse ac jucundam scio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verbo complectar, suo genere dignissimum: cujus egregiam virtutem & sæpè alias, & proximè in illo memorabili adversus hæreticos prælio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis præmiis prosecutus est, cooptato eo in equites ordinis sui, & quinquaginta cataphractis equitibus præesse jusso. Per eum Carolus Rex, Beatissime Pater, sibi, & toti Ecclesiæ de tuo Pontificatu gratulatur, te verum JESU CHRISTI Vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit: tibi, & huic sanctæ Sedi verè, atque ex animo quam debet obedientiam præstat ac defert: &, ut certò sperat, se, in omnibus, quæ à te præstari poterunt, à te adjutum, atque ornatum iri: ita se omnes vires suas ad Ecclesiæ & Sedis Apostolicæ defensionem semper promptissimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium concessurum, pollicetur.

Conclusio cum laude legationis.

DIXI.

PRO SIGISMUNDO AUGUSTO, REGE POLONIÆ, AD PIUM V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

Habita Romæ, 18. Kalend. Febr. Anno CIↃ. IↃ. LXVII.

Ordiur à gaudio, quo etiam remotæ nationes affectæ fuisse ob ejus Pontificatum.

QUanto opere gavisus sit universus orbis Christianus, posteaquam auditum est summum honorem, jam pridem summis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi divinitùs delatum esse, Pie Quinte Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quòd concepti ex ea re gaudii vis non vicinarum se regionum, ac provinciarum finibus, continuit, sed solis instar, omnia, simul ut exortus est, sua luce complentis, ad remotissimas gentes, & posita in ipsis Christianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetravit. † Neque verò ei contigit, quod *Dissim.* ventis solet, qui cùm unde oriuntur, ibi vehementissimi sint, ad longinqua fracti ferè, debilitatíque perveniunt; † sed quod ingen- *Simile.* tibus, vastisque fluminibus: quæ cùm ab ortu ipso magna sint, perpetuò tamen aucta, & tumefacta progressu, eò majores undas voluunt, eò amplioribus, ac capacioribus feruntur alveis, quò à fontibus ac capitibus suis longiùs recesserunt. Ut cùm aliis permultis nominibus beatissimum te omnium mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, & ad illos qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria & ad omnes bonos, qui eum tibi dela-

delatum audierunt; incredibilis lætitia redundarit. Ac cæteri quidem viciniores Principes, ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nunciũm acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi causa, suo quisque tempore miserunt, cognoscere potuisti, hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Christianorum imperium terminatur, quanto gaudio pii omnes exsultaverint, quas inter se gratulationes fecerint, quanto consensu meliora, & prosperiora omnia sperare cœperint, cum quo jam pridem sanctitatis tuæ fama pervenerat, eodem te in istam celsissimam dignitatis, atque honoris sedem adscendisse, perlatum est. Potentissimus enim, idemque religiosissimus Princeps, Sigismundus Augustus Rex Poloniæ, quàm jucundus, & exoptatus sibi suisque populis ejus rei nuncius acciderit, testari cupiens, ea de causa legavit huc illustrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minus certò cognoscere: quàm si Regis ipsius non os modò intueri, & & sermonem audire, verùm etiàm penitùs perspicere intimos sensus animi posses. † Is cùm mihi mandaverit, ut hodiè apud te, in hoc dignitatis majestatisque pleniſſimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis ab hinc sæculis, Polonorum Reges ad Christiani Imperii fines tùm tuendos, tùm propagandos, sine ulla propemodum intermissione, gesserunt; & de ipsis Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine; ac constantia, deque quotidianis pro Christiana Republica laboribus ac periculis dicerem: † Quæso, obtestorque te, Beatissime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut, dum hæc summatim persequor, orationis meæ cursus aura lenitatis ac

Propositio & partitio.

Benevolentia & attentio.

facilitatis tuæ adjuvetur. † Maximas res, memoratúque ac cognitu digniſſimas afferam, & quamquam notas atque illuſtres, tum ſuopte ſplendore ac magnitudine : tum propter regiæ fortunæ ſublimitatem, quæ magnorum & potentum Regum actiones obſcuras eſſe non patitur : tamen eò minus pervulgatas, quòd Polonorum gens ſemper in præclaris rebus gerendis, quàm in iis quæ geſſiſſet memoriæ prodendis, occupatior fuit : ſemperque majorum ſuorum virtutem imitari, quàm celebrare, glorioſius duxit. † Atque ut, unde propoſui, exordiar, & Poloniæ Rex quàm longè latéque dominetur, expediam, tota illa Germaniæ pars orienti ſoli propior, quæ eſt inter fluvios Guttalum, quem hodiè Odram vocant, & Viſtulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia dividebat, & Sarmatiæ quantum eſt à Viſtula ad Boryſthenem, & à ponto Euxino uſque ad ſinum Veneticum, inter quos plus mille Italica paſſuum millia interjecta ſunt, illius imperio continetur. † Regio propè tota æqua, & plana, multis magniſque fluminibus ad fertilitatem & ad mercaturas commodiſſimis irrigua, rebus ad vitam neceſſariis uſque ad abundantiam dives. † Habitatorum autem ea multitudo, ut, cùm equitatus regius ex ſolis nobilibus conſtet, centum quadraginta equitum millia, armare, & in aciem ſecum, ſi res ferat, educere, Rex Poloniæ poſſit. † Homines natura fortes & animoſi, quique non facilè aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis inſtar ; vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant. Ignominiam ut fugiant, nihil non fecerint; ut mortem nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni prope-

à rerum ampliſſimâ.

Laudat Poloniam à magnitudine.

A fertilitate.

Ab incolis.

Ab incolarum indole.

mo-

modum ex parte ferociſſimis gentibus, & partim ab Eccleſiæ communione diſſociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Chriſtiani nominis hoſtibus, ut in illo confinio, tanquam in communi quadam arce ac propugnaculo, fortiſſimi viri ad ſuſtinendam & propulſandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Chriſtianis omnibus excubias divino conſilio conſtituti ac collocati eſſe videantur: quò eſſent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neque mihi videor quidquam à ſuſcepto munere facturus alienum, ſi breviter expoſuero, quemadmodum illos Deus, ante ſexcentos ab hinc annos, diſcuſſis errorum quibus involuti erant, tenebris, ad Evangelii Lucem perduxerit. † Quod dum facere ingredior, adeſte quæſo animis, quicunque corporibus adeſtis, & in re maximi momenti divinæ bonitatis ac ſapientiæ magnitudinem conſiderate. Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquantò antea aut uno, aut pluribus illuſtribus ac notabilibus ſignis divinitùs portendi ac præſignificari ſolent. † Cùm igitur tempus illud appropinquaret, quo ſe Deus Polonus patefacere, eoſque impia ſuperſtitione purgatos cœleſti doctrina imbuere ſtatuerat: adventantis jam, & inſtantis ſalutaris illius mutationis hanc, quam mox audieris, ſignificationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislaus Leſci filius, Princeps (quatenus hæc convenire in hominem non Chriſtianum queunt) & juſtitiæ, & clementiæ, & beneficentiæ, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Chriſti cognitionem deſiderares. † Huic, cùm multos annos ſine liberis eſſet, graviterque ea re angeretur, tandem natus eſt filius, ſed oculis cap-

Attendite.

Quomodo & quando Poloni ad fidem Chriſtianam converſi.

Naſcitur regi filius cæcus.

captus : ita ut non facilè dijudicari posset, majorémne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex unici filii cæcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Jam ad septimum annum pervenerat puer, eíque patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenque imponi oportebat : † Cùm præter omnium spem subitò oculis uti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater convocatos ad se hariolos consuluit, quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ portenderetur ? Respondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illustratum iri. Ex ea spe atque omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniam, quàm bello & armis cogitabant. † Jam adoleverat Miecislaus : jam ad virilem ætatem pervenerat : jam mortuo patre rerum potiebatur : & cæteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil cæteroqui bello egregium aut memorabile gerebat, ita ut tota Polonia, & se credulitatis, & vanitatis vatum suorum responsa damnaret. Sed majus quiddam, quàm quod illi suspicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more septem uxoribus, nullos tamen ex ulla earum liberos procreare poterat. Interea fundente se, ac spargente quotidie latiùs Christiana religione, pervenerant & in Poloniam sancti quidam viri : qui aut solitariæ vitæ, ut quietioris, & ad res divinas sine ullo impedimento contemplandas aptioris, studio ducti, aut periculorum metu, in abditis, & remotis sylvarum recessibus delitescentes, Christo, ut poterant, serviebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, ut Principem adeant, eíque polliceantur & libe-

Visum recepit.

Regnat loco patris.

ros,

ros, & alia multò majora, si repudiato falsorum numinum cultu, Christum verum Deum agnoscere, & traditam ab eo doctrinam suscipere vellet. Ipse quoque divini Spiritus repentino tactus afflatu promptum se, ac facilem salutaribus illorum monitis præbuit. Neque longius res ducta est, quàm dum prima ac præcipua religionis nostræ capita edoceretur. † Quæ ut percepit, magna pompa, ac celebritate publicè baptizatus, brevi tempore totam Poloniam ad Christianam pietatem & exemplo suo incitavit, & cohortationibus ac præmiis allexit; & minis ac supplitiis adversus pertinaces propositis perpulit. † Tum demum cognitum est, quòd Miecislaus totos septem annos cæcus fuisset, significatam esse hoc modo diuturnam Poloniæ gentis cæcitatem: quòd, omnibus humanis auxiliis frustra tentatis, tandem divino beneficio lumen adspexisset, fore, ut populi quoque cæcitas nulla humana ope sanabilis, divinitùs depelleretur. Neque vana fuit hariolorum prædictio. Eo enim rerum potiente, Polonia splendore divini luminis illustrata est. Notum est autem, interdum fieri, ut etiam superstitiosi, & impii homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temerè inditum nomen. Gladio enim sibi & suis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut ulla ex alia materia confecto, sed gladio illo utrinque acuto, gladio spiritus, quod, ut ait Paulus, est verbum Dei. † Ut autem ab ea Ecclesia, quæ cæterarum omnium Mater ac Magistra est, Christianè vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum hauriri potest, legatos miserunt ad Joannem Pontificem ejus nominis tertium decimum; per quos & eum, ut communem totius Ecclesiæ Pastorem, venerarentur & ab

Baptizatur.

Moralis interpretatio ejus cæcitatis.

Regis legati ad Pontificem.

eo sibi peterent Episcopos mitti, à quibus regi, & quæ sibi credenda, quæque facienda essent, cognoscere accuratiùs possent. Misit ille Italorum hominum spectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum, † qui primi novellas illas ac teneras nuper in horto Christi depactas ac consitas plantas, copiosis sanctorum præceptorum imbribus irrigarunt.

Metaph.

Vngaria Christi fidem amplectitur.

† Hujus Miecislai Soror Adleida, cùm Geisæ Ungarorum Principi nupta esset, cohortationibus suis perfecit, ut ipse quoque cum tota Ungaria Christi Sacramento adigeretur. Neque verò ejus filius Boleslaus primus Poloniæ Rex aut majoribus suis laude bellica, aut patri propagandæ religionis studio cessit. Qui suscepto adversus Saxones bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant; recuperavit, & cùm universam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Chersonesum Cimbricam, quæ hodiè Dania vocatur, sub imperium suum subjunxisset, † ut ostenderet eam se victoriam Christo quæsisse non sibi, nihil in victos acerbè aut crudeliter statuit: sed cùm eos ad accipiendam Christi doctrinam compulisset, fixis memoriæ causa in Salæ ripa tribus ferreis columnis in Poloniam se recepit. † Nunquid igitur ea laude contentus, otio se posteà tradidit? Imò verò declaravit, nunquam desidem atque ignavam esse virtutem: nullas ei esse à præclaris actionibus ferias: fortes & constantes viros honestorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem invitari, sed ad alia ex aliis assiduè suscipienda incitari. † Nam cùm Prussi aliquot ante annis divum Adalbertum interfecissent, ejusque corpus quidem ipse æquo auri pondere à barbaris redemisset (mirum hoc quoque præstantis argumentum, sed in tanta temporis angustia multa necessariò prætermittenda sunt) cædis au-

Boleslai humanitas & pietas.

Subject.

Ejus pietatem probat exemplo.

autem ultionem in aliud tempus distulisset : tunc demùm ratus adveniſſe tempus illud, cùm & punienda eorum audacia, & armis trangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neque magno negotio victor, non aliam eis pœnam imposuit, quàm ut erroribus suis depositis, Christo initiarentur. † Hic mihi, Beatissime Pater, venit in mentem, quod olim à quodam Græco Imperatore dictum est, qui à suis in exilium pulsus, cùm apud hostes, ad quos confugerat, multò lautiùs ac magnificentiùs haberetur quam apud suos, Perieramus, inquit, nisi periissemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur, dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisse. † Quid ego jam, ut Pomerani à Boleslao tertio, Prussi à Boleslao quarto ad Christum, à quo defecerant, revocati sint, persequar? Rerum me copia, Beatissime Pater, inopem consilii reddit. † Quod si in me ulla dicendi vis ac facultas esset, optarem equidem aliquam mihi non tam uberem ac copiosam ad dicendum materiam dari: ut in singulis ejus partibus accuratè percensendis, copiosè exornandis, artificiosè exaggerandis, jactare atque ostentare me possem. Nunc enim ut pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda est, nonnullorum vultus tantum atque ora, multorum summa modò capita ostendit, totum reliquum corpus abscondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum Regum ac populorum æternis dignissima laudibus facta, in angustum unius brevissimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa quæ si pandi explicarique possent quasique spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent sui, delibare modò, & attingere, multa etiam significare potiùs, quàm ostendere, necesse est.

A simili.

Præteritione.

Locus communis amplificationis.

Boleslaus quintus.

† Ideoque ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus, adversus Jazigas, qui hodiè partim Valachi, partim Ungari sunt, gessit, copiosius dicam: tantùm quasi præteriens, admonebo eum, cùm gentem illam ferocissimam deviciſſet, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus Poëta, fortuna belli pepercerat, quasi opima quædam spolia Christo consecrasse, neque aliud eis, quàm ut Christiani fierent imperasse. Ad Jagellonem enim Sigismundi Augusti proavum festinat animus, cujus admirabili inusitatæq; virtuti utinam par à me adferri posset orationis genus. Sed ita prorsus existimo; omnes qui ubique sunt eloquentissimos homines si communi studio ad eum celebrandum quid quid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. † Id ita se habere, eos qui me attentè audire non gravabuntur, facilè cognituros esse confido. † Lituania, Beatissime Pater, amplissima, & fortium virorum ferocissima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Christianam adductis; in veteri superstitione perstabat. Colebant autem ejus provinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum summa diligentia in celeberrimis quibusq; oppidis perpetuum asservabant. Fulmini quoque divinitatem quandam inesse credebant, idque sua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & selectas quasdam in sylvis eximiæ proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoque & aliis serpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum violasset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cùm hoc per se miserabile erat, talem tantamque provinciam tanto tempore in tanta errorum fœditate versari, tùm illud accedebat incommodi, quòd

Attentio.

Recenset Deos Lituaniæ.

gens

gens bellicosa & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunquam quiescere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Jagello, idemque præterea & Samogitiam, & magnam Russiæ partem obtinebat, fortis & strenuus Princeps, quanquam religionis nostræ mysteriis nondum initiatus, tamen, ut qui Christiana Matre genitus esset, animo ab ea non prorsus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludovico Ungariæ & Poloniæ Rege, Regni proceres de Heduigi ejus filia, ad quam regnum delatum erat, in Matrimonium collocanda deliberarent, † ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, eum cùm omnibus suis velle Christianum fieri, petere, ut sibi Heduigis uxor daretur; hoc si fieret, paratum esse omnes ditionis suæ provincias cùm Poloniæ regno ea lege conjungere, ut nunquam divellerentur. Quàm lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem immisisset Jagelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem singularis modestia æquabat, nihil de Matrimonio suo sine Matris auctoritate statuere voluit: totamque rem ad illius voluntatem rejecit. Missi ad eam oratores in Ungariam, quò se mortuo viro contulerat, quibus illa responsum dedit, pietatis & prudentiæ plenum: Longè à se abesse eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & ad religionem latiùs spargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune consulerent, reque maturè deliberata id facerent, quod & Deo acceptissimum,

† *Quumque Litus-ni ad fi-dem con-verti.*

&

& regno utilissimum putarent forè. De proçerum igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno septuo comitatu venit Jagello: & quia fortassis à Matre puer acceperat, sanctos illos Reges, quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum Christum recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Russiam, sed omnes, uno verbo, quos in potestate habebat populos obtulit. † Quàm jucundum illud non hominibus modò, sed Angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cùm vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret, cùm se in vas ad eam rem præparatum cupidissimè immergeret, cùm magna & clara voce Deum & homines testaretur, ut in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sanguinem suum, ubi res ferret, sparsurum esse. Baptizatus igitur, & novo nomine Vuladislaus Jagello dictus, postridie Idus Februarias, eodem die Reginam in Matrimonium duxit, neque multò pòst consecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annum in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proximè secutus est, cùm ei nihil longiùs videretur, quàm dum populos suos in Christianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Episcopis ac Sacerdotibus in Lituaniam profectus, quàm multis, quàm certis, quàm inusitatis documentis pietatis suæ magnitudinem testatus est? † Nam cùm populum ægrè ab inveterata superstitione avelli videret, ipse omnibus inspectantibus, manu sua illis quas aliquando coluerat arbo-

Jagello baptizatur.

Rex ipse Idola demolitur.

arboribus magna vi secures impingens, easque ab radicibus deturbans; tum ingentem vim aquæ profundens in illos tamdiu adoratos ignes, Non est, clamabat, non est Deus, quod exscindi ac dejici, non quod exstingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum absumit. In venenatis autem & mortiferis animalibus quæ potest esse divinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrum, & resipiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem convertite: ne, dum æternum (ut falsò putatis) ignem colitis, in alium ignem verè æternum incidatis. Simul hæc, simul eis religionis nostræ principia, ut poterat edisserebat; ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus exstingueretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumque neque Sacerdotes, quos secum adduxerat, Lituanicam linguam, neque Lituani ullam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostræ ab Apostolis traditam, quam Symbolum vocamus, ipse formulam precandi à Christo JEsu institutam, ipse cætera quæ discere solent ii, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermonem convertens, neque ullum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. *Exclamationes.* O regem rari, & singularis exempli O ardorem animi commemorabilem. O pietatem omnibus sæculis prædicandam. Ita igitur inflammavit Lituanorum animos, ut ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illam aquæ adspersionem simul omnes facto agmine concurrerent, seque longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis cætera multitudo idem Sacramentum catervatim distribuenda suscepit. † Quid ego nunc exstructarum *Cumulus*

Zat à liberalitate.

ab eo ſacrarum ædium multitudinem, quid divitiarum Eccleſiaſtici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid ſuſceptos in Samogitia ad Chriſtum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud verò minimè prætereundum eſt, quòd ne regnandi quidem ſuavitas, maxima illecebra peccandi, quæ ſæpe numerò multos advertſus alia omnia ſatis firmos abſtulit, ullam vim habuit, ad Vuladislai fidem ac conſtantiam labefactandam. Nam cùm Bohemi, quorum animis paulò antè Joannes Huſs & Hieronymus Pragenſis peſtiferum opinionum ſuarum virus afflaverant, mortuo Vencislao rege ſuo, legatos ad eum miſiſſent, per quos ei regnum deferebant, multisq; precibus obſecrabant, ut id aut ipſe, aut Vitoudus frater ipſius patruelis ſuſciperet, maximo uterque animo eorum preces repudiavit, addita illa nobili, & nunquam ſatis celebrata voce: Religionem ſibi eſſe, hæreticis imperare. Non patitur temporis brevitas, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio Vuladislao tertio Poloniæ & Vngariæ Rege, qui, ut Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multisque prælis † fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adverſus pactas cum eis inducias bello, tum quoque magna eorum edita ſtrage, in ipſa tandem acie fortiſſimè dimicans interfectus eſt. Eademque me cauſſa cogit, tum alios aliquot reges ſilentio involvere, tum in Sigiſmundo primo Sigiſmundi Auguſti patre laudando eſſe breviorem. Cujus pietatem quidem ac religionem magnificentiſſima templa partim inſtaurata & refecta, partim ditata partim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum à regno ſuo novarum opinionum ſtudium; bellicam verò fortitu-

Eradat.

di-

dinem tam multæ, támque memorabiles de Moſchis, Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, & ut cætera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Boryſthenem prælio profligata teſtantur. Qui cùm octoginta duos vixiſſet annos carus ſuis, metuendus hoſtibus, utriſque venerandus, ſatur vitæ, ſatur gloriæ, moriens, Sigiſmundum Auguſtum non regni magis, quàm virtutum ſuarum hæredem reliquit. Hic ſi præſens adeſſet, Beatiſſime Pater, ſanctiſſimos pedes tuos deoſculatus, hac ad te oratione uteretur: † Magno gaudio affectus ſum, Pater ſanctiſſime, cùm te ad Eccleſiæ gubernacula admotum, & in iſto celſiſſimo inter mortales ſolio collocatum eſſe cognovi. Qualem enim jam dudum certa & conſtanti fama eſſe te acceperam, tali gubernatore navim Eccleſiæ in his turbulentiſſimis tempeſtatibus egere intelligebam. Quem in locum Chriſtiana Reſpubl. deducta ſit, etſi dubitandum non eſt, quin tu ex iſta edita ac præcelſa ſpecula optimè videas; nos tamen, qui ab hoſtibus undique circumſeſſi ſumus, certè propius intuemur. Et ab hoſte immaniſſimo ac potentiſſimo invadimur, & domeſticis ſeditionibus laboramus. Neque ulla res majores ei animos facit, quàm quod intelligit, graviori & implacabiliori odio Chriſtianos, à Chriſtianis, quàm Chriſtianos à Turcis diſſidere. Ita qui conjuncti ac conſpirantes terrori eſſemus, diviſi ac diſſentientes ludibrio & deſpectui ſumus. Jamque mali vis, inviſiſſimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obſcurè per partes uſque adhuc integras ſerpit. Et alia hæc regna nuper magno bonorum omnium mœrore ſenſerunt; & nos, quamquam omnia prohibendi cauſſa facimus, pervincere tamen non poſſumus, ut nihil populis noſtris vicinitate ac contagione noceatur.

Proſopœia.

Hem,

Deprecatio.

Hem, nunquámne his tot, tam gravibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? †At tu, Beatissime Pater, cujus & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines jussa propter auctoritatem plurimùm valent, per illam, qua genus humanum complecteris caritatem, per illam curam, quam Christianis omnibus & debes & præstas, per illum ipsum, cujus in terris vice fungeris, JESUM CHRISTUM, succurre ac subveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se devinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorum distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum Oratorem ad te suum facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quámque laudem à majoribus suis hæreditariam accepit excubandi assiduè pro Christianis, & quicunque hostes Christi atque Ecclesiæ fuerint, eosdem semper habendi pro suis, eam se diligentissimè ut semper fecit, conservaturum, neque unquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, Beatissime Pater, cùm omnia fausta & prospera precatur, tùm quò facilius ea, quæ à te exspectantur, perficere possis, illud à Deo votis omnibus petit, ut publico Ecclesiæ bono non minus diu Pontifex vivas, quàm te Pontificatu dignum vixisse, omnes, qui verè & incorruptè judicant, confitentur.

DIXI.

DE

DE TOTO STUDIORUM SUORUM CURSU, DEQUE ELOquentia ac cæteris disciplinis cum Jurisprudentia conjungendis.

ORATIO XV.

HABITA ROMÆ ANNO cIↃ. IↃ. LXVII.

NON eram nescius, cum hanc Pandectarum interpretandarum provinciam susciperem, fore, ut multis sermonem darem : quibus mirum ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita consumpsissem, ut eos modò libros attingerem, qui aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam pertinerent, mutata subitò voluntate, ad tractationem Juris Civilis tam longo intervallo redire : à quo me plerique jampridem animum omninò avocasse, & ad mitiora studia, tanquam ad Sirenum scopulos, adhæsisse, aut quasi loti cujusdam Homericæ, ita illorum dulcedine, ac suavitate captum, hujus jam ne per somnum quidem meminisse arbitrarentur. † Quibus ut satisfaciam, simulque vobis omnibus hujus consilii atque instituti mei rationem reddam : etsi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quædam de toto studiorum meorum cursu breviter commemorare constitui : † Quæ si audire ac cognoscere grave non erit, spero fore, ut gravissimi quidem & eruditissimi homines, quos hîc adesse video, factum meum non improbent : vos autem optimi & studiosissimi adolescentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione,

Ordiens ab admiratione, quas afficere poterant audientes, ob mutatam de scribendi methodum.

Propositio.

Attentio ab utili.

ratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progressus meos retardaverit, méque decurso jam spatio à calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoscetis : forsitan, exemplo meo edocti, melius ipsi vestris rationibus consuletis. † Ego igitur, ut primùm puer Grammaticorum & Rhetorum præceptis visus sum utcumque imbutus esse, leviter gustatis Dialecticæ principiis ; cæteris autem Philosophiæ partibus ne à limine quidem salutatis, nulla Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum usu, † nulla antiquitatis cognitione instructus, animum ad Jus Civile appuli ; & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jámque eò processeram, ut quæ tum præcipuæ laudes habebantur, & in argumentando satis acutus, & in respondendo non incautus, & quacunque de re ageretur, abundè loquax essem : &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno spiritu citare, multorum interpretum nomina recensere, multos versus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor peristylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa possem. Cùm ipse me eo nomine circumspiciebam, méque pulchrum, ac beatum putabam, tùm uno ore omnes, ut ait Comicus omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula ætate tantam mihi, ut ipsi putabant, sapientiæ ; ut res ipsa docuit, stultitiæ & inanium opinionum supellectilem comparassem. † Jam omnes me mei foro & cancellis & subselliis destinabant : magnamque in spem venerant, rabulam me aliquem non in postremis fore, confidentem, acrem, contentiosum ; præsertim cùm & natura essem firmis lateribus, & voce magna, &, quod

Studiorum suorum cursum describit.

Iurè ciuilis dat operam.

Metonymia.

caput

caput est, illi me quos dixi Magistri, si non multum sapere, at certè, quod apud eos pro eodem erat, multum audere multúmque clamare docuissent. † Quid verbis opus est? Inibi jam erat, ut illud vitæ genus ingrederer, cùm Deus (Deus enim fuit: neque hoc mihi ex animo excuti potest) Deus igitur effecit, † ut quædam Budæi & Alciati & aliorum ejusdem notæ hominum scripta; quæ nunquam ante illud tempus adspexeram; in manus meas venirent. Quæ cùm evolvere cœpissem; passímque in eis multa reperirem; quæ de Magistris meis nunquam audissem: multas sententias; quas illi me ratas ac firmas esse docuissent, gravissimis argumentis convulsas ac labefactatas; multa ex Græcis scriptoribus deprompta; multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ essent: nolite quærere; quid mihi animi fuerit. Visus mihi sum de cœlo decidisse: aut in alium quendam orbem delatus esse: neque aliter affectus sum; quàm egeni & inopes homines interdum solent; qui cùm totam noctem somniarunt se divites repentè factos esse; ubi diu gemmas; aurum, purpuram dormientes contrectârunt; experrecti, omnia domi suæ obtenta telis araneârum vident. Quid facerem? ego ille paulò ante tumidus & fetox; cùm mihi derepente vultus; animus; verba cecidissent: Jamque suffusus pudore; verecundarer inter eos versari, qui de me ita magnificè senserant: † Subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, castris, & in Græciam navigavi: † id est, ad Græcarum litterarum ac disciplinarum Magistros me contuli: eadémque opera perlustravi etiam vetus illud Latium: id est, omnes ad unum veteres linguæ Latinæ scriptores diligenter & accuratè pervolutavi, sedulò undecumque

Budæi & Alciati scripta revoluisse.

Similis.

Metaph.

Græcis autoribus & antiquitati incumbisse.

omnia colligens, quibus mihi Jurisprudentia instructior, & ornatior fieri posse videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lyceï ambulationibus, tum in Academiæ spatiis, sæpè me exercui : neque aut illius è Gargetio delicati atque otiosi senis hortos inviſos prætерii, quanquam venenorum quàm salubrium herbarum feraciores, neque disjectas veteris illius Pœciles, non tam Polygnoti manu, quàm Zenonis ingenio nobilitatæ, reliquias neglexi. Et ut magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt : ita juvit me incredibiliter, cùm apud illos sapientissimos senes cernerem, quibus ex fontibus manassent ampliſſima illa juris civilis flumina, per quæ toto orbe sparsa atque diffusa, tàm multi assiduè summo homines ingenio navigarent. Intereà ut Paterfamilias, qui, mercaturæ causa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximiéque animo caram domi uxorem reliquit, sæpè de ea cogitans, sicubi aut gemmam aliquam, aut scitè tornatum annulum, aut monile bacatum, aut segmentatam vestem, aut talia mundi muliebris ornamenta conspexit : studioſè omnia comparat ac seponit, quibus eam, domum reversus, muneretur : sic me per omnem scriptorum genus vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deserebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum unoquoque possem, quod, cùm ad jurisprudentiam reverterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum esset. Sciebam enim quàm turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait, Ulyssem in illo diuturno errore crebrò spectare solitum Ithacam versus : itidem ego ad Jurisprudentiam identidem reflectebam oculos : &

ab

ab ea tam diu abesse me, vix satis æquo animo ferebam. Quin etiam, ne me amœniores illæ disciplinæ usu quodammòdo suum facerent, multa sæpenumero faciebam usucapionis interrumpendæ gratia; quod & mea qualiacunque scripta declarant, crebris jurisconsultorum adsperſa sententiis, & quotidianæ disputationes, quibus, quoties erat occasio, aliquid ex hac disciplina petitum intexebatur, non obscurè indicabant. † Nunc cùm mihi videar non ea quidem omnia, quæ animo conceperam, perfeciſſe, sed usque eò tamen progressus esse, ut iis, qui Juris Civilis cognitionem ex ipsis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre possim: putavi tempus jam ipsum postulare, ut prodirem, & navatæ in hoc genere studiorum operæ specimen aliquod darem. Cur autèm Pandectas potissimùm extra ordinem interpretari voluerim, causa hæc fuit: Videbam eruditissimos in hac schola viros, quibus docendi juris munus mandatum est, ita se in eo gerere, ut, ipsa si loqui posset Jurisprudentia, non certius, aut copiosius, aut majori cum dignitate videatur explicatura sensus suos, quam ab illis quotidiè explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quæ in hac arte, aut cogitari prudenter, aut disputari acutè aut certò definiri ac statui possunt. Itaque cùm in omnibus habeam quod admirer, in nullo habeo, quod desiderem. Sed illi tamen, quid dignitati suæ, eíque, quàm meritissimò obtinent, auctoritati consentaneum sit, intelligentes, perpetuò in gravium & arduarum quæstionum tractatione versantur: exquisitam singularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neque satis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modicè attingunt. Planéque si ad eos audiendos ii tantum accederent, quos

Cur Pandectas explicandas susceperit.

oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diu multúmque exercitati essent : nihil amplius, quam quod ipsi cumulatissimè præstant, requiretur. Nunc, quod ego me principio fecisse dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodiè à plerisque peccetur. Cogitavi igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neque invidiosum id mihi, neque inutile aliis fore. † Nam neque invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id sumere : & in exercitu non tantum imperatorum & tribunorum ac centurionum, sed & gregariorum militum, & calonum quoque ac lixarum aliquis usus est. Neque si gubernatorum in navi regenda præcipuum est munus, non ii quoque utiles sunt, quorum in sentina exhaurienda omnis consumitur labor ? Quamquam si id quod res est fateri, si recta & verâ speciosis ac fucatis anteponere, si quanti res quæque sit, non quanti vulgò fiat, spectare volumus : multò plus est in hac pura, & simplici verborum explicatione momenti, quàm plerique fortasse suspicarentur. Nam cùm verba, ut ait Aristoteles, sint eorum, quæ animo concepimus, notæ : fieri nullo modo potest, ut, qui vim verborum non percipit, eam sententiam, quæ illis verbis expressa est, assequatur. Itaque & idem Aristoteles alibi ait, eos, qui, quid quoque verbo propriè indicetur, non satis intelligunt, in rebus judicandis sæpenumerò falli : & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem est, qui nesciat, patrum avorúmque nostrorum memoria, cùm perversa quædam ac pestifera opinio invaluisset, nihil cultum orationis, nihil historiæ veteris notitiam,

Occurrit obiectioni.

Eas laudat ab utilitate.

tiam, ad eos, qui graves ac ſerias diſciplinas tractarent, pertinere; Græcas verò litteras etiam impedimento eſſe, quanta & quàm denſa caligo univerſum propè terrarum orbem obtexerit? quantáque verborum neglectum rerum ignoratio conſecuta ſit: Sed quid neceſſe eſt huic rei aliunde argumenta petere? † Illi ipſi, quorum libros quotidiè terimus, veteres Juris-Conſulti in explicandis legibus, Senatus-Conſultis, edictis prætorum aut ædilium conſtitutionibus, Decretis, Epiſtolis principum, quam, quæſo, viam rationemque tenuerunt? Nempe in patefacienda ſingularum vocum vi ac proprietate tam multi támque aſſidui ſunt, ut magnam induſtriæ ſuæ partem in eo conſumere videantur. Quod prolatis ac productis ipſorum locis probarem, ſi, quàm facile, tàm neceſſarium eſſet. Antiſtium Labeonem Juris-Conſultum nobiliſſimum cùm alicubi valdè commendâſſet Gellius, ad poſtremum addit: Latinarum vocum origines rationésque percalluerat; eáque præcipuè ſcientia ad enodandos juris laqueos utebatur. Hos me ſequentem duces, nemo, ut opinor, meritò culpaverit. † Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paulus, Cajus, Marcellus, cæteríque juris antiſtites præiverunt, eam ſequemur, & eorum veſtigiis, quantum vires noſtræ ferent inſiſtentes, ſumma ope conabimur efficere, ut neque prætermittamus neceſſaria, neque inutilia conſectemur: & quotidiè tamen aliquid minimè vulgare miniméque contritum adferamus. Quod ut jam nunc perſpicere poſſitis, dum ad titulum de juſtitia & jure interpretandum accedo, quæſo, diligenter attendite.

A neceſſitate.

Concluſio.

DIXI.

CUR AD MUNUS DOCENDI, QUO SE SPONTE ABDICAVERAT, revocatus sit.

ORATIO XVI.

Habita Romæ, prid. Kalend. Mart. Anno cIↃ. IↃ. LXIX.

Ordiur ab incertitudine eorum, quæ futura sunt hominibus.

QUOD antiquitùs à sapientissimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium, quid facturus, aut non facturus sit, certò pronunciare : quod in vita multa eveniunt, tum ut ea ne facias, quæ facere decreveris ; tum ea ut facias, quæ nunquam facere constitueris : Id ego & sæpè antehac in aliis, & in meipso nuper verissimum esse cognovi. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium jam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, ut scitis, superioribus mensibus spontè abdicaveram : idque eo animo, ut quod ex me sæpè auditum est, nunquam me postea eandem provinciam suscepturum, nunquam eosdem labores denuò subiturum putarem. † Cogitabam satius esse

Causæ ob quas decreverat docere.

desinere quàm deficere : me sive placuissem, satis jam spectatum esse ; sive displicuissem, plus satis : satius esse cum desiderio, quàm cum satietate discedere : utcunque esset, tradendam quasi cursu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copia instructiores, institutam hic & inchoatam à nobis majore animo, quàm viribus jurisprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exædificarent, ad summumque perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abundè videbatur tanti ac tàm præclari

clari operis aliqua saltem fundamenta jeciſſe, & præſtando quod poſſem, alios qui plus poſſent, ut experiri vellent, exemplo meo excitaſſe. † Jamque totus in eo eram, non ut me languori quidem ac deſidiæ derem: qui ſemper ignavorum vitam mortémque juxta æſtimaſſem: ſed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus uſque à puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quaſdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certè, ut quod mihi otium Hyppolyti Cardinalis Ferrarienſis ſtudiorum ac fortunarum mearum patroni ſumma liberalitate conceditur, ejus aliquis fructus non ad præſentes modò & eos, qui nunc ſunt, ſed & nunc ad exteros, & olim ad poſteros perveniret. † In hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, cæterisque armamentis omnibus compoſitis quieſcentem, veſtra Cardinales ampliſſimi, auctoritas expergiſci denuò, & ſubductam jam navim mutato conſilio deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eo mirabilior viſa eſt, quod non deerant homines & ingenioſi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum ultrò ſtudium atque operam profiterentur ſuam: quorum etiam unum à me ipſo verè atque ex animo commendatum eſſe memini. † Itaque, ut in hiſtoriis eſt, quos qui M. Catonem in prætura petitione ſuperarant, ipſoſmet mirari ſolitos, quòd ſe tali viro populus Romanus prætuliſſet: ſic fateor, mihi mirum viſum eſſe, quid ita vobis potius libuerit, me alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium acceſſione revocare, quàm in locum meum aliquem ex iis ſufficere ac ſubſtituere, qui id in beneficii loco petebant. Quod ego neque ita me ignoro, ut

Altera cauſſa.

Metaph.

Ab exemplo.

mihi tribuam, ac non vestræ potius humanitati, quàm ulli merito meo acceptum feram, † & tamen non debeo esse, aut adversus dignitatem meam, aut adversus vestra judicia improbè curiosus. Nam, sive aliquid esse in me, cur hic honos mihi habendus esset, judicâstis, potiùs eniti ac contendere debeo, ut vestram de me opinionem rebus confirmem, quàm ut verbis refellam: sive, quod magis credo, vestra tantùm in eo humanitas, & quædam erga me voluntatis propensio valuit, non minus optabile aut honorificum duco, à vobis amari, quàm magna aliqua sive eruditione, sive eloquentia præditum judicari. Illud quidem neque reticere neque dissimulare possum, recentem istam vestræ erga me voluntatis significationem magnum mihi onus imposuisse, magnam curam & sollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes industriæ meæ nervos necessitatem attulisse. † Non enim mihi tantum elaborandum est, ut, si quam existimationem superiorum annorum labores vigiliæque pepererunt, eam conservem ac tuear: sed multò magis, ut vestra de me judicia sustineam, & aliqua saltem ex parte respondeam illi exspectationi, quam de me, ut verisimile est, in multorum animis pondus auctoritatis vestræ concitavit. Quod quidem me studiosissimè constantissimèque facturum vobis omni adseveratione confirmo, daturúmque operam, ut hæc, qua nunc cincti ac circumfusi estis, studiosorum adolescentium multitudo, si nulla alia re, at certè industria & assiduitate vix alium quemquam à vobis ad rationes suas accommodatiorem huic muneri præfici potuisse fateatur. † Sed jam tempus esse videtur, ut specimen vobis aliquod exhibeam rationis ac vix, quam & usque adhuc in docendo tenui,

Correct.

Exaggeratio laborum suorum.

Conclusio.

&

& nisi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuò tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi, obsecro hanc veniam, ut avertam à vobis orationem, atque ita differam, quasi ii tantùm adessent, quorum caussa me rudem jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuò revocandum censuistis.

DIXI.

DE DOCTORIS OFFICIO, DEQUE MODO JURISPRUdentiam docendi.

ORATIO XVII.

Habita Romæ, prid. non Novemb. Anno cIↃ. IↃ. LXIX.

MAJOREM indies fructum capio ex hoc consilio atque instituto meo, exornandi juris civilis, neque hactenus modò ac nitidius, sed distinctius etiam ad rudiorum captum accommodatiùs, quàm plerique vulgò solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantum mihi esse vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc quod animo concepi, quodque omnibus votis expeto, planè perficiendum requireretur: juvat tamen, tanti ac tam præclari operis qualecunque fundamenta jacere, experiri si fortè alios rebus omnibus instructiores commovere, & ad eandem cogitationem suscipiendam excitare possim; efficere denique, ut quicunq; olim de hoc meo conatu vetè judicare & poterunt & volent, quidvis mihi potius, quàm aut in deligenda rectè docendi ratione ac via judicium, aut in eadem

Exordium.

De docendi munere.

eadem aliis commonſtranda voluntatem defuiſſe fateantur. Quibusenim rebus ejus,quī quamcunque artem docere inſtituit, officium contineri arbitror, eas ut præſtarem, & aliquas ſemper, & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ingreſſus ſum, magno mihi ſtudio elaboratum eſt. † Ac ne quis forte quærat, quæ tandem illa ſint, in quibus & multum operæ poſuiſſe me dico, & multum ponendum eſſe omnibus, qui docendi munus ita ut oportet obire ac ſuſtinere meditantur, exponam ea, ut potero, breviter, vobisque poteſtatem faciam, ex iis, quæ hodierno die de doctoris officio dicam, exiſtimandi, quid à me in poſterum non exſpectare tantùm, ſed etiam exigere debeatis. † Exiſtimo igitur duobus verbis comprehendi poſſe munus ejus qui docet: videndum enim ei eſſe, quid doceat, & quomodo. † Prius illud eam vim habet, curandum eſſe ei primùm, ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in qua verſatur, aut certè cum eo quod agitur conjuncta & cohærentia. † Modus autem docendi is eſt, ut perſpicuè doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere ſermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. † Hæc omnia qui præſtat, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita diſtinguat, ut ſuo quidque loco digerat ac collocet, & verbis propriis, ſignificantibus, ab eorum, qui purè ac nitidè loquuntur conſuetudine non abhorrentibus efferat, atque eloquatur, ei ego nihil omninò ad ſummi ac perfecti doctoris laudem deeſſe ſtatuo: qui autem cum ea plenè quidem & abſolutè præſtare non poſſe ſe agnoſcat, eò tamen quidquid habet virium confert, ut ad eas laudes quàm poteſt proximè accedat, digniſſimum eſſe, cujus honeſtiſſimos conatus, &

Propoſitio.

Confirmatio bipartita.

1. *Pars.*

2. *Pars.*

1. *Partis declaratio.*

in-

induſtriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applauſus approbatióque comitetur. In hís omnibus variè peccatum eſſe video à multis eorum, qui quadringentos ferè ab hinc annos jus civile tractârunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio ſunt, ut, quaſi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas ſuſtineri putetur. Nam & multa ſæpè pro veris falſa docuerunt: & referſerunt libros ſuos alieniſſimis quæſtionibus: & ſine ullo ordine omnia tradiderunt, & cùm Latinè loqui neſcirent, novum quoddam & monſtroſum ſibi confinxerunt loquendi genus, ut ſi veteres illi Pauli, & Ulpiani, & Pipiniani, & cæteri juris antiſtites reviviſcant, multis interpretibus eis opus futurum ſit, ad eos, qui ſcripta ſua interpretati ſunt intelligendos. † At cur falſa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoque fuiſſe cauſſas: duas tamen præcipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis, & perverſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cùm tota Reipubl. atque imperii Romani facies ita verſa atque immutata eſſet, ut nullum retineret veteris formæ veſtigium, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alii magiſtratus, alia judicia: † exſtincto autem lumine Latinarum & Græcarum litterarum, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines ejus Reipublicæ ignari, cujus leges & jura tractabant, tanquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſæpè offenderent, ſæpè laberentur, ſæpè quovis potius, quàm quò inſtituerant, pervenirent. Ad quod incommodum cùm aliud acceſſiſſet ex prava quadam ambitione, quæ multorum ex illis animos occuparat, ut indecorum putarent, cuiquam adſentiri; ac

Cur Authores falſa pro veris tradiderint.

Incommoda ex ignorantia linguæ & latinæ.

tum

tum demum sibi pulchri ac beati viderentur, si superiorum placita labefactare ac subvertere. Ipsi autem aliquid, quod ante se nemo dixisset, adferre potuissent: † quasi clavum clavo, sic opinionem opinione trudentes, eò tandem rem perduxerunt, ut, cùm receptum sit, in rebus judicandis communem interpretum sententiam sequendam esse, sæpe numero quæ in plures probata sit, in tanta discrepantia ac varietate dubitetur. † Scitum autem est quod ait Plato, semper inter se consentire eos qui aliquid sciunt. Nam neque sciri potest, nisi quod verum est: neque in quaque re verum esse amplius uno potest. Jam, quod secundo loco posui, multas sæpè ab eis inculcatas quæstiones, neque juris civilis proprias, neque ad id, quod in manibus erat, ullo modo pertinentes, id quin verum sit, dubium nemini unquam futurum est, qui eorum scripta vel per transennam, ut dici solet, adspexerit. Nisi fortè quærere, quæ sit potestas ablativi, ut loquuntur, absoluti, aut gerundii aut relativi, QUI, QUÆ, QUOD, & similia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non est potius quam Jurisconsultorum: aut quæ sit ratio definiendi, quid intersit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat arguimentari ab enumeratione partium, non Dialectici potiùs quam Juris civilis professores, & docere debent: aut denique innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus passim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus quorum propria sunt explicantur. † Nam de ordine quid dicam? quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit: aut tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philosophis, ut summum ac supremum hujus universitatis parentem atque opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud præ-

Ordo servandus.

præstitisse, quàm quòd confusas & permistas inter se rudis materiæ partes discrevisset, certóque ordine suis quamque in sedibus collocasset. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantùm digessit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreavit Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, quæ illorum de ordine opinio fuerit, quantámque vim in eo inesse crediderint: cùm à quo nihil amplius quàm confusas mundi partes in ordinem adductas esse dicebant, eum tamen ipsi quoque cum cæteris verissimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. † Exstat præclara sententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil esse aut pulchrius, aut ad usum commodius quàm ordinem: nihil contrà aut adspectu fœdius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adfert, quam confusionem ac perturbationem. † At nostri illi cùm dialecticen aut non discessissent, aut ita didicissent, ut non didicisse præstaret: quibus, quæso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cujuscunque generis præceptorum farraginem reliquerunt? Ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cùm in eos inspicio, sæpissimè Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Probat authoritate.

Invehitur in eos, qui commentaria confusa edidérunt.

Quæque erat & tellus, illic & pontus & aer.

Non aliter enim apud hos, ubi, verbi caussa, de auctoritate magistratuum agitur, dicetur etiam aliquid de testamentis: ubi emptione & venditione disseritur, aliquid de pœnis, aut de authoritate tutorum inseretur: nihil est denique quod certam sedem ac domicilium habeat: nihil quod non alienissimo æquè facilè ac suo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex uno in alium locum rejectiones:

nes: cùm te quod hic agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet: panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idque exprimebant hemistichio quodam, ut opinor, Empedoclis, πᾶν ἐν παντὶ μίμικται. Hoc an in Physicis verè dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certè interpretum commentariis verissimè dici potest. Atque hoc sunt etiam qui eos de industria fecisse dicant. ut artem juris obscuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoque adderent, † quo excarnificarent discentium ingenia pervolutandi sæpè illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærendi quàm suo. Quod si verum est, (nam ego quidem aliam potius fuisse caussam suspicor, neque ita de eis malè sentio, ut, cùm melius possent, noluisse credam) sed tamen si ita est, non obscurum est, quàm eis pro tam sancto atque honesto proposito gratiam debeamus. † Ultimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quidquid docent, uti debere nitido, perspicuo, usitato, tali denique, ut sine ullis salebris, sine ulla asperitate influat in aures animósq; discentium, eísque se non adscita, fucísque ac pigmentis quæsita, sed naturali pulchritudine ac suavitate commendet. A quo ii quos dico quàm longè omnes abfuerint, quis non videt? Et sunt tamen qui eos defendant: ut nulla est tàm mala caussa, quæ patronos non inveniat: dicúntque eloquentiam in eo qui jus docet,

Similia.

Translatio.

2. partis declaratio, perspicuè scilicet esse dicendum.

non

non requiri: † Satis esse si artem suam tene- *Proponit*
at: ejus præcepta dum tradat, quibus ea ver- *argumen-*
bis pronunciet, nihil interesse. Citant etiam *ta adver-*
in eam rem verba quædam Ciceronis, quibus *sariorum.*
ait se in Philosopho eloquentiam, si adferat,
non adspernari, si careat, non admodum re-
quirere. Nimium delicatos esse, quiin tanta præ-
clarissimarum rerum copia etiam verborum
concinnitatem requirant: & perinde facere,
ac si optimos & saluberrimos cibos fastidirent,
nisi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum
præterea facilius intelligi ac percipi quæ qua-
libuscunque verbis sine delectu efferuntur,
quàm si quis in eisdem pura ac latina oratio-
ne exprimendis elaboraret. Postremò usu hoc
jam & experientia compertum esse, quibus
verborum cura est, eos exsuccos ferè, & ari-
dos & exsangues, & grammaticos potiùs aut
ludimagistros, quàm veros & solidos juris-
consultos evadere: cùm contrà, qui magno &
forti animo contempserunt sermonis delicias,
& illud horridum, incomptum, agreste, ru-
sticanum dicendi genus adamarunt, ii demùm
juris ac legum cognitione impleant pectus, in
consultationibus, in foris, in subselliis regnent,
in omnium majoris momenti controversia-
rum discepatione ac dijudicatione dominen-
tur. † Quibus ut respondeam, primùm di- *Argu-*
co, non existimare me eloquentiam, neq; ad *mentis*
jus, neq; ad ullam omninò artem tractandam, *respon-*
necessariò requiri: ne ad illam quidem ipsam, *det.*
qua fieri eloquentes putantur. † Multos enim *Sententi-*
accepimus, cùm ipsi eloquentes non essent, ta- *am exem-*
men aliis ad eloquentiam duces ac magistros *plis pro-*
fuisse: qualem in Græcia Hermogenem, in *bat.*
hac urbe Quinctilianum fuisse ajunt. Et Aristo-
teles, si se ad dicendum contulisset, fortasse
multos habuisset superiores, quo tamen elo-
quentiæ præcepta nemo unquam melius, aut

perfectius tradidit. Munditiam quidem sermonis non in artibus modò docendis, sed etiam in congressibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberalius institutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare possum præsertim si epulæ sint, ut ais, exquisitæ: sed illa ipsa fictilia tersa sint, niteant, appetentiam potiùs quàm vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vasis cœno ac luto conspurcatis apponat? Nam quod ajunt faciliùs intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipsos verum esse, Balbi enim balbos, ut est in proverbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adolescentes, in Ciceronis, Cæsaris, Plauti, Terentii & simi-

Ironia. lium libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligentes † novos sibi de verborum significatione commentarios conquirant oportet, cùm accessuri sunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque una saltem lingua est, qua loquuntur, sed teterrimus quidam cinnus ex fœdissima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut servus ille Plau-

Assyndeton. Barbaries comparatur odori ex Averno afflato. tinus ait, allium, hircum, haram, suem, canem, capram commistam: † ut quemadmodum odor qui ex Averno afflabatur, supervolantes aves necare solitus dicitur, ita illud pus, illa sanies, illud virus optima quæque ingenia examinet. Ego quidem certè multos novi optimo adolescentes & acutissimo ingenio præditos, qui cùm in aliis disciplinis exercitati, ad artem se juris accingerent, talium magistrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem:

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem,
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit.

† Quod

† Quod autem quasi firmamentum defensionis suæ ponunt, non posse quemquam magnum Jurisconsultum evadere, cui ulla faciendæ ac poliendæ orationis cura sit, † Prô Deum immortalem, etiámne hoc tam eruditò sæculo in hac tanta luce ac splendore disciplinarum omnium cuiquam se persuasuros putant? Quemquamne ex illo suo grege inquinatè ac contaminatè balbutientium potiùs, quàm loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connavo comparare audeant? Sed hoc omittó: ad id, quod instituéram, redeo. † Dixi quatuor esse, quæ, qui jus docent, præstare debeant: ut vera doceant, ut ad rem pertinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum. Id qui non præstarent, culpavi. Dicet aliquis: Quid tu te igitur ea præstaturum esse profiteris? Non ausim tantùm de me, aut mihi, aut vobis policeri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neque planè imparatum esse me ab iis, quæ ad id efficiendum necessaria sunt, & ut aliquid olim præstitisse dicar, summam diligentiam adhibiturum. Sed, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis. Die crastino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de Pactis agatur hoc loco: tum quid sit Pactum, quæ Pactorum divisiones. qui quibus paciſci possint: quique sint pactorum effectus. Hæc crastinæ disputationis capita futura sunt: Inde ad ea jurisconsultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniemus.

Respondet alteri objectioni. Exclamatio.

Peroratio cum enumeratione.

Occurritur objectioni per subjectionem.

DIXI.

DE AUCTORITATE ET OFFICIO JUDICUM.

ORATIO XVIII.

Habita Romæ, postridie Non. Novemb. Anno cIↃ. IↃ. LXXI.

Orditur ab amissorum positione.

CONSTITUERAM hodiè, nulla, ut Gajus noster loquitur, præfatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere instituì accedere : idque & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar : nisi me amici quidam, quorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, defixa jam statutáque sententia deductum, sibi potius quàm mihi, hac in re morem gerere coëgissent. Neque tamen eis planè adsensus sum : sed, ut Homericus Juppiter, partem ejus, quod petebant concessi, partem negavi. Nam quod à me contendebant, ne statim in ea, quæ hujus artis propria sunt, ingrederer, sed hoc anniversarii laboris quasi vestibulum populari aliqua & magis ad omnium sensus accommodata disputatione exornarem', in eo non gravatè ipsorum voluntati acquievi : quòd auctores erant, ut aliquod mihi undecumque argumentum sumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo, quod ageretur, popularе modò, & plausibile, & in quo ostentare vim ac copiam dicendi liceret, id ut ipsos à me obtinere sinerem, ipse à me non potui obtinere. Vix ista faciebam adolescens, cùm & omnes vias perveniendi ad aliquam eloquentiæ famam studiosè conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modò, sed & requiri solent. Hac

verò

verò ætate, & hac qualicunque hominum opinione de me, & hoc ſuſcepto munere, quod ab omni vanitate longiſſimè abeſſe debet; ſi puerorum aut ſophiſtarum in morem de commenda ac pingenda oratione ſollicitus ſim, & ſine ulla neceſſitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus bellè ac commodè aliquid dicere poſſe videar, ineptis fortaſſe gratum faciam, quos ſemper fucata & inania omnia, magis quàm vera & ſolida delectant, gravium certè ac cordatorum hominum non effugiam juſtam ac meritam reprehenſionem. Obſequamur igitur amicorum petitioni: ſed ita, ut ne obliviſcamur, quid deceat. Explicaturus ſum eam partem digeſtorum, in qua de judiciis differitur. † Sed prius dicam nonnulla de ipſo munere judicandi, quantum in eo ſit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius Reipub. felicitatem: tum, qualem eſſe eum oporteat, qui ei muneri rectè & pro dignitate præfuturus ſit: quæ in judicando ſervanda, quæque fugienda videantur: quæ omnia à noſtris partim modicè attinguntur, partim ut certa & indubitata pronuntur: à Philoſophis autem, unde noſtra fluxerunt, accuratè & copioſè pertractari ſolent. † Dicam autem non oratorio more, ſed hoc noſtro ſcholaſtico, & umbratili, & ſedato, non ad permovendos animos, ſed ad docendos, non ad faciendos clamores, ſed ad ſilentium potius & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res conſecuturum eſſe confido, ut & amicorum petitioni, ſi minus plenè, at certè aliqua ex parte ſatisfiat: & hoc, quamvis ex alia arte accerſitum diſputationum mearum caput cum cætero corpore ſatis aptè ac concinnè cohærere videatur. † Tanta igitur eſt, ut hinc potiſſimùm exordiar, in omni civitate eorum, qui judiciis præſunt, au-

Propoſitio & partitio.

Attentionem parat.

Confirmatio in qua dicen-

tur de judicis auctoritate.

ctoritas, ut ex eis potissimum Reipub. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem esse animam civitatis, & perinde felicem aut infelicem † evadere unamquamque civitatem, ut bonis malisve legibus temperata est. Utor hîc legis nomine magis ad populi consuetudinem, quam ad veritatem: scio enim, si qua mala lex sit, eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si tantum positum est in legibus: legum autem ipsarum nullus est usus, nisi sint qui eas exsequantur ac custodiant, & legum Ministri ac custodes Magistratus, unde eas Nomophylacas Plato vocat, Magistratuum porrò præcipua vis in exercendis judiciis cernitur: constare opinor; qualia in civitate judicia sint, talem esse totius civitatis statum. † Imò verò ea prima fuit antiquissimis temporibus causa congregandarum civitatum: ut essent, qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum injuriis defenderent, suum cuique tribuerent, juris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. † Hanc Originem creandorum regum fuisse, quod vetustissimum in terris imperii nomen est, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero tradunt. † Itaque reges ipsi antiquitùs judicabant, ut Minos, cujus singularis justitia Judicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit: ut Tenes cultus apud Tenedios pro Deo: quem cum securi Insulam ex se dictam obambulare solitum tradunt: eaque percutere, quos causa discussa, injuriam fecisse cognosset: ut Philippus Macedo, quem etiam patienter tulisse accepimus, objurgatum ab anicula cui audiendæ sibi esse otium negaverat: cùm illa retulisset, ne regnaret igitur, si audiendis ac dijudicandis causis vacare nollet. † Et perdiu, qui Hebræorum populo summo cum imperio præ-

Argumentum.

2. in quo car civitates congregatæ dicuntur.

3. adjudicia regs creatos. Probat exemplis.

Reges olim Judi-

erant,

erant, non reges, sed judices vocabantur: ut intelligamus nihil esse tàm regium quàm judicare. Sive enim privata judicia inspiciamus: verè ait Cicero, omnes omnium pecunias positas esse in potestate eorum, qui judicant: sive publica, omnium civium non fortunæ modò, sed dignitas, existimatio, salus eorum, qui judicia publica exercent, fidei, religioníque commissa est. † Sapientissimus homo Democritus duabus rebus Rempubl. contineri dicebat, pœna & præmio: earum autem rerum vitáque in eorum manu est, qui munus sustinent judicandi. Magna igitur adhibenda cautio est in judicibus deligendis: eorúmque & singularis quædam prudentia, & spectata probitas esse debet, ne si, aut erroro ducti, aut cupiditate abrepti, permissa sibi potestate secus quam decet utantur, ipsa civitatis fundamenta subvertant. † Ac veteres quidem illi paucissimis verbis judicis officium concludebant: cùm ita dicerent, legem esse mutum Judicem, Judicem autem legem loquentem. A bono enim judice ità prorsus omnia judicari oportet, ut lex ipsa, si loqui posset, judicaret: atque ita legem & judicem inter se conspirare, ut sit lex quasi anima judicis: Judex, quasi vox legis. Et, quemadmodum Aristoteles ait, legem esse mentem cupiditatis expertem, ita optandum esset, ut ejusmodi Judices reperirentur, qui, omni cupiditate spoliati, mente tantùm ac ratione in disceptandis controversiis uterentur. Sed talia optare licet, sperare non licet. Nimis enim verum est, quod in quodam cantico posuit Simonides, perdifficile reperiri hominem τετράγωνον ἄνευ ψόγου. Huic incommodo' sapientissimi quique veterum quæcunque potuerunt remedia compararunt. † Inter quos Aristoteles censuit, in bene instituta civitate, om-

ces vitio-bantur.

Scitè dixit Democritus.

Lex est mutus judex.

Cur Aristoteles

omnia legibus definienda censuerit.

nia quoad ejus fieri posset, legibus comprehendenda ac definienda: quam pauciſſima autem in poteſtate atque arbitrio judicum relinquenda. Cujus rei tres ab eo ſanè graves cauſæ adferuntur. † Una, quòd multò major numerus neceſſarius eſt Judicum, quàm eorum qui leges ferant. Facilius autem eſt pau-

1. Ratio.

cos bonos & prudentes viros reperire, quàm multos. † Altera, quòd longius tempus da-

2.

tur legem aliquam laturis, quàm de certo aliquo negotio ac controverſia cogniturus. In majori autem temporis diuturnitate major eſt

3.

penitùs pervidendi veri facultas. † Tertia, quæ omnium potentiſſima eſt, quòd leges & in futurum proſpiciunt, & universè ac generatim feruntur, ut neque gratis, neque odio locus eſſe poſſit; At judicia & de præſentibus negotiis, & de certis perſonis exercentur: †

Polyſyndeton.

ut & gratia, & odio, & invidia, & miſeratione, & ratione proprii alicujus commodi, aut incommodi, facillimè abduci à vero judicis animus queat. † In judicibus autem de-

Vir bonus eligendus in judicem.

ligendis illud præcipuè obſervandum eſt, ut boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut ſæpè in libris noſtris viri boni nomine non alius quàm judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem ſuum, cùm ſibi virtutis & officii præcepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potiſſimùm ſumere ſolitum eſſe. *Sic me*, inquit,

Formabat puerum dictis: & ſive jubebat,
Ut facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc,
Unum ex judicibus ſelectis objiciebat.

Et alibi cùm viri boni quaſdam quaſi notas enumerando perceenſeret, hanc inter præcipuas ponit.

Quo

Quo multæ magnæque jecantur judice lites.

Id faciendum probat exemplo majorum.

Ac videte, quantoperè veteres illi Romani, eos qui res judicabant ab omni improbitatis suspicione puros esse voluerint. Notatio ni atque animadversioni censoriæ non tribuebant auctoritatem rei judicatæ, neque si quis a censoribus senatu motus esset, propterea et reditum ad honores denegabant. Quin imò quosdam à censoribus senatu ejectos, apud posteà censores fuisse legimus. Sed tamen, ut omnis etiam leviſsima suspicio abesset à Judicum moribus, lege Julia repetundarum, qui senatu moti essent, Judices non poterant esse.

De ætate judicis.

† Ætas etiam in judicibus consideranda est: neque enim idonei sunt adolescentes ad tantum munus sustinendum. Cujus rei tres ferè causæ adferri solent. † Una, quòd de moribus adolescentum nihil adhuc certò sciri potest. Mutantur enim, ut ait Horatius, in horas. Et improbum quidem esse aliquem ut cognoscas, vel unus dies sufficit, ut ait Theognis, at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum judicium fiat. Altera, quòd in juvenibus magnæ & vehementes sunt animi commotiones, quas illi sæpius, quàm rationem sequuntur. Postrema, quòd longus rerum usus in judice requiritur, qui cadere in adolescentem non potest. † Καὶ γὰρ, ait Plato 1. libro tertio de Republ. καὶ ἄλλα χρὴ δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neque verò quilibet senex ad judicandum aptus est. Non enim ut prudentia necessariò ætatem requirit: ita ætas necessariò prudentiam adfert. Sed is demùm, cui anteactæ vitæ cursus & integritatis & prudentiæ opinionem comparavit † Observabatur & illud antiquitùs, ne egeni & exhausti homines facilè ad judicandum admitterentur. Cùm enim pleríque à Theognidis sententia non abhorreant, & paupertatem omni ratio-

Causæ cur non debeat esse adolescens.

Olim cavebant egenum eligere in judicem.

ne fugiendam putent, verendum videbatur ; ne sæpè tales Judices non tam rationem muneris sui, quàm magnitudinem munerum alienorum considerarent : néve libentius in nummorum quàm in argumentorum, quæ utrimque adferrentur, ponderibus expendendis occuparentur : &, utrius gravior esset manus, ejus causam quoque meliorem videri pronunciarent. Atque ob eam causam judices non tantùm ex moribus & ex ætate, sed etiam ex censu legebantur : quod Romanis alicubi objicit Tertullianus : Cumque jurisjurandi religio maximum & sanctissimum fidei vinculum meritò apud omnes existimetur ; judicaturi prius jurabant se ex legum præscripto judicaturos : cujus rei frequens apud Demosthenem, & alios mentio est. Ne verò legum verbis callidè, & subdolè interpretandis ab earum sententia & voluntate discederent, addebant, τῇ γνώμῃ, τῇ δικαιοτάτῃ, ut apud Demosthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, ut apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Julium Pollucem libro octavo relatum est : quo significabant, se ita leges interpretaturos, ut rationi & æquitati maximè consentaneum videretur. Quin etiam, ut majore divini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco sacro. † Quamvis enim Deus omnibus locis præsens est, ejusque ut ait Aratus, omnia plena sunt : in consecratis tamen locis magis omnes nescio quo modo illius præsentia commovemur. Atque hanc consuetudinem antiquissimam fuisse Homerus ostendit, qui judices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, & in sedilibus lapideis sacro in loco consedisse οἱ δ' ἐν χερσὶν, inquit, ἕατο ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοισι, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. † Summa autem in eo adhibenda diligentia est, ut tollantur omnes occasiones, quæ possunt efficere aliquem ani-

Cur olim in locis sacris judicia.

Judex non debet ledire

animi motum, quo judex abducatur à vero. Nam quòd de amore ait Theocritus, pulchra et videri, quæ pulchra non sunt. Idem absolutè de toto talium commotionum genere dici poteſt: prout quisque affectus est, ita res eis alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter sobrii judicant. Idem putandum est, evenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut invidentia, aut denique aliquo πάθει occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi objectis verè judicaturus sit, oportere ipsum sentiendi instrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant, ἄποιον id est, omni qualitate, earum saltem, de quibus judicandum est, vacuum esse. Sic & judicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum esse oportet. Malè verum examinat omnis corruptus Judex: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, ut omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atque ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideò veteres neminem rei suæ idoneum judicem esse voluerunt: quod & apud Juris nostri auctores sæpè legitur: & ante eos ab Aristotele & in Ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filii quidem negotio idoneus judex est pater. Amat enim eum ut partem sui. † Et quamvis reperiuntur patres quidam, qui de filiis severissimè judicârunt, ut in extrema historia Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alii: usitatius tamen est, patres in filiorum peccatis connivere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. † Corrumpuntur judices etiam donis: & ea causa fuit, cur iis legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rem indicandam pecuniam accepissent. Narrat Plu-

passionibus suis.

Occurritur objectioni.

Ostenditur à judicibus donis recusandis.

tar-

tarchus, Thebis olim positas in publico fuisse Judicum statuas, easq; sine manibus : quod indicio esset, nihil eos à quoquam accipere debere : ejus autem, qui judicio præsideret, etiam sine oculis : quòd ipso personarum adspectu judices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimùm à se artificio liberatum, cùm eum mœstum ac sordidatum produxisset, tunicámque ejus à pectore discidisset, & cicatrices adversorum vulnerum, quæ ille pro Repub. acceperat, ostendisset. Ita judices, quem absentem fortè damnassent, eum, adspectu ipsius commoti, liberarunt. Eodem artificio multis antè annis usus erat Hyperides, qui, ut narrat Athenæus, cùm Pryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, ut argumentis purgari non posset : cùm multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu judicum, & pectus ejus papillásque nudavit : qui adspectus tantum potuit, ut, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. † Ex quo institutum est, ut Ariopagitæ noctu judicarent. Cujus rei præter cæteros auctor est Lucianus. Sed & quò judicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri solita quidam tradiderunt. Ut, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantùm ipsis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis potest eloquentia : neque prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur, quo modo caussa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim non sunt nota verba Ciceronis in caussa Cluentiana objectas à se Judicibus tenebras gloriantis? Ideòque rectum erat illud

Cur Ariopagitæ noctu judicârint.

eo-

eorundem Ariopagitarum institutum, apud quos Oratores præconis voce nihil verborum extra rem facere, & neque proœmis uti, neque epilogis jubebantur. Sapienter quoque Anastasius & alii posteriores imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriæ suæ sine speciali jussu principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, unumquemque necessariò in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus, implicatum teneri: iisque omnibus rebus judiciorum religionem ac severitatem impediri. Eodem pertinebant permissæ antiquo more alternæ judicum rejectiones: ut è judiciis omnis omninò suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem ait Cicero, pro Cluentio, voluerunt majores nostri non modò de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse judicem, nisi qui inter adversarios convenisset. † Expediret etiam in eos judices, qui se corrumpi sivissent, gravissimas pœnas constitui: ut fecisse Cambysen ait Herodotus; qui (utinam non singulari, sed in omnem posteritatem duraturo exemplo) supra injusti judicis corium in lora dissectum, ejus filium ac successorem sedere jussit: ut eum à paternæ improbitatis imitatione paterni supplicii memoria revocaret. Omninò autem judicibus tria in animo perpetuò habenda esse arbitror. Unum, ut cogitent, quemadmodum ipsi de aliis judicant, ita de se non alios tantum homines, sed ipsum Deum judicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quàm diligentissimè utriusque partis jura cognoverint. Meritò laudatur à Platone illud Hesiodi: Μυδὲ δίκην δικάσας πρὸς ἀμφοῖν μῦθον ἀκοῦσαι. Et elegans est illud Phillippi, ut opinor, Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audi-

Tria judicibus necessaria.

audiret, interrogatus, cur id faceret, dixit se eam servare integram reo. Postremum illud est, debere quidem judicem, planè medium esse: ideò enim μεσίται ut ait Aristoteles, vocantur. Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, ut Circe dicebat minus periculi esse, si navis ad Scyllam potiùs paulùm inclinaret, quàm si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali esse in clementia ac lenitate, quàm in sævitia, & acerbitate. Nam etsi laudata est apud veteres prætoris cujusdam severitas, cujus tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine præstitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam; utinam, inquit, numquam didicissem litteras. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quòd pœnas legibus definitas semper usque ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum: Benigniùs interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conservetur. Et, Interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs, quàm exasperandæ. Non possum hoc loco præterire dictum quoddam vetustissimi Oratoris Antiphontis: Εἰ μὲν τὸ ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολύσαι δεινότερον, εἰ δὲ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι, τὸ μετὰ καὶ ἁμάρτημα ἐστὶ, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cujus sententiæ similem quandam ex libris nostris suo loco proferemus. † Dixi de auctoritate & officio judicum, non quæcunque poteram: neque enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neque aliena, neque inutilia fuisse confido. Quid præstiterim, vos ipsi judices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quæ juris civilis propria erant, accedere: ab eo pero, ne

Peroratio.

mihi

mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neve sit ita difficilis creditor, ut in crastinum exspectare nolit: cùm præsertim ipsi jurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri.

DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATU S. P. Q. R. HABITA IN ÆDE SACRA B. MARIÆ VIRGINIS.

Quæ est in Capitolio, in reditu ad urbem.

M. ANTONII COLUMNÆ POST Turcas navali prælio victos.

IDIB. DECEMB. ANNO CIↃ. IↃ. LXXI.

Orditur a favore divino in hac victoria demonstrato.

SI ulla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilia se divini numinis potentia ostenderit; & quid fortium virorum virtus, quid singularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac deterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia patefacta sunt, ut nunquam majoribus aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immor-

tali

tali ac præpotenti Deo hujus tanti boni, ut aliorum omnium auctori gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt; & fortissimis ac clarissimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, † qui illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, novi atque inusitati honores pro nova ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri, aut excogitari potest, quod non & in aliis, qui egregiam in hoc bello Reip. Christianæ operam navârunt, & tuæ imprimis M. ANTONI COLUMNA virtuti rebusque gestis, & ab aliis Christianis populis, & præcipuè à populo Romano debeatur? † Cujus universi quod sit erga te studium, quæ voluntas, neque tibi unquàm aut dubium, aut obscurum fuit, & tamen nuper apertissimè cognoscere potuisti, cùm, tuo in urbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, † ut ipsi septem colles, ipsa urbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant, omnes redundantem, † & foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te uno figebatur obtutus: omnes te non ut unum ex principibus civitatis, sed ut firmissimam ac solidissimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. † Cœlum ipsum Manifesto favit honori tuo: cùm quod aliquot dies antè triste ac nubi-

Contrapositum.

Accusativus populi.

Hyperbole.

Dialysion.

Aenallage temporis.

nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, ut illa subita serenitas facilè omnibus indicârit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium judicio comprobari. Nunc quoque quanta hoc augustissimum templum frequentia hominum compleverit vides, qui omnes eo animo huc convenerunt, ut *CHRISTO JESU VICTORI ET VICTORIARUM DATORI, UT BEATISSIMÆ VIRGINI, UT CETERIS COELITIBUS, QUORUM AUXILIO HANC VICTORIAM SINE ULLA DUBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMUS*, tum propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te salvum ac sospitem in patriam reductum, ritè, ac piè, ut debent, gratias agant. Beatum te M. ANTONI, propter cujus & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellum profecto, † quæ tota urbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis convenerat, & præcipua Italiæ atque hujus urbis ornamenta ac columina in exercitu versabantur: † Tamen eò magis metuebantur varii bellorum & antipites casus; quòd, si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinem, aut quo alio eventu gravius accidisset: nulla reliqua spes erat, ullum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo nostro sanguine cruenta, nostris spoliis onusta: qui & semper aliàs suopte ingenio feroces, & tum maximè propter recentes victorias, spe atque animis inflati, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam

Congressus.

Metus Romanorum.

sumpserant, ut classem quidem nostram à se, spiritu ipso diffiatum iri ; ea verò disjecta, quasi janua quadam effracta ac revulsa, omnes sibi Christianorum portus, omnes insulas, omnem oram Maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem nostrum, quòd anno superiore eas Deus alienatæ à nobis propter peccata nostra voluntatis suæ significationes dederat, ut non injuria trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hostes nominis sui à populo suo pœnas repetere decrevisset. † Sed ô cæca hominum judicia. O abstrusa & recondita Dei consilia. O bonitatem ac clementiam ipsius perpetuò prædicandam. † Verè Dominus est, qui vulnerat ac medetur : percutit & manus ejus sanabunt : qui mortificat & vivificat : qui deducit ad inferos & reducit. Pro paterna sua misericordia, castigans castigavit nos : sed morti non tradidit nos. Respexit ad lachrymas, ad jejunia, ad eleëmosynas, ad preces Ecclesiæ suæ, ad quæ omnia PIUS V. ET NOMINE ET RE SANCTISSIMUS PONTIFEX, toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo suo incitabat. † En senex sanctissime & veterum illorum Pontificum simillime, scelerum ultor, justitiæ cultor, veteris disciplinæ restitutor, cui bono publico, his miseris ac turbulentis temporibus, Ecclesiam suam gubernandam commisit Deus : hic est fructus lachrymarum atque obsecrationum tuarum : tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium : tua quotidiana sacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrarunt. Metis exsultans, quod lachrymans seminasti. † Te novo Moyse manus in cœlum tollente, novus hic Josue superabat Amalecitas. Tu mentem in Deo, nostri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras pre-

Exclamationes.

Excurrit in Dei misericordiam.

Apostrophe ad Pontificem per Antonomasiam.

Comparatio.

ces

ces tuæ, & hostilium gladiorum cuspidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quàm petebamus? Nos timidi vota faciebamus, ut hostium classis, cùm adventare nostram auditum esset, quàm celerrimè se ad suos reciperet: quo post tot editas strages, timuisse tamen, & exspectare ausa non esse nostrorum impetum videretur. Nam illud propè immodicum videbatur optare, ut & congrederentur, & se barbari, nostrorum virtute cognita, in fugam darent: Quod si ad efficiendam aliquam imaginem speciémque victoriæ, aliquot illorum naves depressæ, aliquot captæ, numerus aliquis captivorum liberatus esset: abundè omnes non exspectationi modò, sed optatis quoque nostris satisfactum fore arbitrabamur. † Ut autem sine magna nostrorum clade, amplius quadraginta hostium millia cæderentur, ut decem & eo ampliùs millia caperentur: ut centum nonaginta quinque illorum triremes, aliáque complura navigiorum genera in nostrorum potestatem venirent: ut plus quindecim captivorum nostrorum millia liberarentur: ut ex tanta illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item fæviſſimi prædonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad superbas immanis illius Tyranni aures acerbissimum miniméque ab ipso exspectatum tantæ cladis nuncium adferent, quis unquam nostrum, non dicam sperare, sed propemodum optare ausus est? Præcurrit fortitudo vestra spes nostras: quæque nos ne frustrà optaremus verebamur, ut ea frustrà hostis optaret, admirabili DEI beneficio & vestra singulari virtute perfectum est. † Illud verò memorabile & animadvertendum neque fortuitò accidisse, sed justissimo Dei judicio effectum esse credendum est: quod qui duo ex

Descriptio victoriæ partæ.

Arrogans nimium: jactantia punitur.

illa impura fædissimorum mancipiorum colluvie maximas minas jactare ; qui uni ex omnibus Christianorum vires maximè despicere soliti erant : ut etiam apud illum stolidum ac furentem Dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid usquam Christianorum esset, undique exterminaturos : ii potissimùm, cùm ad manus ventum est, ita subitò perterrefacti sunt, ut mare ipsum angustum eis esse ad fugam videretur. † O NONÆ OCTOBRES ! quàm faustam ac felicem nobis!, posterísque nostris vestri memoriam reliquistis. Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, ut sibi liceret spectasse, quæ illo die gesta sunt, annum unum de consequentis vitæ suæ spatio, si fieri posset, ademptum velit ? Solem ego ipsum, ita vivam, in tam pulchro spectaculo, ut Josue olim adversus Amorræos pugnante substitutum fuisse arbitrór : nisi tanta fuisset vincendi celeritas, ut, qui nihil metuebant, id unum metuere viderentur, nisi prius adveseraſceret, quàm omnes hostes, aut cæsi, aut capti, aut fugati essent. Quænam igitur statuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitari poterunt, viri fortissimi, quæ non dico paria esse meritis vestris, sed eorum partem adumbrare aliquam possint ? qui futuri sunt usque eo diserti ac copiosi historiarum scriptores, qui cum ad NAUPACTEAM VICTORIAM ventum erit, non potiùs metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quam eam se verbis exæquare posse confidant ? Semper enim justum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi spem sua magnitudine sustulerunt. † Vos exsultantem barbarorum audaciam compressistis: Vos Maria illis clausistis, nostris aperuistis : Vos flammam atque ferrum, † Vos cædem, in-

Apostrophe ad mensem quo pars.

Similiter desinens cum anaphora. Articulus

cen-

cendia, rapinas, libidinem, à Christianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuistis: Vos à templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem depulistis: per vos cruentata ac tepefacta Maria illorum sanguine redundarunt: per vos vicina littora illorum, aut sauciorum, aut morientium inconditis ululatibus personarunt: vobis Magistris didicit noster miles vincere, barbarus vinci: vobis Christianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes securitatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida à nefariis latronibus capta, tam multa incensa: tam multas regiones vastatas: abducta in servitutem tam multa hominum millia: sed ſi Christi potentia, ſi Christianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illustrari, quàm post tot acceptas calamitates non poterat, propè est, ut exclamem, tanti fuisse. † Certè quidem ut verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos nostros, nisi eam hyemis rigor & asperitas antecessisset: ita minus omnes hujus victoriæ jucunditatem ac dulcedinem sentiremus, nisi eam cum superiorum temporum tristitia, & acerbitate compararemus. Neque verò eos tantùm, qui ex illo nobis omnibus salutari prælio, re bene gesta, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoque memoriam grato animo amplissimisque laudibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hostium perculit, quàm ille ipse, pro quo pugnabant, sibi pignoratus est Christus. Qui ſi, ut credibile est, priùs Christiano ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc verò in Deum tantùm intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria projecerunt, eodem illo temporis puncto, angelo-

Simile à vere sumptum.

rum legionibus ſtipati, triumphantes in cœlum evolârunt.

Oratio-nem convertit ad interfectos in prælio.

† O vos beatiſſimos, qui ſanguinem veſtrum pro eo fudiſtis, qui prior ipſe pro vobis ſuum ſanguinem fuderat : qui mortem naturæ debitam, pro vitæ auctore potiſſimùm reddidiſtis. Illi impii, quos tum concidebatis, cùm concidiſtis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt : Vos verò & extremum ſpiritum victores cum gloria effudiſtis, & mortali conditione vitæ in immortalitatem commutata, piorum cœtis æternam ſedem & locum conſecuti. Beata vita, quæ tali morte concluſa eſt : beata mors, quæ tali vitæ principium dedit. † Sed ut ad te M. ANTONI mea jam revertatur oratio, neque populus Romanus ignorat, neque unquam ulla ignoratura eſt aut gens, aut ætas, hujus immortalis gloriæ multò tibi plus quàm pro virili parte deberi. Tu jam inde à principio, cum à ſanctiſſimo Pontifice Pio V. hujus ſaluberrimæ Principum Chriſtianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipſius ſententia conficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis contuliſti. Tu cum claſſi Pontificiæ ſummo cum imperio præfectus eſſes, † in Siciliam profectus, interea dum JOANNES AUSTRIUS non mea tantum, ſed omnium prædicatione major adoleſcens, cujus in totam Chriſtianorum claſſem ſumma erat auctoritas & poteſtas, eòdem perveniret, & milites, & claſſiarios ſtudioſiſſimè exercuiſti, &, ut omnium rerum ad maritimum bellum neceſſariarum copia ſuppeteret, perfeciſti. Tu quoties de ſumma re deliberatum eſt, eas ſententias dixiſti, quæ ſummam prudentiam cum ſumma animi excelſitate conjunctam judicarent. Tu, cùm of-

Redit ad M. Antonium.

Laus Joannis Auſtrii.

fenſio-

fensiones quædam intervenirent, quæ rem in summum periculum adduxerant, iratorum animis, sapientissimè cepto consilio, & gravi atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compositis nascentis mali occasionem sustulisti. Tua cohortatione inflammati milites ad pugnam exarserunt : tuum in ipsa pugna exemplum secuti, omnia pro Christo pericula contempserunt. Pervenit, ac perlatus est usque huc tuorum immortalitate dignarum vocum sonus. *OPTIMIS AUSPICIIS GERI QUÆCUNQUE PRO CHRISTIANA RELIGIONE GERERENTUR, BARBARICAM AUDACIAM CEDENTIBUS INSTARE, INSTANTIBUS CEDERE: NOSTRORUM ET VICTORIÆ ET MORTI IMMORTALEM GLORIAM PROPOSITAM ESSE* : Illo duce atque auspice cujus brachia in cruce pendentis effigies, è summo regiæ triremis eminens, nostros animaret, terreret hostes, de secundo prælii exitu nemini esse dubitandum. Audivi, audivi ipse de fortissimo viro, cujus eximia virtus & sæpè aliàs, & in hoc bello vel maximè spectata est, quique tuorum in hac expeditione consiliorum, ac laborum particeps fuit, quàm præclarum tibi, quamque honorificum testimonium tribuerit DIVINUS ADOLESCENS JOANNES AUSTRIUS, postridiè ejus diei quo debellatum est : cùm apertè prædicaret, tuum in hac sancta belli societate constanda præter cæteros laborem ac studium ; in deliberando prudentiam & altitudinem animi ; in re gerenda fortitudinem & alacritatem exstitisse : te & committendi prælii consuasorem, & comparandæ victoriæ adjutorem sibi præcipuum fuisse. Quæ cùm omnia magna & præclara sint, multò tamen à te majora, & præcla-

riora Populus Romanus exſpectat. Properant M. ANTONI noſtra omnium vota: quiſque animis præſentis gaudii magnitudinem capere vix poſſumus, rerum à te geſtarum præſtantia, quaſi quibuſdam alis ſublati, cogitatione & ſpe multò jam ulterius provolamus. Non ſatis eſt impuliſſe hoſtem, proſternendus, & opprimendus eſt, antequam ſe novis opi-

Metaph. bus copiisque renovârit. † Extorquenda ſunt vobis ex illius bellux faucibus impióque dominatu ampla & optima regna, in quæ, à Romano imperio diſtracta atque devulſa nullo jure, injuſtiſſimus poſſeſſor invaſit. Tendit vobis Judæa ſupplices manus, & palmas, quarum feraciſſima eſt, veſtris victoriis tri-

Deprecatio. umphisque deſpondet: † obteſtaturque vos per eum, quem ex puriſſimæ Matris utero mirabiliter exeuntem excepit, cujus veſtigiis impreſſa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus ſparſo pro nobis omnibus ſanguine irrigata eſt, ne ſe diutiùs patiamini indigna Chriſti hoſtium ſervitute oppreſſam teneri. †

Alluſio ad cognomen. Duce olim columna Judæi ex dura ac diuturna ſervitute extracti ſunt. Utinam noſtris quoque temporibus Judæa ipſa duce COLUMNA, ex multò duriori multóque diuturniori ſervitute extrahatur. Proditum eſt litterarum monumentis, imperante Conſtantino, Conſtantini magni filio, viſam eſſe in cœlo ſub ſpecie crucis ingentem COLUMNAM CORONATAM, quæ longè latèque collucens, à monte olivarum uſque ad eum montem, ubi Chriſtus pro nobis omnibus morte affectus eſt, pertingeret. Declarandum eſt tibi M. ANTONI rebus ac factis, tam inſigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere.

Argumentum à minori ad majus. † An verò gentes quædam antiquis temporibus propter violata majorum ſuorum ſepulchra graviſſima bella ſuſceperunt: nos JESU CHRI-

CHRISTI Domini ac Dei nostri sepulchrum, monumentum salutis nostræ, ab immundis canibus tam diu teneri, eisque ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis omnibus generosæ ac fortes animæ: ite accensa divinæ gloriæ studio pectora: continuate victorias, connectite triumphos: invidete posteris vestris gloriam ejus terræ, ex qua salus nostra prodiit, ab immanibus belluis receptæ ac recuperatæ. Ubi melius sanguis spargi potest? ubi melius vita deponi? ubi verior ac solidior gloria comparari? † O Christe, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoriæ; in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi: da eisdem vim facultatémque vincendi: immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctam societatem nomina dederunt, ut id primo quoq; tempore facere maturent: non quòd tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut nostra ad hostes tuos obterendos egeas: sed ut omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant ejus gloriæ, quæ ex nominis ac cultus tui propagatione capietur: & quando urbem Romam imperii sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentum esse voluisti: da Pio V. Pontifici, da Populo Romano hoc munus, ut in hanc potissimùm urbem, & ad hunc potissimùm Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur.

Deprecatio ad Christum loco perorationis.

DIXI.

ORATIO XX.

HABITA ROMÆ IN ÆDE D. PETRI IN VATICANO, V. ID. MAI. ANNO CIↃ. IↃ. LXXII.

IN FUNERE PII V. PONT. MAX. Qui obiit Kalend. Maij ejusdem anni.

Ordiatur à persona suâ & rei magnitudine.

DICTURUS ex veteri consuetudine de Pii Quinti sanctissimi, & in omni virtutum genere summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum augustissimo nobilissimóque consessu, Patres amplissimi, maximoperè commoverer ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati: si existimarem aut ullam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperiri, aut ullam longitudinem temporis suffecturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cùm & omnibus, & vobis præcipuè, qui propius illum cognovistis, notum exploratúmque sit, iis illum supra cæteros mortales virtutibus floruisse, quarum præstantiam, non dicam exæquare dicendo, sed assequi cogitando difficile, atque arduum sit: ipsa me animosiorem, atque alacriorem facit suscepti muneris difficultas, cogitantem, quòd mihi necessariò eveniet, ut & multa memoratu dignissima prætermittam, & ea ipsa, quæ attingam, jejuniùs multò atque exiliùs, quàm pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato,

&

& omnibus rebus ad dicendum instructo homini eventurum fuisse. Ac quoniam auguratur animus, eum jam in æternas illas beatorum sedes evectum, & cum DEO conjunctum, quæ hoc tempore à nobis dicuntur, quæque fiunt, audire atque intueri: eundem in hoc munere obeundo modum teneho, quem tenerem, si ipse, mortali adhuc corpore indutus, præsens adesset: ut & eo genere orationis utar, quo ipsum præcipuè oblectari solitum novimus, non pigmentis ac fucis oblito, sed severo ac solido: & ea sola in ipso commendem, quæ ipse in rebus humanis sola commendanda ducebat. Qui Ethnicorum more vixerunt, Ethnicorum more laudentur: ego tam sancto, tamque Christiano principi nullam laudem convenire arbitror, nisi verè ac propriè Christianam. † Itaque in quibus *Propos.* exaggerandis & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè hujus generis orationum principia ducebant, patriæ charitatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis esse dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiam si verè ac copiosè id facere posse mus, in talis tamen viri laudibus numeranda non duceremus. Quanti hæc sint, declaravit ipse Christus, qui totius orbis Dominus, obscurum & ante id tempus ignobilem pagum, in quo nasceretur elegit: Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit: Rex omnium, in paupere tugurio natus, non habuit ubi reclinaret caput. Imò verò ii demùm glorioſi mihi præter cæteros, atque illustres videntur, etiamsi hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum freti, ea, quæ inter homines summa habentur, sine ullis ejusmodi præsidiis, sua sibi virtute pepererunt. Pulchrum est enim ita abundare, ut nemini quidquam

debeas;

debeas ; ita illuſtrare alios, ut nihil ipſe ſplendoris ac claritatis ab aliis mutuatus eſſe dicaris. Sed, his omiſſis, quæ ſemper ſapientiſſimus quiſque contempſit, jam quaſi theſaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretioſiſſimarum aperiens, ſpectandumque proponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona, quæ ſemper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, utriſque admirabilem reddiderunt. † Qui ſtatim ab ipſo ineuntis ætatis principio, cùm & divino lumine colluſtratus, & domeſtica, ut credibile eſt, inſtitutione commonefactus, iis qui in ſæculo viverent, difficilem eſſe in cœlum viam judicaſſet, † impulſu Spiritus ſancti, fugit è patria inferiori ac terreſtri, ut Abraham; iterque illud arripuit, quod ad illam ſuperiorem ac cœleſtem tendenti tutius, atque expeditius eſſe intelligebat. Fugit ut Loth, neque poſt tergum reſpexit; cùm ſciret eos, qui manu ad aratrum appoſitâ reſpiciunt retrò, aptos non eſſe ad regnum Dei. Fugit ut Jacob, & in ea demùm terra conquievit, in qua vidit ſcalas, per quas itur in cœlum. † Dedit enim nomen in laudatiſſimam illam D. Dominici ſodalitatem; in qua, ut primùm inſtituta eſt, tanquam in opimo ac fertili agro eodémque bene ac diligenter ſubacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ ſanctitate præſtantes, nunquam alii aliis ſuccreſcere, alii ex aliis continenter propagari ac proſeminari deſierunt. † In ea ita vixit, ut juvenis ſenibus, tyro veteranis, novitius exercitatis, tanquam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis denique virtutis proponeretur. † Neque verò cæpit quidem ita vivere, ſed in eo non perſtitit; neque perſtitit quidem, ſed non longius progreſſus eſt; neque progreſſus quidem,

Ab iis quæ in ſuccrisse ante.

A contemptu mundi.

Laus ordinis S. Dominici.

A vitæ ſanctitate.

A perſeverantia.

ſed

sed in medio cursu defatigatus. Immò verò totum vitæ spatium ita transegit, ut, cùm jam pridem ad summam virtutis perfectionem perveniisse judicaretur, ipse tamen quotidiè seipso melior ac perfectior cerneretur. † Cùm autem alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum singulare studium conservandæ veræ, ac Catholicæ religionis, & adversus eos, qui illam ulla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium semper eluxit. Quibuscum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquievit. In aliis erratis condonandis atque ignoscendis quanquam & sui & aliorum severissimus censor non ita se durum atque inexorabilem præbebat; qui ab Ecclesia desciviissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, vitam sibi acerbam atque insuavem esse ducebat. † Exedebat animum ipsius zelus Ecclesiæ: neque quisquam unquam verius idem, quod olim David, dicere potuit: Nonne qui oderunt te, Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos. † Ergo cùm ei munus in eos inquirendi publicè mandatum esset, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes sibi, dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas putavit? quas non potius ultrò ac cupidè appetiit? quàm sæpè ab illis petitus, à Deo mirabiliter servatus est? ut de eo dici possit, quod alicubi ait Cyprianus; Non animum Martyrio, sed Martyrium animo defuisse. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Christianam Rempub. merita primùm creatus Episcopus Nepesinus. † Deinde à Paulo IV. in vestrum, Patres amplissimi, Collegium adscitus, atque aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid

Azelo erga legionis.

Translatio.

Periculis, quæ subiit.

Abeat administrata Cardinalatus dignitate,

quid opus est, præsertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere ? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videndum ea, quæ vera, & recta essent, quantum animi & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? † Nihil unquam ille in dicenda sententia aut metui, aut gratiæ dedit : nunquam ad cujusquam voluntatem orationem suam accommodavit : nunquam quidquam veritate, prius aut antiquius habuit. Itaque vulgò etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere : preces enim apud eum neque ad justa impetranda necessarias esse, neque ad injusta extorquenda efficaces! Quod si quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quòd ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet : quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid perituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquam scopulum quendam refugiebant ? † Ut autem divino consilio, vestris suffragiis, in Pii Quarti locum suffectus est, tantâ subitò exstitit bonorum alacritas, & exsultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio ut neque illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neque hi usquam se jam tutò posse consistere arbitrarentur. † Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abjectos : illos gaudio triumphantes, hos de conscifcendo sibi voluntario exsilio consilia inter se communicantes: illi gratulatum ad templa convolabant, hi adspectum hominum lucemque vitabant : illos sublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neque verò multis edictis aut programmatis opus fuit ad pestes quasdam hominum ex urbe pellendas. † Ut sol exoriens nebulas dispicit, ut ventus aream purgat: ita nomen ipsum novi Pontificis dissipavit im-

Ajustius.

Ab iis, quæ in Pontificatu gestis.

Contrapositum.

A simili.

pro-

probos, & urbem tetra illa impurorum hominum colluvione purgavit. Jam in ipso Pontificatu qualis fuerit si quis subtilius requirere instituat, ita reperiet, multis sæculis nullum Pontificem fuisse, qui ad veteres illos Sylvestrum, Gregorium, Leonem, ejusdemque generis alios, vivendi ratione, & consuetudine propius accesserit. † Primùm enim si privata & domestica spectemus, eandem in victu cultúque parcimoniam retinuit, quibus à principio se, cùm adhuc in Monasterio esset, assuefecerat. Eadem jejunia erant, eædem preces, eadem statis anni temporibus à certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitus asperitas: neque quisquam unquam intemperans tanto studio voluptates corporis consectatus est, quantò ille eas perpetuò repudiavit. Immò verò, quarum Ecclesiæ constitutionum propter senectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumque petentibus fieri solet, iis ut ipse se solveret; quanquam & affecta ætate, & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. † Quotidiè ferè sacrificabat, si id non poterat, omninò tamen sacrosancto Missæ sacrificio intererat. Nunquam ex ejus ore verbum unum prodiit, quod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum, qui aderant emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra positus, versabatur in cœlo: & cùm hîc nobiscum viveret, jam tamen civis erat Sanctorum & domesticus Dei. † Tota quoque ejus familia ad exemplum Domini composita erat: cumque multis in locis familiares principum sumptuoso vestis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, distingui ab aliis soleant, hic suos ita instituerat, ut nulla re magis quàm modestia singulari, &

A vitæ parcimonia.

A pietate.

A familia bene gubernata.

præci-

præcipua quadam ſanctimonia vitæ à vulgaribus diſcernerentur. Atque hæc privatim. Publicè autem quot quantáque beneficia & in hanc urbem, & in totam Chriſtianam Rempubl. contulit? Revocavit veterem Eccleſiaſticam diſciplinam: quæ ita jam obſoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum ſcriptis agnoſceremus. † Judiciorum ſeveritatem, quam jam improbiſſimus quiſque, aut eludere, aut perrumpere ſolebat, renovavit: cumque acrioribus remediis egere hoc ſæculum judicaret, propoſitis etiam acerbioribus ſuppliciis hominum libidinem audaciámque frenavit. In quo ſi qui ſunt, qui eum ut nimis ſeverum, aç rigidum culpare audeant, & ut molles ægroti de medicamentorum amaritiæ conquerantur, facere id non poſſunt, quin eadem opera de ſua nequitia & levitate fateantur. Nam ſi adverſus extraneos tantum ſeveritatem adhibuit, in ſe autem, & in ſuos remiſſus, atque indulgens fuit, tum ſanè hos reprehenſores audiamus: ſin & domi, & foris, & in ſuos, & in alienos ſui ſe ſimilem præbuit, neque quenquam uſque eò carum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit; fateamur, id quod res eſt, ſeveritatem illam ab eximio quodam juſtitiæ ſtudio profectam, his temporibus neceſſariam & ſalutarem fuiſſe. † Jam eum & ab omni avaritia ac ſordibus longiſſimè abfuiſſe, & liberalitate ac magnificentia excelluiſſe, & res ipſa loquitur, & ii quoque, qui propter eas, quas dixi, cauſas parum ejus gloriæ favent, confitentur. Cui rei argumento eſt, & innumerabilium privatorum inopia ſublevata, & infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus propè orbis Chriſtiani partibus aliqua difficultate preſſis ac laborantibus ſine ulla cunctatione ſubvenit. Illud verò immortale & omnium

A ſeveritate in puniendo.

A liberalitate.

nium gentium omniúmque sæculorum prædicatione celebrandum beneficium, quo universam Christianam Remp. affecit, inita & constituta cum Philippo Rege verè Catholico, & cum Venetis, belli adversus Turcas gerendi societate, quis unquam satis pro dignitate laudaverit? Quam in societatem, ut cæteros quoque Principes Christianos perduceret, cùm alia multa molitus est, tùm anno superiori, periculosissimo tempore, maximis caloribus, eum, quem semper meritissimo unicè dilexit, sororis suæ nepotem, Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, sibi sanguinis quidem conjunctione proximum, sed virtutis imitatione propiorem, in cujus adspectu, & colloquio acquiescebat, cùm quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximum posteritati suæ præsidium collocârat, eum igitur legatum in Hispaniam, in Lusitaniam, in Galliam misit; neque ejus, quem tantoperè amabat, vitam in apertum discrimen exponere veritus est, dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Christi gloriam & ad Christianorum utilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo, Patres amplissimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est, aliorum quidem, quòd ex corpore vestro talem principem elegistis, aliorum verò, quòd vos talis princeps in amplissimum ordinem adlegit. Singulares principis nostri virtutes Deus Opt. M. singulari felicitate cumulavit, datis ei de publico genere hostium duabus maximis pulcherrimísque victoriis, altera terrestri de iis, qui in Gallia, & à Christo, & à Rege defecerant, altera navali, cujus recens adhuc memoria est, de sempiterno Christiani nominis hoste, Turcarum tyranno. Sed & hæc & alia plurima, quæ sciens prudénsque, ne longior sim, prætereo, historiarum scriptores mo-

Ab iis, quæ in morte,

numentis suis commendabunt æternitati, ‡ mihi autem breviter de ipsius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum est : ut intelligant omnes vitam ita laudabiliter actam, non minus laudabili fine esse conclusam. Duo sunt, quæ cùm ad extremum vitæ ventum est, etiam spectatæ virtutis viros de gradu dejicere interdum solent, doloris acerbitas & mortis metus. Et sunt tamen, qui quamdiu à se mortis periculum abesse confidunt, dolorem satis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne gravi, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis necessitatem satis æquo animo exspectant. Qui autem utrumque præstet, ut neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neque adventantis, atque imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. † Quæ laus si cui unquam meritò tributa est, huic certè omnium confessione tribuenda est. Qui cùm quadraginta totos dies tantam vim doloris perpessus sit, quanta maxima cadere in hominem potest, nunquam tamen ullam vocem parum se dignam emisit : sed illud in ore frequentissimè habuit : Domine adde sanè ad dolorem, dum addas & ad patientiam. Mortem autem sibi ab ipso morbi principio certam, atque exploratam ita non exhorruit, ut de ea sine ulla prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur planèque ostenderet eam à se, ut Divus Paulus, ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium sit, præsciviisse eum, sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illustres ejus rei significationes dedit. Unam, quòd Cardinalem Alexandrinum pridiè Parasceves, hoc est, vicesimo nono ante ipsius obitum die, sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigentem & usitata verborum for-

In patientia in dolore.

mula

mula utentem, jussit insistere, & ità verba concipere, ut in iis tantùm sit, qui sanctissimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, ut paulò post ad aliam vitam commigraturi. Alteram, quòd cùm, ob quandam morbi levationem, depulsum ab eo esse mortis periculum, constans opinio esset, septem illa præcipua urbis templa invisere voluit, ejusque itineris, quanquam viribus morbi gravitate & longinquitate dejectis, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle se eorum reliquias postremùm videre, quos se non multò pòst visurum esse speraret in cœlo. † Mortem autem illius & præcesserunt multa prodigia, terræ fremitus, terræ motus, fluminum inundationes, crebri fulminum jactus, & secuta est tanta populi consternatio, ut ejus desiderium vix longo tempore mitigari posse videatur. Sed nos quidem alienissimo Reip. tempore, optimo & præstantissimo principe orbati sumus: ille autem, ut confidimus, è tenebris ac vinculis corporis in lucem libertatémq; productus, promissam piis omnibus possidet hæreditatem: ita ut mors ipsius, si sortem nostram respicimus, luctu & lamentationibus; sin ipsum, cultu & gratulationibus prosequenda sit. Vos verò, Patres amplissimi, quos jam unos mœsta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate ac suffragiis, secundum Deum tranquillitas temporum & salus Reip. pendet, consulite quàm primùm rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac Collegio, aliquem ejusmodi Ecclesiæ Rectorem deligite, qui & sedare possit mœrorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentia, usu rerum, auctoritate aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac præstantissima opera, quæ præpropera hujus morte imperfecta atque inchoata manserunt.

† *Aprodigiis, quæ mortem antecesserunt.*

DIXI.

DE VIA ET RATIONE AD ELOQUENTIÆ LAUDEM perveniendi.

ORATIO XXI.

Habita Romæ, Non. Novemb. Anno clɔ. Iɔ. lxxii.

Exordiàm sumit à provincia à Cardinalibus demandata, quibus lubens parat.

JUS Civile me non vulgari via, sed nova quadam, & ante me in his quidem scholis inusitata ratione tradere ingressum, & in opere institutóque pulcherrimo quartum jam annum, magna auditorum frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cárdinales amplissimi, in medio cursu insistere, aliúdque munus suscipere coegit auctoritas. Nam, cùm homo eruditissimus, quī tradendis eloquentiæ præceptis in hac urbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa jam ætate otium ac quietem postulante, missionem à vobis honestissimam impetrâsset, nec ei facilè Successor idoneus reperiri posse videretur, mihi potissimùm mandandam esse ab eo delictam provinciam censuistis, Parebo libens, ut debeo, auctoritati vestræ: neque mihi quidquam à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prompto atque alacri animo subeam: quæque mihi à vobis imperata erunt, nunquam aut aspernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimescam. Vestrûm est, decernere ac statuere, quam à quoque nostrûm hujus quasi Reipubl. litterariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrûm parere, & mandata vestra subsequi, neque unquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, ut de

vestro

vestro judicio judicemus. † Equidem quod ad me attinet, neque ullam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna sit, sordidam & abjectam esse duco: & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, semper nobilissimam existimavi: † &, si aliter sentirem, fortassis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in convivio extremo loco jussus accumbere, convivatoris ingenium, ac judicium commendavit, qui rationem excogitâsset, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantùm, ut vulgò dicitur, Magistratus virum ostendit, & in luce hominum collocat, sed etiam sæpè Magistratum is, qui eum gerit, exornat. Epaminondam ferunt, cùm à civibus suis Telearchus creatus esset: erat is apud Thebanos non magni momenti Magistratus: non detrectasse, sed dixisse ita gesturum, ut deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectum est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, ut post eum Telearchi perpetuò creati sint ex principibus civitatis. Hæc & alia dicerem, si in eloquentiæ professione parum inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa, & de me longè mihi alia opinio est. Quamvis enim non inficior, magnum me semper amatorem atque admiratorem disertæ atque ornatæ orationis fuisse, studioséque in eam rem operam dedisse: etiam, si vultis, aliquando imposuisse populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis. neque indiserti hominis opinionem veniisse: vereor tamen, ne in exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habendos, cùm diu à pugnando cessârunt. Sed quoniam id tantùm à me exspectari ac requiri puto, primùm, ut vobis,

Eloquentia nobilissima ars.

Seipsum honestè commendat ac laudat.

adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perveniri: deinde ut ad superandam earum difficultatem, quantum in me erit, si quid modò erit, neque autem multum, neque tamen nihil omninò fore confido, auxilio sim: suscipiam ac subibo paulo majore cum fiducia onus id, quod mihi, si meum perpetuum publicæ utilitatis studium divinæ benignitatis aura comitetur, utcunque posse videor sustinere. † Ut enim si quis homo egens ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus sit: sin jam tantùm polliceatur, ostensurum se quam viam insistere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens à fortuna sua suscipere videatur, sic ego, si ea me traditurum dicere autem, quibus eloquentes fieri possint, meritò irridear, cùm ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat, sin id tantùm dicam, posse me iis, qui eloquentiæ studio tenentur, vias, quæ ad illam ferant ostendere, & ad id quod adamârunt consequendum aliquid opis afferre: causæ, ut opinor, nihil sit, cur me quisquam aut nimium mihi adsumere, atque arrogare dicat, aut ea polliceri, quæ præstare non possim. † Nolite autem, auditores, existimare me vulgare aliquid vobis & in medio positum polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, ut vulgò accipi consuevit. † Hodiè enim ut quis vulgaria Rhetorum præceptà utcunque didicit, & in Ciceronis scriptis tantum posuit operæ, ut, adhibito Nizolii libro, possit Orationem aut Epistolam scribere, cujus tum singulæ voces, tum ipsa etiam structura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum consensu, qui nihil altius, aut sublimius cogitant, eloquen-

Similis probat, non nimium sibi sumendum, dum dicit se viam ad eloquentiam commonstraturum.

Ostendit se non vulgare quidpiam polliceri.

Quis jam eloquens censeatur.

tis nomen assumit. Itaque si de quopiam ignorum percunctêre, num Platonem, Aristotelem, Theophrastum legerit, denique num Philosophiam attigerit, negabit, se enim, relicto aliis Philosophiæ studio, eloquentiæ gloria contentum fuisse. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quàm diligenter, studiosèque versaverit? Aliquid se fortasse ex eis libâsse dicet, sed properantem & aliud agentem, & qui unam modò spectaret eloquentiam. Certè igitur Homerum, quem ut cæterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quasi fontem quendam esse dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optimè ali eloquentiam, ipsi eloquentiæ Magistri prodiderunt, cæteros denique Græcos & Latinos Poëtas accuratè pervolutâsti? Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quasi ego Poëta, non Orator esse voluerim. Nimirum igitur, cùm à te omne aliud scriptorum genus abdicâsses, in illis eloquentiæ luminibus Lysia, Hyperide, Andocide, Isæo, Isocrate, Demosthene, quamplurimum olei consumpsisti, in eis egregium aliquod studium collocâsti, eos sæpè relegens in succum ac sanguinem convertisti tuum. Imò, inquit, quorundam ex istis vix ipsa nomina agnosco: † Alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amoribus ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiæ studio inflammatus, numquam ex oculis, ex manibus, ex sinu depositi: cujus in scriptis ita diligens ac sollicitus fui, ut, quemadmodum nummi aurei ac argentei à plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quæ Ciceronis non sunt, sono ipso discernere ac dijudicare possim. Benè sit, inquam, illis auribus tuis tam delicatis, tamque eruditis: †

Non solus Cicero eloquentissimus fuit.

Convincit & alios legendos.

Sed cur, quæso, cùm Ciceronem tanti facias, eos, quos tantopere ab eo laudari videbas, non attigisti? Istos, inquit, legissem, si Græcè eloquens esse voluissem. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti satis ésse unus Cicero visus est. Quæ ista, malum, Latina eloquentia est, aut quando quisquam veterum istud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quisquam eloquentiam vocat, cùm genera causarum, & nomina figurarum, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & hujusmodi nænias didice-
Metaph. ris, voculas ex Cicerone collectas, conjungere, & ex eis quasi tessellis, † jejunam ac famelicam orationem contexere, sedulò caven-
Ironia. tem ne quid dicatur, quod non antè Cicero dixerit? † Picarum & Psittacorum ista eloquentia est, auditas voces iterare ac reddere; neque quidquam unquam dicere, quod sit
Quis verè eloquens censendus verè ac propriè tuum. † Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui, nisi qui de civilibus negotiis ornatè ac copiosè loqui posset, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfusam multitudinem stu-
Repetit. pore defigeret; neminem eloquentem vocabant. † Itaque qui se dicendi Magistros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum institutis, ac legibus, multa de ratione instituen-
Quid olim Politici. darum ac gubernandarum civitatum disputabant: † Seque propterea non Rhetores, aut, quæ tum usitata erat ipsorum appellatio, Sophistas, sed gloriosiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etsi eos Aristoteles coarguit, ipse tamen docet, Rhethoricen quiddam esse ex Dialectica, & ex Politica conflatum atque commistum: & opus

Rheto-

Rhetorices esse ait iis in rebus omnibus, quæ in consultationem cadunt, omnia videre, quæ ad fidem faciendam accommodata sunt. Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait, si ita dicamus, ut, qui audiunt, bonos viros esse nos opinentur. Si eorum animi motus quosdam concipiant ad id, quod volumus efficiendum atque obtinendum accommodatos, si id quod probare volumus, aut demonstremus aut demonstrare videamur. † Ut autem Dialecticus, non illo ex scholastico pulvere clamator odiosus ac molestus, sed verus ac germanus Dialecticus duobus ad probandum instrumentis utitur, syllogismo & inductione: sic ei compar ac geminus & in dissimili genere simillimus Orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte respondeant, enthymema, quod syllogismo; exemplum, quod inductioni. His duobus armatus est, his pugnat, his & suam & aliorum dignitatem tuetur: neque sine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi Materiam comparata, eloquentis nomen sustinere quisquam potest. † Enthymematum copia à Philosophis, exemplorum à Poëtis & Historiarum scriptoribus petitur: neque quisquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus evaserit, qui non prius omnia Philosophorum scripta, quæ quidem ad formandos mores, & ad tractandam Rempubl. pertinent, omnes antiquos & Græcos & Latinos Poëtas diligenter & accuratè pervolutârit. † Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: sed magnum est & id, quod hoc loco petitur. Et verum est, quod ait Horatius:

nil sine magno vita labore dedit mortalibus.

† Ad hanc facultatem consequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitem profiteor. Vestra res agi-

Quid Rhetorica simile cum dialectica habeat.

Philosophorum & Poetarum scripta ad eloquentiam multum conferre.

Occurritur objectioni.

Conclusio adjuventatem.

tur, vobis, ut ille ait Comicus senex, feritis vobis occatis, vobis eisdem metitis, vobis denique iste pariet lætitiam labor. Videbitis me quotidiè causa vestra efficientem, quæcunque potero; conantem etiam ea, quæ non potero. Alite vos quoque studium meum attentione vestra: &, dum ætas apta est ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenii cultum requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere ut utilitas vestra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & amplissimis Cardinalibus quibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantæ curæ est, à vobis, à quibus minimè decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero; † docebo, admonebo, instabo, urgebo, excitabo, nonnunquam etiam, si res ita poscere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exspectare, dum vobis aduler. Contemnam vos, si vos litteras contemnitis. Si eas amabitis, & amabo ipse commoda vestra ex animo, &, ut vos me vicissim meritò ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus est, diutiùs detinendi non estis. Secundùm librum Tusculanarum disputationum explicare decrevi: Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attentè audient, curaturum me, ut eis operæ suæ ratio constet.

Congeries eiusmodi gradatione.

DIXI.

PRO

PRO CAROLO IX. GALLIARUM REGE CHRISTIANISSIMO, ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

Habita Romæ, 5. Kalend. Januar. Anno clɔ. Iɔ. lxxiij.

Orditur ab occasione gaudendi, quam habuit rex.

SI pro cujus quisque propugnatione ac defensione plura pericula subiit, plus excepit acerbitatum, pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est: eò plus gaudii ex iis, quæ ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum est: dubitare non potes, Beatissime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine superaverit; quanto non hujus modò memoriæ, sed omnium ætatum ac sæculorum Reges gravi ac diuturna susceptorum pro Sedis Apostolicæ auctoritate laborum ac discriminum perpessione superavit. Quo tibi gratior esse debet ac jucundior gratulatio, quæ tibi hodierno die fit ejus Regis nomine, qui, cum pro incredibili studio atque observantia erga te sua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quæ omnibus notæ sunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quàm divino consilio contigit, ut possis tu quoque ei vicissim verè ac meritò gratulari. Etsi autem, quæ proximè in Gallia pro religione gesta sunt, propter summam illius regni nobilitatem atque amplitudinem toto jam orbe celebrantur: neque locus, neque

que regio in terris ulla est, quæ non plena sit laborum ac miseriarum, quas Galli superioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper usus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem statum vindicavit: Quia tamen neque regis nostri & nomine & re Christianissimi pietas in DEUM, quam ipse omnibus notam & testatam esse vult, ulla ex re melius cognosci, neque ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri potest, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis inesse videatur: † peto à te, Beatissime Pater, ut hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potissimùm rerum tractatione consumi collocarique patiaris. Quis igitur in Gallia rerum status fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus est, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis jam tum Henrico regnante in † venis ac visceribus Galliæ concepta ac conclusa latuerat; cuique optimus ille Rex, ob perpetuò deplorandum inopinatæ mortis eventum, remedium adhibere cùm maximè cuperet, non potuerat: eadem, cùm se sub Francisco secundo commovere cœpisset, & ab eo quoque intempestiva morte præcepto, compressa modò & cohibita, non etiam exstincta & sublata esset: ad extremum universa se, ingresso regnare Carolo effudit. † Ut autem aquæ impetus saxorum lignorúmque oppositu diu retentus ac retardatus, si forte tandem ea, quæ obstabant, aut sublata, aut perrupta & disjecta sunt multò major ac vehementior esse consuevit; ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenósque tenuerat, fractis postremò repagulis furere ac bacchari per nobilissimum regnum, & in summa impietate summam

Propositio ac benevolentia.

Metaph.

Similè describit qua ratione Gallia ab impiis injecta.

mam licentiam nacti, divina humanáque omnia cædibus & incendiis miscere cœperunt. Atque ut antiqui fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inusitatæ magnitudinis angues, supernè lapsos esse, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent: ita hoc novo Hercule († qui enim adhuc adolescens tot jam monstra perdomuerit, meritissimò hujus nominis honore affici potest) regni habenas tractare aggresso infinita quædam non è superiore loco demissa, † sed ex inferis emersa exstitit anguium vis, qui & pestilenti afflatu suo omnia contaminare, & teterrimum virus suum longè latèque spargentes, non ipsi modò regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, sed ex toto regno verum Dei cultum, quo uno æternæ vitæ spes continetur, exterminare conarentur. Qui divini quidem numinis metu jam pridem projecto; legum autem & judicorum auctoritate tum maximè propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, † quam stragem, quas calamitates, quam vastitatem, quot inaudita crudelissimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? † Horret ac refugit animus ea memorare, quæ post illas pestes ac furias ab humani generis hoste immissas, contigerunt: † profanata, eversa, incensa templa: aras sacerdotum cæde maculatas, abstractas ex sedibus suis virgines Deo sacras, direptas urbes, campos manantes sanguine, fluviorum cursus humanis corporibus impeditos: ludentem excarnificandis hominibus sævitiam, feritatem ne conditis quidem mortuorum ossibus ac cineribus abstinentem. † Quis usque eò Gallici, aut potiùs Christiani nominis hostis est, qui illa sine lachrymis aspicere potuisset? † O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot summorum Pontificum, qui tanta cum laude Ecclesiæ Dei præ-

Interclusio.

Hæresis serpenti comparatur.

Synonymia. Hæreticorum impietas & crudelitas. Gradat.

Exclamatio.

Conduplicatio

fue-

Apostrophe ad Galliam.

fuerunt, parens. † Tuneilla es, quæ susceptam à Christi & Apostolorum discipulis fidem nunquam posteà deseruerasᵉ? † quæ non à tuis tantùm, sed ab aliorum quoque finibus hæreticos aliósque hostes nominis Christiani tam sæpè depuleras? quæ Europam, Asiam, Africam, gestis pro Christe fide bellis nobilitaveras? quæ violatam ab aliis Sedis Apostolicæ dignitatem tam sæpè restitueras? tam firmis præsidiis sepseras? tam multis ornamentis affeceras? quæ urbem Romanam ab imminenti direptionis & excidii periculo tam sæpè liberaveras? † Verè enim hoc, Beatissime Pater, verè & sine cujusquam injuria gloriari possumus, duabus præcipuè laudibus homines nostros, post Christum natum, supra cæteras gentes perpetuò floruisse, quod & Christianæ religionis non conservandæ tantùm, sed etiam propagandæ studiosissimi, & ad accipienda omnia regum suorum imperia paratissimi semper fuerunt. Omnes autem illarum pestium conatus eò dirigebantur, ut & à Deo, & à Rege abductam Galliam earum, quas dixi, laudum utraque spoliarent. Quod si utrumque consequi ac perficere non possent, certè quidem ut eam à summorum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Ecclesiæ communione divellerent. † Hoc præcipuè imbiberant: hoc spectabant, hæc eis à principio mens, hoc consilium ac propositum fuit. Neque verò dissimulanter ferebant, conquieturos se, &, ut prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur. Quin etiam si se rex ab hac sancta sede dissociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas provincias sub imperium suum subjungendas ostentabant. †

Laudes ejusdem.

Congeries.

Transitus ad consortium

Sed magnus & à natura ipsa ad honestatem conformatus animus, nec asperitatibus terreri, nec

nec ulla utilitatis ſpecie à recto avocari poteſt. Rex fortiſſimus & majoribus ſuis dignißimus, qui PIETATIS AC JUSTITIÆ gloriam ita etiam puer adamâſſet, ut ipſis earum virtutum nominibus quaſi pro ſymbolo utatur, omnia ſibi prius perferenda ſtatuit, quàm quidquam còmmittendum, quo earum alterutra vel minima ex parte violari videretur. † Repudiatis igitur omnibus improborum conſiliis ac ſuaſionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi; ſed tamen, ut qui corruptas ac vitiatas corporis ſui partes, aliis omnibus fruſtrà tentatis, urunt poſtremò, aut ſecant, ne earum contagio cæteris obſit: cùm jam in lenioribus remediis nulla ſpes eſſet, ad acriora deſcendere, & vim quodammodo viſceribus ſuis inferre coactus eſt. Inteſtinum ac domeſticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari poſſunt miſerrima inſunt, neceſſariò ei adverſus ſuos ſuſcipiendum ac gerendum fuit: & ruina reſtinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Commiſſa multa prælia, multa cæſa hominum millia; ſæpè fuſi ac profligati hoſtes: Rex tamen Clementiſſimus, & ſuos, ſi qua ratione poſſet prolatando potiùs ad ſanitatem perducere, quàm delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieverat, quas æquiſſimas etiam iniquiſſimi judicârant. Pacata ac compoſita omnia videbantur: jámque ſpes erat, plerosque ex illis miſeris agnituros errorem ſuum, & ad Eccleſiæ gremium, ſuapte ſponte redituros: cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totam propè Galliam inſepultis ſuorum corporibus obruerant, quaſique ſepelierant, quorum ipſi gladii aſſuefacti crucidandis inſontibus † aſſiduè cædem ſanguinémque ſitiebant, parùm ſe antefactæ vitæ reſponſuros judicârunt, niſi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi ſcele-

regis animum.

Similis laudat regem & juſtitiæ.

Tranſitio.

Hæretici in regem conspirant.

sceleris accessione cumularent. † Agebant illos præcipites, & ad supplicium rapiebant pœnæ eorum, quæ tam multa adversus Deum & homines impiè nefarièque commiserant: iis illi agitati, & à mente consilióque deducti, veriti non sunt adversus illius regis caput ac salutem conjurare, à quo post tot atrocia facinora non modò veniam consecuti erant, sed etiam benignè & amanter excepti. Qua conjuratione sua sub idipsum tempus, quod patrando scelori dictum ac constitutum erat, divinitùs detecta atque patefacta, conversum est in illorum scelleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipsi in regem & in totam propè domum ac stirpem regiam machinabantur. † O noctem illam memorabilem, & in fastis eximiæ alicujus notæ adjectione signandam, quæ paucorum seditiosorum interitu, regem à præsenti cædis periculo, regnum à perpetua civilium bellorum formidine liberavit. Qua quidem nocte stellas quidem ipsas luxisse solitò nitidiùs arbitror: & flumen Sequanam majores undas volvisse, quò citiùs illa impurorum hominum cadavera evolueret & exoneraret in mare. O felicissimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cùm tot annos admirabili prudentia parique sollicitudine regnum filio, filium regno conservasset, tum demum secura regnantem filium adspexit. O regis fratres ipsos quoque beatos: quorum alter, cùm qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt; ea ipse quater commisso prælio fraternos hostes fregisset ac fugâsset, hujus quoque pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad se potissimùm voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen est ad virtutem indole, ut neminem nisi fratrem in his rebus gerendis æquo animo sibi passurus fuerit anteponi. O diem denique illum

Exaggerat per exclamationes.

lum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatissime Pater, hoc ad te nuncio allato, DEO immortali, & divo Hludovico regi, cujus hæc in ipso perviligio evenerant, gratias acturus, indictas à te supplicationes pedes obiisti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quàm ut primis illis mensibus tetram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? † Hoc ille nobis portendebat ac significabat dissectus draco, gentis tuæ, Beatissime Pater, nobilissimum ac pulcherrimum insigne: fore, ut immanis ille draco, aut illa potiùs multorum capitum hydra, quæ non paludem aliquam Lernæam, sed potentissimum & opulentissimum regnum tamdiu obsederat, te Pontifice dissecaretur. † Nunc igitur contemplare, quæso, animo novum illum Davidem, cæsi ac prostrati gygantis spoliis ac sanguine decorum: eúmque hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqui existimato. † Ego Pater sanctissime atque optime, cùm majores meos, maximos & potentissimos reges, accepissem omnes usque à Clodoveo in sinceritate atque integritate religionis Christianæ, ne uno quidem excepto, plus mille annos firmè ac constanter perstitisse: eosdémque præcipua quadam erga Sedem Apostolicam observantia, periculísque ac laboribus pro illius defensione adiris, & illud, quo nullum pulchrius est, Christianissimorum nomen, & primarium inter reges Ecclesiæ filios locum consecutos: statim à puero illud mihi proposui, ut eos potiùs aut adæquare, aut etiam, si fieri posset, superare contenderem, quàm committerem, ut non satis respondere traditæ mihi ab illis gloriæ judicarer. Itaque & Pium Quintum, dum inter homines fuit, sanctissimè ac religiosissimè colui; & eo ad miliorem

Alludit ad insignia Pontificis.

Rex comparatur Davidi.

Prosopopœia.

vitam vocato, cùm primùm audivi te in locum illius esse suffectum, tanto gaudio affectus sum, quantùm percipi, aut cogitari maximum potest. Multa enim jam pridem de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiveram; quæ te isto honoris amplissimi fastigio dignissimum reddidissent: prudentiam, quàm nihil fallere; justitiam, quam nihil inflectere; fidem & constantiam erga amicos, quam nulla temporum asperitas imminuere, aut labefactare potuisset: in colendo Deo pietatem sine simulatione; in regendis hominibus severitatem sine superbia; in administrandis negotiis & sine festinatione diligentiam, & sine ærditate gravitatem. Movit etiam me subita illa totius Cardinalium Collegii in decernenda tibi summa potestate consensio: quæ neque sine singulari divinæ providentiæ afflatu potuit contigisse. Magna me spes tenet, fore, ut sub tali Pontifice in ovile Christi gentes, & quæ veram religionem nondum acceperunt, aggregentur; & quæ ab ea desciverunt, denuò congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentissimè defero, ea fide, quam rebus in regno meo gestis satis jam & tibi & universo orbi, ut arbitror, approbavi, simúlque tibi & APOSTOLICÆ SEDI, QUAM DEBEO OBEDIENTIAM PRÆSTO ATQUE EXHIBEO, ET PRÆSTITURUM ATQUE EXHIBITURUM IN PERPETUUM SPONDEO. Neque dubito fore, ùt à te vicissim quæcunque ad meam & regni meam dignitatem pertinebunt, non tantùm intacta & inviolata conserventur, sed etiam, ubi occasio tulerit, augeantur. † Hæc, quæ rex ipse, Beatissime Pater, præsens dicere recuperet; quia id non poterat, per hunc illustrem virum Nicolaum Rambolletti Dominum, equitem ordinis regii, unum ex iustis

Enumerat virtutes Pontificis.

Conclus.

mis

mis consiliariis suis, custodiarum suarum præfectum, Caroli Cardinalis Rambollettii fratrem & natura & virtute germanum, significanda censuit. Quanquàm enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præstanti viro, patríque dignitate prædito Francisco Barone Veralio Oratore apud te suo cognituruum: non tamen sibi visus est, suam in te colendo pietatem satis declaraturus, nisi hujus rei causa propriam ad te legationem destinasset.

DIXI.

DE UTILITATE, JUCUNDITATE AC PRÆSTANTIA litterarum.

ORATIO XXIII.

Habita Romæ, 15. Kalend. Novemb. Anno clɔ. Iɔ. lxxiii.

Orditur ab eo, quod difficile sit rem multis notam apte laudare.

CUM mihi à summis viris, quorum auctoritate, atque imperio nostra omnium studia diriguntur, mandatum esset, ut hodierno die, quo, ut scitis, more Majorum, noster hic quasi Musarum exercitus, quotannis lustrari solet, de præstantia litterarum, & earum artium, quæ litteris continentur, aliquid publicè dicerem, quo juvenum animi ad earum amorem incitarentur: quod prius facere debueram, sed inconsulto quodam obsequendi studio abreptus non feceram, cœpi oneris suscepti magnitudinem, cum viribus meis sollicitè comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficile impositum crede-

rem. Nam ut Cyrenæus Poëta facilè ait esse omnibus Apollinem laudare, in quo tot tantáque laudum argumenta sint ; ita facile videbatur homini quamlibet infanti atque indiserto laudare eas artes, quas verè ac meritò bonorum fontes nominare possumus. Neque enim dubitabam, quin omnium consensu multò justiùs artibus nostris, quàm illis, de quibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam tum demùm, in summa me difficultate versaturum fuisse, si eas aut, quod nefas est, vituperare jussus essem, aut earum dignitatem abjicere & extenuare dicendo : nullum enim sanè argumentum, quod quidem alicujus momenti esset, ad eam rem reperire potuissem. Quòd si Socrates præsente Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, nisi sibi prius pallio caput obnupserit : multò me magis verecundari par fuisset, in tanto eruditissimorum hominum cœtu declamantem adversus eas artes, quarum omnes dignitate ac pulchritudine ita incensi estis, ut sine earum tractatione ne vitam quidem ipsam jucundam putetis. Nunc, ut idem ille sapientissimus senex, factu facile esse ait Athenienses Athenis laudare, quòd, quæ quisque amat, ea libentissimè laudari audit : sic & ipse mihi videbar facilem & expeditam Provinciam suscepisse commendandi ac celebrandi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus & deliciis esse constaret. Sed interdum occurrebant alia, quæ me commoverent, nec quieto esse ac securo animo sinerent. Nam & in tàm ubere ac copiosa Materia necesse est unicuique audientium multa in mentem venire, quæ commodè dici queant : neque fieri potest, ut quidquid omnes cogitant, dicat unus : & ea est hominum natura, ut, cùm quis, quod

ipse

ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt: non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſſimùm dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quiſque captu, quid ipſe dicturus fuerit, cogitat, & alia propè omnia faſtidiens, dum id unum dicatur, avidè exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſiſſe præcipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quòd ea non dixeris, quæ ſi dixiſſes, ipſa quoque aliis obſoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hac in parte ſit eorum conditio qui aridis, ac ſterilibus in argumentis verſantur: † quorum, ſive abundârunt, laudatur ingenium, ſive defecerunt, materiæ jejunitas accuſatur: cùm contrà, ubi ampla dicendi ſeges eſt, quidquid allatum eſt, ubertati Materiæ adſcribatur; quidquid omiſſum eſt, ubi. † Ego verò quomodo aut quidquam allaturum eſſe me ſperem, quod novitate audientium animos teneat, cùm iis in rebus mea verſatura ſit oratio, in quibus præſtantiſſima ſe omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iiſdem de rebus ornatius ac copioſius dixerint? † Sed mihi neque valdè laborandum eſt, ut nova conquiram: non enim cantilenæ ſunt hæ, quibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam: ſed præcepta quibus vetuſtas addit auctoritatem: & ſi vera, utilia, apta ad id, quod mihi propoſitum eſt, digna hujus loci auctoritate, digna veſtris auribus attulero, quibus ex cumque verbis extulero, hoc ipſo me ſatis ornatè dixiſſe arbitrabor. † Agite igitur, viri præſtantes, & cùm aliis nominibus, tùm præcipuè harum, de quibus dicere ingredior, artium cultu & tractatione clariſſimi: agite ſtudioſi adoleſcentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in ejuſdem gloriæ ſpem, eodem quaſi la-

Compar.

Benevolentiam parat à perſona ſua.

A re ipſa

Attentio ab utilitate.

te Musarum educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram, qui instinctu afflatúque divino ad eas potissimum artes animum appulistis, † quibus, sive quis utilitatem sequatur, nihil fructuosius, sive oblectationem, nihil suavius ac jucundius; sive splendorem ac pulchritudinem, nihil illustrius, aut ad struendam nominis immortalitatem firmius ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuique eorum diem consecrarant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant; multò nobis justior causa est, quicunq; iisdem honestissimarum artium studiis, quasi quibusdam sacris initiati sumus, cum hic nobis anniversarius dies majorum sapientia & auctoritate, ad intermissam per aliquot menses earum exercitationem de integro repetendam constitutus sit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easque celebrare, quas nobis vicissim aliquid celebritatis allaturas esse confidimus. Meminisse autem debemus idcirco hunc sanctum atque augustum locum ad hanc rem delectum esse, ut & in laudandis artibus Deum ipsum laudemus, qui, ut alia omnia bona, ita eas quoque hominum generi dedit, & publicè contestemur, ac profiteamur studia omnia laborésque nostros & Deo auctore, atque auspice suscipi, & ad ipsius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipuè propositum, referri. † Unde igitur, in tanta eorum, quæ se ad dicendum offerunt copia, potissimùm exordiar? † An ab eo, quod semper apud gravissimos quosque gravissimum fuit, antiquitatis testimonio? quæ, cùm artes omnes bonæ sint: nam si quæ malæ artes dicuntur, immeritò eis artium nomen tribuitur, has tamen nostras proprio ac peculiari nomine bonas

Distributio ornatus adjunctionis & similiter desinentis.

Dubitatio.

Artes liberales ab omni antiquitate bonæ habitæ,

nas artes vocavit : easdemque artes ingenuas, artes liberales, quòd alias aut à servis, aut ab hominibus servili prædictis ingenio exerceri, has unas ab ingenuis & liberis excoli consentaneum judicaret. Quin etiam cùm Græci earum cognitionem, sua lingua, tali quodam vocabulo affeciissent, ex quo id modò intelligeretur, statim à pueritia dandam eis operam esse : Majores nostri hoc, ut pleraque, melius ac sapientius : qui totum hoc artium genus humanitatem vocârunt ; credo, indicantes, non multò minus inter homines talibus disciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quàm inter cæteros & pecudes intereſſe. † Homines enim duabus præcipuè rebus à cæteris animantibus discernimur, ratione, & rationis interprete oratione : quarum utráque in eis, qui harum artium expertes sunt, rudis quodammodo & inchoata : qui eas benè penitùs combiberunt, perfecta in illis atque absoluta est. Aristippus quidem, cùm quæsiisset quidam ex eo, quid boni filio suo allatura eruditio esset : Si nihil aliud, hoc certè inquit, quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Idemque alteri, qui cùm sibi nimium magnam mercedem posci pro institutione filii videretur, dixerat ; Ista pecunia servum mihi emere possum. Tu verò, inquit jocans, etiam hoc amplius : si unum emeris, duos habebis. Significavit videlicet, quorum collustratus Doctrinarum luce non esset animus, eos lapidum, non hominum, aut, si fortè, inter homines, servorum, non ingenuorum, loco ac numero esse habendos. † Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omninò esse viæ videntur, quarum unam aliquam à principio ætatis capessere, ac postea persequi propè necesse sit ; ex quibus ne dubium quidem esse potest, quin ea, quam ipsi ingressi

Discrimen inter homines & cætera animantia.

Quatuor viæ adolescentiæ.

ęstis, longè multúmque aliis omnibus anteponenda videatur. Nam qui ista ætate sunt, partim otio se atque ignaviæ dedunt, molleinque vitam ac voluptuariam sequuntur, ii præsertim quibus amplum Patrimonium est: partim si angustior sit res, quàm ut nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam factitandam; alii, qui excelsiore sunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam sibi proponunt; alii denique animum ad litteras & ad hæc mitiora studia appellunt. †

In eos, qui corpori se dedunt.

Quid igitur istis turpius aut abjectius, qui, torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur? Qui, ut Phæaces illi Homerici:

Nec fugnis, duráve exercent membra palæstra:
Sed mensam, & citharæ strepitum, dulcesque choreas.
Stragulâque & molles curant post balnea lectos:

Margitæ illius simillimi, de quo idem Homerus:

Non fodere ille bonus, durisve ligonibus arva
Vertere, non illi vivebat idoneus arti.

Anaph. Sic enim hi neque domi, neque militiæ, neque privatim, neque publicè, neque tibi, neque aliis utiles, ita vitæ curriculum conficiunt, ut, veluti naves, nullum sui vestigium relinquant. Qui mihi, si Diis placet, quod nihil agant, quasi non pudere parum sit, etiam gloriantur. Alii, inquiunt, in opere occupati sint: nobis majorum nostrorum virtute

tute est, unde otiosi lautè splendidéque vivamus. † Quid majores vestros nominatis? qui *Per pro-* si vestri similes fuissent, vos hodiè in postre- *scriptum* mis jaceretis. Si, quales vos estis, tales ipsi *sum co-* fuerunt, indigni sunt qui nominentur: sin *rum ra-* alii, vos indigni, qui eos nominetis. At, *tionem* videte, quantoperè à sapientissimi Poëtæ He- *profert.* siodi judicio vestra ratio discrepet. Laborem ille & industriam nemini, languorem & ignaviam omnibus turpem esse confirmat. Præclarè Cicero: Mihi quidem, inquit, qui ni- *Confir-* hil agit, esse omninò non videtur. Nam & *mat au-* Physici docent, quæ cuique rei causa est ut *ctoritate.* sit, eandem ei esse causam ut aliquid agat. † *Transi-* Sed omittamus hos molles & delicatos, neque *tio cum* eos ex somno, cui tam libenter indulgent, *Irenia.* excitemus: teneamusque id, quod à sapientissimis viris proditum est, nihil esse inertia fœdius: otio ali vitia: otium, † ut non gra- *Traduc-* vissimus Poëta gravissimè tamen cecinit Ca- *tio.* tullus, † non privatis modò hominibus, sed *Incre-* & regibus, & prius beatis urbibus exitii causam fuisse. Cùm igitur otiosa & ignava vita ne vita quidem habenda sit, videamus, num ad aliquam potiùs aliarum artium, quàm ad *Ostendit* litteras, animum adjicere præstat. † Equi- *litteras* dem cùm mente ac cogitatione perlustro eas *inter ar-* artes, quibus cum hisce studiis nostris, aut *tes primas fere.* nulla, aut non magna communio est, ex iis quidem quæ ita necessariæ sunt, † ut eis civitas nullo modo carere possit, duas præcipuas judico, agriculturam & mercaturam: *Artes ci-* ex iis autem, quæ ad ornamentum civitatis, *vitatis ne-* & ad animos honesta voluptate perfundendos *cessariæ.* pertinent, duas minimè sordidas, minimèque illiberales, picturam, & statuariam. † *Agricul-* Nam quod boni unaquæque civitas percipere *tura.* ex suo & patrio solo potest, id agricultura educit atque elicit; † quo eget, id alimde *Mercatura.*

mercatura comportat. Ita civitas sine alterius ope ne suis quidem opibus fruitur ; alterius beneficio fruitur etiam alienis. † Pictorum autem & statuariorum opera & voluptatis atque admirationis habent plurimum, & quæ liberalium artium nota est, ingenii, non corporis viribus constant : & ad conservandum clarorum virorum memoriam, cæterosque ad eorum imitationem incitandos non immeritò magnam vim habere creduntur. Sed tamen quis ausit harum artium ullam cum litterarum studio comparare ? Nisi fortè majus est agrum, quàm ingenium colere, aut jacta in terram semina depactive surculi, quàm ingenia præceptis Philosophiæ consita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. † Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est, vel si ampla, tot exposita periculis, ut meritò ille olim Laco negaverit, optabilem sibi videri fortunam, quæ rudentibus apta esset : cuicuimodi autem sit, tota ferè ad quæstum, & ad lucrum refertur. At litterarum tractatio & dignitatis plenissima est, & quietis ; & eas opes consectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiæ sunt, nec ullis denique casibus eripi possunt. † Jam verò quæ Apellis, aut Protogenis tabulæ, cum Homeri pictura, quæ Phidiæ, aut Praxitelis statuæ cum litteratum monumentis conferri queant ? Quos ipsos hodiè ignoraremus, nisi solidorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum, quam artis suæ operibus consecuti. Nam quæ illi artificio suo elaborarunt, & solius corporis effigiem exprimebant, & uno tantum spectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea si nihil aliud, ipsa certè longinquitas temporis confectura ac consumptura esset. At eruditorum homi-

Ars pingendi.

Mercatura aut sordida aut periculis plena.

Litteras confert cum pictoria & statuaria.

Dialysis.

hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modò corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subjiciunt oculis, & iisdem, quibus orbis ipse terrarum, terminis ac regionibus continentur, & tantam vim habent, ut illa ipsa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetustas his unis † non modò nihil detrahat, sed majorem indies comparet, ac conciliet dignitatem. † Trecentas sexaginta Demetrio Phalereo statuas æreas populus Atheniensis anno uno, cóque non toto posuerat: quibus omnibus Demetrius ipse superstes fuit. At quæ ipse sibi monumenta ingenii ac doctrinæ magnitudine exstruxerat, ea & multis post ipsum sæculis viguerunt, &, cùm postea densa quædam & opaca nox omnem propè disciplinarum lucem exstinxisset, ex oculis erepta, incredibile desiderium sui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elatè & magnificè de se, ut solet, Pindarus, sed tamen verè, Statuarium esse se negat, qui mutas statuas edolet una defixas in basi: sed quos ipse canticus suis celebret, eorum famam terra Marique spargi ac disseminari. † Sed erunt fortasse, qui vitam militarem huic nostræ pacatæ atque umbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorum virtutem detrectare aut conari, ut quidquam ex eorum gloria deteram, neque propositum est, neque fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid possunt, omnem industriam ad eos celebrandos conferendam censeo; & hoc ipsum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus nostris in vitam hominum manant, quòd earum ope præclara illorum facinora ad immortalem posteritatis memoriam consecrantur. † Sed tamen si quis secum in animo reputet, quæ vita sit ejus hominis, qui, modicis opibus

Incrementum.

Confirmat exemplo.

Ad 3. accedit, literas præstantiores rei militaris scientia.

Instituit comparationem.

bus instructus, in litterarum studio molliter ac placidè consenescat, & quæ ejus, qui ab adolescentia armis tractandis assuetus, sub dio sæpius, quàm sub tecto, sub pellibus sæpius, quàm domi somnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda sit. Alterius autem tubarum & lituorum, & cornuum clangore; alterius Musarum concentu & Apollinis fidibus assiduè personant: illius oculi cæde & sanguine, & incendiis; hujus admirabilium naturæ operum adspectu & contemplatione pascuntur. Ille aut in ipso ætatis flore hostili gladio transverberatur, aut mancos ac debiles artus, & insignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo, ita & corpore integer, vultum, nisi quantum rugæ, canique venerationis addiderunt, etiam nutrici agnoscendum perfert ad ultimam senectutem. † Neque verò minus gloriosa, aut minus hominum generi fructuosa hujus quàm illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis, hic in finibus cupiditatum regendis & coërcendis: novit ille quemadmodum urbes expugnentur, hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodum injuria aut repellatur, aut reponatur: hic quemadmodum & accipiatur æquo animo & negligatur: † Dicet ille, quàm multos homines manibus suis trucidaverit; hic, quàm multos à cæde facienda oratione sua revocaverit: ille, quàm multos in servitutem abduxerit: hic, quàm multos à servitute vitiorum in veram libertatem perduxerit: illius usus nisi in bello nullus est; hujus opera, & in bello, & in pace salutaris. Itaque si homines inter se amicè ac concorditer viverent, si DEI ac naturæ jussa sequerentur, si denique ii essent, qui esse deberent, jacerent omnes artes belli, ut quarum inter

Probat utiliores esse per comparationem.

Nomiotelcuton.

justos

juſtos juſtus uſus eſſe non poſſit : noſtræ verò tum demum florerent, ac vigerent ; tum demum eas optimus quiſque ſumma corporis & animi contentione ſequeretur. Neque verò quemquam ita eſſe arbitror ſanguinarium, † cui non præoptanda videatur nullius empta lacrumis gloria, neque ullo, niſi puro illo ac lympido Aganippes rore irrigata, quàm tabo & cruore oblita, & multa ſtrage ac cladibus comparata. † Multa conſultò prætereo: quòd mihi, non tam, ut copiam & varietatem conſecter, laborandum eſt, quàm ut effugiam ſatietatem. † Quis enim unquam tanta ubertate ingenii, tanta dicendi copia prædituſ reperietur, qui litteras ita laudare poſſit, ut non ſemper, cùm plurima dixerit, plura tamen omiſiſſe videatur ? † Omnia, quæ homines in vita expetunt, cujuſcunque tandem generis illa ſint, nulla re certius, aut facilius, quàm eruditione ac litteris acquiri, conſervari, amplificari queunt. † Eſt qui rei familiaris anguſtia preſſus, ex ea expedire ſe, & ad moderatas opes ſine ulla turpitudine pervenire cupiat ? Quæ ad id conficiendum via aut honeſtior, aut expeditior, aut facilior eſt ? Quàm multos ex tenui & exſili patrimonio, aut juris ſcientia, aut medendi arte fretos, ut eas potiſſimùm nominemus, paucis annis ad maximas divitias pervenire vidiſtis ? Nam quod plerique vulgato jam proverbio dictitant, ex omni noſtrarum artium numero duas modò illas frugiferas eſſe ac fructuoſas, cæteras cultoribus ſuis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacii facilè res ipſa coarguit. † Nota eſt Hiſtoria de Thalete Mileſio, qui cùm à propinquis objurgaretur, quòd omne tempus in ſapientiæ ſtudio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi poſita putabant omnia, nulli uſui eſſet : vul-

† *Metaph.*

Præteritio.

Amplificatio.

Ad omnia neceſſaria litteræ.

Ad rem familiarem.

Ab exemplo.

tis,

tis, inquit, ostendam vobis, posse hominem huic studio deditum, si ei commodum sit, divitem fieri, & hanc esse, si quis velit, ad quæstum ac compendium vel maximè compendiariam viam? Cùm illi se velle dixissent, homo, qui ex astrorum scientia, magnam eo anno olearum ubertatem prævideret fore, multò autè exiguo pretio, cùm contrà licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Milesiorum præla ac trapeta conduxit: quæ cùm postea suo tempore, quanti voluit, elocasset, magnámque ex eo vim pecuniæ collegisset, ostendit, Philosophos non tam rem facere non posse, quàm majoribus ac præstantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. † Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices professione, & maximas sibi divitias peperit, & tantam gloriam, ut ei vivo ac venienti honoris ergò aurea statua in Apollinis Pythii templo constituta sit! † Quid ille qui eloquentiæ quasi mercator, atque opifex quidam habitus est Isocrates? non & summa gloria fuit, & iis opibus, ut ter ad trierarchiam vocatus, cùm eam bis effugisset, ad postremum splendidissimè ac magnificentissimè obierit? ad eam autem non ferè nisi opulentissimus quisque ac locupletissimus adigebatur. † Neque Medicus erat, optimus pessimi principis Magister Seneca, neque de jure consulebatur. Et tamen quantam sibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc quod dicam, quibusdam incredibile visum iri. Sed tamen, si vera sunt, quæ litteris prodita sunt, haud scio, an ullus hodiè tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecam quadriennio Nero congessit. † Nam cùm ex veteribus illis Romanis M. Crassus opulentissimus fuisse dicatur: Senecæ opes Crassi opibus

Aliud exemplum.

3. exemplum.

4. exemplum.

Senecæ Philosophi opes.

duplo

duplo majores fuerunt. † Propè est ut pi- *Correct.*
geat, in hac parte tam diu immoratum esse :
sed tamen dicendum fuit aliquid adversus stul-
titiam eorum, qui ajunt, si quis juris scienti-
am, & artem medendi excipiat, cæterarum
artium nostrarum sterilem esse culturam. Qui
error ex eo potissimùm natus est; quòd do-
ctrinæ mediocritas magnos efferre fructus non
potest. Itaque excellendum est iis, qui ma-
gna & præclara concupiverunt. At nos simul
atque paulum ultra prima elementa progressi
sumus, falsâ de nobis opinione tumefacti,
quia non in nos continuò opes, & honores con-
geruntur, jacere litteras clamitamus. † Non *Conclu-*
jacent neque jacuerunt unquam : &, si antea *plicatio.*
jacuissent, GREGORIO XIII. Pontifice non
jacebunt. An ille, cùm & omni doctrina in-
structissimus sit, & ad illos veteres atque usita-
tos nostros & litterarum patronos, † Joan- *Prosopo-*
nem Moronum sacrosancti Collegii Decanum, *graphia.*
priscæ majestatis absolutissimum exemplar, cu-
jus in ipso nutu plurimum auctoritatis residet,
cujus è cultu ipso, atque oculis elucet gravitas
humanitate condita : Aloysium Cornelium
Camerarium, hominem plenum officii, &
ad omnium animos ac voluntates devincien-
das ipsis gratiarum manibus factum : & illa
duo ornamenta sæculi, firmamenta litterа-
rum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gu-
lielmum Sirletum, & Franciscum Alciatum,
ad eos igitur, quorum jam pridem in fide, ac
clientela eramus, cùm proximè eum, quem
pleno gradu per sua vestigia incedentem videt,
quemque optimo jure cordi suo clarissimum
habet, fratris filium Philippum S. Sixti Car-
dinalem addiderit, eúmque florentis ætatis
commendationem à litterarum patrocinio du-
cere voluerit : qui tali argumento declarârit
voluntatem erga nos suam, is, meruimus,

Litteræ vi.im oſtendunt ad opes.

ne literas aut egere, aut jacere patiatur? † Sed ut unde digreſſus ſum redeam, atque id, quod inſtitui, abſolvam: & ad facultates ac copias ſine dedecore parandas accommodatæ ſunt litteræ, & multò magis colendæ iis, qui opibus abundant: ne, ſi id facere neglexerint, inſtrumentis ſibi à Deo ad virtutem datis per inertiam abuſi eſſe dicantur. Eadémque ratio eſt & eorum, quibus clari, & eorum, quibus obſcuri parentes obtigerunt. Nam neque illi ullo majori aut illuſtriori ornamento condecorare, &, ut Homeri verbo utar, coronare poſſunt nobilitatem à majoribus acceptam, neque hi ex tenebris ulla ratione facilius emergere, séque in luce, atque in oculis omnium collocatos, à contemptu, atque ab oblivione in perpetuum vindicare. † Rex erat

Confirmatur exemplis.

& Regis filius Alexander Macedo: & viam ſibi ad ſummam claritatem ac potentiam armis quotidiè muniebat. At is & plus ſe debere Ariſtoteli, à quo eruditus, quàm Philippo, à quo genitus fuerat, & cujus in regnum ſucceſſerat, prædicabat: &, cùm ab illo divulgatos eſſe libros quoſdam arduis de rebus ſcriptos accepiſſet, ægrè tulit; ac generoſa quadam indignatione motus, Epiſtolam ad eum ſcripſit, in qua hæc verba ſunt: Nam qua re poſthoc cæteris præſtabimus, ſi, quæ à te edocti ſumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum ſcientia, quàm opibus & potentia cæteris anteire. Hæc igitur ille regum ſtirpe ac ſanguine editus. † Obſcuriſſimo autem genere ortos quàm multos nominare poſſumus, quos ſupra omnes omnium famoſas imagines litteræ collocârunt? Obſtetricis filius erat Socra-

Producit obſcuro genere natos qui per litteras claruerunt.

tes. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis Matrem vendendis oleribus vitam tolerâſſe accepimus. At ipſe & regum familiari-

tate

tate usus est, & ita clarus fuit, ut hodiè magis Archelaus ex Euripidis, quàm Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Æschinis mater, etiam, si Demostheni credimus; vulgati corporis. At eum Rex Macedonum Philippus quantoperè coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracusarum Regem Hieronem fuit? Sed quid hujus rei plura exempla conquiram? Signabantur eruditorum hominum nominibus tempora: ut minùs sæpè, quibus illi regnantibus vixerint, quàm qui eis florentibus regnaverint, quærere soleamus. Neque tamen hæc præcipua sunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex litteris: sunt aliâ longè majora longéque diviniora. † Litteræ inditos nobis à naturâ honestatis igniculos excitant: luxuriantes, quasíque fruticantes cupiditates stringunt ac coërcent, eásque rationis finibus regunt: abducunt à vitiis, duces & magistræ sunt ad virtutem: prosperis in rebus ornamento sunt, solatio adversis: neque illis exsultare atque efferri suos, neque his frangi ac deprimi sinunt: eam denique tranquillitatem animi efficiunt, quàm multi finem bonorum esse dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid sibi superesset ex Philosophiæ studio, notissimo versu respondisse dicitur: Chœnix lupinum, & mentis à curis quies. O magnum & excelso animo præditum virum. Quod aliis regna & imperia non adferunt, ut soluto ac libero sint, id ipsi, propter litterarum, & Philosophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. † Quòd si tam multa támque præclara bona litteris ac disciplinis continentur: si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earum cognitionem & hominibus, & liberis ac ingenuis hominibus dignissimam esse: si & ignava vita homine indigna est; & nullo in studio meliùs,

Litterarum dignitas.

Perditissimi cum enumeratione dierum.

quàm in litteris, induſtria collocari poteſt : ſi ad opes ac potentiam, ſi ad honores ac dignitates, via optimè litteris ſternitur : ſi eiſdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur: † Quid ſtatis, adoleſcentes, aut cur oblatam vobis tanti boni conſequendi occaſionem effugere atque evolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore incumbitis? Non hoc ſedendi, ut ait Bacchylides, ac cunctandi tempus eſt. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur, neque lata, ut ait Propertius, via currere ad Muſas datur. Non fruſtrà eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & ſudorem & vigilias in earum atrio ac veſtibulo excubare voluit DEUS: qui, ut dicebat Epicharmus, labore omnia propè bona hominibus venialia propoſuit. Ego autem, ut liberè vobiſcum agam, valde vereor, ne, cùm pleriſque veſtrûm alia omnia abundè ſint, mollitia multi & laboris odio à ſtudiis avocentur. † Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nauſicaan è ſomno excitat, quam ſegnem, & ignavam vocat, quòd veſtes magni pretii, ſibi emptas à parentibus, neglectui habeat, eásque illotas ac ſordidas jacere patiatur : ſurgere igitur eam jubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficiſci, præſertim cùm inſtet tempus nuptiarum: iiſdem meritò multos è vobis aliquis quotidiè objurgaverit : Surge quàm primùm miſer, & ex animo torporem. atq; ignaviam excute. Quid tu iſtud ingenium, quod tibi à communi omnium parente Deo, multò qualibet veſte pretioſius datum eſt, ſitu ac ſordibus obſoleſcere quaſique rubigine obduci pateris? cur non potius diluculo ad illos proficiſceris omnibus obvios & expoſitos doctrinarum fontes, quibus te merſans, ex qui-

Ad ignavos orationem convertit.

quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarissimarum rerum cognitione madidum referas! Præsertim cùm puerulus amplius non sis, sed ea jam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atque in conspectum hominum prodeundum est. Hinc enim demùm multò magis quàm unde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiáque complebis. Sed jam longior, quàm par erat, fui. Cogitate, obsecro vos, languidis ac remissis omnia difficilia, gnavis & industriis omnia pervia, ac facilia esse. † Deus optimus maximus, cui quæcunque hic acta dictáque sunt grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum animum inspiret, ut hæc, ad quæ vos hortatus sum, tam sequi velitis, quàm consequi potestis. *Deprecatio.*

DIXI.

ORATIO XXIV.

HABITA ROMÆ, ANNO clɔ. Iɔ. lxxiv.

IN FUNERE CAROLI IX. GALLORUM Regis.

HOC igitur unum restabat adflictis ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus, ut CAROLUS Rex, quo se illa recreabat ac solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acer- *Exordium ab abruptum per exclamationes.*

ba atque immatura morte raperetur ? O fallaces hominum ſpes ! O incerta vota ! O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula ! Meritò lachrimis oculi omnium madent : Meritò omnia planctibus gemitibúſque circumſonant : Meritò undíque querelæ & lamentationes exaudiuntur. Tu ipſe, Beatiſſime Pater, cujus & in proſperis rebus ſpectata moderatio eſt, & in adverſis animi magnitudo, in tanto caſu cohibere dolorem non potes : quásque lachrymas gravitas & conſtantia retinere ac frænare conſueverat, eas nobiliſſimi omnium Regni miſeratio, & paterna charitas elicit. Planéque aliis in rebus quærenda eſt fortitudinis ac conſtantiæ laus : in tàm gravi vulnere, tam dubiis ac formidoloſis Chriſtianæ Reipúb. temporibus accepto, immanis quædam duritia eſſet, non flere, non ingemiſcere, non commoveri. † Qualem enim, quantúmque Regem, & quanta, non dicam indole, quod tamen in homine adoleſcente ſatis eſſe videretur ; ſed quanta omnium regiarum virtutum copia prædítum amiſimus ? † Quem cum divina providentia, annos natum non amplius decem ; in illo celſiſſimo Majorum ſuorum ſolio collocâſſet : quantas ille jam tum quámque crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui niſi leve ac ludicrum, ſolet, inuſitatæ cujuſdam & inauditæ prudentiæ ſignificationes dedit ? Incredibile dictu eſt, quàm ſæpè ille in deliberationibus publicis ſapientiſſimorum ſenum ſententiæ puerulus anteverterit, quæque illi dicere in animo habebant, ea prior ipſe protulerit : nemo ut eſſet, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & conſilii maturitas divinum potiùs quiddam, quàm humanum, videretur. † Eſt certè, eſt aliqua vis originis ac ſanguinis : quóſque mag-

Laudat Regem ab indole.

A prudentia, gravitate, que gradibus eras puer.

Conduplicatio.

nis

nis ac nobilibus populis rectores destinavit præpotens ille rerum omnium moderator Deus, in eis plerúmque virtus non exspectat annos: sapientiæque semina in eorum animis & comprehendunt faciliùs, & tempestiviùs adolescunt. † Jam quæ laus in filiis præcipua est reverentia adversus parentes, & eorum præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præstitit, ut nunquam omninò neque privatis, neque pnblicis in rebus voluntas ipsius à sapientissimæ Matris consilio discrepârit. † Quid? in fratres quanta, quámque se omni ex parte prodens caritas? Quod & semper aliàs cognitum est, & proximè cùm ab HENRICI Regis in Poloniam proficiscentis amplexu avelli non poterat, séque à vita relinqni quòd ab eo relinqueretur, putabat. † De pietate autem in Deum, & de ardentissimo studio, quod semper habuit conservandæ ac propagandæ CATHOLICÆ RELIGIONIS, quid ego nunc plura prædicem: aut quid res in omne ævum omnium scriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenii, & in his temporis angustiis coner? † Cui enim ignotum est, aut cui notius, quàm tibi, BEATISSIME PATER, vobísque omnibus Patres amplissimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus conflictatus sit, quæ pericula subierit, quibus damnis se, Regnúmque suum, sponte mulctaverit, dùm quidvis satiùs esse ducit, quam ut quidquam in Gallia, se vivo, de Christianæ religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnavit, totidem continenter pro fidei defensione pngnavit. † Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis suis nuper delapsa de cœlo & sibi solis patefactæ veritatis nomen obtendunt: qui quòd ad legem Dei cupidi-

Ab obedientia & reverentia in parentes.

Ab amore in fratres.

A pietate & religionis studio.

A periculis & damnis, quæ subiit.

Anonymus.

tates ſuas dirigere gravantur, legem Dei ad cupiditates ſuas detorquere conantur: quorum conſpirationes ſub HENRICO II. initæ, ſub FRANCISCO II. leviter patefactæ, ſuſceptis à CAROLO regni habenis, apertè ſe & propalam effundentes, florentiſſimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnum omni ſcelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, quamquam id quoque, ut Regiam auctoritatem convelleret, quàm ut Regnum ab Eccleſiæ communione divelleret. At ille generoſi ſeminis adoleſcens, qui amorem Dei & Eccleſiæ cum ipſo nutricis lacte ſuxiſſet, totáq; mente penitùs combibiſſet, articulatim ſe prius concidi ac comminui paſſus eſſet, quàm à recta illa regula patriæ & avitæ religionis abduci.

Metaph. † Itaque dum purgare Regnum ſuum illis peſtibus nititur, dum illius hydræ & in ſuam & aliorum perniciem contumacis aſſiduè renaſcentia capita amputare conatur: quatuordecim, tot enim regnavit annos, in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni ac vitæ ſuæ dimicatione tranſegit. Ut, niſi pulcherrimum illud CHRISTIANISSIMI cognomen à majoribus ſuis hæreditarium acceſſiſſet, id ipſe ſibi poſteriſque ſuis ſua virtute peperiſſet. Quin etiam, cùm capitales quidam ac nefarii homines dicerent, facilem ei eſſe & expedicam viam non modò ad pacandum Regnum ſuum, ſed etiam ad fines illius ſine ullo labore amplificandos ac proferendos, ſi remittere aliquid de tanto illo vetuſtæ religionis

Præclarum regis reſponſum. conſervandæ ſtudio vellet: † Magno animo verſatus ac deteſtatus illorum conſilia, omnes ſibi coronas, omnia regna, omnia imperia ſordere dixit præ illa immortalitatis corona, quam ſibi in cœlo repoſitam eſſe confideret. Cùmque eum exaggeranda hoſtium multitudine ac viribus perterrefacere vellent;

Domi-

Dominus, inquit, Dominus ipſe eos interficiet ſpiritu oris ſui. † Propè ſupervacaneum videri poteſt, cùm de tam Chriſtiano Principe verba faciam, quanta illius erga ſedem Apoſtolicam obſervantia fuerit, dicere. Quò enim quiſque Chriſtum ipſum ſanctius & religioſiùs colit, eò ſtudioſiùs & magis ex animo Vicarios ipſius colat neceſſe eſt. Quo modo ille de Pio V. cujus memoria in benedictione eſt, & ſentiebat, & loquebatur? Quem ſibi non hominem, ſed angelum quendam humana inter mortales ſpecie verſantem videri dicebat, cujus monita tanquam cœleſtia quædam oracula reverebatur. Nam de te, Beatiſſime Pater, qui ſucceſſor illius omnium votis expetitus, divino conſilio delectus, tam ſubita tamque admirabili totius ſacroſancti Collegii conſenſione declaratus es, quàm magnificè in omni ſermone prædicare ſolitus eſſet, dicerem: ſi, quàm facilè præſtas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tàm libenter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita bonorum omnium animos voluntatéſque devinxerat, ut quanquam ex ejus ætate & temperatione corporis, probabiliter ſperare poterant, diu ſe illius virtute fruituros; cuperent tamen omnes, ſi fieri potuiſſet partem aliquam vitæ ſuæ conferre ac contribuere, & annis ſuis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil ſtabile, nihil diuturnum reperiri poteſt. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis non pro domicilio, ſed pro diverſorio datam: hanc, quæ vita dicitur, non tam vitam eſſe, quàm iter ad vitam: in cœlo, non in terra nobis eſſe ſpem defigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu ſuo, &, quæ ſolida ac firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cum vexata tot calamitati-

Ab obſervantia erga Pontificem.

bus Gallia paulùm tolleret oculos, & DEI ac Regis sui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehensis, tandem aliquando se post tot mala respiraturam sperare inciperet : † Ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalite digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum desiderium sui, ita paulatim attrivit ac labefactavit, ut ad postremum inevitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi necessitatem. Quod ubi percrebuit, † qui tum plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt ? † Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat ; alii interire amores ac delicias Galliæ, alii cadere columen religionis, alii Catholicorum præsidium dejici, alii alia, † quæ diversis diversa, non diversus suggerebat dolor, miserabiliter quærebantur. † Ipse unus interritus, & æquissimo animo exitum divinæ voluntatis exspectans cùm Matrem, uxorem, fratrem, cæterósque propinquos ad se convocari jussisset : primùm quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari solent, omnia & popposcit, & magna cum animi summissione ac divinæ Majestatis veneratione suscepit : deinde verò contestatus, eò tantùm sibi molestam esse mortem, quòd fratrem suum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum moriens complecti non posset : Cæteróqui gaudere se, quòd tantum successorem habiturus esset, cujus singulari & tot jam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, ut res Gallicæ feliciter componerentur: interea obtestari atque obsecrare Matrem, ut Regni gubernacula susciperet, quáque prudentia Regnum sibi tot annos conservasset, eadem

Rex febri vexatur.

Congeries.

Repetitio.

Traductio.

A gestis in morbo.

fratri

fratri ſuo conſervaret : ſeſe jam tunc omnem poteſtatem regiam in eam , uſque ad fratris reditum, transferre : hortari cæteros, ut ipſius primùm, deinde fratris, cùm revertiſſet, imperio amanter ac fideliter obtemperarent : præcipuè autem, ne quid unquam prius, aut antiquius haberent conſervatione Catholicæ religionis, ex ea bona omnia fluere ; ea neglecta collabi ac concidere omnia, † Sed jam valete, inquit, & mei memores eſte. Ego enim ad Deum vocor : quem ut æquiorem ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, veſtris me omnium adjuvari precibus poſtulo. Hæc fatus, deficiente jam, & moribunda voce, tuum CHRISTE JESU nomen invocans, tuam ſanctiſſima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus, evolavit. Ac, ſiquidem ipſum ſpectemus, gratulari ei potius quàm lugere debemus. † Regnum enim terreſtre cœleſti, laborem quiete, mortalitatem immortalitate mutavit. † Quòd mortuus eſt, humanæ fragilitatis eſt ; quòd ita mortuus, divinæ cujuſdam felicitatis. Bonum certamen certavit, curſum conſummavit, fidem ſervavit. Aut jam coronavit eum DEUS, aut brevi, tuis, Beatiſſime Pater, & totius Eccleſiæ precibus adductus coronabit corona juſtitiæ, quam promiſit diligentibus ſe. At illam tot Regum Matrem, toties jam cuſtodem ac conſervatricem Regni, ipſa ſua felicitate miſerandam quo nunc, quo tandem eſſe animo creditis ? Quæ ex ſummis honoribus ſummos dolores conſecuta ter jam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitæ ſuæ ſuperſtes, toties ore ſuo eorum clauſit oculos, à quibus claudi cupiebat ſuos : tam ſæpè eis officia præſtitit, quæ ſibi ab eis præſtari maluiſſet. Quid illa fortiſſimarum dominarum gentium Gallia ? quæ ſibi

Proſopopaia.

Contraſtium.

Incrementum.

eodem funere cum Rege suo efferri visa est : quæ jacet adhuc perculsa & attonita tanto vulnere, metuens, ne illius atrocitate, etiam illa, quæ consanuisse videbantur, recrudescant. † Prô DEUS optime maximè, etiam cùm ulciscéris, benefice ; etiam cùm pœnas exigis, misericors : quibus tam gravibus culpis tam diuturnam in se iram tuam Gallia provocavit ? Quatuordecim jam anni sunt, & eò amplius, cùm illud potentissimum, & memoria nostra florentissimum Regnum perpetua bellorum civilium serie ita & ab alienis & suis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici possit, quod scriptum est apud Prophetam : Residuum erucæ comedit locusta ; & residuum locustæ comedit bruchus : & residuum bruchi comedit rubigo. Atque ut magis intelligatur, in divina ultione fieri, quoties inibi esse videtur, ut jam jamque componantur ac tranquillentur omnia, in ipso, ut ita dicam, portu frangitur navis. Properarat HENRICUS II. pacem cum PHILIPPO Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali nascentis semina eliderét. In ipso ejus rei conatu ac molitione inopinata morte sublatus est. Sub FRANCISCO II. conspiratione detecta, spes objecta erat, fore, ut, paucorum supplicio, cæterorum audacia in perpetuum reprimeretur. Antè ipse mortuus est, quàm de sontibus comprehensis supplicium sumeretur. Nunc nuper eò rem perduxerat CAROLUS IX. ut omnes instare finem malorum existimarent. Aliter Deo visum est : qui HENRICO III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis támque illustribus argumentis sibi carissimum esse declaravit, hanc felicitatem, ut speramus, reservare maluit.

Epiphonema cum Apostrophe.

Conclus. † Neque dubium est, hoc ita eventurum, si om-

omnes nos à vitiis nostris aversi, quæ DEI placandi certissima ratio est, tota mente convertamur ad DEUM, eúmque assiduè obsecremus, ut compescat iram suam: & quando CAROLUM in sinum, ut speramus, suum excepit, HENRICI III. ductu, sub GREGORIO XIII raptores quidem lupos interfici; oves autem, quæ aberrârunt, in ovile suum reduci velit. Ita eveniat, Domine JESU, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem.

ORATIO XXV.

AD S. D. GREGORIUM XIII. PONT. MAX. NOMINE HENRICI TERTII Galliæ & Poloniæ Regis:

Habita Romæ, in Consistorio Publico:

LUDOVICO CASTANÆO RUSPIPOCÆO, Equite Ordinis Regii, viro illustri, ejusdem Regis nomine obedientiam præstante;

XIII. Kalend. Quintil. Anno

MDLXXVI.

GRATUS quidem ac jucundus tibi esse debet, Beatissime Pater, eorum omnium Legatorum adventus, qui huc à Christianissimis Principibus mittuntur: tum ut tibi summum in terris honorem gratulentur: tum multò magis, ut se Christo ac tibi, ut par est, obedire, manere in officio, perstare in

Orditur à gaudio Pontificis ob subditorum observantiam.

in fide, & vires, & copias suas ad Apostolicæ Sedis defensionem semper promptas ac paratas & esse & fore profiteantur. Nam & ex illa ipsa divinitùs tibi delata dignitate, majorem à te capi jucunditatis fructum necesse est, cùm ea cæteros quoque lætari perspicis : neque tibi qui communis Christianorum omnium Pater es, ulla ex re verius ac solidius gaudium objici potest, quàm cùm filios dignitatis tuæ studiosos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus sæculis ea Gallorum Regum in Pontific. Max. asperrimis ac difficilimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & studium atque obsequium præcipua quadam caritate complectendum, & legati æquissimis animis audiendi, & dicta factáque omnia singulari quadam paternæ voluntatis propensione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimóque consessu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quæ illi longè plurima, longéque maxima in hanc sanctam Sedem contulerunt: & honorum, quos ab ea vicissim eximios pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex unquam fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarum magnitudinem exquisitissimis honoribus afficiendus esset : eum se jam nunc in ipso adolescentiæ flore HENRICUS TERTIUS Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil ut de eo tam honorificè dici possit, quin id jam pridem virtus ipsius in omni genere spectata superârit. Quò te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantúsque Rex hodierno die per clarissimum & omni laude cumulatissimum virum Ludovicum Cattanæum

næum Ruſpipozæum, Equitem ordinis Regii, Oratorem ad te ſuum, tibi, BEATISSIME PATER, & Sedi Apoſtolicæ præſtat. Cujus enim Regis nomen à ſummo Eccleſiæ Paſtore & Gubernatore, audiri libentius debet, quàm ejus, qui cum hæreditario jure principem inter Chriſtianos Reges locum majorum ſuorum virtute partum obtineat, ita per eorum veſtigia graditur, ut quantum ab eis omnibus ſplendoris accepit, tantundem ipſe unus facilè afferat univerſis? † Qui cùm adhuc adoleſcentulus ac propè puer eſſet, ita ſæpè, ita fortiter, ita feliciter, adverſus hoſtes Eccleſiæ dimicavit, ut eorum aſtus conſilio eluſerit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam conſtantia fregerit. Quàm ſæpè eo ſibi per hoſtiles cúneos omnia ferro pervia faciente, ex hoſtium ipſorum tantæ, támque præmáturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quàm ſæpè cominùs ab eis petitus, ita mirabiliter ſervatus eſt; ut DEUS ipſe ſua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi ædimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ ac ſanguinis prodigus DEI memor, immemor ſui, in victoria ſalutem, in virtute victoriam, in vita ob talem cauſam in omne diſcrimen exponenda virtutem poſitam judicabat. † Itaque cùm generoſiſſimi adoleſcentis non jam prælia, ſed victoriæ & triumphi numerarentur, jámque totum terrarum orbem tam inuſitatæ támque inauditæ virtutis fama peragraſſet: fortiſſima ac bellicoſiſſima Polonorum gens eum ſibi Regem concordibus ſuffragiis adoptavit. Quo ille nuncio abſtractus ab ingentibus, & penè ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti ſuæ ultrò delatum proficiſcens, quacunque iter fecit, omnes & Principes & populos

Henrîcum laudat à geſtis in pueritia.

Antitheſon.

Ad Poloniæ regnum vocatur.

ſui

sui amore & admiratione complevit. Vix dum novi & à se expediti Regis suavitatem Polonia gustaverat, cùm secuta CAROLI NONI Regis acerba, & perpetuis lachrymis prosequenda mors, res in Gallia componi cœptas majoribus denuò procellis involvens, totius Regni statum in ultimum discrimen adduxit. Celeriter igitur è Polonia periclitantis & Regem suum implorantis Patriæ voce revocatus, cùm easdem illis dissensiones, quæ Galliæ Regnum propè subverterant, non modò non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offendisset: corruptos ac depravatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos etiam ex iis, qui se Catholicos esse profitebantur, studio partium infectos:

Anaph. † Plena omnia licentiæ, plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium, & externorum & domesticorum: eadem tamen, qua semper fuerat animi præsentia ac magnitudine: † tuo etiam BEATISSIME PATER, & consilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegravit: diúque viris equísque, ut dicitur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando fessæ tot calamitatibus Galliæ redderetur. Sed ut animadvertit, nihil ea ratione, quam tam diu tenuerat, profici, ac potiùs & Regno & religioni vehementer offici, quæ jam multis in Galliæ locis labasceret, à plerisque etiam penitus exularet: † Interea uri ac vastari agros: oppida diripi: omnia itinera latronum ac prædatorum cohortibus obsideri: Regni vires quotidianis cædibus ac stragibus enervari: opes immensis sumptibus exhauriri: innumerabilem vim teterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidiè perpetrari: extremam cladem ac perniciem imminere, nisi maturè sub-

Ab animadversione incusat.

Similiter desinens.

subveniretur: aliud sibi consilium necessariò capiendum judicavit. † Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos, non perdere, idem fecit, quod prudentes medici solent, † Qui cum ustionibus, sectionibus, inedia, detractione sanguinis, non morbum, sed ægrotum ipsum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus, & victu paulò copiosiore indulgentes, malunt ægrotum cum aliqua parte morbi alere, quam utrumque simul è medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto támque manifesto interitus periculo ei parti suorum, quæ adhuc superesset ignoscere, quam committere, ut brevi ne supereſſent, quidem quibus ignoscere. Cúmque cogitaret, illum ipsum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare, quæ non probet: ipse quoque in tantis angustiis multa, à quibus animo & voluntate longissimè abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dum aliquid melius eveniret. Certè enim, Beatissime Pater, fretus ea spe, quàm in DEO primùm, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimum collocavit, melius aliquando fore confidit. † Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nunquam confici possent. Sæpè quos severitas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi adversus frenum contumaces, interdum sessore habenas remittente consistunt. Multi qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur adversus eos, qui à nobis dissident precibus assiduis, & privatim & publicè ad Deum fusis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, præcipuum instrumentum Dei ad inserendam in animis hominum fidem, quæ in plerisque Galliæ partibus armis oppressa conticuerat, liberè jam

Aprudentia.

Dialysin.

Contentio.

toto

toto regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere : vera ac salutaria confirmare ac constituere. Catholicæ Religionis usus & exercitatio, quæ multis ex locis indignissimè sublata & expulsa erat, restituetur ac renovabitur. Dabitur à nostris opera, ut virtæ ac morum suorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis usque adhuc effrænavit. Rex ipse una cum fratre, forti ac strenuo, ac Catholicæ Religionis studiosissimo Principe, concordibus ac consociatis animis enixè omnia facient, quæ ad errores ex animis suorum evellendos accommodata esse arbitrabuntur. Catharina Regum Mater, summa prudentia & consilio prædita mulier, & liberorum amans ultra consuetum matribus modum, cujus è sinu pax hæc prodiit, cujus præcipuè opera & laboribus confiata & conciliata est, omne ingenium, quò plurimùm valet, omnémque auctoritatem suam conferet, ad filios in fraterna concordia perpetuò continendos, & ad populos ejusdem Religionis communione devincendos. Rex quidem ipse, quod maximi momenti est, non tam nomine, quàm re & animo, & tota vivendi ratione Christianissimus, vitam sibi potiùs eripi patietur, quàm fidem : neque unquam degenerabit à majorum suorum nota restatatáque virtute : & quàm tibi, Beatissime Pater, ac Sedi Apostolicæ, verè atque ex animo obedientiam præstat, eam se constantissimè præstiturum, usque ad extremum spirnum pollicetur.

Laus Catharinæ Reginæ.

D I X I.

ORA-

ORATIO XXVI.

IN FUNERE PAULI FOXII
ARCHIEPISCOPI TOLOSANI, REGIS GALLIARUM Oratoris.

AD GREGORIUM III.
PONT. MAX. ET AD SEDEM APOSTOLICAM.

Habita Romæ, in æde S. Ludovici, 4. Kalend. Iunii, Anno
cIↃ. IↃ. LXXXIV.

SI ut opum ac potentiæ, sic eruditionis ac sapientiæ hæredes à magnis ac præclaris viris institui possent, is demum PAULO FOXIO idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipse sibi earum virtutum successorem esse voluisset. Nam nec in quo amplior & uberior omnium laudandarum artium seges efloruerit, nec in quo vis & copia dicendi major, quàm in eo exstiterit, ex omni memoria nostra deligi quisquam potest. Quo mihi majus ac difficilius onus impositum esse video, in hoc ornatissimo consessu de laudibus ipsius verba faciendi: quod neque unquam subire ausus essem, nisi & mea me multis ab hinc annis suscepta adversus eum observantia, ut id facerem, adduxisset, & eorum, quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgisset: neque nunc ei me ferendo parem fore confiderem, nisi mihi, quod vix dictu credibile est, ipsa levamento ac solatio esset difficultas. Nam si quemquam

Orditur ab eo, quod idoneus Oratior ad Foxii laudes prædicandas reperiri non possit.

alium de PAULO FOXIO pro ipsius dignitate dicere posse existimâssem, valdè me puderet, in eum locum conscendisse, unde nihil aliud viderer præstitisse, quàm ut summi viri laudes inopia dicendi detererem: nunc cùm satis intelligam, quod mihi eventurum est, ut oratio mea longè multúmque infra ipsius dignitatem jaceat, idem cuilibet quamlibet copioso & exercitato homini eventurum fuisse, facilè patior delectum potissimùm esse me, cujus prædicatione quasíque præconio, admirabilium ipsius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illæ fortè minus notæ fuissent, qualiscunque cognitio perveniret. † Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda, & in unius semihoræ curriculùm omnia concludenda sunt, ad res ipsas veniam, neque committam, ut ex tam brevi tempore pars à me ulla in rebus non necessariis consumpta videatur. † Primùm igitur si generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, verè hoc affirmare possumus, non multas gentes in universo terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum gestarum gloria, comparari queant. Quæ cùm ipsa per se nobilissima est, tum hoc nobilior, quòd cum potentissimis Regibus & Imperatoribus multiplici se jam pridem affinitate devinxit. † Nam ut vetustiora taceam, neque illa repetam, quæ quingentos ferè ab hinc annos à Comitibus Foxiis gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla unquam obliterabit ætas, † his certè centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes Reginæ exstiterunt. Earum prima est Anna, Joannis Foxii Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Ungariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex eo sibi cognominem sustulit, uxorem postea Imperatoris

Benevolentia à brevitate.

Laudes à generis nobilitate.

Præteritio.

Declarat exemplis.

goris FERDINANDI, matrem Imperatoris MAXIMILIANI, aviam ejus, qui nunc feliciter imperat RODOLPHI. Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam reginam Navarræ, quæ id regnum, in quod Francisco Phœbo fratri suo successerat, dotale ad Joannem Albretium detulit : quo ex matrimonio natus est, Henricus Rex, avus Henrici, à quo hodièque idem regnum hæreditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Gastonis, ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostiles turmas disjicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus gestare videbatur, qui semper vincere assuetus, postremò ad Ravennam, dum pro Ludovico XII. avunculo suo fortissimè dimicat, etiam moriens vicit, ejus igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellæ Regis, matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia Gastonis quarti filia, quæ Francisco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli octavi primùm, deinde etiam Ludovici duodecimi uxorem, ex qua nata nata est Claudia uxor Francisci primi, mater Henrici secundi, avia ejus, qui hodiè regnat, &, ut speramus ac cupimus, diutissimè ac felicissimè regnabit, Henrici. Sed aut hæc satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video, quid satis esse possit. Ex hac tam illustri gente natus est PAULUS FOXIUS, anno Christi cIↃ. IↃ. xxix. patre Joanne Carmanii Comite, Matre Magdalena Caupenia, nobilissimus quidem utraque stirpe, sed ingentem virtute sua cumulum ad veterem suorum gloriam additurus. † Natus autem est ea non oris modò ac vultus, sed totius cor-

† *A corporis pul-*

Ibrisudi-ne.

corporis pulchritudine, ut ex ipso aspectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senem: mea enim, quàm illius, biennio ferè grandior erat ætas: neque quenquam unquam videre memini in quem verius conveniret id, quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æquè gratam ac jucundam ipsius formam fuisse. † Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut quæ discebat, non tam accipere à magistris, quàm ipse ex se parere, & eorum reminisci quodammodò ac recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur. † Mores & jam tum in illa ætatis teneritate graves, severi, compositi, & humanitas tamen ac facilitatis condimento temperati: ut eos quibuscum una erat, & incredibili quadam jucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbescenti segetum viriditate certa propè spes futuræ messis apparet, sic nemo tunc erat, qui non eum à puero, qualis postea fuit, talem facilè augurari etur fore: † Justum, integrum, continentem, abstinentem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum, simplicem, ad omnium potius peccata, quàm ad sua, conniventem. † Litterarum studia ita puerulus adamavit, itáque in eis postea constanter perstitit, ut id unum à publicis negotiis diverticulum perpetuò habuerit, ut quidquid ab eis dabatur otii, semper in litteris omne consumpserit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligenter excultus, ibidémque in Philosophiæ studio magna cum cura exercitatus, † Tolosam se ad percipiendam Jurisprudentiam contulit, quo in studio tantos brevi tempore progressus fecit, ut

Ab ingenii dexteritate.

Amorum probitate.

Simile.

Dialyton.

A studiis.

Ad doctrinam.

ut adhuc adolescens publicè de utroque jure magna cum omnium admiratione respondérit, eósque honóres consecutus, qui amplissimi, † Confecto studiorum curriculo decerni solent, incredibili hominum concursu jus civile docuerit : † Cum ad eum inusitata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucidè, de confusis ac perturbatis ordinatim ac dispositè, de dubiis enucleatè differentem, etiam ii, qui diu magna cum laude docuerant, discendi causa quotidiè convenirent. Inde cùm in aulam Regiam venisset, ita statim HENRICO II. Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita cæteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quisquam unus uni carior foret, quam unus hic universis. † Ipse verò & officia obibat diligentissimè, neque ullum diem abire patiebatur, quo non & regem & cæteros principes salutaret, & cum eis sermonem conferret, & eos quò opus erat deduceret ac reduceret: neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiosè & inutiliter absumebat, sed repetitis de integro studiis, Platonis, præcipuè & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum ejusdem notæ libros, ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes, ita studiosè pervolutabat, ut eos in succum ac sanguinem suum converteret, omniáque eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendáque de rebus maximis consilia tempestivè uteretur. † Historiæ quoque multum operæ ac studii dedit, gnarus illustria præcepta nulla re magis, quàm exemplis illustribus confirmari. Itaque tum sacram, tum prophanam, tum veterem, tum novam, tum domesticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacunque de re dicere in-

A docendi subtilitate.

Adjunctio.

A sedulitate.

Ab historiarum cognitione.

gressus esset, optimis & accommodatissimis exemplis ad confirmandum id quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorum institutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum tota vita egisse videretur. His omnibus artibus instructus, cùm jam ad obeundas legationes esset aptissimus, antequam tamen ullam earum susciperet, ex usu suo fore ratus est, si in amplissimo Senatu Parisiensi per tempus aliquod versaretur, ibíque disceptandis quotidiè maximi momenti negotiis, firmiora & solidiora sapientiæ fundamenta jaceret, eéque illi præstantium virorum cœtui quasi recoquendum & expoliendum daret. † Qua ipsius voluntate cognita, confestim REX HENRICUS eum in Consiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus est, quòd cùm in eo Senatu plura sint inter se distincta auditoria, quorum ad supremum non nisi gradatim pervenitur, PAULO FOXIO jus inter primos assidendi, dicendæque sententiæ statim à principio tributum est. Ibi verò partam sibi anteà juris intelligentiam assiduo tractandorum negotiorum usu ita perfecit ac perpoliit, ut brevi tempore principem inter Jurisconsultos locum obtinuerit, cùm eos quidem, qui in libris consenuerant, sequa uni cognitioni dediderant, usu & exercitatione rerum forensium: eos autem, qui se magis ad usum forensem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine: aut potiùs, ti apertè id quod res est, extincta jam invidia, profiteri volumus: utrosque utraque laude superaret.

Ab honoribus quibus affectus fuit.

Allegatus † Prima iude legatio in Scotiam fuit, sub id tem-

tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Franciſco II. viro ſuo in regnum ſuum reverterat. Ubi FOXIUS ea fundamenta jecit, & tuendi regni & conſervaudæ religionis, in quibus ſi poſteà pari fide ac conſilio ædificatum eſſet, fortaſſis hodie neque Regina miſerabiliter captiva teneretur, neque ſtatus religionis laboraret. † Illinc cùm rediiſſet, anno M. D. LXI. Legatus in Angliam miſſus eſt, ubi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perſpicacitate ac ſolertia in munere ſuo verſatus eſt, ut magnis intereà in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina ſtruere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum, qui à Deo & à Rege rebellaverant, adjuvandos, quod non ipſe detexerit ac, patefecerit, Regíque indicaverit, eíque viam ac rationem oſtenderit, qua perniciosa Jezabelæ conſilia maturè præveniret & occuparet. FOXII præcipuè conſilio, occultísque monitis, inita eſt à Rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitiſſimi portus Gratiarum, quo illi ſibi hæreticorum opera tradito Galliam ab ea parte obſeſſam tenebant. FOXII conſilio repertum eſt, quomodo Rex ea pactione, quam HENRICUS II. fecerat, de reſtituendo Anglis intra certum tempus Calitio ſolveretur: utque obſides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniæ, qua Rex depaciscendi facultatem dederat, redimerentur. † Illud verò commemoratione digniſſimum, quòd quamdiu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermiſit, quin quamlibet fremente Regina, ſacroſanctum Miſſæ ſacrificium domi ſuæ celebrari juſſerit: ad quod clam avidè conveniebat ac conſurrebat magna & Anglorum Catholicorum multitudo, quos ille fovebat, conſolabatur, protegebat, quo-

onibus in Scotiam.

In Anglíam.

Apparatus.

Diſſolutis cum gradatione.

rum omnium arx, portus, præsidium, perfugium erat: à quibus non tantum mala multa imminentia depulit, sed effecit etiam, ut multa damna, quæ eis data erant, restituerentur. Ob quæ merita, ubi primùm ex Anglia revertit, in sanctius atque interiùs Regis consilium adlectus est. Secuta legatio Venetа: in qua non tantum Regi cumulatissimè satisfecit, sed etiam illis sapientissimis Patribus, universæque Venetæ civitati jucundissimam virtutum suarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cùm in aulam redisset, inter togatos Regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus semper è principibus fuit: cùm & doctrinâ & usu rerum, & prudentia excelleret: neque sibi quidquam, præter sincerum Dei cultum, dignitatem & utilitatem regiam, allevationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda sententia propositum haberet. † Inde sub finem anni M. D. LXXIII. legatus de rebus gravissimis & ad summum Pontificem, & ad plerosque Italiæ Principes, quæ sibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate transegit. Intereà, cùm Gallici tumultus utcunque compositi viderentur, missus est à Rege ad Henricum Regem † Navarræ, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate ac præsentia sua in officio contineret. Quanquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno post novæ turbæ concitarentur, † tantum tamen PAULI FOXII. virtute perfectum est, ut cùm quibuscunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, divini cultus ne vestigia quidem relinquerentur, everterentur templa, sacerdotes crudelissimè contrucidarentur: Agini, quæ urbs, secundum Burdegalam, Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis liberè opera daretur, sta-

Ad Venetianos.

In Italiam.

Ad Navarræum.

Areligionis zelo.

rent,

rent sarta tecta templa, sacerdotes ab omni contumelia & injuria tuti forent: sacræ ac Catholicæ conciones numquam intermitterentur; cùm & publicè & privatim FOXIUS Catholicis animos faceret, eósque ad benè sperandum excitaret: ita ut eorum protector, conservator, parens, uno omnium consensu haberetur. Scripsit ea de re Clerus Aginensis ad virum summa dignitate præditum CAROLUM RAMBOLIETUM Cardinalem, petens ab eo, ut hæc omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eíque omni assevératione confirmaret, quidquid templorum, quidquid sacerdotum cæterorúmque divino cultui mancipatorum hominum in ea provincia maneret, id omne secundum Deum, unius PAULI FOXII virtuti auctoritatíque deberi. Sæpè igitur in magnum vitæ discrimen adductus est, cùm iniquo animo ferrent milites à templis depræ dandis cupiditatem, à sacerdotibus mactandis crudelitatem suam unius hominis auctoritate prohiberi. † Multa prætereo memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quàm vestra satietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio ad summum Pontificem: ita tamen, ut priusquam in eam proficisceretur, unà cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam, Narbonensem Provinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis consistere, ac conventus agere, résque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optimè ac commodissimè componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quam salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, restituta. Bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas Ecclesiæ ministris reddita; multorum animi, qui mutabant, con-

Prætereo.

firmati, multa munita loca in Regis potestatem redacta, auditæ populi querimoniæ, adhibita remedia multis malis, quæ superiorum temporum calamitate erant importata. Quarum omnium rerum laus Deo primum, deinde PAULI FOXII prudentiæ magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum usque deducta Romam iter cœpit: ubi ita se morésque suos, totámque anteactam vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis ante annis miro bonorum studio efflagitabatur. Neque dici potest in obeundi Legati munere quantoperè & Pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptúsque fuerit, integritate vitæ, summa vultus ac sermonis comitate, promptissimo ad opem ferendam animo, sive quis auxilio, sive consilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibúsque rebus vacaverat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, si quando in Galliam redire, & Ecclesiam sibi creditam præsens gubernare potuisset. Imbiberat enim penitus in mandata sibi provincia ad Tridentini consilii præscriptum omnia revocare & exigere, omnem munerum Ecclesiasticorum nundinationem, fœdásque illas, sed nimis usitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, dissolutos ac diffluentes Ecclesiasticorum mores severis legibus coërcere ac constringere, clericorum seminaria instituere, templa eversa erigere, ruinosa fulcire, redditus Ecclesiasticos injustis possessoribus eripere, Xenodochiorum ac Collegiorum præcipuam curam suscipere, & perficere, ut eorum, qui illa fundassent atque instituissent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè observaretur, omnia denique summo studio facere,

Laudatur ab iis, quæ præstare decreverat ni morte præventus fuisset.

ere, quæ ad boni & inculpati præſulis officium pertinerent. † Sed ô ſpes hominum fragiles, ô fallacia conſilia. Hæc eum tùm maximè meditantem, & ea una in cogitatione noctes diésque defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impreſſionem expertus eſt adſtans ad aram, cùm ſolenni die, quamquam principium quoddam leviter commotæ valetudinis ſentiens, abſtinere tamen à re divina facienda noluiſſet. Quem cùm & medicorum cura, & ſingulari victus temperantia depuliſſe jam videretur, haud ita multò poſt, cùm ad hominis Galli de magna re ſua periclitantis cauſam adjuvandam, ut erat in omnes officioſiſſimus, iniquo & alieno tempore accurriſſet, domum ut rediit laſſus, denuò decubuit: nec alius ei poſteà morbi, quàm vitæ finis fuit. † Quo autem ille animo morbum ſævientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantásque moribundus animi verè Chriſtiani ſignificationes dedit? Qua ſubmiſſione animi peccata ſua confeſſus, eorum ſibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiit? Qua veneratione ſacroſanctùm Chriſti corpus excepit? Quàm placidè ac patienter ſacro oleo perunctus ac deliburus eſt? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cùm toto morbi tempore, non tantùm quamdiu ſui compos erat, ſed etiam cùm propter vim morbi in capite graſſantem aliquo mentis errore afficeretur, ſic quoque tamen nihil aliud quàm Chriſtum, Chriſtum Deum ſuum, in ore perpetuò habuiſſet, ad eum, quem ſperabat unum, quo fidebat uno, ut quidem ſperamus ac cupimus evolavit. Hem PAULE FOXI, quantam quámque juſtam multis mœrendi occaſionem morte tua obtuliſti: etſi tua quidem cauſa, nihil eſt quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ curſum confeciſti.

Exclamatio.

A patientia & devotione.

cisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te semper homines majoribus dignum judicarent. Tu ausam lacessere te invidiam virtute constantiáque superasti. Tu quod ii, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptus, impendentia deterioris ætatis incommoda morte vitâsti. Is cujus tu judicium maximi faciebas GREGORIUS PONT MAX. & vitam tuam summè probavit, & mortem non modò honorificentissimis verbis, sed etiam lacrymis prosecutus est. Omnium erga te ordinum caritatem satis hæc ipsa principum virorum, quæ ad cohonestandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Tolosæ dolendum, quæ similem tui pastorem nunquam fortassis habitura, prius te spoliata est, quàm vigilantiæ tuæ fructum ullum percipere posset. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Consiliarium amiserit. Dolendum Ecclesiæ, quæ labantibus in Gallia rebus suis magnam auxilii spem in auctoritate tua collocârat : Sed omnibus in rebus divinæ voluntati acquiescendum est. Nos, quod unum tibi præstare possumus, & colemus memoriam tui, & te sutis ex animo precibus adjuvare conabimur, sperantes fore, ut ipsi vicissim tuis precibus adjuvemur.

D I X I.

F I N I S.

MARCI ANTONII

MURETI

PRESBYTERI,

J. C.

ET CIVIS ROMANI,

ORATIONUM VOLUMEN SECUNDUM.

ORATIO I.

HABITA IN SACELLO PONTIFICIO,
KAL. JAN.
CIↃ. IↃ. LXXXIV.

QUOD felix faustúmque sit tibi, Beatissime Pater, vobis Patres Amplissimi, nobísque omnibus, & universæ Reip. Christianæ, exorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Quo die optare ac precari mutuò solebant veteres, ut sibi annare perennare feliciter liceret; sedulòque operam dabant, ut dira, & tristia, & feralia ne nominarent quidem: sed bona tantùm verba dicerent, jurgiis utique omnibus abstinerent: læta inter se omnia & amica loquerentur.

Exordium sumit ab anni exordio.

consuetudine in anni exordio.

Quo

Quo nos æquius est, conjunctis & vocibus & animis tibi, Beatissime Pater, cujus vita tanto opere bonis omnibus optabilis est, cujus salute, magna ex parte, tranquillitas orbis terrarum continetur, cujus ex hilaritate publica hilaritas pendet, non hunc modò, sed secuturos etiam annos faustos ac felices precari, & omni ope conari, ut ea tantum loquamur, quibus Christianas mentes hilarari par est: dira autem & tristia, id est, ea quæ DEO displicere novimus. neque loquamur, neque cogitemus. † Ac mihi quidem hujus anni principio, plura etiam solito concurrere videntur, propter quæ nobis hic dies augustior, & religionis ac sanctimoniæ plenior esse debeat. Idem primus anni dies est, & dies Dominicus id est, primus omnium dierum: † Natalis cœli, terræ, angelorum: natalis ipsius temporis: † quo die populus Israëliticus maris rubri transitu à Pharaonis servitute liberatus, nostræ à servitute peccati per Baptismum liberationis typus fuit: quo die primùm manna è cœlo defluxit: quo die verum manna natus est Christus: quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit: quo Spiritus sanctus cœlo demissus beatissimum illum cœtum divina luce † collustravit, inflammavit, corroboravit. † Agedum igitur precati prius eundem Spiritum, ut & mihi dicenti, & vobis audientibus adesse dignetur, de mysterio circumcisionis Dominicæ, quæ nobis ex Evangelio paulò antè recitata est, † pauca quidem, sed Deo dante animis profutura meditemur. † Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primùm enim dicam de institutione circumcisionis. Secundò cur Christus voluerit circumcidi. Postremò quid nobis attulerit circumcisio Christi: & quem ex ea fructum capere debeamus. † Omnes spiritus ex-

Excursus in laudes ejus diei.

Assyndeton.

Anaph.

Gradat.

Propositio.

Attentio à brevitate & utilitate.

Partitio.

Pars prima.

cerni quos populo Hebræo, quem præ cæteris diligebat, obſervandos Deus ipſe præſcripſerat, eorum quæ adveniente Chriſto expleta ſunt, figuram quandam ac præſignificationem continebant. Quoniam enim populus ille duræ ac rigidæ cervicis erat: neque facilè capiebat, niſi ea, quæ corporeis oculis videret, quæque contrectaret, idcircò ei Deus proponebat craſſa quædam & corporalia, ut eum facilius ad ſpiritualia intelligenda quaſi manu duceret. † Hujus generis fuit & circumciſio, quam Abrahamo fœdus cum eo ſtatuens, & in ipſius ſemine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperavit Deus, ut illi jam tunc eminùs oſtenderet futuram, cùm ille deſideratus gentibus adveniſſet, perfectam animorum ac mentium circumciſionem. † Cujus perfectionem ut ſymbolicè exprimeret octavum illi diem præſtituit: quo numero in ſcripturis divinis abſolutio ac perfectio ſignificari ſolet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit, ut oſtenderet, perfectam circumciſionem fore in lapide, in illo, inquam, lapide angulari, qui ſummisima connectit, qui facit utraque unum: in illa petra, ad quam beati ſunt qui allidunt parvulos ſuos: ex qua fluit mel, quo ſaturatur populus Dei: ex qua perpetuò erumpunt aquæ ſalientes in vitam æternam. Carnis igitur circumciſio, ut præclarè ſcribit Ambroſius, myſticum quoddam præceptum fuit caſtimoniæ, & coërcendarum ac refrænandarum cupiditatum. Ideoque in ea corporis parte iuſſa eſt fieri, in qua præcipuè libidinis impuritas efferueſcere videtur. Sed non eſt inuſitatum, ex parte totum intelligi: ut cùm caput pro homine dicimus: ut cùm ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi volumus. Sic

Quando inſtituta circumciſio.

Cerimoniæ circumciſionis quid denotent.

igitur

igitur & Deus unam modò corporis partem circumcidi jussit: cùm tamen vellet, inania omnia & supervacanea & immoderata resecari. Et hoc est, quod Abrahamo imperavit, ut circumcideret non se modò & filium, sed & vernas, & eos, quos pretio comparasset. Vernæ sunt sensus nostri: Vernæ sunt facultates animi: Vernæ sunt affectiones quædam omnibus nobis ingenitæ, domi enim nasci videntur. † Hæc omnia circumcidenda sunt. Circumcidit oculos suos, qui avertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os suum, qui diligenter cavet, ne in eo inveniatur dolus. Circumcidit aures suas, qui sepit eas spinis, ne voces improborum audiat. Circumcidit ingenium suum, qui sapit ad sobrietatem, refugitque ita scrutari majestatem, ut opprimatur à gloria. Circumcidit memoriam suam, qui bona fide obliviscitur injuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos caritatem, cùm filium sibi carissimum immolare mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitæ, qui odit animam suam in hoc mundo, ut eam in futuro lucretur. † Sed & pretio empta, id est, labore & studio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis ac doctrinæ copiam, talia omnia, qui non circumciderit, ejus anima morietur. † Dixi breviter de Institutione circumcisionis. Sequitur, ut dicam, cur Christus circumcidi voluerit: quem constat & supra legem fuisse, & circumcisione nihil eguisse. † Aperi nobis Christe causas eorum, quæ causa nostra pertulisti. Venerat Christus, non ut everteret legem, sed ut impleret, factus erat sub lege, ut eos, qui sub lege erant, liberaret. Sua igitur voluntate subditus legi, ea quæ legis erant, implere omnia voluit. † Voluit etiam, ut qui omnia provideret ac prospiceret, jam tunc con-

Quomodo sensus circumcidendi.

Quomodo opes, honores.

Transitio ad 2. orationis partem.

Apostrophe.

Conduplicatio.

confutare errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipsius verè corpus fuisse. Certè enim circumcidi & sanguinem fundere, nisi verum corpus non poterat. Cupidus igitur salutis nostræ purissimi illius sanguinis, quem pro nobis in cruce fusurus venerat, jam tunc tener puerulus guttas aliquot sparsit. Sic cùm è mortuis surrexisset, palpandum se ac contrectandum Thomæ dedit: ne cui unquam locum ullum relinqueret de corporis sui veritate dubitandi. † Sed & nos exemplo suo obedientiam & submissionem animi docere voluit: ut cùm eum, qui legibus omnibus superior erat, legi tamen paruisse videremus: tanto promptius ac libentius colla suavissimo ipsius jugo submitteremus. Sic ab Johanne citra ullam necessitatem in aqua baptizari voluit; ut nos in aqua & Spiritu sancto baptizaremur. Sic beatissimam Virginem matrem suam purificari, qua tamen nihil unquam purius fuit. Sic agno paschali & azymis cum Apostolicis vesci, ut nos ipso, qui verus agnus, verus panis azymus est, vesceremur. Explevit denique legitima omnia, ut nos explendorum illorum necessitate soluti ac liberati, quæ vetustis patribus in figura obtigerant, eorum veritate frueremur. † Quamvis igitur Petrus, quo faciliùs Judæos ad Christi fidem alliceret, circumcisionem toleravit ad tempus: quamvis Paulus, qui omnia factus est omnibus, ut omnes Christo lucri faceret, eadem de causa Timotheum circumcidisse legitur, quòd lacte ali oportebat eos, qui solidi cibi nondum capaces erant: † nos tamen hodiè veritate patefacta ac definita, carnis quidem circumcisionem non tantum ut mortuam omittamus, sed ut mortiferam refugiamus: ne impletam à Christo legem negare, & alibi quàm in ipso spem salutis collocare videamur: sed pro illa vetere figu-

Quid nos docueris Christus per suam circumcisionem.

Occurrit objectioni.

Nunc circumcisio ut mortifera fugienda.

figura veram mentium & animorum circumcisionem amplectamur : † omnem inanitatem, omnem fastum, omnem libidinem, omnia denique vitia à nobis circumcidamus, resecemus, amputemus. † Verè de carnis circumcisione ab Apostolo dictum est : si circumcidamini, Christus vobis non prodest quidquam. Verè hoc quoque de circumcisione cordis dici potest : nisi circumcidamur, Christum nobis nihil profuturum. † Christe Jesu, qui hodierno die causa nostra circumcisus es, fac ut nos quoque tua causa circumcidamur : † Evelle ex cordibus nostris omnes radices vitiorum : elide fibras omnes cupiditatum : extingue omnia nequitiæ semina : præseca gladio verbi tui quidquid in nobis redundat : ure igne Spiritus Sancti spinas illas, quæ in nobis perpetuò succrescentes tui seminis profectum impediunt : ut expediti pondere inutilium sarcinarum, tua vestigia facilius & alacrius persequamur. † Tu verò, Beatissime Pater, quem meritò Abraham vocare possumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, quos tam multos te Pontifice Christo renascentes videmus, pater Græcorum, qui rejectis erroribus gentis suæ in spem reliquorum convertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Brittannorum, quibus miseris, pro fide Christi vexatis, patria pro carcere ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio est, pater pupillorum, † pater viduarum, pater omnium Christo hærere cupientium, qui nuper in ista viridi ac vegeta senectute, tot repentè fusis purpureis floribus, ver media hyeme renovasti & ad coronam, qua sacrosanctum caput tuum cingitur, tot longè latèque lucentes gemmas addidisti : ingredere, ut facis, bonæ spei plenus feliciter in hunc annum : multiplicentur dies tui : reflorescat caro tua :

Exegesis eorum Assyndeta.

Probat antistasin.

Apostrophe cum deprecatione.

Mesaph.

Peroratio per apostrophen ad Pontificem.

Repetit.

tua : renovetur, ut aquilæ, juventus tua; ut cùm unà nobiscum tu novus Abraham, tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo qui hodiè circumcisus est Abraham secundum carnem filio, in regnum promissionis, filiis ab æterno præparatum eveharis, Amen, Amen, Domine Jesu, qui cum patre & Spiritu sancto unus Deus vivis & regnas per innumerabiles myriades sæculorum.

DE S. JOHANNE EVANGELISTA.

ORATIO II.

Habita Romæ, in Sacello Pontificio, VI. Kalend. Ianuar. Anno clɔ. Iɔ. lxxxii.

Exordiur à causis, ob quas de sanctorum laudibus differitur in eorum festivitatibus.

TRIBUS de causis ab Ecclesia divinitùs institutum arbitror, Beatissime Pater, vósque Patres amplissimi, ut quo die cujusque Sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita ac laudibus ipsius aliquid publicè disseratur. † Primùm, ut eis honos debitus non pro ipsorum dignitate, sed pro virium nostrarum tenuitate, tribuatur : deinde ut omnes nos ad persequenda, pro suo quisque modulo, eorum vestigia inciremur : postremò, ut, cùm eos & generis nostri amantissimos, & apud Deum, cum quo regnant, gratiosissimos esse intelligamus, opem ipsorum ad conciliandam nobis Dei gratiam postulemus. † Hodiè igitur, cùm mihi, licèt immerenti, minimèque ad tantum munus sustinendum idoneo, mandatum sit, ut in hoc majestatis & venerationis plenissimo loco, de illius

1. Causa.

2.

3.

Benevolentiam capeat à persona sua.

quem Christus eximiè præter cæteros amavit; S. Johannis Apostoli & Evangelistæ laudibus breviter dissertam: † Tria illa, quæ dixi, quantum in me erit, præstare conabor, sperans fore, ut, non propter me: † neque enim dignus sum, qui hîc audiar: Sed propter eum, de quo dicturus sum, mea benignè ac placidè excipiatur oratio. † Quid igitur primùm in hoc sanctissimo planéque divino viro laudabimus? Quid primùm proponemus, quod imitemur? † Quid prius, quàm, quòd Christo se vocanti ne tantulum quidem reluctatus, facilem se illi statim ac morigerum præbuit? Nulla die adhuc eum admirabilia opera ederem viderat: non regio cultu atque apparatu nitentem, non ingenti satellitum turba stipatum videbat: neque tamen ita respondit: † Quis tu es, qui tam pro imperio, ut te relictis omnibus sequar, jubes? Quam mihi spem, si id fecero, vitæ melioris ac nitidioris ostentas? Nihil tale, sed illo divinæ vocis oraculo, tamquàm penetrabili quodam jaculo: usque ad ipsam animæ medullam transfixus ac transverberatus, desertis parentibus, abjecto omni instrumento artis, qua usque ad eum diem victitarat, nulla interposita mora, totus ad Christum & corpore & animo transiit. † Nimirum ut exsiccata materia ignem facilè comprehendit: sic animus ille ab omni improba cupidate purus ac siccus ad conjectam unicam ignis divini scintillam totus exarsit. † Felix piscatura, felix jactus: felicia retia: quibus piscator ipsemet captus, eum vicissim à quo captus est cœpit. At nos miseri, in medio Ecclesiæ gremio nati atque educati, tot testimoniis, tot miraculis, tot sacramentis confirmati, quàm sæpè vocanti nos Christo resistimus? quàm sæpè pulsanti cordis nostri fores aperire nolumus? quàm sæpè nos sub alas

Propositio cum partitione.
Assentiuncem parat.
Per dubitationem inchoat laudes D. Ioannis.
Laudatur à prompta voluntate.
Prosopopœia.
Simile.
Epiphonema cum Anaphora & traductione.

suas

suas congregare cupientem refugimus? † Jam verò cùm se ad optimum magistrum optimus discipulus contulisset, ita se ad illius voluntatem conformare, ita sermones illius avidè haurire, ita ex nutu illius pendere cœpit, ut nunquam ab ejus latere discederet, nihil sibi præter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum duceret: omnem spem, omnem suavitatem, vitam denique ipsam in eo videndo atque audiendo positam crederet. Itaque tanta sibi eum caritate devinxit, ut ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipse tamen eximiè ac singulariter præ cæteris omnibus sectatoribus ac discipulis amaretur. Cujus præcipui amoris causam, quamvis magni ac probati scriptores ad perpetuam & animi & corporis castimoniam referunt; ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuisse, quæ tantam illi apud Christum gratiam conciliaverint. Omni ex parte amore dignissimus fuerit oportet, quem optimus Judex amore dignissimum judicavit. † Et quando in divinis litteris ne propria quidem plerumque singulorum nomina mysterio carent: verè hic ac meritò Joannes vocatus est: quo in nomine Hebraicæ linguæ periti divinæ gratiæ significationem inesse ajunt. Neque verò facilè dixerim, utrum majus ac præstabilius sit, plus cæteris amare Christum, an plus cæteris à Christo amari: quorum illud Petro, hoc Johanni sacrarum litterarum auctoritate tribuitur. Novit hoc, qui novit omnia. † Nobis certum exploratúmque sit, & summè amari, qui summè amet: & summè amare, qui summè ametur. † Et tamen Coryphæus Apostolorum & à Domino aliquoties acriter & severè objurgatus legitur, & illum durissima illa ac pavoris plenissima nocte ter abnegavit: hic purissimus Domini amor neque unquam

Ab amore quo in Christum ferebatur.

Anomia ne.

Traditio.

Confertur cum Apostolorum principe.

ab eo confitendo deterritus est, & eum usque ad ipsam crucem secutus esse perhibetur. † Ter & amplius beata copula, quæ Deum & hominem cum homine Dei simillimo, indissolubili amoris nodo colligavit. † Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem caritatem, testis perpetuus adhibitus est à Domino illis omnibus operibus, quibus ipse divinitatem suam quàm maximè patefacere quasique contestari volebat. † Vidit eum non modò morbos fugantem, immundos spiritus ejicientem, cæcos videre, surdos audire, mutos loqui jubentem, mortuos excitantem, ventis & fluctibus imperantem: quod alii quoque viderunt: sed cùm Dominus admirabilem illam divinitatis suæ gloriam quibusdam ex Apostolorum numero, mortali adhuc corpore conclusis, aliqua ex parte spectandam exhibere statuisset, ejusque rei causa in montem Thabor conscendisset: ad hoc glorioliss-imum spectaculum Johannem cum aliis duobus adsumpsit. Ea quoque nocte, qua futurum erat, ut in manus inimicorum traderetur: cùm, ut qui verus homo esset, cogitatione imminentium contumeliarum & appropinquantis sævissimæ mortis angeretur; ob idque Patrem oraturus, à multitudine secederet, eosdem sibi tres illos comites, quibuscum animi sui mœrorem familiariùs communicaret, abduxit. † At hæc, quamquam magna sunt: ei tamen cum aliis communia sunt: quæ subjungam, hujus propria ac peculiaria. Cujus enim amoris videtur, quod in illa mysteriorum plenissima cœna, quam Dominus cum suis, antequam morte sua mortem nostram deleret, exegit, qui in illo sacrosancto sinu recumberet, hic potissimùm electus est? Tunc videlicet, illius beatissimi pectoris pressu, in quo pater omnes scientiæ ac sapientiæ thesau-

Exclamatio.

A familiaritate cum Christo.

Adjunctio cum similiter desinente.

Exaggeratio.

ros

ros condiderat, in morem ejus aquilæ, sub cujus figura cum tanto antè Ezechiel viderat, non usque ad tertium modò cœlum, ut Paulus, † Sed longè supra omnes cœlestes orbes evectus, & ipse cœlum quodammodò effectus, ea non tantùm didicit, sed vidit ac spectavit, quæ cum postea exponeret. Theologi nomen propriè effecit suum. Inde illa fluxerunt, quæ cùm immortali voce intonaret, cur à Domino tonitrui filius vocatus esset, ostendit. † Vidimus, vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre. Et rursus; Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ, testamur & annuntiamus vobis. Neque non illud singulare, quod Dominus in cruce jam pendens, id quod carissimum habebat in terris, nitidissimum illud domicilium Spiritus Sancti, illam omnis maculæ inexpertem matrem suam Johanni commendavit, eúmque illi filium esse jussit. † Beatissima virgo, quid tibi tunc animi fuit, cùm alterum tibi enatum filium audires: Certè unum pepereras, unigenam ut Dei, sic tuum. Sed veri amoris ea vis est, ut ex pluribus unum efficiat. Ita verè dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium esse. † Tu verò, beatissime Apostole, quantam tunc amoris prærogativam consecutus es? quantum tibi à Domino supra cæteros cohæredes prælegatum est? Quantam consolationem sensisti acerbissimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cùm talem thesaurum apud te ab eo deponi, cùm te ipsius voce in suum locum substitui videres? † Jam minus miror, quòd subvectus amoris alis ad sepulchrum ipsius ea celeritate properâsti, ut etiam Petro præcurreris: quòd cùm in vitam, superata morte rediisset, stantem in littore

Cur Theologus appellatus.

Condiscipulis.

Apostrophe ad virginem Mariam.

Ad B. Iohannem.

Ab effectu amoris.

primus agnoveris. Observabatur ille tibi perpetuò ante oculos: neque poterat ulla res intervenire tanta, quæ memoriam ipsius ex animo tuo obliteraret. † Longus sim, cætera sigillatim persequi velim: ut facta illa & opima Asiæ arua divini verbi semine obseverit: ut mortiferum poculum innocuus eduxerit: ut in ferventis olei dolium injectus, illæso corpore exierit: tanquam nefas ducente flamma eos artus violare, quos nulla unquam libidinis flamma violasset: ut relegatus in Pathmon, divinum illum libellum Apocalypseos conscripserit, quo, quæ posteà contigerunt, ita complexus est, ut non ea eventura vidisse, sed eorum, cùm jam evenissent, historiam contexuisse videatur: † ut rogatu fratrum, ad retundendam Cerinthi, Ebionis, Marcionis rabiem, Evangelium, jam centum, ut S. Chrysostomus auctor est, natus annos litteris consignaverit: † ut cùm præ senectute ad plura verba non sufficeret, cygneam illam cantionem, FILIOLI DILIGITE INTER VOS, sæpè in Ecclesia iteraverit; cum hoc præcepto omnia diceret contineri: ut denique cùm Ephesi, in summa tranquillitate usque ad centesimum & vicesimum ætatis annum adventum Domini exspectasset, ita ut Dominus fore prædixerat, excessu placidi soporis simillimo ad eum evolarit. † O te sanctissime Johannes, supra quàm à nobis aut dici, aut cogitari potest, beatum: † qui virgineo nitore, Apostolica dignitate, Evangelistæ gloria, Martyrii, citra violentam mortem, laurea, prophetico spiritu, unus ex omni cælicolarum numero insignis, quæ singula cæteros ornant, consecutus es universa. † Tu; tu igitur beatissime suscipe causam nostram: pone nos apud eum in gratia, apud quem tu semper in maxima gratia fuisti: commenda nos ei, quæ tibi com-

Præteritio.

Miraculis, quæ circa ipsum evenerunt.

Quando & cur Evangelium scripserit.

Aspræclarè dictis.

Peroratio per apostrophen.

Dialysin.

cum adjunctione.

Deprecatio.

Traductio.

commendataeſt : ut ei, qui tibi illam commendavit, utriuſque precibus commendemur: † tu, cui venenum nocere non potuit, efficе ne cuiquam noſtrûm hæreticorum venena noceant : tu, quem oleum feruens non læſit, impetra nobis, ne unquam pravarum cupiditatum fervore lædamur : procurato Chriſtianis principibus illam, quàm tu tantoperè commendabas pacem & animorum conjunctionem? imprimis autem Gregorio XIII. clementiſſimo Patri ac Domino noſtro, obtine à Chriſto placidiſſimam & tuæ ſimillimam ſenectutem : † ut, cùm Eccleſiæ pacem fundaverit : cum oves, quæ aberrarunt, in Chriſti ovile reduxerit, cùm quod facere tàm feliciter exorſus eſt, ut nomen Jeſu omnium gentium linguis celebretur, effecerit : † vigil, prudens, fidelis, diſpenſator inventus, ſuper omnia bona conſtituatur, illius, qui cum Patre & Spiritu Sancto unus DEUS vivit & regnat ultra omnem æternitatem, Amen.

Enumeratio Horum.

Homioteleuton.

Diſſolutio.

CUM SENECÆ LIBRUM DE PROVIDENTIA INTERPRETATURUS eſſet.

ORATIO III.

Habita Romæ, III. Non. Iun. Anno ↄlↄ. Iↄ. ıxxv.

Exordium à libri compendio.

DE Seneca nihil hoc loco conſtitui dicere : nam ſi vituperatores illius confutare vellem, neceſſariò mihi ducenda eſſent præcipua argumenta è ſcriptis ipſius, ut oſtendem eum & doctrinæ copia, & ſcribendi elegan-

gantia longè multúmque omnibus obtrectatoribus ſuis præſtitiſſe. Nunc cùm apud eos diſſeram, quibus Senecæ ſcripta nota non ſunt : (quotus enim quiſque veſtrûm ante hunc diem ea, non dicam, evoluit, aut legit, ſed inſpexit aut attigit?) puto me cómmodiùs eſſe facturum, ſi prius hunc libellum mole quidem, ut videtis, exiguum, ſed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut ſentietis, eximium vobis propoſuero, ac deinde permiſero, ut ex eo Senecam, tamquam ex ungue, ut dicitur, leonem æſtimantes, de ipſius ſapientia & eloquentia arbitratu veſtro judicetis. † Urbanè Ulixes apud Euripidem in Cyclope, cùm Sileno vinum venditurus eſſet, ita eum alloquitur:

Facetè ſtum.

Vin' tu prius guſtare, quid vini feram?
Cui Silenus :
Ita convenit, nam guſtus emptorem vocat.

Ego quoque cùm vobis hunc ſcriptorem non quidem vendere, ſed certè commendare, atque ut apud vos in pretio ſit efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quaſi guſtandum dare. Hoc tantùm à vobis peto, ne quid huc præjudicatæ opinionis adferatis, néve permoveamini ſtultis ac temerè jactis vocibus quorundam, qui quæ non intelligunt vituperant. † Tribuite hoc mihi, ut me non quidem valde intelligentem & idoneum, ſed tamen non multo deteriorem, quàm iſti ſunt, harum rerum judicem exiſtimetis. Qui cùm & ex quo huic muneri præpoſitus ſum, nihil antiquius habuerim, quàm ut vos, quantum in me eſt, omni liberali doctrina excolam atque augeam : & multorum annorum laboribus ac vigiliis hoc conſecutus ſim, ut non in vulgus modò, ſed apud ipſos principes civitatis non omninò malus eloquen-

Benevolentiam captat à perſona ſua.

quentiæ existimator habear : non debeo videri aut tam iniquus, ut obstare præfectui vestro, aut tam stultus ut existimationi meæ nocere de industria velim, sed hæc quidem hactenus. Jam enim quod hujus libri argumentum sit explicare decrevi. † Vos, quæso, excitate atq; expergefacite animos vestros, quæque de rebus omnium maximis ac gravissimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiatis, operam date.

Assensionem parat à gravitate materiæ.

Veteres illi quorum animi densissimis errorum tenebris involuti, ea quæ nobis divinitùs affulsit æternæ veritatis luce caruerunt, cùm verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, &, ut nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc, illuc, tamquam incertis acti tempestatibus, fluctuabant. Interdum itaque cùm in cœlum oculos sustulerant, & illam admirabilem innumerabilium stellarum sine ulla erratione decurrentium varietatem notaverant, facilè intelligebant præpotens aliquod numen esse oportere, immensum, infinitum, æternum, quod illi tantæ moli præsideret, à quo hæc rerum universitas & à principio constituta esset, & ejus consilio ac voluntate regeretur. Rursus autem cùm eorum, quæ infra lunæ orbem sunt, constantiam ac mutabilitatem viderent; nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans : eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus divinam providentiam tollerent, partim supera quidem ac cœlestia mente ac consilio regi, hæc autem inferiora sine ullo rectore incertis fortunæ casibus agitari existimarent. Sed cùm & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadripartitam anni temporum varietatem † & certa tum dierum tum noctium & incrementa & discessiones, omnia humanis usibus servien-

Unde tam varia veterum de Deo aliisque opinones.

Dialyton.

Repetit.

Polyssyndeton.

tia

tia viderent, hærebant attoniti, ut qui perspicerent tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi à Deo esse non posse. † Conturbabantur tamen cùm aliis argumentis, tum hoc præcipuè, quòd in rebus humanis, multa viderent secus evenire, quàm ipsi divinæ sapientiæ ac bonitati convenire existimarent. Etenim ita statuebant: Si humanarum rerum procurationem haberet Deus, fore ut bonis ac piis, & justitiæ cultoribus benè esset, malis, impiis & injustis malè. Nunc autem contrà videbant, optimos quosque plerumque premi paupertate, cùm multi improbi divitiis abundarent: † ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodò bonorum virorum patrimonium esse: cùm intercà multi omnibus flagitiis coopeti in summis delitiis viverent, & in omnibus negotiis suis secundissima fortuna uterentur. Ergò alii fortunam accusabant ut iniquam & injustam, quæ quasi dedita opera improbis mater, bonis noverca esset: alii ut cæcam & temerariam, quæ nunc bonos nunc malos nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemque dicebant de Pluto, quem divitiarum Deum esse fingebant: &, ut fit in erroribus, desultoria quadam levitate in contrarias sententias ferebantur. Nam ubi quid bonis bene evenerat, aut ubi improbus aliquis & diu divina patientia abusus pœnas dederat, tum Deum & esse & humana curare clamabant. † Estis io superi, ait Statius, cùm convaluisset à periculoso morbo vir eximiæ probitatis Rutilius Gallicus: At contrà ubi quid contigerat, contrà quàm æquum esse censerent, Deos aut nullos esse, aut crudeles & injustos esse dicebant:

Argumentum veterum quo probant Deum non habere procurationem rerum humanarum.

Asyndeton cum zeugma.

Declarat exemplis.

Mar-

Marmoreo Licinus tumulo jacet : at Cato parvo :
Pompejus nullo : credimus esse Deos?

Mortuus erat alicujus amicus, quem ipse diutius vivere cupiisset : negabat Deos esse : id enim ab eorum justitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ovidius :

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare Deos.

Apud Senecam Jason, cùm Medeam occisis filiis evolantem videret :

Testare, inquit, *nullos esse quos veheris Deos.*

Neque ulla tam levis aut ridicula causa erat, quæ non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur.

Reliquerat amicum amator : Nulli Dii erant; Propertius :

Et queritur nullos esse relicta Deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellèrat. Nutabat malè de Diis fundata opinio, Ovidius :

Esse Deos credamne? fidem jurata fefellit :
Et manet insolito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio,

Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter : quia serpentes unà cum pelle senium exuere dicuntur, Deos crudeles vocat, quòd non idem beneficium formosis tribuerint :

Crudeles divi! serpens novus exuit annos,
Formæ non ullam fata dedêre moram.

At illa quidem levia, & à Poëtis fortassè per jocum dicta, etsi tales joci nullo modo ferendi videntur. Seriò quidem loqui videtur apud Aristophantem Chremylus, qui se cùm pius

ac justus esset, & malè tamen rem gereret, gravique paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos divitiis abundare, profectum esse dicit ad Apollinem, ut ex eo suscitaretur : quæ ejus rei causa esset, multoque magis ille in vetere tragœdia : Τολμῶ κατηπειῦν μή ποπ' ὤ'κ εἰσὶ θεοὶ κακοὶ γὰρ εὐτυχοῦντες ἐκπλήττουσί με, & eodem argumento delusit, ut ait Juvenalis :

Sunt qui in fortunæ iam casibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moveri,
Natura volvente vices & lucis & anni.

Gravissimè autem dubitationem ea de re suam expressit optimus ævi sui Poëta Claudianus :

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras . an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
Namcùm dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque maris fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices, tunc omnia rebar,
Consilio firmata Dei, qui lege moveret
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Quis variam Phœben alieno jusserit igne
Compleri, solemque suo : porrexerit undis
Littora, tellurem medio libraverit axe.
Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aspicerem, lætosque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rursus labefacta cadebat
Religio : causæque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quæ currere semina motu
Affirmat : magnumque novas per inane figuras
Fortuna non arte regi : quæ numina sensu
Ambiguo vel nulli putat, vel nescia veri,
Absolvisque hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvisque Deos.

Multò autem nervosius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura Deorum. Telamon, inquit, uno versu totum locum confi-

conficit, utrum Dii homines negligant. *Nam si curent, benè bonis sit, malè malis: quod nunc abest.*

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, siquidem hominum generi consulebant. Sin id minus, bonis certé consulere debebant. † Cur igitur duos Scipiones fortissimos & optimos viros in Hispania Pœnus oppressit: cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? sed hæc vetera, & alia permulta propiora videamus: Cur avunculus meus, vir innocentissimus in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ prudentiæque specimen ante simulachrum Vestæ Pontifex Maximus est Q. Scævola trucidátus? Cur etiam antè tot Civitatis Principes à Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit jubere? † Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis malè evenerit: nec minus si commemorem quibus improbis optimè. Cut enim Marius tàm feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit pœnas, prohiberi melius fuit impediríque, ne tot summos interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas dare. Et paulò infrà. Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illachrymari soleo Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur,

Enumeratio bonorum quibus malè evenit.

Transitio ad enumerationem improborum, quibus benè evenit.

bebatur, contra Deos testimonium dicere ; quod in illa fortuna tam diu viveret. Piget plura recitare, est enim ipse Ciceronis liber in manibus. † Seneca igitur cùm & ab ea disciplina esset, quæ omnia maxima ac minima divino consilio gubernari statuit, & eí quem unicè diligebat, Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilii animo aliquis residebat ex eo, quòd perspicere non poterat, cur Deus optimos quosque tot acerbitatibus vexari sineret, ejus rei causas ad eum misso hoc commentariolo tractandas, explicandásque suscepit. Unde constat, veram illius inscriptionem non esse eam, quæ vulgò recepta est, quam ego tamen, ne omnia novare dicerer, retinui, DE PROVIDENTIA: sed, QUARE BONIS VIRIS MULTA MALA ACCIDANT, CUM SIT PROVIDENTIA, ut constat ex Lactantio in libro de ira DEI: cujus verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra causa ad hujus libri finem addidi, reperietis. † Quod sit hujus libri argumentum videtis, quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignum videtur, ut injuriam quodammodò vobis facturus videar, si tam malè de vobis existimem, ut vobis pluribus verbis ad ejus tractationem & cognitionem excitandos putem. Mihi credite: qui me attentè audient, perficiam cum Deo volente, ut & gravissimam ac pulcherrimam quæstionem tractatam divinitùs à Seneca, & à me ipsum Senecam non negligenter tractatum esse fateantur.

Cur Seneca hunc librum scripserit.

Benevolentia & attentio ab argumento libri.

Operæ pretium facturus videor, si antequam ad expendenda Senecæ dicta veniam exponam vobis, quid super ea ipsa quæstione, quæ hoc libello continetur, homines eruditissimi, iidémque sanctissimi senserint. Nam si ut vasa cum odorem, quò primùm imbu-

Auctorum opinionem recenset.

ta

ta sunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt; constantissimè servant: diligenter nobis videndum est, ut in gravibus & seriis rebus, statim à principio videamus, quid verissimum sit, idque animo conceptum ac comprehensum perpetuò retineamus. † Joannes igitur Chrysostomus, qui singularem vitæ sanctitatem admirabili quadam & doctrinæ abundantia, & dicendi facultate cumularat, cùm dixisset, multis absurdum quodammodò videri, quòd Deus pios viros, † quósque ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerumque tamen omni genere acerbitatum agitari vexaríque patiatur; undecim causas adfert, cur ita fieri expediat, quas singulas non modò exponere, sed etiam breviter illustrare ac confirmare decrevi. † Prima igitur est, ne qui res magnas ac præclaras gerunt, propterea inflentur ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suæ. Confirmatur hoc testimonio Davidis & Pauli, quorum ille bono sibi fuisse ait, quòd à Deo depressus castigatúsque sit, séque ex eo magis illius justitiam perspicere: hic autem cùm usque ad tertium cœlum raptus esset, eáque vidisset, quæ vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, néve insolesceret, additum sibi esse ait Angelum Satanæ, à quo quasi colaphis cæderetur. Hæc igitur prima causa est.

D. Joannis Chrysostomi.

Causæ, propter quas Deus probos affligi patitur.

1.

† Altera, ne cæteri mortales in errorem trahantur, & de præstantibus viris, non ut de hominibus, sed ut de Diis quibusdam, existiment: à cujus erroris periculo liberantur, cùm illos magnos & egregios viros multa perpeti vident; quæ illos non Deos, sed homines esse declarant. † Nam si qui multa bella gesserant, multas urbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiquitùs in deorum

2.

A minori ad majus.

rum numerum ſtulta vulgi opinione referebantur: quid putatis eventurum fuiſſe iis, † qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui umbra ſua fugabant morbos, claudis inceſſum, ſurdis auditum, cæcis uſum oculorum reſtituebant, mortuos in vitam revocabant, niſi vulgus hominum eos ipſos, per quos tam multa admirabilia opera edebantur, † Eſurire, ſitire, algere, ægrotare, cædi, mutilari, ejuſdémque generis alia innumerabilia quotidiè ſubire ac præferre vidiſſet? Sic quoque quamvis vociferarentur, nihil eorum ſua virtute fieri, CHRISTUM eſſe qui per doctrinæ ſuæ præcones, ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne ſibi divini honores haberentur. Ad Paulum quidem & ad Barnabam Lyſtrenſes aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tanquam Diis immolare cupiebant, niſi id ipſi ſumma vi prohibuiſſent. † Tertia cauſa eſt, ut poteſtas DEI tanto magis eluceſcat, qui per homines imbelles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergaſtulis clauſos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onuſtos, ea faciat, quorum magnitudinem cæteri omnes obſtupeſcant. Itaque Paulus ipſe cùm feſſus malis, quodam tempore petiiſſet à DEO, ut à ſe tantas illas & tam multas acerbitates amoveret, reſponſum hoc tulit: Satis tibi ſit, quòd mihi carus acceptúsque es. Quò enim tu infirmior es, & pluribus difficultatibus conflictaris, eò magis perſpicitur poteſtas mea. † Quarta eſt, quòd ſi bonis viris omnia proſperè ſuccederent, ſi divitiis abundarent, ſi colerentur ac ſuſpicerentur à cæteris, ſi nunquam ægrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum ſentirent, fortaſſis exiſtimaret vulgus, eos pietatem colere non ſuaptè ſponte, ſed illa quaſi mercede allectos & invitatos. † Nunc cùm eos non ege-

Repetitio eorum ſimiliter deſinentium.

Diſſolutio.

Ab exemplo.

3.

4.

Congeries.

ſtas

ſtas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum ſævitia, non mortis metus à DEI cultu, & à vera pietate poſſit abducere, manifeſtò conſtat, honeſtatem ac virtutem, & Deum inprimis ipſum, ab eis, propter ſe, non propter ullam mercedem amari. † Non gratis te colit Job, dicebat Deo perpetuus ille humani generis hoſtis. Tu enim eum cumulaſti opibus, auxiſti liberis, perpetua denique vitæ proſperitate proſecutus es. At Deus, Tu verò, inquit, domos ejus inflamma, meſſes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipſius corpus arbitratu tuo lacera ac lania: nullus reſtet novis ulceribus locus: jaceat in ſterquilinio, cui primus ſomnum capere licebat in purpura: ne ſit quidem quo ſe abſtergeat, ſed teſta manantem ex ulceribus ſaniem abradat: ut liquidò conſtet, eum mei gratuitum non mercenarium eſſe cultorem. Eadem æquitate animi homo ſanctiſſimus tulit adverſa, qua & proſpera exceperat. † Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, ſed ſupereſſe aliam vitam, in qua & præmium tribuatur juſtis, & ab improbis ac conſceleratis pœna exigatur. † Nam ſi ne homines quidem uſque eo injuſti reperiuntur, ut eos, quos cauſa ſua multa perpeſſos vident, ſine præmio abire patiantur, quanto minus id de DEO aut cogitare aut ſuſpicari poſſumus? Cùm igitur multos plerumque videamus homines optimos & innocentiſſimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita nunquam interquieſcere ac reſpirare moleſtiis, ſed perpetua quadam calamitatum ſerie uſque ad extremum ſpiritum premi, cogitemus neceſſe eſt, aut, quod natura ipſa abhorret ac refugit, Deum injuſtum eſſe, aut poſt hanc vitam ſua eſſe hominum generi præmia, pro ſuis cuique actionibus di-

Proſopopaia.

A minorè ad majus.

vinitùs constituta. Si spes nostra, ait Paulus, iisdem quibus hæc vita terminis ac finibus circumscripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. † Sexta, ut nos quoque, si quando tale aliquid nobis eveniat, patienter feramus, neq; despondeamus animum, aut statim propterèa DEO invisos esse nos arbitremur: cùm iis quoque qui Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem aut graviora contigisse videamus. † Septima, ne ullus tergiversationi locus sit, si quis nos ad illorum præstantium virorum imitationem cohortetur, quasi eos non ejusdem, cujus & nos sumus, sed divinioris cujusdam naturæ fuisse causemur. † Octava, ut sciamus, quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. † Non enim qui multa possidet, beatus est; sed multo ille beatior, qui non tantùm divitias non concupiscit, sed iis, quas hábet, ultrò se spoliat, ut copiis suis aliorum inopiam sublevet. Non qui innocens exulat, miser est: sed tanto felicior; si id æquo animo ferens, operam det, ne ab illa æterna ac cœlesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore est, felix: sed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpessu aspera eveniunt, miser: † sed is potius qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus hujus vitæ bonis atquiescit. † Nona, ut magis illustretur eorum patientia ac fortitudo, qui se à calamitatibus vinci non sinunt: neque enim à nobis cognoscerentur, nisi à DEO in hujusmodi certaminibus exercentur. † Aurum, ut dicturus est Seneca, probat ignis, miseria fortes viros. † Decima, quoniam humanæ naturæ imbecillitas ne optimos

Contraposita.

Mutuph.

Similc.

timos

timos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur : neque quisquam aut est, aut fuit praeter pauciſſimos, quibus id ſingulari DEI beneficio tributum eſt, quin aliquando offenderet ac prolaberetur : ut hîc potius quàm alibi peccata expientur, ut ſi qua macula ex illis prolapſionibus ſuſcepta eſt, temporariis illis acerbitatibus, quaſi nitro quodam aut lomento eluatur aut deleatur. Nam cùm juſtitiæ divinæ conſentaneum ſit, neminem in cœlum pervenire, qui ulla ex parte pollutus contaminatúsque ſit, expedit iis ipſis, qui Deo cari ſunt, ita in hac vita purgari, ut cùm è corporis vinculis exceſſerint, nulla alia purgatione egentes, ſine ulla mora in cœlum evolare expediti ac liberi póſſint.

† Undecima, ut quò plura acerba patiuntur, quò plures difficultates ſuperant, quò dimicant acriùs, † eò majoribus præmiis ornentur, eò plures coronas accipiant, eò majorem in omni æternitate gloriam conſequantur. Hæc igitur vir ille ſanctiſſimus, non ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, ſed ornato, ſplendido, efficaci : † Aureo denique illo eloquentiæ flumine, quod ei Chryſoſtomi nomen meritiſſimò comparavit. † Ac vereor ne quis interdum me, quòd è talium ſcriptorum fontibus hauriam, quo diſputationes meas irrigem, reprehendendum putet. † Unde igitur per Deum immortalem, potius repetam, quod honeſtius aut majori cum fructu vel à me dicatur, vel à vobis audiatur ? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum, aut Epicureorùm ſtultiſſimis opinionibus perſcrutandis ac perveſtigandis conteremus, idque cùm faciemus, tempus benè collocare putabimur : ad ea cognoſcenda quæ ignorare ſine pernicie non poſſumus, nullam partem temporis conferemus?

11. *Anaph.*

Alluſio ad nomen.

Anteoccupatio.

Exclamatio.

Occurrit objectioni.

† At hæc, inquiet aliquis in Theologorum scholis aut concionibus tradi solent : à te alia quædam requiruntur. Fateor equidem ab eis hæc omnia non tempestivius modò ac convenientiùs, sed etiam meliùs copiosiùsque tractari. Sed tamen utinam talibus præceptis

Polysyndeton.

† & templa, & scholæ, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia personarent. Mandatum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Nunquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcunque est, quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quàm si vos ad graves & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meæ ferent, exemplo meo & incitare & assuefacere studuero ? † Mihi verò certum ac constitutum est,

Conclusio exponit propositum sum.

ea vobis perpetuò tradere, quibus vos non disertiores modò & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiosè loquentem : Quod si est, qui nihil præter verborum flosculos, & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiæ tradunt. Si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi Magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo, ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quàm putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audiistis, de eadem perendiè, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

Conclus.

DIXI.

CUM

CUM EXPLICARE INCIPERET LIBROS PLATONIS, de optimo Reipubl. statu.

ORATIO IV.

Habita Romæ, Pridie Non. Novemb. cIↃ. IↃ. LXXXIII.

Exordium sumit ab instituto suo & librũ susceptũ utilitate.

SUscepi hoc anno duos utriusque linguæ clarissimos & eloquentissimos scriptores interpretandos Platonis, quidem libros de justitia, sive de optimo Reipub. statu, Ciceronis autem libros de finibus bonorum & malorum: sperans fore, ut DEUS quidem huic conatui meo arduo & difficili, sed honesto atque utili faveat: vos autem, qui, quanta hic vestra utilitas agatur, videtis, dignum iis auctoribus, qui vobis proponuntur, & rebus, quæ ab eis tractantur, studium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temerè feciſſe videor, quòd horum librorum explicationem conjungendam judicarim. Agitur enim in utrisque de summo bono: in illis quidem de summo bono Civitatis: in his autem de summo bono singulorum. Esse autem idem reipsa, & totius Civitatis & uniuscujusque civis bonum, & Plato & Aristoteles sæpè docuerunt. † Sed scio, fore nonnullos, qui meum consilium vituperent, quòd me in Latinis tantùm scriptoribus versari, à Græcis prorsus abstinere cuperent. † Erunt etiam qui ab homine tradendis eloquentiæ præceptis præfecto ac præposito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum, qui ab eo de arte Rhetorica scripti sunt, explicari debuisse con-

Benevolentia & attentio à persona sua & audiendorum.

1. Adversariorum objectio.

2. objectio.

Præf. tendant. † Quibus utrisque breviter satisfaciam, ut & omnem eis, quantum in me quidem erit, errorem eripiam : & tamen caveam, ne hæc ipsa, ut apud nonnullos supervacanea, sic apud pleroſque necessaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. † Primùm igitur istis Græcæ linguæ osoribus ita responsum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui studio, uno verbo, quidquid usquam est politiorum disciplinarum, nullis aliis quàm Græcorum libris ac litteris contineri. Itaque quod olim M. Catonem illum Censorium vaticinatum ferunt, cùm adhuc Græcis litteris infensus esset, quas tamen, postea cognito errore, senex avidissimè didicit Græcos, simul atque litteras suas in urbem misissent, omnia perdituros : multò nos hodiè & verius & certius atque exploratius prædicere possumus, si homines nostri paulò magis Græcas litteras negligere cœperint, omnibus bonis artibus certissimam pestem ac perniciem imminere. Hoc si isti aut videre per insciti am & ignorationem harum rerum non quea.nt, aut agnoscere propter obstinatum quoddam & inveteratum in Græcos odium nolunt : persistant sane & obdurent in sententia sua : nobis ignoscant, si quo in studio plurimum operæ posuimus, ab eo non facilè abducimur : sed & ejus dignitatem conservare nitimur : & quas ex eo utilitates percepisse nobis videmur, eas cum aliis communicare conamur. † Sed adversus hos & diximus alias plura, &, quoties dabitur occasio, dicturi sumus. Hoc autem tempore nobis æquiores esse debent : quòd ita nostram docendi rationem temperabimus ut etiam iis, qui Græcè nesciunt, multum tamen nos ad illam ipsam, quæ in manibus est, qualiscun-

Adversus Græcæ linguæ osores.

Transit.

que

que est, Marsilii interpretationem commodius intelligendam auxilii allaturos esse speremus. † Qui autem aliena esse hæc ejus personæ, quam hoc tempore sustinemus putant, primùm hoc velim in memoriam revocent, quibus temporibus ars rhetorica doceri cœpta est, eosdem habitos esse, & politicos & dicendi Magistros. In quo ut qui tum se eos pro talibus venditabant, nimium sibi sumpsisse, artíque suæ pro soccis, ut ita dicam, cothurnos induisse fateamur: ex eo tamen ipso intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates affinitatem ac similitudinem esse. Neque enim res planè disjunctæ ac dissimiles jungi ac permutari inter se solent: neque quisquam est aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro altera, aut alius tentet obtrudere, aut sibi ipse patiatur obtrudi. Deinde Aristoteles, qui quæ quasi silva ac materies oratori proposita sit, unus omnium & vidit optimè, & diligentissimè persecutus est, Rhetoricam ex quadam dialectices, & politices permistione quasíque conflatione docet existere: ut, non dicam tueri munus suum, sed ne esse quidem ac constare possit, nisi decerptas ac delibatas ex earum utraque particulas corrogarit. Ut igitur veteres illi arroganter, qui cùm pectendæ modò & intorquendæ & tanquam calamistris inurendæ orationis vias traderent, politicos se haberi volebant: ita nos modestè, qui quod nobis deest, quoque carere non possumus, à Philosophis mutuamur. † Quid? Non Hermagoras, cujus auctoritatem secuti plurimi sunt, civiles quæstiones oratoris esse materiam tradidit? A quo qui dissenserunt, non eo errasse illū dixerunt, quòd oratori nimium tribuisset, sed quod parum. Nonne Aristoteles ipse diligenter cognoscendas esse Orator rerum publicarum formas præcipit? Quid

Respondet secundæ objectioni.

Confirmat auctoritatibus.

verò apud Ciceronem frequentius, quam sine Philosophia non posse effici eloquentem, omnémque ubertatem dicendi ac copiam à Philosophorum scriptis esse Oratori petendam ? qui etiam se non ex Rhetorum umbraculis sed ex Academiæ spatiis oratorem exstitisse profitetur. † An unquam Pericles † fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset, nisi Anaxagoram audiisset ? Demosthenem autem, quo nemo unquam in dicendo nervosior aut efficacior fuit, unde hausisse illam vim, qua superat omnes, nisi ex Platonis schola & sermonibus creditis ? † Sed est quoddam genus hominum, qui cùm se Ciceronis studiosissimos haberi velint, uni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac judicium maximè contemnere videntur. Nam cùm Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiæ gloriam adspiret, pervolutandum esse omne scriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione quasi lætificata efflorescat, ac redundet oratio : Hi perinde ac si hoc aut non legerint, aut satis putent esse quod legerint, ad unius Ciceronis scripta, tamquam ad Sirenios scopulos, adhæresunt, ea una manibus terunt, eorum non voculas modò, sed syllabas propè omnes minuta quadam & anxia curiositate ad calculos vocant, ab eis commovere oculos nefas putant, præter unum denique Ciceronem, & tres, si fortè, aut quatuor illorum temporum æquales, aut certè illi ætati suppares, aliorum omnium scriptorum contactum ipsum refugiunt, ne inquinentur.

Confirmat exemplis. Metaph. cum dissolutione.

In eos, qui tantum Ciceronis scriptis se dedunt.

Ironia. † Itaque ut Ixion in Poëtarum Fabulis nubem amplexatus dicitur, cùm sibi Junonem amplexari videretur ; ita isti pro vera & solida & succi ac sanguinis plena eloquentia, aridítatem quandam ac sterilitatem orationis, & jejunam & fame ac macie enecatam, & nulli-

us rei nisi odii plenam in verbis ad Lydium illum Nizolii lapidem examinandis morositatem amplexantur. † Ridicula capita, cujus se admiratores præcipuos videri volunt, ejus monita ac præcepta ad se pertinere non censent. Nos verò demus operam, ut simus, quod isti non sunt, verè ac seriò Ciceroniani, & illi saluberrimo Ciceronis præcepto obtemperantes excutiamus, ac perscrutemur omnes forulos bibliothecarum veterum, imprimisque amemus atque admiremur Platonem, quo ille laudando ac commendando expleri non potest: quem nec nimis valde, nec nimis sæpè laudari posse ait, quem omnium, quicunque unquam scripserant, locutíve sunt, principem quem cum Panætio, Philosophorum Homerum, quem auctorem divinum, quem quasi Deum quendam Philosophorum vocat, cujus sapientiam & eloquentiam sic admirata est antiquitas, ut Jovem ipsum dicerent, si Græcè loqueretur, sic loqui. † Atque equidem constitueram hodiè de Platone aliquid dicere: sed me copia ipsa deterruit: vix enim potest quisquam ullum paulò digniorem lectu scriptorem eorum quidem, qui post Platonem vixerunt, in manus sumere, ut non in aliquid, quod de Platone amplè ac magnificè dicatur, incurrat. Quare de ipso quidem idem in præsentia silentium erit: † Sed quando librum primum de Republ. explicare ingredior, attingam primum prius, & exponam breviter nonnulla, quæ Platonis interpretes, quasique hypothetæ in uniuscujusque libri Platonici principio tractare consueverunt. † Primum igitur dicam, quid in his libris propositum sit Platoni, quod Græci σκόπον aut περίστασιν vocant. † Deinde quo in genere eos scripserit: quod illi εἶδος aut χαρακτῆρα dicunt. † Postremò eorum hylen sive materiam

Diuisio.

Redit ad laudes Platonis.

Præteritio.

Tria de libro Platonis dicenda proponit.

1.

2.

3.

riam explicabo. Materiam autem voco, n quis fit error, non id quo de agitur, ea enim eſt quam dixi πρόθεσιν, ſed certam quandam totius diſputationis, ut Rhetores loquuntur, πρόκλησιν, † quæ loco, tempore perſonis, continetur. † Quid igitur Platoni præcipuè propoſitum ſit in his dialogis, non eadem omnium ſententia eſt. † Sunt enim qui de juſtitia hîc non de republica, præcipuè diſputari contendant, quæ vis ejus, quæque natura ſit, & ut ejus cultu omnia bona & privatim & publicè ad homines perveniant, contráque mala omnia ab injuſtitiæ fonte manent. † Hujus opinionis ſuæ tria potiſſimùm argumenta afferunt. Unum quòd principium totius diſputationis, quæ cum Cephalo, poſteaque cum Polemarcho & Thraſymacho inſtituitur, manifeſtò à juſtitia ducitur: neque quidquam ab eis aliud quæri videretur. † Alterum, quòd quidquid in his libris de Republica dicitur, acceſſio quædam eſt & appendix diſputationis de Juſtitia. Cùm enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expreſſior quædam & evidentior juſtitiæ tractatio requireretur, eáque videretur ſemper aliquid obſcuritatis habitura, quamdiu in uno homine inſiſteretur, quò majorem & latiorem campum haberet oratio, tranſiit Socrates ad explicandam formam totius Civitatis, ut cùm docuiſſet toti civitati & neceſſariam & ſalutarem eſſe juſtitiam, etiam in ſingulis eandem illius eſſe vim, facilius & apertius cerneretur. Qua in tranſitione comparationem adhibuit elegantiſſimam, quæ his verbis explicata eſt libro ſecundo: Si quis, inquit, nobis propoſuiſſet aliquid longo intervallo legendum, quod minutis litteris ſcriptum foret, neque nos valde acutis & perſpicacibus eſſemus oculis, poſteáque alicui noſtrûm veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori

Dialyſcon.

Primum exponit.

Recenſet varias opiniones.

Argumenta 1. *opinionis.*

1.

2.

diori tabula grandioribus litteris scriptum, nemo esset, quin lucro quodammodò apponeret illam priùs grandiorem tabulam inspicere, ut posteà quæ in minore scripta essent, iisdem vestigiis facilius persequi posset. Addit deinde eandem esse, & idem efficere justitiam in tota civitate & in uno homine, sed vim illius in civitate quæ major ampliorque sit, & facilius & clarius perspici posse. Quod si disputatio de Rep. ad illustrandam justitiæ naturam, quæsita est, constat hanc quidem esse principium, προηγουμένην. illam de Rep. adscitam, & ἐμπίπλωσαν, καὶ παρεμβεβλημένην. † Postremò id è Socratis ipsius verbis apertissimè colligi, qui quoties, ut fit, in disputando, à justitia evagatus est ad eam rediens, ait se redire ad id, quod quæritur, & de quo instituta est disputatio: & ad ipsum libri decimi finem ita totum sermonem concludit, ut dicat colendam esse justitiam, ut & nobismetipsis & Diis immortalibus amici simus. Hæc igitur argumenta sunt eorum, qui de justitia, non de Republ. præcipuam quæstionem in his dialogis esse ajunt. † Qua in sententia Marsilius fuit, qui quidem in hujus libri argumento ita scripserit. Atque ut sæpè in his libris, sed præcipuè in secundo declarat, totam disputationem de justitia à nobis inscribi mavult, quàm de Republica. Idem sentit & Chalcidilis principio Commentarii, quem scripsit in Timæum. Sed & multorum ex veteribus eadem fuit opinio. † Alii tamen, quorum non minor est auctoritas, præcipuam esse censent quæstionem de Republica: idque his argumentis confirmant. † Primùm quòd inscriptio est de Repub. quod argumentum ut plus habeat ponderis, ostendunt inscriptionem illam esse antiquissimam maximéque γνησίαν. Intelligendum est enim non omnes inscriptiones librorum

Hujus opinionis auctores enumerat.

Secunda opinio.

Primum ejus opinionis argumentum.

brorum Platonis aut antiquas aut indubitatas esse. Nam & Platoni quædam tribuuntur, quæ Platonis non sunt, ut Axiochus sive de morte, quæ Xenophanis Platonici est, quod & Marsilius scivit: ut Alcibiades secundus, quem Athenæus ait putari Xenophontis, & stylus ipse id ostendere videtur. Et Halcyon sive de mutatione formæ olim legebatur inter opera Platonis, hodiè inter dialogos Luciani: cùm eorum neutrius sit, sed Leontis Academici. Et ii dialogi, qui sine ulla dubitatione Platonis sunt, aliter ab aliis nominantur. Ut Parmenides ab aliis περὶ ἰδεῶν, ab aliis περὶ γυμνασίας, ab aliis περὶ τοῦ ὄντος, ut testatur Proculus, ut Philebus ab aliis de voluptate, ab aliis de summo bono. Et qui hodiè titulum habet ἐρασταὶ, id est, amatorum, ab omnibus antiquis ἀντερασταὶ, id est, rivalium nomine citari solet: estque ea verior inscriptio. Qui ergò ab inscriptione argumentantur, ajunt verissimam & antiquissimam horum librorum inscriptionem esse πολιτεῖαι, id est, de Republ. non de justitia. Nam & Aristoteles cùm eorum epitomen quandam confeciſſet, ait, ὅτι περιλαμβάνει τὴν Πλάτωνος πολιτείαν, & in Convivio, & in Politicis, quoties horum librorum mentio est, ita eos nominat, Theophrastus quoque in libris de legibus eadem appellatione utitur, sed & Plutarchus in quæstionibus Platonicis, & Athenæus & Origenes, & ex Latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes denique antiqui hos libros de Repub. non de justitia vocant. Jam verò Platonicarum inscriptionum tria genera sunt, ἐκ προσώπων, ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias, κεφαλαιώδεις, ut convivium, πραγματικαὶ, ut τὸν μὲν Πολιτικὸν σοφιστήν. Hæ postrema semper continent τὸ προκείμενον ζητούμενον. Hæc autem & vera est, & πραγματικὴ.

Reliqua desiderantur.

CUM

CUM IN PLATONE EXPLICANDO PROGREDERETUR.

ORATIO V.

Habita Romæ, IV. Kalend. Martii,
cIↃ. IↃ. LXXXIV.

MULTA ſapienter ab Euripide dicta ſunt: quæque præclarè ſuſtineant famam illius Oraculi, quo traditum eſt, eum in tribus, qui illa ætate ſapientiſſimi eſſent, ipſius Dei voce numeratum: rectéque judicavit Q. Cic. cùm dixit, ſe ſingulos ejus verſus ſingula teſtimonia putare. † Apud eum autem quodam loco mirari ſe dicit Hecuba, quòd non, aliis omnibus ſtudiis omiſſis, omnes homines ad ſtudium eloquentiæ incumbant: eam enim unam in rebus humanis quaſi regnum quoddam obtinere. † Eſt & alibi apud eundem Poëtam, orationem ad res efficiendas non minus valere, quàm ferrum. Quæ non ſplendidius aut magnificentius dici, quàm verius, & docet vetus Hiſtoria, & communis vita declarat: Quid enim notius eſt, quàm in omni ætate extitiſſe, ſemper aliquos, qui quaſi quodam gubernaculo, † ita linguâ huc illuc mentes audientium flecterent, † quietas concitarent, commotas ac concitatas tranquillarent ac mitigarent, perſpicuè veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones evellerent, novas inſererent, quid denique & quatenus ab aliis credi vellent, ipſi definirent quaſique terminos pangerent? Neque verò hujus tantæ ac tam admirabilis poteſtatis ſuæ

Euripidis.

Eloquentiæ præclarè dictæ.

Eloquentia ferro comparatur.

Eloquentiæ vires. Similiter deſinens.

ipſa

ipſa ſibi parum conſcia eloquentia eſt: neque unquam eam obſcurè ac diſſimulanter tulit, quæ, ut è vetere comœdia cognoſcimus, ab ipſo propè ortus ſui principio auſa ſit profiteri, ſe vias tenere ac tradere, quibus cauſa inferior dicendo ſuperior fieri poſſet. Neque vanam aut inanem illam gloriationem fuiſſe, graviſſimis præſæpè maximéque inſignibus exemplis in omni civitate patefactum eſt. †

Cur tot ſc eloquentes odiens.

Cùm igitur homines natura potentiæ cupidi ſint, & tantum ad eam in eloquentia momenti ſit, omnia omnes ejus conſequendæ cauſa facere, ut ait Euripides, conſentaneum eſt. †

Quæ vera ſit ſapientia de eloquentia ſententiam.

At mihi tamen contrà nonnumquam accuratiùs hæc in animo reputanti, mirum videri ſolet, non jampridem omnes dicendi Magiſtros, unà cùm illo ſuo præclaro artificio ex omnibus locis communi aliquo gentium ac populorum ſcito ejectos, expulſos, exterminatos fuiſſe. † Neque enim adverſus illos aut accuſatore ullo, aut teſte opus eſt. Ipſi ſe indicant, ipſi ſe deferunt; ipſi quod occultandum potius videretur, id ſine metu ac pudore præ ſe ferunt, id oſtentant, eo ſe venditant, eo gloriantur: Nihil tam certum tamque exploratum eſſe, quod non in dubium vocari; nihil tam abſurdum, tamque perverſum, quòd non eloquentiæ viribus obtineri ac perſuaderi queat. Voces ſunt hominum, iſtam facultatem non calumniari & in odium vocare, ſed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autem quid aliud eſt, quam noctem ac caliginem rebus inducere, & quaſi Cicero quodam poculo ad eam dementiam homines adigere, ut certi ac firmi in quo inſiſtant nihil habeant, ſed modò huc, modò illuc incertis opinionum fluctibus agitati vagentur. Si pharmacopola aliquis oppida circumiens ejuſmódi venenum venale circum-

Invehitur in eos qui eloquentiæ abutuntur.

cumferret, quod potu quidem jucundissimum esset, sed potum adimeret hominibus omne judicium veri & falsi : omnes, ut opinor, ei advenienti portas clauderent, omnes eum à finibus suis abigerent : interdicerent etiam, ne quis ab eo ejus veneni miscendi ac temperandi rationem didicisse vellet. At non dissimilem in eloquentia inesse vim ipsi illius professores prædicant. An si quis alienas fruges excantaverit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, afficietur supplicio : Idque aut docuisse aut didicisse capitale erit : qui mellitis verbis & ad fallendum compositis multitudinem infatuaverit : eique gravissimis in rebus illuserit, aliósque eandem fallendi ac circumscribendi artem docuerit, is non modò ante oculos omnium impunè volitabit, sed ultrò ob eam ipsam causam amplissima sibi decerni præmia postulabit ? † An qui judicem pecunia corruperit, exultabit : qui elo-quentia, laudabitur ? At hoc eo etiam tetrius ac sceleratius est, quòd pecunia corrumpi nisi improbus & impurus Judex non potest : elo-quentia etiam optimorum virorum judicia interdum depravantur. † Itaque ut Pittacus graviorem pœnam constituerat, si quis alienam uxorem blanditiis, ad faciendum adulterium pellexisset, quàm si ei vim attulisset, quòd vi adhibita corpus tantum, blanditiis etiam animus corrumperetur : ita qui fictis verbis severitatem judicum inflectunt, gravius puniendi essent, quàm qui eos largitione corrumpunt. † Lacedæmonii quidem, quorum civitas optimis institutis temperata putabatur, nullum apud se huic præstigiatrici locum esse voluerunt, sed simplex quoddam & apertum, & paucissimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. † Athenienses autem, apud quos ista & nata & alta atque educata, &

Probat à simili, eos omnibus locis exterminandos.

Sceleratius est, judicem eloquentia quam pecunia corrumpere. Probat authoritate.

Ab exemplo.

Malo & incommo-

ab eam Athenienses passos.

& suo quasi mundo muliebri iustructa & exornata Pandora est, quid non ab ea malorum ac calamitatum pertulerunt ? Grata enim & accepti beneficii memor alumna non aliunde sibi potius, quàm à lare, aut, ut ipsi loquuntur, à Vesta, incipiendum putavit : & altricibus suis Athenis egregia sanè nutricia persolvit. Nam quibuscunque tempestatibus ac procellis Athenienstium vexata Respub. est, earum longè maximam partem oratoribus suis acceptam ferre meritissimò potest. † Quorum etiam unus, ut Enceladus, cui Mons Ætna impositus est, quoties se commovit, totam Siciliam concutere dicitur : ita ipse, cùm se dicendo incitaverat, universum permiscere ac perturbare Græciam dicebatur. Et ea ipsa tamen in Civitate ab Areopago eloquentia exulabat. Quod enim templum Justitiæ dicaverant, in id patere aditum judiciorum corruptrici eloquentiæ noluerunt. Nam quod à multis persæpè dictum est, non eloquentiæ istam culpam esse, sed hominum, ea secus, quàm oportet, utentium : † ipsius quidem hunc esse finem, ut innocentiæ, non flagitio, ut æquitati, non injustitiæ, ut veritati, non ut mendacio patrocinetur : videamus, ne rebus ipsis hæc oratio refellatur. † Veritatis per se magna vis : ita ut suis opibus pollens, suis copiis freta, suis præsidiis firma, aut nihil, aut non admodum externa auxilia requirere videatur. Itaque quidem ille quem principio nominavi Euripides veritatis simplicem esse ait orationem : neque ullis medicamentis ac lenociniis indigere. Neque quisquam unquam se orator magnopere jactaverit, quòd veram & justam causam obtinuerit : ne dignantur quidem ad eas, quæ hujusmodi sunt accedere : si quem depositum ac desperatum, & manifestis criminibus oppressum, & tacito, omnium præjudi-

Cui Enceladus Orator nomen Æthnæ dicitur.

Contra testis.

Veritas externis auxiliis non indiget.

judicio morti destinatum reum recipere potuerint, in eo sibi placent, se circumspiciunt, se jactant, cœlum digito sibi videntur attingere. Ut cùm Cicero in Cluentiana causa gloriatus est, se tenebras judicibus offudisse. Quanto verior esset gloriandi causa, si tenebras ab eorum animis discussisset, si omnem errorem eripuisset, si id de quo judicaturi erant, in clara, ut ita dicam, luce videndum collocasset. At hoc viri boni erat, non oratoris boni. † Immò verò, ait alius, ne orator quidem esse potest, nisi qui vir bonus sit. Scio istud dici, & ad auctorem M. Catonem referri: sed me magis Aristoteles movet, qui me Philosophus cùm aliis rebus rapit, tum quòd mirificè veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir sit orator; an minus, negat quidquam ad artem pertinere: illud quidem esse in arte vel præcipuum, ita fingere ac conformare orationem, ut te, quicunque sis, ii qui audient, bonum virum esse & sibi amicum putent. Egregiam verò & expetendam artem: quæ eam injustitiæ partem doceat, qua nulla capitalior est, quo modo consequi possis, ut cùm maximè fallas, tum maximè vir bonus esse videaris. Quod si maximè ad verum & ad falsum persuadendum utilis est eloquentia, tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbè utentium, non passim, neq; quibuslibet usus illius permittendus esset: † Sed ut Cretenses armorum tractationem ingenuis permittebant, servis denegabant: ita deligendi essent publicè ex omni multitudine certi tantum qui eloquentiæ præceptis instituerentur. † Quid enim est, quò ista præclara facultas, cùm semel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquisitissimis laudibus res contemptissimas & abjectissimas, comam, calvitium, culicem, muscam: non-

† *An orator vir bonus esse debeat.*

Exemplo Cretensium non quibuscunque eloquentiæ usus permittendus.

Rationem dat per interrogationem.

nullas etiam apertè malas, & hominum generi noxias, febrem, peſtem, bellum, ſtultitiam: homines teterrimos, Phalarin, Buſirin & ejuſmodi alios: quæ & ſi nonnullis fortaſſe toleranda videri poſſint, ut ludicra, neq; aliò pertinentia, quàm ad exercitationem & ad oſtentationem ingenii: tamen haud ſcio an rectius ex civitate tollerentur. Certiſſima enim peſtis animorum eſt mendacium: cui aſſuefieri periculoſum eſt; cùm, ut verissimè cecinit Evenus, conſuetudo progreſſu temporis tandem in naturam convertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis: qui cùm Theſpin primum tragœdiarum ſcriptorem ipſum fabulas ſuas, ut tum mos erat, docentem ſpectaſſet, poſteà quæſiiſſe ex eo dicitur, ecquid puderet, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri: cúmque ille reſpondiſſet, turpe non eſſe talia joco & agere & dicere: ibi tum prudentiſſimus ſenex, baculo quem ex Athenienſium conſuetudine geſtabat, terram percutiens, † Nænos, inquit, ſi iſtos jocos hîc laudare aſſueſcimus, citò eoſdem in contractibus & in judiciis reperiemus. Sed tamen ne ſummo jure agamus, néve omnia nimis ad vivum reſecare videamur, demus hanc veniam ſophiſtis, ut tanquam neuroſpaſtæ, aut ii qui agilitate quadam & celeritate manuum, levibus ac politis calculis huc illuc movendis ſpectantium oculos elidunt, quos Græci Pſephopectas vocant, ita ipſi quoque talibus argumentis inter pueros ludant: præſertim cùm periculum non ſit, ne quis quòd muſcas à magiſtris laudari audierit, in captandis poſtea ac colligendis muſcis nimis magnum ſtudium ponat: aut quia febris peſtisve multis laudibus ornata ſit, talia bona non ipſi potius rhetori evenire optet quàm ſibi. † Quid, cùm ea ſibi ad dicendum argumenta ſumunt, quibus

Præclarè ſenis dictum.

Tales oratores

bus

bus subruuntur fundamenta virtutum, amor honestatis excutitur, animi hominum pestiferis ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamen ne eos ferendos esse dicemus? † Olim quidem, cùm Athenienſibus ob Oropum vastatam, Sycionii, qui eis judices à Senatu dati erant, mulctam quingentorum talentorum irrogassent, eáque justo gravior videretur: misere Athenienses legatos in hanc urbem, per quos à Senatu peterent, ut aut ejus pœnæ gratia sibi fieret, aut certè aliquid ex ea diminueretur. Ejus legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Quibus, dum otiosi in urbe sententiam Senatus expectant, lubido incessit, Græco more epidixes facere, & quotidiè in cœtu ac conventu hominum de variis quæstionibus disputare. Ibi tum Carneades, qui vi & copia dicendi antestare collegis putabatur, quodam die de justitiæ laudibus ornatè ac luculenter dixisse perhibetur: cùm quidem Ser. Galba & M. Cato ille Censorius ei disputationi interessent. Sed ille idem Carneades, quæcumque tum de Justitia dixerat, ea postridiè contraria disputatione subvertit; multóque plura collegit, quibus planum faceret, justitiam meram esse stultitiam, oppidóque antiquos ac simplices esse illos, qui si modò impunè injusti esse possent, à facienda injuria, propter inanem quandam umbram & opinionem justitiæ, temperarent. Sensit Senatus, ad eam disciplinam nimio plus docilem esse multitudinem: neque tanti esse audire doctores Græcos compositè ac modulatè verba fundentes, ut propterea ferendum esset corrumpi civium ingenia, & ad improbitatem ac nequitiam à fide & à virtute traduci. Conticescere igitur eos jussit, & quàm primùm remisit in Græciam: ne populus ille, cujus po-

Reip. pernicioſi. Exemplo probat.

tentia & auctoritas apud exteras gentes non armis magis quàm opinione justitiæ creverat, benè dicendi studio captus bene vivendi studium abjiceret. † At si jure ob eam rem Carneades vituperatus est, quomodo defendetur Plato? Nam quæ tum pro injustitia adversus justitiam Carneades dixit, eorum semina multò antè & in Gorgia, & in primis duobus de Republica libris à Platone sparsa erant. Meministis, quàm multa hujus generis in superiore libro Thrasymachus dixerit, quibus multò plura, multòque ad persuadendum efficaciora in eo, quem nunc explicare ingredimur, à Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & consignanda litteris duxerit: & malè Cicero, qui tot annis post eadem in suos de Repub. libros transtulerit: & nos hodiè parùm prudentes, qui vestra adolescentes ingenia, quorum nobis cultura commissa est, in his potissimùm disputationibus cognoscendis exerceamus? † Immò verò & nulla in Platonem reprehensio cadit, & culpa vacat Cicero, & à nobis ex omni scriptorum numero nullus eligi poterat, in quo majore fructu, quàm in Platone vestra elaboraret industria. Nam ut cæterorum quæ suprà diximus dissolutionem in aliud tempus reservemus, & eam tantùm partem pertexamus, cujus præcipuè causa hunc sermonem exorsi sumus; dispar quidem fortasse Carneadis causa atque ratio fuerit: Plato certè nihil se, nihil philosophia indignum suscepit: nihil quod non ex omni parte ei, quem verè ac meritò animorum Æsculapium nominavit antiquitas, conveniret. † Non enim has subdolas justitiæ criminandæ rationes ipse commentus est, neque earum quasi sator ac parens fuit; sed eas cùm ab hominibus improbis proditæ vagarentur ac spargeren-

At Platonem o-ccurrit-que ob-iecti-oni,

Ostendit Platonem nulla in re-prehen-sione.

In quem finem Plato contra justitiam dixerit.

rentur licentius, jamque per multorum animos, quasi contagione quadam serperent, ne diffluerent ac manarent latiùs, præcidendas ipse atque amputandas putavit. Non poterat autem justitia perfectè cumulatèque defendi, neque profiteri, quanto plus in ea non dignitatis modò, quod & adversarii fatebantur, sed utilitatis quoque, quam in injustitia inesset, nisi omnia quæ pro injustitia dici consueverant, accuratè & exponerentur & refellerentur. Hoc igitur ita præstitit Plato, ut nihil in ejus argumenti tractatione, vafrè, acutè, callidè, aptè ad fallendum dici possit, quod ipse prætermiserit. Ac Thrasymachum quidem, ut sophistam, induxerit, seriò & ex animi sui sententia pro injustitia perorantem. Cujus inania argumenta & futiles ratiunculas, cùm libro primo, nullo propè negotio ludibundus refutasset Socrates: illam quasi velitationem multò gravior pugna excipit cum Glaucone & Adimanto. Quos tamen, quia viri in primis boni erant, & justitiæ amantes, statim à principio profitentes ac contestantes facit, ea se dicturos, non quæ sentirent ipsi, sed quæ ab aliis dici solerent, quæque reprehendi ac convinci cuperent: Cùm igitur accuratissimè & exquisitissimè ab eis esset accusata quidem & abjecta justitia, defensa autem & collaudata injustitia, ut vix eorum orationi resisti posse videretur: Deum immortalem! quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit ac dissipavit, illas injustitiæ copias Socrates! Qui quidem eò rem perduxit, ut apertè demonstraverit, id quod etiam hodiè nonnullis Christiana religione imbutis vix satis persuaderi potest, non tantùm propter præmia, quæ justos & in hac vita comitantur, & post mortem manent: neque propter pœnas, quas injusti nullo mo-

Exclamatio cum dissolutione.

do effugere ac vitare possunt: sed etiam si quis justis omnem præmiorum spem, injustis omnem & infamiæ & supplicii metum detrahat, infinitis tamen partibus præstare, † in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in equuleo atque ignibus justum esse, quàm cum injustitia vivere in summis opibus & omni earum rerum, propter quas vulgò homines à justitia discisscunt, copia circumfluentem. † O non loquendi tantum, sed & sentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera sui cognitione non afflaverat, unicè magister Plato, quæ unquam par dignitati, ac meritis erga omnem posteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu quomodo animi nostri à vitiorum sordibus purgari possint, ostendisti, tu quemadmodum hominibus adhuc in terra versantibus cœlestem quodammodò vitam vivere liceat, aperuisti: tu divina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulasti: † tu ea tradidisti, quæ nos, nos inquam ipsi, qui à Deo per filium adoptati, & cœlesti doctrina imbuti sumus, à te dici potuisse miramur. † Sed Platonem laudare necesse non est: danda potiùs opera est, ut quæ ille divinitùs scripsit cognoscamus ac consequamur: quàm ad rem si cui vobis usui meam esse posse operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne unquam vestra vos de me opinio prorsus fefelliss videatur.

Polyssydeson.

Excurrit in laudes Platonis.

Conduplicatio.

Conclus.

IN-

INGRESSURUS EXPLANARE M. T. CICERONIS LIBROS De Officiis.

ORATIO VI.

Habita Romæ, III. Non. Novembr. cIↃ. IↃ. LXXIV.

Exordium ab instituto suo superiorumq; mandato.

DECREVERAM hoc anno pulcherrimum consilium, quod anno superiore ceperam, persequi, & denuo Platonem cum Cicerone conjungere: tum ut adolescentes in studio Græcarum litterarum, quas maximo cum animi mei dolore evanescere, & ad nihilum recidere, secúmque omne elegantioris doctrinæ genus trahere video, pro mea virili parte continerem: tum ut nobilissimus Philosophus, cujus ante me in his scholis numquam, ut opinor, audita vox erat, paulatim familiarior factus uberrimis illis sapientiæ & eloquentiæ suæ fontibus ingenia nostra copiosius & abundantius irrigaret. † Aliter visum est iis, quorum nutu atque auctoritate nostra omnium studia diriguntur, qui sive mihi ad tractandam, sive vobis ad percipiendam Platonicarum disputationum gravitatem non satis esse virium judicarint, sive in eo aliud quippiam secuti sunt, non enim fas nobis esse arbitror, in eorum judicia curiosius inquirere, omnem à me hujus anni operam in uno Cicerone consumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par est, iis, quibus parere omnes debent; quódque ipsis placuit, id sine ulla retractione, melius esse credamus. Non enim, ne gravissimis quidem in rebus tantum apud nos valere ulla probabilium ra-

Cur Platonem omiserit.

tionum momenta debent, ut non multò plus illorum vel jussis, vel consiliis, vel auctoritate moveamur. † Pervolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullii libros de officiis ; qui cùm tres sint : & totidem in partes annuum hujus nostri muneris curriculum distingui soleat, dabimus operam, ut singulorum librorum explicatio cum illa tripartita temporis nostri distributione ac discriptione concurrat ac congruat. Nam qui dies nobis, statis anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuò colligendas concedi solent, iis ipse otium mihi spontè abjudicabo, & rationes vestras commodis meis anteponens, domi quidem, sed ita, ut neminem, qui audiendi ac discendi studio teneatur, excludam, quæ hic temporis angustiis exclusus, non potuero, illis commodiùs explicabo. Scitis idem me superioribus annis factitasse : & cùm ad me magnus studiosorum numerus domum quotidiè ventitaret ac confluereret, perfeciisse, præfiscini, ut loquebantur veteres, dixerim, ut nulla pars anni utilius ab eis aut fructuosius poneretur, quàm ea quæ libera quotannis ac soluta otio transigi solet. Quod ego non jactandi mei causa dico : Neque enim unquam tantum laboris subire ac suscipere potero, ut aut sanctissimi Pontificis Gregorii XIII. aut amplissimorum Cardinalium, qui jussu ipsius huic Gymnasio præsunt, singularem in me benignitatem ac beneficentiam exæquem : sed ut vos, si qua ratione possum, exacuam & exsuscitem ad suscipiendam aliquam curam ac cogitationem utilitatis vestræ : ne cùm mihi navandæ vobis operæ voluntas numquam defuerit, vestra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem intercluisse videatur. † Ac quoniam scio : esse nonnullos, qui mirentur, quòd ipse mihi;

Quid dicturus.

Occurrit objectio.

hi, cùm vacationes dantur, voluntarios labores injungere ſoleo, cur non hoc ipſo potius publicè nobis conſtituto ad docendum loco, quàm intra Domeſticos parietes obeam, ejus quoque rei quæ cauſa ſit, aperiam: ne conſiliorum meorum pars ulla vobis ignota ſit. † Officii enim mei rationem omnibus quàm notiſſimam eſſe cupio, ne quis cuipiam pateat ad calumniandum locus. Primùm igitur ſi dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, ut opinor meritò reprehendat, quod vobis à me ſponte tribuitur, ſi in eo etiam commodi mei rationem habendam eſſe aliquam putem: præſertim cùm vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed ſunt alia graviora, quæ me magis commoveant. Huc quoties venimus, pendendum nobis eſt ex aliquot abjectiſſimorum nebulonum libidine, qui ſibi pro oblectamento habent, obſtrependo, obturbando, exſibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collubuit, impedire. Domi ab illa fæce ac colluvie nihil periculi eſt. Ubi ſi quid tale tentare auderent, extruderentur: & ſi redire poſtridiè vellent, excluderentur. Hic vix unquam mihi horam integram docere permittitur. Domi me ſæpè horas duas ſummo ſilentio ſumma omnium voluntate auditum eſſe meminiſtis. Illic ſi quis quid minus intellexit, licet rogare, licet colloqui, licet placidè ac comiter, ſi quid ſit, de quo dubitetur, exquirere. Hæ me cauſæ adducunt, ut quoties à publico munere ceſſatio eſt, libentius doceam domi. Neque dubito, quin hoc conſilium meum omnes æqui & harum rerum intelligentes æſtimatores probent. † De quo cùm & aliquid dicendum fuerit, & ſatis multa jam dixiſſe videar, tranſibo ad alia, quæ propriè pertinent ad eos libros, quos vobis hoc

Ratio conſilii ſui.

Repetitio.

Tranſitio ad laudes librorum Ciceronis de officiis.

hoc anno Deo fretus explanare decrevi. Quī quidem multis nominibus magno apud nos in pretio esse debent. † Primum quòd Ciceronis sunt, hoc est, ejus viri qui perpetuò omnium ætatum consensu inter Romanos scriptores eloquentiæ laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur secundus. † Deinde quòd scripti à Cicerone jam sene, cùm singularis ille vir, natúsque in posteritatis exemplum, & multo studio, multísque vigiliis & longo usu, ac tractatione rerum maximarum, & multis quibus agitatus erat casibus immensam sibi quandam vim sapientiæ ac prudentiæ comparasset, fuit enim hic propè ultimus illius præstantis ingenii fœtus: ut postea magis intelligetur. † Adde quod scribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in Convictu ac Contubernio hominum Doctissimorum: ut verisimillimum sit, & summam ab eo curam adhibitam in colligendis undíque bonis & utilibus præceptis, quæ congereret in eos libros, ex quibus unicum & unicè carum filium legem ac normam instituendæ vitæ petere vellet: Neque quidquam prætermissum in limandis ac perpoliendis quæ ita scriberentur, ut in eam urbem, quæ tum eruditionis ac sapientiæ domicilium erat, acutissimorum hominum subitura judicium, mitterentur. Constat etiam ipsum sibi valde placuisse in confectione horum librorum: ut qui sibi unus optimè conscius esset operæ in eis scribendis collocatæ. Nam & principio commendat eos, ut ad Latinæ orationis ubertatem ac copiam profuturos, & ad finem, magnum à se munus habere filium dicit, & ad Atticum scribens, homini eruditissimo, & cujus ipse sæpè miniatulas ceras extimescebat magnam hujus operis expectationem concitare non veretur. Nos hoc, inquit φιλοσοφούμενα,

1. *Cur in pretio habendis.*

2.

3.

Utilitas horum librorum.

quid

quid enim aliud? & τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος magnificè explicamus περιφανῶς μὲν que Ciceroni: qua de re enim potius pater filio? deinde alia quid quæris: extabit opera peregrinationis hujus. † Ac neque ipsius, quasi Astydamantis cujusdam, de se testimonium elevare conetur, sciat hos libros semper fuisse in prima commendatione apud sapientissimos quosque, ut & tererentur assiduè manibus, & à plerísque etiam ad verbum ediscerentur. Inter quos minimè contemnendum est judicium Alexandri Severi Imperatoris optimi & eruditissimi, de quo ita scribit Lampridius: Post actus publicos seu bellicos, seu civiles, lectioni Græcæ operam majorem dabat, de Repub. libros Platonis legens, Latina cùm legeret, non alia magis legebat, quàm de officiis Ciceronis & de Repub. ut mihi hoc quoque perbellè cecidisse videatur, quòd cùm anno superiori libros aliquot Platonis de Repub. interpretatissimus, eis nunc subjiciemus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, quasi præstantissimi, & sapientissimi Imperatoris vestigia persequamur. † Sed nihil est quod magis invitare atque allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quàm res ipsæ, de quibus in eis disputatur. Continent enim præcepta virtutis, docent quomodo unusquisque in omni parte vitæ gerere se debeat, quid à quoque postuletur, quid quemque deceat, quid patriæ præstandum sit, quid parentibus, quid propinquis, cæterísque amicis, quid universo hominum generi, ea denique quorum studium,

A viris doctis in pretio habiti.

Ab horum librorum materia.

Æquè pauperibus prodest, locupletibus æquè,
Æquè neglectum pueris senibúsque nocebit.

† Socrates quidem, qui in his & talibus quæ-

Socratis ren- *præclarè*

Ἔθος. rendis ſtudium omne conſumerent, eos ſapere tinos prædicabat : qui, his neglectis de natura mundi, de rebus ſuperis, de cauſis ventorum, imbrium, fulgurum, philoſopharentur, deſipere, hallucinarique dicebat. Eò autem hi libri à cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibus pluris fieri debent, quòd cùm ducti ſint è Stoicorum diſciplina, quorum fuit quidem ſeverum inprimis, &, ut ita dicam, maſculum philoſophandi genus, ſed pleraque tamen præcepta rigidiora, & à communi hominum captu remotiora : ita ſe Cicero temperavit, ut ab illis, quæ abſurda, aut erant, aut videri poterant, abſtinuerit, omniáque ad civilis vitæ inſtitutionem apta & accommodata protulerit. Sed de cauſis, cur hi libri nobis cari ac commendati eſſe debeant, abundè dictum puto. † Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum breviter reſpondere quibuſdam reprehenſoribus, qui me non tantum abſentem in circulis & conviviis vellicant :, ſed eſſe interdum etiam præſenti moleſti ſolent. Ajunt enim perperam facere me, qui cùm juſſus ſim, quantum quidem vires mex ferunt eloquentiæ præcepta tradere, ejuſmodi tamen ferè libros interpreter, qui non tam benè dicendi, quàm benè vivendi præcepta continere videantur. Quam reprehenſionem, ſi ambitioni meæ ſervire vellem, nunquam equidem refellerem. Quid enim eſſe mihi glorioſius poteſt, quàm ſi vobis juvenes ea præcepta quotidiè inſtillare dicar, quibus non tam oratio comptior, quàm vita melior fiat? † O benevolos reprehenſores, & exiſtimationi meæ amicos ! O reprehenſionem cuilibet laudi anteponendam. Quis non eos à me ipſo appoſitos atque allegatos putet. Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemma ſi quis vendiderit, meritò, ut improbus, accuſetur;

Adverſariis reſpondet eos eludendo & irridendo.

Ironia.

ſetur ; aurum quidem , pro orichalco , aut gemmam pro vitro qui dederit, nemo ſe , ni fallor, ab eo deluſum ac deceptum conquera-tur. Sed ne quis ſit error , hoc ſibi reſpon-ſum habeant , jam inde ab heroicis tempori-bus conjunctam fuiſſe harum rerum profeſſio-nem idque vel illo cognoſci Homeri loco, ubi Phœnix datum ſe Achilli à Peleo dicit, ut eum & ornatè dicere, & fortiter facere doceret:

Τέ νιχά μιτροίιχιδιδασχέμιναι Τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ ἔμιναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

† Et certè ſive vera eſt M. Catonis illius ſapientis definitio , oratorem eſſe virum bo-num dicendi peritum : qui , quomodo vir bonus ſias , docet, potiorem ac præſtantiorem partem artis oratoriæ docet : ſive Ariſtotelem ſequi malumus , ut quamlibet bonum orato-rem eſſe poſſe dicamus , etiam qui non ſit vir bonus , facere tamen nullo modo poſſumus, quin eam partem Philoſophiæ, qua formen-tur mores, oratori futuro neceſſariam eſſe fa-teamur. Quomodo enim aptè & copioſè aut laudabit aut vituperabit , niſi qui virtutum vitiorúmque naturam, ex quibus omnibus ve-ra laus & omnis vituperatio naſcitur, diligen-ter cognitam ac pertractatam habuerit ? quo-modo potens & efficax in ſuadendo aut diſſua-dendo futurus eſt, qui, quæ ſecundo horum librorum de utili atque inutili traduntur , numquam didicerit? quid aget in judiciis, qui juſtitiæ injuſtitiæque cognitionem è Philoſo-phorum fontibus haurire neglexerit : An ego ſi troporum ac ſchematum exempla traderem, & quotidiè illa Ludimagiſtrorum dictata can-tarem, de exordio, de diviſione , de narra-tione, de confirmatione, de epilogo , de ge-neribus cauſarum, de ſtatibus , ad quæ puto

A definitione oratoris.

jam

jam multorum è vobis aures occalluisse, plus vobis ad eloquentiam prodessem, quàm cùm aut libros Platonis de Republica, aut Ciceronis Philosophica interpretor? Vera & solida eloquentia, non tantum in verbis posita est, sed in rebus. Præclarè autem Horatius:

Scribendi rectè sapere est, & principium & fons.
Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ:
Verbáque prævisam rem non invita sequentur.

Sed ut Ixion in fabulis pro Junone nubem: ita hodiè magna pars hominum pro eloquentia amplectitur inanem loquacitatem. Atque hoc deterius eunt res, quòd qui omissis rebus verba curant, ne verba quidem satis curant, sunt que in illo ipso suo puerili ac ludicro studio negligentes. Vos si me auditis, utrumque curate, & date operam, ut olim oratio vestra & copia rerum madeat, & bonis ac lectis verbis constructa sit. Ad utrumque vobis operam meam profiteor, & magis ut vos excitem, quam ut me extollam, jam nunc prædico ac præmoneo, nisi ad aliquam in hoc genere laudem perveniatis, daturum me operam, ut omnes homines intelligant, quidvis potius vobis, quàm me vivo hortatorem ac ducem ad eloquentiam defuisse.

Epilogus.

CUM

CUM ARISTOTELIS LIBROS DE ARTE RHETORICA INterpretari inciperet.

ORATIO VII.

Habita Romæ, postridie Non. Martii, clɔ. Iɔ. lxxvi.

CREDO ego, auditores, vestrûm plerosque mirari, eósque maximè quĩ me diutissimè audierunt, quòd cùm hujus anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingressus essem, ostendissémque non prius me destiturum, quàm eas omnes absolvissem: nunc mutato præter opinionem vestram consilio, Aristotelis libros de arte dicendi interpretandos susceperim. Nam duodecim totos annos, quibus in hac urbe publicè docui, eam consuetudinem, quantùm in me fuit, constantissimè tenui, ut, cùm alii ordinis mei homines, ferè tertio quoque mense novum aliquid susciperent: quòd illâ crebra commutatione facilius & allici & retineri juvenum animos cernerent: ego contrà ab eo quem semel in manus suscepissem libro, non facilè avelli me paterer, neque integrum modò annum, sed nonnunquam triennium, aut quadriennium: uno atque eodem in scriptore consumerem. Quod institutum meum etsi non deerant, qui reprehenderent, illi tamen, quibus ego me probari cupio, semper probarunt. Nunc igitur quid causæ fuerit, ut ab eo desciverim, aperire constitui: tùm ut ne quis tanquàm temerè factum, levitati atque inconstantiæ adscribendum putet: tum ut omnes intelligant, quicquid hujus factum, vè-

Excidatur à ratione mutandi consilii,

quas munstræ

silium,

ſtræ utilitatis cauſa factum eſſe, neque aliò quam ad ſtudia veſtra, quibuſcunque rationibus poſſum, promovenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia conſilia pertinere. Primùm igitur viros graves & in hoc ſtudiorum genere diligenter accuratéque verſatos, qui & ad me ſæpè domum ventitare, & cùm licet, auditorium hoc frequentare conſueverunt, quoties recordarentur veterum illarum diſputationum, quæ à me de rebus gravissimis quotidiè habebantur, & olim cùm Ariſtotelis libros de moribus, & proximè cùm Platonis libros de republica interpretarer, indignantes atque ægrè ferentes audiebam, eò redactum eſſe me, ut de quæſtiunculis ad grammaticos pertinentibus diſſerere cogerer, & monere pueros, quid latinè, quid minùs dicerétur. Quærere ex qua familia fuiſſet Verres, aut unde duxiſſet uxorem: aut ubi & quamdiu exulaſſet: quis ille eſſet, quem legum laqueis irretitum verſicoloribus tabellis Judicium ſeveritati eripuiſſet Hortenſius, quando ludi Romani, quando ludi Victoriæ, quando plebeii committerentur, ejuſdemque generis alia: quæ fallere modò atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum ſtudia tenere poſſent, quorum in orationibus Ciceronis aliisque ejus notæ ſcriptis exerceretur induſtria: à me graviora quædam & minus vulgaria requiri: Ciceronis ſcripta magnam partem ejuſmodi eſſe, ut eorum ſententiam quilibet, qui modò neque pingui atque obtuſo ingenio ſit, neque in litteris hoſpes & peregrinus, ſi non facilè, at certè aliquo modo per ſe conſequi queat: eſſe alios ſcriptores, qui ſine aliquo itineris duce vix perluſtrari à rudioribus poſſint: ad hos cupere ſe aditum ſibi opera mea patefieri: ad hos facem ſibi à me aliquam præferri: quòd laboris in eis intelli-

telligendis capere neceſſe haberent, ejus ſibi partem, per me aliquam detrahi. † In eo autem ſermone ſæpè Ariſtotelis libros de Rhetorica nominabant: oſtendebantque non obſcurè, nihil ſibi accidere poſſe jucundius, quàm ſi adducere me poſſent, ut eos publicè interpretarer. Ego qui & juſtæ eorum petitioni obſequi cuperem, &, ut verum fatear, voluntate mea eò inclinarem, quò me ipſi vocabant: nihil tamen prius decernendum ſtatui, quàm, ut veteres illi Apollinem, † ita eum conſulerem, qui mihi in rebus obſcuris & incertis pro Apolline eſt, præſtantiſſimum virum, & ſumma virtute, ſumma eruditione, ſummâ dignitate præditum Guilielmum Sirletum Cardinalem commune decus ac præſidium omnium litterarum, omniúmque litteratorum. Ad quem cùm veniſſem, ſententiámque ac voluntatem ipſius ſuper hac re exquiſiſſem: homo omnium, quos unquam audivi, diſertiſſimus & in dicendo copioſiſſimus, ita vehementer hortari me cœpit, ne ulterius differrem facere quod rogabar, verbis:

Cur Ariſtotelis libros de rhetorica explicandos aſſumpſerit.

Laus Sirletti Cardinalis.

Quæ timido quoque poſſent addere mentem,

Ait Horatius, ut non modò me, qui eodem, ut dixi, propendebam, ſed quemlibet, alium, vel eloquentia vel auctoritate ſua, quo vellet, impulſurus fuiſſe videatur. Illius igitur auſpiciis, quod felix fauſtumque ſit, bonæ ſpei plenus, ad hoc mihi arduum ac laborioſum, vobis, ut ſpero utile ac fructuoſum munus accingor, & quoniam conſilii mei rationem, tanto præſertim auctore ſubnixam, ſatis jam omnibus probatam confido, † accedo ad ea, quæ celeberrimi Ariſtotelis interpretes cujuſque libri principio accuratè tractare ac perſequi ſolent. † Sunt autem illa numero ſeptem. Primum

Propoſ.

Partitio.

mum enim videndum est, quid in his libris Aristotelis propositum sit, quod illi Scopon vocant. Tum quæ utilitas ex accurata eorum pervolutatione sperari queat. Tertiò, quæ sit vis ac ratio inscriptionis. Quartò, sitne verus hic ac germanus Aristotelis fœtus. Quintò, quo ordine inter ipsius opera legi debeat. Sextò, in quot ac quæ præcipua capita dividatur. Postremò ad quam Philosophiæ partem pertineat. † De quibus singulis dum breviter disputo, peto ut me attentè audiatis. † Propositum est igitur Aristotelis viam ac rationem tradere, qua, ubi perpetua ac continuata oratione utendum est, videamus omnia, quæ accommodata sunt ad id, quod volumus, persuadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, quibus totam Dialecticen complexus est, omnes vias tradidit, quibus in colloquiis & congressibus hominum possemus, probabiliter aut opinionem nostram tueri, aut alienam impugnare: ita in his libris nihil prætermittit eorum, quæ usui esse possunt, cùm quis perpetua oratione aliquid multitudini persuadere meditatur. † Egregia res, Deus immortalis, egregia, & digna quam vos, quibus integer ævi sanguis, quibus virent genua, omni studio ac contentione sectemini. Quid enim aut glorioſius, aut utilius, aut denique optabilius, quàm regnare quodammodo ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguæ gubernaculo quò velis, & quid probent, quid rejiciant, quasi pro imperio ac potestate præscribere? † Neque verò est quod vereamini, ne vobis fucus fiat, neu præclara quædam & eximia professi, nihil postea, quod aut expectationi vestræ, aut pollicitationibus nostris respondeat, proferamus, Aristoteles est, quem sequimur, non ostentator aliquis, non unus ex istis diabolaribus magistris, qui cùm

Petitio attentionis.

Quid in his libris sibi proposuerit Aristoteles explicare.

Complicatio.

Amplificatio à rei præstantia.

Refellit tacitam objectionem.

cùm inepta quædam & puerilia & ad scholasticas modò concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam esse jactant : sed Philosophus gravissimus, veritatis amantissimus, & cùm aliis nominibus suscipiendus, tum hoc vel præcipuè, quòd semper plura præstat quàm pollicetur. Utinam modò vobis seriò experiri liceat, an hæc vera sint. Utinam, quàm facilè dictis nostris constabit fides, tam facilè ac constanter à vobis industria sedulitásque præstetur. Non metuo, ne quis se delusum conqueratur. † Atque equidem prope jam supervacaneum puto, plura verba facere de eo, quod secundo loco proposueram, hoc est, de utilitate, quæ accuratam horum librorum tractationem consecutura videatur. Nam & res per se clara & perspicua est : & cùm alii, tum nos ipsi sæpè multa de utilitate eloquentiæ diximus, & Aristoteles ipse sub principium hujus libri in eam sententiam dicturus est pauca quidem, ut Menelaus Homericus, sed quibus nemo acer & intelligens existimator plura requirere debeat. † Transeamus igitur ad inscriptionem, quæ hæc est : Aristotelis de arte Rhetorica libri tres : † in qua nihil ferè aliud notandum videtur, quàm non frustrà in ea artis nomen expressum esse. Plato enim, ut suo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam esse dixerat, eámque usu tantum quodam & exercitatione rationis experti contineri, &, ut ipsius verba ponamus, Τριβὴν μόνον τινὰ καὶ ἐμπειρίαν ἄλογον εἶναι tradiderat. Quam opinionem, ut statim à principio amoliretur Aristoteles, ne qui fortè Platonis auctoritate commoti nullam esse artem dicendi putarent, in ipso librorum suorum vestibulo artis nomen adscripsit. † Vix puto esse quemquam hodiè usquè adeò imperitum, ut hos libros esse eos autumet, quos de arte Rhetorica ad Theode-

De libro rum utilitate.

De ratione inscriptionis horum librorum. Cur Rhetoricam artem vocaverit.

His diversi à libris ad

Theodecten.

ctes Aristoteles scripsit : sed tamen quia scio fuisse qui ita crederent, quasi præteriens monebo, alios esse : etenim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. † Nunc dicamus de eo, quod quarto loco posuimus, & videamus, ecquid certò constituere possimus, hos libros Aristotelis esse. Πάντομεν γὰρ οἶμαι τινὰς τῶν παρόντων ἀκροατῶν, ait Simplicius. †

An hi libri sint Aristotelis.

Cur claris scriptoribus multa falsò tribuantur.

Ne quis autem hoc frustrà quæri existimet, sciat veterem hunc errorem esse, ut claris scriptoribus multa tribuantur, quæ ab eis scripta non sunt. Sic Homero ipsi scriptorum nostrorum antiquissimo non desunt, qui hymnos, sive ut Thucydides vocat, præmia falsò tribui affirment, etsi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea Homerica agnoscit. Sic quædam Moschi & Bionis Theocrito vulgus adscribit. Sic ara ejus putatur esse, cùm ex Luciano constet eam esse Dolichei ; & securis quam Hephestio Simmiæ Thebano tribuit. Sic Phædonem Platonis sunt qui Panætii Stoici esse contendant. Si ejusdem Alcibiades secundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa scripta

1. Propter similitudinem nominum.

veterum, aliorum putantur. † Contigit hoc interdum propter similitudinem nominum : ut cùm Demetrii Alexandrini libellus eloquentissimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus est : Sic olim multæ fabulæ tribuebantur Plauto quæ Plautii cujusdam erant. Sic Anaximenis Lampsaceni liber de Rhetorica ad Alexandrum vulgò inter Aristotelea numeratur : sic quidam ex veteribus non ab eodem Homero scriptam esse dicebant Odysseam : à quo Ilias scripta esset. † Interdum propter similitudinem inscriptionum : ut cùm Ethica scripsisset Aristoteles, scripsisset & Nicomachus, erant olim qui Nicomachi Ethica ad Aristotelem referrent. ¶ Sed præter cæteros Aristo-

2. Propter similitudinem inscriptionum.

Cur præ-

telis

telis scripta senserunt hoc malum : idque propter eam causam, quam mox audietis. Aristoteles moriens Theophrastum ut scholæ, ita bibliothecæ suæ successorem reliquit. Theophrastus & suam & eam quæ Aristotelis fuerat, Neleo Scepsio, qui utramque in patriam asportavit. Hujus hæredes, homines imperiti & idiotæ libros illos negligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & à tineis exesi sint. Accidit ut Reges Asiæ conficiendarum bibliothecarum studio incensi, libros veteres undique conquirerent, magnáq; præmia proponerent, si quis ad se aliquid Platonis aut Aristotelis aut similium attulisset. Ibi improbi homines pecuniæ cupiditate adducti, multa adfinxerunt Aristoteli, de quibus Aristoteles nunquam ne per somnium quidem cogitârat. Hanc historiam narrat Strabo libro 13. de situ orbis, narrat Athæneus, narrat Plutarchus in Sylla : ἐγεάφη δὲ πολλὰ βιβλία καπ' ἐκεῖνον μάλιστα τὸν χρόνον, ait Simplicius, ὅτε πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς βιβλιοθήκας σπουδάζοντες πολλῇ χρυσοῦ τὰ ἀπιξιούμενα τῶν βιβλίων ὠνοῦντο. Quatuor igitur argumentis præcipuè τὰ γνήσια deprehendi solent, similitudine elocutionis, convenientia sententiarum : si autem liber ille, de quo quæritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, quos constet esse γνησίους : Et si eum ex antiquis, ii qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Aristoteleo habuerunt.

Aristoteles multos sine falso adscripsa.

Reliqua desiderantur.

CUM PERGERET IN EORUNDEM ARISTOTELIS LIB. DE ARTE RHETORICA Interpretatione.

ORATIO VIII.

Habita Romæ, postridie Non. Novemb.
CIↃ. IↃ. LXXVI.

Exordiatur ab eo quod cum corpore canescere debet oratio.

NON detinebo vos inanibus verbis, neque enim id aut mea multorum jam annorum consuetudo fert, aut utilitatis vestræ ratio postulat. Licuerit olim adolescentiori captare ac persequi communes locos, & eorum unum aliquem quotannis deligere. in quo comendo ac poliendo primus hic consumeretur dies. Tunc fortassis ætatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: studioséque omnia conquirentem, quibus aures irretirentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum unà canescat oratio: & ut corporis tardior motus effectus est: sic & ipsa gravior facta amplius sibi juveniliter exultandum non putet. † Non omnibus ætatibus eadem conveniunt: neque quicquid virginem decuerat, Matronam decet. Etiam anni tempestatibus sua cuíque cæterarum dissimilis pulchritudo est. † Verno tempore gemmea pratorum nemorúmque viriditas, & rivorum decurrentium allisa & impacta molliter ad pellucentes lapillos argenti similis aquula pascit oculos: mulcet undique aures avium cantus: arboribus in novum se florem induentibus odores suavissimi afflantur: ad voluptatem atque oblectationem omnia dirigi, eamque spectare unam videntur. Talis adolescentiæ facies est.

Similc.

Descriptio.

At posteaquam & fruges & arborum fœtus æstivo calore percoctos ac torrefactos tepore suo mitigavit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longè alius arvorum, alius arborum aspectus est. † Flavæ segetes, lividæ vites, onustæ opibus suis arbores : non corollæ jam aut serta texuntur : sed teritur area, fluunt prælia : horrea cellæque complentur : ad utilitatem, non amplius ad voluptatem omnia referuntur. Hic in quo ego nunc sum, quasi autumnus quidam ætatis est, quod senectutis limen ac vestibulum Græci Poëta vocant. Quo tempore, ut rei familiaris administratione attentiores esse ad lucrum homines, omissis inanibus, solent : ita me in hac litterarum tractatione, quod mihi unicum patrimonium est, iis omnibus, quæ ad pompam tantùm atque ostentationem faciunt, amputatis ac circumcisis, fructuosa modò consectari decet. Itaque hodiè non faciam id, quod multi me fortasse facturum putabant : ut aliquod mihi argumentum sumam, in quo disertus ac copiosius videri studeam : † Sed ea oratione mea complectar, quæ, si dabitis operam, ut benè penitus animo combibatis, ac comprehendatis, non minimam vobis utilitatem allatura esse confido. Quando enim Aristotelis de arte Rhetorica libros unà evolvere exorsi, propter eam, quæ quotannis æstate fieri solet, exercitationum nostrarum intermissionem, diu jam ab eo evagati, quasique peregrinati sumus, ne quid ea res vobis incommodi afferat, néve obstet, quò minus quæ reliqua sunt, facilè à vobis percipi possint : † Revocabo ac repetam usque à capite omnia, quæ usque huc duce ac Magistro Aristotele, didicimus, eorúmque summam quandam conficiam, ut cùm vobis in memoriam redegero, si quid effluxit, omniáque sub uno aspectu posuero, com-

Appositum.

Contextum.

Utile.

Captat benevolentiam ab utili.

Propositio.

Quatuor quæ Aristoteli objiciuntur. 1: Ubi Platore-fellitur.

modiùs cætera pertexantur. † Principiò igitur meminisse dicere me, quatuor fuisse, quæ Aristoteli de Rhetorica scripturo objici posse viderentur : † Primùm, non satis dignam esse, quam talis tantúsque Philosophus sibi docendam atque illustrandam sumeret : quippe quam usque eò contemptisset atque abjecisset Plato, ut in Gorgia, iam cum arte coquorum comparasset, easque inter se proportione respondere dixisset. Meritò autem magna tum erat Platonis auctoritas. Sed cùm idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam summis laudibus affecisset, summo artificio fecit Aristoteles, ut in ipso operis sui vestibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, ut ille dixerat, sed cum ea quam ipse laudibus in cœlum tulerat, quam fastigium omnium disciplinarum vocaverat dialecticam ex æquo conferendam ac comparandam esse contenderet, idque veris ac solidis argumentis doceret. † Deinde

Secundum.

quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluserat, eam que usum modò quendam & exercitationem èsse artis ac rationis expertem dixerat, objicere aliquis Aristoteli poterat frustrà eum in ea re certis præceptionibus aliganda ac devincienda laborare, quæ usu tantùm quodam sine ulla certa ratione continerentur. † Quam reprehensionem ita summus

Respons. ad 2.

Philosophus à se amoliebatur, ut doceret, quæcunque ab hominibus ita fierent, ut alii temerè ac fortuitò, alii exercitatione & diligentia adhibita idem efficerent : iis in omnibus causam notari observarique posse cur ita eveniret ; causæ autem, cur quidque fiat, cognitionem ac comprehensionem, & omnium, & Platonis ipsius confessione, proprium quiddam artis esse : ex quibus effici, aut artem jam esse Rhetoricam, aut certè, si quis in eam curam incumberet, facilè ad artis form. m

posse

posse revocari. † Nam quod tertium adferri poterat, sive illa ars esset, sive minus, satis multos illius Doctores ac Magistros extitisse; ut causa non esset, cur hoc inciter actum agere, & quæ ab aliis toties decantata ac repetita erant, denuò reponere atque iterare vellet: † Id ipse ita refutabat, ut diceret, alios ante se omnes aut particulam modò quandam artis attigisse, aut etiam iis se in rebus exercuisse, quæ nihil ad artem pertinerent, nervos ac robur ipsius artis aut modicè debilitasse, aut penitus omisisse, alios igitur eam Doctores requirere, aliis Magistris indigere: operam in ea pertractanda ac perpoliendà suam minimè otiosam ac supervacaneam fore. † Quarta accusatio, longè omnium gravissima erat, nisi refutata esset. Erant enim qui dicerent, Rhetoricen non modò utilem non esse, sed etiam perniciosam, ac pestiferam: ut eam qui docerent: medium præmio afficiendi, sed è civitatibus ejiciendi atque exterminandi viderentur. Hanc infamiam arti suæ constaverant Sophistæ, cùm profiterentur, arrogantibus sanè verbis, & invidiæ plenis, docere se, quomodo causa inferior dicendo superior fieri posset. † Sed Aristoteles & multis argumentis eam utilissimam esse hominum generi docuit, & quæ mala vulgò ex ea manare putarentur, ea non arti ipsi adscribenda esse, sed eorum improbitati, qui re per se bona & salutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. † His perpurgatis accessit ad ipsius artis tractationem: ac primo loco docuit falsum esse, quod Plato à Gorgia dici fecerat, quódque multi postea quamquam meritò ab Aristotele rejectum ac repudiatum, secuti sunt, Rhetoricam esse aut artem aut facultatem persuadendi. † Ut enim Medicina non est ars sanandi, sed ars vide-

Tertium.

Solvit 3.

Quartum.

Pernicio-sam esse Rhetori-cam.

Mala ex eo promanantia non artis sed auditium improbitati tribuenda.

Ostendit Rhetoricam non esse artem persuadendi.

A simili.

di omnia, quæ apta & accommodata ſunt ad ſanitatem aut conſervandam aut recuperandam : ita Rhetorica non eſt ars perſuadendi, ſed ars videndi atque excogitandi omnia, quæ in quaque re valent ad faciendam fidem. † Certè enim cujuſque artis ſinis eſt, id quod ita unaquæque ars ſpectat, ut non progrediatur ulteriùs : ſed ubi id præſtitit, ſuo ſe munere perfunctam putet. † Ut ergò Medicus non ita ſe demum muneri ſuo ſatisfeciſſe arbitratur, ſi ægrotum ſanaverit ; ſed cumulatè quidquid à ſe requiri poteſt præſtitiſſe, ſi ex artis ſuæ præceptis ea omnia adhibuerit, quæ ad ſanandum pertinebant : † Ita Orator, etiam ſi non ſemper perſuadeat, dum tamen nihil omittat eorum, quæ artificiosè cogitari poſſunt ad perſuadendum, finem artis ſuæ propoſitum conſecutus eſt. Nam quod poſtea quidam clari in primis, ac nobiles dicendi Magiſtri finem oratoris eſſe dixerunt, perſuadere : Munus autem, dicere appoſitè ad perſuadendum, in quæſtione ſatis per ſe ad explicandum facili diſtinctionem minimè neceſſariam quæſierunt. In omnibus enim artibus idem prorſus eſt officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipſum artis finem ad alium finem ulteriorem referri, ut conſtare poteſt ex iis quæ diſputari ſolent principio libri primi Ethicorum. Neque unquam finis ita ſtatuendus eſt, ut illius conſecutio atque adeptio non ſit in poteſtate noſtra. Et hoc ſequebantur Stoici in multo graviori diſputatione, cùm dicerent finem hominis eſſe, non quidem conſequi ea, quæ ſecundum naturam eſſent : id enim non ſemper ab homine poſſe præſtari : ſed omnia facere, quæ ad illorum conſecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicùs defendebant, ut dicerent, finem periti jaculatoris

Quis finis cujusque artis.

Finis medicinæ.

Finis Oratoris.

eſſe,

esse, non tam collineare, id est, eum locum quem peteret, hasta aut jaculo attingere, quàm omnia facere ad collineandum. Qua in re & si deridentur à Cicerone ac Plutarcho, non non tamen fortassis tam ridicula est eorum opinio, quàm primo aspectu videri potest. † Sed Aristoteles, ut ad institutum nos referamus Rhetoricam definiebat facultatem videndi quid in quaque re aptum esset ad persuadendum. Quam definitionem à M. Fabio parum considerate reprehensam, à nobis accurate ac diligenter defensam esse meministis. † Vis autem persuadendi tribus omnino in rebus sita est: ut bene de nobis opinetur auditor: ut ita commoveatur ipsius animus, quomodo expedit ad id, quod volumus obtinendum: & ut nos id, quod persuadere volumus aut demonstremus aut demonstrare videamur. Hoc postremum, quod alii omnes prope intactum reliquerant Aristoteli primum ac præcipuum, & solum ex tribus artis proprium videtur. Itaque de eo primùm dicere ingressus est. † Eorum igitur quibus demonstramus id quod volumus, duo genera sunt, unum eorum quæ arte pariuntur, alterum eorum, quæ extrinsecus adferuntur. † Leges enim, & testimonia, & quæstiones, & Jusjurandum, & pacta, non orator ipse fabricatur, neque ex causæ visceribus eruit: sed extrinsecus allata, artificiose tamen tractat, eisque prout commodum est, robur aut addit, aut detrahit. † Rursus eorum, quæ ipse artificio suo gignit quasique producit bipartita distinctio est. Ut enim dialecticus duobus instrumentis utitur ad probandum syllogismo & inductione, ita orator duobus, quæ illis ex altera parte respondent: enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius syllogismus est; exemplum oratoria inductio.

Definitio Rhetoricæ secundùm Aristot.

Vis persuadendi in tribus consistit.

Eorum, quibus fit demonstratio, duo genera.

Polysyndeton.

Duorum oratoris instrumenta.

Cùm

Cùm autem Orator in neceſſariis rebus perrarò verſetur, ſed in iis plerúmque de quibus deliberamus, quæque etiam aliter ſe habere poſſunt : fit ut exemplum quidem ſit inductio, enthymema autem ſyllogiſmus ejuſmodi de rebus quæ nulla neceſſitate devinctæ ſola probabilitate nituntur. Cumque neceſſaria ex neceſſariis, veriſimilia ex veriſimilibus concludantur ac colligantur : omninóque ſimilia ſint ea quæ concluduntur, eorum ex quibus concluſa ſunt : ſciuí, ut enthymemata pauciſſima ex neceſſariis, plerúmque omnia ex veriſimilibus ducantur atque eruantur. † Ducuntur autem enthymemata ex iis, quæ εἰκότα Græci vocant, nos fortaſſe conſentanea vocare poſſumus, & ex ſignis, εἰκότα ſunt generales quædam ſententiæ de iis quæ ad vitam hominum pertinent, veræ quidem illæ plerúmque, neque tamen ſemper ac neceſſariò veræ. Cujus generis ſunt, ſenes parcos eſſe ac ſeveros, adoleſcentes propenſos ad libidinem : ingenioſos eſſe Athenienſes : hebetes atque obtuſos Scythas. † Signorum autem alia nihil neceſſariò concludunt : ſed tamen habent aliquam ſpeciem probabilitatis, ut illud Æneæ apud Virgilium.

Unde enthymemata ducuntur.

Diviſio ſignorum.

Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes

Non enim ſi fallax Sino fuit, idem Græcus, ſatis argumenti eſt, cur putemus Græcos omnes eſſe fallaces : aut ſi quis eum qui crebrò anhelet, ex eo colligat febrim habere : non enim ſoli id faciunt, quos febris tenet : alia rem neceſſariò demonſtrant : ut ſi quis neget Virginem eſſe eam, cui lac ex uberibus fluat. Priora illa communi nomine ſigna dicuntur :

hæc

hæc Aristotelés τεκμήρια, Cicero proprias notas vocat. † Exemplum autem est, cùm ex uno pluribúsve similibus, aliud item simile colligitur. Ut, si intemperantia ac libido Tarquiniis, si Dionysio Juniori Regnum ademit, credibile est hujus quoque, qui illas imitatur, eundem exitum fore. † Secuta inde est Enthymematum divisio, quòd alia oratoria essent: alia certæ alicujus artis aut facultatis propria. Oratoria sunt, quæ ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis, quæ à Rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quæ ducuntur ex propriis principiis hujus aut iliius artis: † Loci communes sunt, ex quibus nihilo magis in hac quàm in qualibet alia arte argumenta depromi possunt: qualis est locus à majori & à minori. † Formæ sunt generales quædam enunciationis ad certum tantum aliquod genus accommodatæ. Ut in Physicis: Principia rerum esse contraria? omnem motionem in tempore fieri: levia sursum tendere, gravia deorsum. Hæc oratoris non sunt, ut neque dialectici. Sed ut dialecticus locos quosdam communes habet, ex quibus ad omnem quæstionem argumenta depromit, alios proprios singulorum problematum, in quibus versatur: ut ad genus, ad accidens, (utamur enim sanè hac voce, quando aliam æquè commodam reperire non possumus) ad proprium, ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: sic & orator quosdam locos habet communes omnium generum Rhetoricos: alios uniuscujusque generis proprios. Illos Aristoteles generis notione, locos: hos formas vocat: ac sæpius tamen etiam de formis ipsis loquens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id est, locus uniuscujusque generis proprios, priore loco explicaturus, ne-

Quid exemplum.

Enthymematis divisio.

Qui loci communes dicantur.

Quæ formæ.

cessa-

Rhetorices tria genera.

ceſſe habuit prius quæ quótque Rhetorices genera eſſent exponere. † Sunt autem tria, oſtentativum, ita enim melius, quam, ut alii, demonſtrativum, deliberativum, & judiciale. Deliberativum ſuaſione & diſſuaſione: judiciale accuſatione & defenſione: oſtentativum laude ac vituperatione continetur. Deliberatio de futuris: judicium de præteritis inſtituitur: laus & vituperatio propria præſentium eſt. † Fines proprii deliberationis, utile aut noxium: judicii, æquum & iniquum: laudis & vituperationis, honeſtas & turpitudo. Tenenda igitur eſt Oratori copia quædam communium ſententiarum ſemper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad oſtendendum aliquid eſſe utile aut inutile, æquum aut iniquum, honeſtum aut turpe. Hæ ſunt quas formas vocamus. † Communes autem trium generum ſunt loci, quibus confirmamus, fieri aliquid aut potuiſſe, aut poſſe, aut contrà: factum eſſe, aut factum non eſſe: fore aut non fore: magnum aut parvum eſſe, idque tum ſimpliciter tum comparatè. Atque hæc tum communiter tenenda ſunt, tùm propriè ad unumquodque rhetorices genus accommodanda. His expoſitis genus deliberativum tractare ingreſſus eſt, ut omnium præſtantiſſimum, & in quo cæteri omnes ipſum minus elaboraſſent: † Primùm igitur oſtendit, quo in genere rerum verſetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim præcipuè ſpectabat, ad quinque præcipua capita revocavit. Autarum deliberati de ratione conficiendæ pecuniæ, quod præcipuum eſt inſtrumentum rerum gerendarum, quæque niſi publicè ſuppetat, manca & mutila eſt omnis deliberatio, aut de bello & pace: aut de cuſtodia regionis: aut de iis, quæ importanda, quæque exporranda

Communes trium generum loci.

De genere deliberatio.

tanda sunt: aut de legibus ferendis. His quinque capitibus omnis ferè publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quæ ad unumquodque eorum oratori videnda essent. † Quoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem, aut ad partem aliquam felicitatis: idcircò de ea, déque ejus partibus variè ac copiosè disseruit: deinde, quia deliberatio non de fine ipso est, sed de iis, per quæ ad finem pervenitur, id est, de bonis & utilibus, longè plurimos locos tradidit, ex quibus sumeremus argumenta, quibus aliquid aut bonum atque utile, aut etiam alio melius atque utilius esse ostenderemus. Idem postea, ne longior sim, in ostentivo & in judiciali genere præstitit: omniáque subtilissimè persecutus est, ex quibus aliquid aut honestum aut turpe, aut honestius aut turpius; æquum aut iniquum, aut æquius aut iniquius esse colligi posset. At quoniam in judiciis, non argumentis tantùm utimur; sed etiam legibus, testimoniis, conventionibus, quæstionibus, jurejurando nitimur, eáque omnia interdum à nobis faciunt, interdum etiam causæ nostræ inimica sunt: idcircò in extrema parte hujus libri, quæ nunc explicanda nobis est, docet quomodo iis, quæ tormentis expressa sunt, quomodo jurijurando vim ac robur aut addere aut adimere debeamus. Utilia præcepta & cognitu digna, & oratorum jurisconsultorúmque communia: quæ cùm absoluta erunt, sumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in qua usum aliquem horum præceptorum videre possumus. Intereà, paucorum enim dierum futurum negotium est, absolvam inceptam à me, vestra causa, auditores, Latinam interpretationem secundi horum librorum, eámque divulgabo: ne quis vestrûm Græci sermonis ignoratione à cognoscendis Aristotelis præcep-

† *Aliquid referatur deliberatio.*

Conclusio per excusationem.

tis absterreatur. † Ac vobis quidem adolescentes, utcumque satisfeciſſe me: neque meam hanc disputationem vobis aut injucundam aut inutilem fuisse confido. His autem magnis ac præstantibus viris, qui præsentia sua locum hunc cohonestari dignati, nihil ex me, quod gravitate atque amplitudine sua dignum esset, audire potuerunt: quam tandem referendæ gratiæ rationem inibimus? Pareamus potius Aristotelis præcepto, qui hoc ipso in libro de iis, quæ supra vires sunt, ne cogitationem suscipiendam monet: & multò plus eis nos debere confessi, quàm exsolvere ulla ratione possimus, hoc saltem eis referamus, ne eos à gravioribus negotiis, quæ honoris nostri gratia omiserunt, avocatos, diutius retineamus.

EXPLICATURUS LIBROS ARISTOTELIS DE REPUBLICA.

ORATIO IX.

Habita Romæ, pridie Non. Novemb.
CIↃ. IↃ. LXXVII.

Exordiatur à veterum de animo opinione.

IN rebus humanis nihil esse mente ac ratione præstantius, nihil divinius summo semper consensu sapientissimi homines judicârunt. Quin etiam veterum nonnulli cùm expressam in ea divinitatis imaginem cernerent, neque tantum ingenii acumine valerent, ut exemplar ipsum, & id quod ex eo ductum, quasique effictum est, & discernere ac dijudicare possent, mentes nostras ex divina mente delibatas ac decerptas, ipsiúsque rerum omnium

nium opificis Dei particulas quasdam esse dixerunt : † At illi quidem & de hominibus nimis elatè, ac superbè, & de DEO parum piè religioséque senserunt : qui & homines Deo exæquare conarentur : & non intelligerent, ista distractio, & dilaceratio quantoperè aliena esset à natura omnium longè simplicissima, maximéque una : neque viderent quantam in se impietatem susciperent : qui si stultitiam suam pertinaciter tueri vellent, necesse haberent fateri partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos pœnas luere ab ipsomet Deo improbitati & nequitiæ constitutas. Quæ ut cogitare summæ amentiæ atque impietatis foret, ita illud sine ulla dubitatione verissimum est, admirabilem quandam esse humanæ mentis præstantiam : neque in iis omnibus, quæ infra Lunam sunt, mente ac ratione superius quidquam posse reperiri. † Ea genus humanum cætera animalia superat, eáque illis omnibus præest, quamvis aliis rebus ab eorum plerísque superetur. Vincit hominem celeritate cervus, taurus robore, utroque leo, neq; quisquam nostrûm aut visu Lyncas æquaverit, aut talpas auditu, aut odoratu canes : neque tamen hæc obstant, quo minus & has, & alias animantes in potestatem nostram perducamus, earúmque vel carnibus vescamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia ministeria utamur. Leones ipsos multi ad currum junxerunt, quidam etiam eis tanquam mulis clitellariis ad onera convehenda usi esse dicuntur. Neque tantum armatas cornibus, dentibus, unguibus feras è speluncis & latibulis suis extrahimus, sed maria ipsa scrutamur, sed elatas pennis in sublime volucres consequimur tamen & consigimus, aut aliis artibus captas famulari cogimus aut voluptati aut utilitatibus nostris.

Jam rem fellit.

Ostendit homines mente superare omnia animalia & ea sibi subjicere.

Tanta vis ac poteſtas mentis eſt : tantum ſuì cætera omnia imperium rationi ac conſilio à natùra tributum eſt. † Quin etiam ex omnì hominum numero qui mente ac conſilio cæteris antecelſuerunt, iis in omni ætate rerum ſumma permiſſa eſt, iis habenæ concreditæ, iis tradita gubernacula, ii ſupra cæteros quaſi Deorum loco habiti : ii ſemper imperium in alios multò robuſtiores ac potentiores, ne ipſis quidem dummodo ita eſſe crederent, repugnantibus ſed ſe etiam ultrò ſubjicientibus exercuerunt. † Lycurgum quidem, cùm ingrederetur templum Apollinis Delphici, Sacerdos quæ ei templo præerat, verſibus quibuſdam affata eſſe traditur, quibus ambigere ſe dicebat Deumne illum an hominem appellaret, & eò tamen inclinare ac propendere, ut Deum potiùs quàm hominem eſſe arbitraretur. Neque tamen aut ipſe inter Lacedæmonios, aut inter Athenienſes Solon, aut inter Locrenſes Zaleucus, aut eorum quiſquam, qui civibus ſuis leges tuliſſe memorantur, viribus corporis inter ſuos excelluerunt, ſed vi mentis ac conſilii illam ſibi tantam auctoritatem potentiámque pepererunt. Eſt hic admirabilis rerum ordo à præpotente Deo conſtitutus, ut quæ præſtantiora ſunt imperent, quæ deteriora ſerviant. † Præſtant autem animata inanimis, ſentientia non ſentientibus, mente prædita mente carentibus, & ex iis ipſis quæ mente prædita ſunt, ut cujuſque mens perfectior eſt, ita in ſui generis alia quæ æterna quadam & immutabili naturæ ipſius lege dominatur. Uniuscujuſque autem rei perfectio eſt ſua cujuſque virtus : quare & quæ virtus propria eſt mentis humanæ, eadem illius perfectio atque abſolutio eſt. † Quam igitur humanæ mentis virtutem eſſe dicemus, aut quam illius reperiendæ rationem inibimus ?

Qui mente præſtantiores ſunt, cæteris præſunt, & quaſi dii habentur.

Declarat exemplis.

Recenſet quænam in rebus humanis cæteris præſtent.

Modum oſtendit inveſtigandi

Nempe

Nempe ſi oculi virtutem quæreremus, conſtitueremus ante omnia quodnam eſſet proprium opus oculi, quod munus, quæ functio: quo ſemel poſito ac conſtituto, tum deinde, quæ oculi affectio cauſa eſſet, ut oculus optimè ſuo munere fungeretur, eam affectionem virtutem eſſe oculi diceremus. † Mentis opus eſt videre, cernere, intelligere, cauſarum, & eorum, quæ fiunt ex cauſis ordinem ac connexionem intueri. † Sed eorum, quæ mente cernuntur, tria genera ſunt: Unum eorum, quorum cognitione, & intelligentia ita paſcimur, ut in ea conquieſcamus, neque ſpectemus aliò: alterum eorum, quæ ad actionem: tertium eorum, quæ ad molitionem alicujus operis effectionémque referuntur. † Primi generis ſunt, quæ de primo rerum ortu ac principiis, de corporibus cœleſtibus, de cauſis imbrium, ventorum, grandinum, ejuſdémque generis aliis à Philoſophis diſputantur. † Ad actionem pertinent, quæ de inſtituenda vita, confirmandîſque moribus, de omni genere officii, de virtutibus denique ac vitiis differuntur. † Ad operum autem effectionem, quæ fabrorum, architectorum, fuſorum, pictorum, ſtatuariorum & talium opificum præceptis continentur. Sed qui ſe homines ſublimium & abditarum rerum tractationi dediderunt, omnémque vim ingenii ad earum perveſtigationem contulerunt, eos admirantur quidem cæteri ut magnos & ſapientes viros, neque tamen ſe propterea illis regendos gubernandóſque permittunt. Neque quiſquam ex omni memoria reperietur, ad quem cives ſui, quòd eximius Geometra eſſet, aut Aſtrologus, aut Phyſicus, imperium detuliſſe dicantur. † Multóque minus artificibus habetur is bonos, qui quamlibet in ſuo genere excellant, ſi tamen nihil aliud habe-

mentis virtutem à ſimili.

Quænam mentis opera.

Eorum diviſio.

Quæ ad 1. genus pertinent.

Quæ ad ſecundum.

Quæ ad tertium.

Oſtenditur artificibus licere

ant, quod in censum deferant, in sordidissi-
excellentibus ingenia non committit.
ma civitatis parte numerantur. Ac sæpè opera potiùs miramur quàm artifices ipsos, ut Doryphorum quàm Polycletum, Jovem Olympium quàm Phidiam. Scitéque & sapienter Plutarchus: Si quis, inquit, honestè ac liberaliter educatus adolescens, aut tabulam aut signum egregii operis inspiciat, mirabitur ille quidem & commendabit operis elegantiam, sed nunquam tamen illius pictoris aut statuarii, cujus id opus esse dicitur, similem esse se optabit. At si aliquam Demosthenis orationem, aut aliquem Platonis dialogum legat, multóque magis si Cimonis, Miltiadis, Themistoclis res gestas audiat, non tantum admirabitur talium operum pulchritudinem, sed omnibus votis optabit se eorum, qui illa scripserunt, gesserintve, quàm simillimum esse. † Quod si & aliqua mentis virtus est, quæ hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neque iis, quæ in sublimium rerum tractatione ita defixæ sunt, ut se numquam ad hæc inferiora demittant, neque iis quæ in opere faciendo occupatæ, tribui potest; restat, ut prudentiæ, quæ actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio ac procuratio debeatur. † Rectè igitur principes Philosophorum Plato & Aristoteles prudentiam imperantum propriam esse dixerunt. † Sed prudentiæ tripartita vis est. Alia enim ejus præcepta docet, quomodo quis vitam suam privatim instituere debeat: alia ad rationem administrandæ rei familiaris pertinet; alia, ad regendas ac temperandas civitates. Hæc autem ad unum eúndemque finem omnia diriguntur, id est, ad felicitatem. Sed interdum agitur de felicitate unius hominis; interdum quomodo id ipsum bonum toti familiæ comparetur: interdum quomodo civitati: Sem-

Prudentia hominem ad imperandum aptum efficit.

Confirmat auctoritate.

Prudentiæ divisio.

per

per autem partes referuntur ad totum: neque aliam ob causam benè esse huic aut illi parti cupimus, quàm ut benè sit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere potest: at toto sublato una interire partes omnes necesse est. † Ex quo fit, ut singulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familiæ, familiarum ad felicitatem totius civitatis. Quam enim rationem habet unus ex familia ad familiam, eandé habet familia ad civitatem. Quanto igitur universæ civitatis bonum unius aut civis, aut familiæ bono superius est, tanto politice, ita enim eam græco quidem, sed quod jam pridem jus togæ impetravit, vocabulo nominant, cæteris prudentiæ partibus antecessit. Ac libros quidem Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, quibus ea, quæ ad singulos pertinent, eruditissimè & copiosissimè explicata continentur, interpretari cœpi hac ipsa in schola quatuordecim ab hinc annis. † Juvatque me memoria repetere tempus illud, cùm tanti ad me concursus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant: cùm tanta quotidiè multitudo confluueret, ut eam locus ipse vix caperet: eáque non adolescentium modò discendi cupidorum, quorum nonnulli multo facti meliores magistro, quæ tunc ex mo discebant, ipsi hodiè alios docent: nonnulli etiam ad magnas Reipublicæ partes admoti, quæ tunc audiebant, ea nunc re ac factis exsequuntur; sed & senum primæ auctoritatis, summæque eruditionis, qui & præsentia sua cohonestabant disputationes meas, & exemplo suo juvenum animos ad honestarum artium studium excitabant. Neque hæc gloriandi causa dico: sed quòd magno cum animi mei dolore videam, quantoperè conversa ac commutata sit rerum facies, cùm ita refrixerit ac relanguerit in hac quidem urbe impetus ho-

A minorè ad majus.

Digressio.

minum ad hæc ſtudia, ut niſi Deus labentibus & ad interitum vergentibus litteris opis aliquid attulerit, ſumma omnium bonarum artium ignoratio brevi tempore conſecutura videatur. Quid enim eſt, cur quiſquam meliora ſperare, aut cur non etiam graviora metuere debeat? Negligitur lingua Latina, quæ patrum ac noſtra etiam memoria ita florebat, ut nuſquam propemodum homines, niſi Romæ benè Latinè aut ſcribere putarentur. † Græca, cujus diſcendæ cauſa vir ſempiterna laude dignissimus Petrus Bembus, cùm adhuc adoleſcens eſſet, in Siciliam profectus eſt, quòd ibi meliores illius magiſtros eſſe audierat: cùm multi illis temporibus eadem de cauſa uſque in Græciam proficiſcerentur, cujus in hac urbe conſervandæ aut potius conſerendæ gratia Leo X. cujus nomen apud omnes litterarum amantes in perpetua veneratione eſſe debet, ex ultima Græcia accerſivit huc homines eruditiſſimos, & lectam ingenioſorum adoleſcentum manum: Græca, inquam, lingua omnis elegantiæ magiſtra, † omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, conſervatrix, ita jam jacet ac ſordet, ut qui eam docent ſoli propè in ſcholis relinquantur. Stulti adoleſcentes Latinæ linguæ vix primis elementis utcumque perceptis, Græca ne ſalutata quidem, aut ſtatim valere juſſa, ad Jurisprudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantùm gloriæ, illic divitiarum certiſſimam ſpem propoſitam dictitantes. Stultiores liberis patres ultrò adjuvant præproperam & inconſultam filiorum cupiditatem, quaſi verentes, ne quando penuria ſit in civitate hominum, qui aut lites, aut morbos ferant: aut & ægrotos remediis, aut formulis ac cautionibus patrimonia jugulent. Oppugnantur intereà litteræ à non unius generis hoſtibus: † quorum alii aperto Marte eos inſectantur: alii cuniculis, cùm ali-

Contra-ſtatum.

Excurrit in laudes linguæ græcæ.

Gradatio.

Metaph.

ud

ud agere ſe ſimulent, earum extinctionem ac diſperditionem moliuntur. † Sed omittamus hæc, quæ nullius oratione ſatis dolenter deplorari queunt: referamque me ad propoſitum, è quo me rei ad vos, adoleſcentes, maximè pertinentis recordatio longius fortaſſe, quàm par erat, abduxit. Interpretatus ſum, ut dixi, jam pridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi ſunt, quantum vires meæ ferent, illuſtrare, vobisque ad eos intelligendos quaſi facem præferre decrevi. In eis ſummus Philoſophus ea quidem, quæ ad rationem rei domeſticæ pertinent, modicè delibavit: quæ autem ad Rempub. uberrimè ac copioſiſſimè perſecutus eſt. Summam totius operis breviter, ut ſoleo exponere in animo erat: ſed ut diei tempus eſt, ſi vos diutius detinere perrexero, obſtrepetis, † In craſtinum igitur differam, jamque finem dicendi faciam: ſi priùs quædam, quæ prætermittere non poſſum, quanta maxima potero brevitate perſtrinxero, Deum hominesque teſtor, auditores, me omnia ſedulò facere, neque labori ac vigiliis parcere, neque interdum ipſius valetudinis rationem habere, ut veſtris utilitatibus ſerviam. Voculas hominum aut malevolorum, aut quid dicant non ſatis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellentque me tempus conſumere in quibuſdam puerilibus ineptiis, quibus trivialium ludimagiſtrorum ſcholæ aſſiduò perſonant, facilè contemno. Τὸ γὰρ ἐν μίτῃ ἐμοῦ, ait neſcio quis apud Ariſtophanem. Et habeo non ſubſcriptores, atque adſtipulatores, ſed auctores potius hujus ſententiæ meæ eos viros, quorum auctoritate tutus totum iſtud ſermonum genus non extimesco. Propono vobis graviſſimorum ſcriptorum libros utiliſ-

à digreſſione ad propoſitum.

Quid ſit Jurus.

Captatio benevolentiæ à brevitate, ubi de ſe & adverſariis agit.

simos, & aptissimos ad veram & solidam laudem eloquentiæ comparandam. In eis tractandis & explicandis ita versor : nolo quidquam φορτικώτερον dicere : sed ita certè, ut de toto isto allatratorum genere dicere audeam ; Μωμησεται τις ὅσοι ἐσμὲν ἢ μιμησεται. Qui libros Rhetoricorum ad Herennium, aut aliquam Ciceronis orationem exponere, & in generibus ac statibus causarum, & in figuris ac tropis judicandis μιμεισθαι possint, nunquam vobis defuturi sunt : qui ea præstare, quæ nos aut præstamus, aut præstare conamur, non semper adfuturi. Ego, ne quid, quod mearum partium sit, à me desiderari possit, operam dabo. † Vos cogitate id, quod apud Hippocratem scriptum est : Non satis esse ad morbos sanandos, si medicus rectè ac diligenter munus suum obeat : nisi & ab ægroto ipso, & ab eis, qui ei assident, communi opera ac diligentia medici conatus adjuventur.

A simili auditores ad diligentiam hortatur.

INTERPRETATURUS C. SALUSTIUM DE CATILINÆ CONJURATIONE.

ORATIO X.

Habita Romæ, III. Non. Novembr. CIↃ. IↃ. LXXIIX.

ADVENIT tandem illud vobis quoque, ut opinor, auditores, sed mihi certè exoptatissimum tempus, quo diu jam interruptas exercitationes nostras, & studia, † haud facilè dixerim, honestatis an suavi-

Dubitatio.

ſuavitatis pleniora reperamus. † Juvat hanc mihi circumfuſam, incenſam ac flagrantem ſiti bonarum artium, cupidam veræ ac ſolidæ laudis & gloriæ, ore ipſoque oculis omnia me ſumma ſperare de alacritate & induſtria ſua jubentem lectiſſimorum adoleſcentum coronam intueri : juvat adſpici : juvat audiri : juvat in talibus ingeniis excolendis quicquid ingraveſcens ætas virium reliquerit collocare. † An Agricolæ, cùm teneras arbores à ſe cultas ad juſtam ſeſe proceritatem paulatim attollentes vident, efferuntur gaudio : paſtoris pectus gregis ſibi commiſſi lætitiam ac fœcunditatem intuentis, tacita voluptate perfunditur : qui alumnos ſuos vigentes ac florentes adſpiciunt afficiuntur intimis ſenſibus, & juventutem illorum ſuam quodammodo juventutem eſſe ducentes excuſſa ſenectute recaleſcunt : Ego adoleſcentes optimi è veſtro in litteris profectu ac progreſſu non idem mihi uſuvenire fatear ? Neque mihi ſanè dubium eſt, quin pleriſque veſtrûm quadrimeſtre illud tempus, quod nobis, quotannis, ex vetere inſtituto, ſolutum ac liberum conceditur, juſto longius viſum ſit : iis nimirum, quibus amor virtutis ac litterarum in viſceribus ac medullis defixus inſedit, quibus cor ſaucium eſt cœleſtis illius Cupidinis ſagitta:

Quos tetigit tactu certus ad oſſa Deus.

ut Umber Poëta loquitur. Quam ſæpè eorum unumquemque credibile eſt ſecum in animo Horatiana illa reputaſſe :

Ut nox longa, quibus mentitur amica : dieſque.
Longa videtur opus debentibus : ut piger annus.
Pupillis quos dura premit cuſtodia matrum.

Tranſlatio cum repetitione.

Similia.

Sic

Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quæ spem.
Consiliumque morantur agendi gnaviter.

Macti este animo ac virtute, juvenes, quibuscumque sæpè in mentem ista venerunt: quibus jucunda industria est, odiosa cessatio: quibus labori quies est, labor quieti: qui tum denique vita ac spiritu frui vobis videmini, cùm in litteris tempus omne consumitis: qui eo estis animorum ardore, ut in illa directa & ardua, ut ait Hesiodus, ad virtutem via nusquam strigare, nusquam interjungere: sed eam uno tempore ac spiritu totam, si fieri posset exhaurire ac superare cupieretis. † Hac via veteres illi, quos admiramur ac suspicimus sapientiæ proceres, vulgo sese exemerunt: hac se supra cæteros mortales extulerunt: hac gradientes non modò floruerunt inter æquales suos, sed in omnem posteritatem nomen sibi ac decus immortale peperunt. † Cujus autem ignaviæ fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam ac præstantes viros, laudare ac deprædicare: & tamen torpere ac marcescere otio malle, quàm ut eorum similes evadamus, operam dare? Non est ejusdem animi industriam laudare & otium amplecti: non seriò laudat, qui non & concupiscit: non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At benè, quòd ex isto numero multi non otiosi veterum laudatores, sed strenui potius imitatores, non tam ad præclara studia cohortandi estis, quàm exemplo vestro excitare ipsi alios ac cohortari potestis: Itaque pro certo habeo, totum id tempus, quo nobis huc per calores convenire non licuit, non tamen à vobis languori ac desidiæ datum, sed, quatenus licuit, earum ipsarum artium, quarum amore flagratis, umbratili ac domestica exercitatio-

Contrapositum.

Anaph.

Non tantum viros doctos laudare sed & eos imitari decet.

ne

ne traductum. † Sic agricolæ, ubi tempestates malæ sunt, cùm opus fieri non potest, sub tecto tamen quid agant reperiunt: ac ne ipsos quidem festos dies sibi prorsus inutiles effluere patiuntur. † Sic milites, ubi eos horrifer aquilonis stridor in hyberna compulsos à bellicis muneribus avocavit, quotidiè tamen aut cursu, aut saltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter se præliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quæ denique in bello usui futura sunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego ut mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me planè confirmare possum: neque enim mihi minus otiosa ulla pars anni fuit, quàm quæ ad quietem concessa videbatur. † Libuit mihi istorum potentum consuetudinem imitari, & tentare, quas illis æstatis tempore voluptates, divitiarum suarum magnitudo præstat, easdem mihi in re curta ac tenui studia mea suppeditare possent. Igitur ut illi ea tempestate anni montosa & altiora loca, & saltuum ac nemorum opacitatem consectantur: sic & ego Heliconios colles, & avia Pieridum loca peragrans, æstum ambitionis avaritiæque vitabam: ut illi ad fontium aut fluminum capita strati, cantibus avicularum animum oblectant, sic & ego ad illos sacros & vulgo ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia, omnisque humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compositus, ex illo ambrosio veterum poëtarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam, ut illi venatu aucupióve intenti prædas agunt, quibus mensam instructiorem faciant: sic & ego quibus mentem instruerem, è sapientissimorum hominum monumentis quotidiè aucupabar. † O studia nostra, auditores, non utilia tantùm ac fructuosa, sed dulcia etiam ac deliçata. † Persarum reges, qui

Simile ab agricolis.

Aliud à militibus

Allusio ad consuetudinem divitum æstivo tempore.

Exclamatio.

Quarta

opibus *sinu*

Persa-rum Reges annum transige-bant.

opibus ac divitiis affluebant, ita luxu ac deliitiis diffluebant: voluptatis causa ita dividebant annum, ut hyemem, Babylone vel Susis, in media æstate agerent. † Quidni studia nostra eandem nobis honestè luxuriandi facultatem ac copiam præbeant? Ex meo propinquo rure ait Terentianus Laches, hoc capio commodi:

Ostendit quæ ratione satietas in studiis fieri vitanda

Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.

Ubi satietas cœpit fieri, commuto locum.

Idem in studiis, licet gravi & severa Philosophorum lectione defessus animus est? Poëticorum lusuum involuta fabellis & condita omnibus leporibus sapientiæ præcepta continentium amœnitate recreetur. Solidius aliquod & succi plenius cibi genus requirit: Ex illo copiosissimo ac locupletissimo veterum Oratorum penore omnia non pascendis modò, sed etiam saginandis animis apta depromat. †

Translatio.

Ingurgitet se in historiam veterem: omnem superioris ævi memoriam mente ac cogitatione perlustret: indulgeat arbitratu suo illi voluptati, quæ infinita & insatiabilis ex antiquitatis cognitione percipitur. Aliarum voluptatum habendus modus est, huic nimis indulgeri non potest. † Atque equidem, auditores, quoniam humanus animus varietate capitur: omniúmque propè rerum, ut ait Euripides, jucunda mutatio est, decrevi hoc anno aliquid vobis hujus suavitatis impertiri, & intermissa paulisper philosophiæ severitate, nobilissimi inter Latinos historiarum scriptoris lectione vos pascere. Quod consilium tum denique sine ulla dubitatione probabitis, cùm ex quo fonte manaverit, intelligetis. Superioribus diebus, cùm ad illud non amplissimi

Cur historiam explicandam assumpserit.

tantùm ordinis, sed hujus ætatis singulare lumen ac decus Gulielmum Sirletum Cardinalem veniſſem, cœpit ille me, ut ſolet, de ſtudiis meis humaniſſimè interrogare. Cui cùm pauca pro tempore reſpondiſſem, procedente ſermone, quæſiit etiam ex me, quid vobis hoc anno proponere atque explicare meditarer. Reſpondi, me in ipſius poteſtate & ſemper fuiſſe & ſemper fore: & hac quoque in re totum ex ipſius nutu atque auctoritate pendere: atque id demum mihi facto optimum atque utiliſſimum viſum iri, quod ipſo auctore, & tanquam auſpice gereretur. Tum ille: Quando, inquit, ſuperioris anni curriculum in Ariſtotelis Politicis conſumpſiſti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paulò levioris operæ aſſumere. Nam neque omnes ii, quorum te commodis ſervire oportet, capaces ſunt tam arduarum diſputationum: & à plerisque impetrari non poteſt, ut Græcas litteras ament: & ſunt qui anni principio, ad dimidiatos libros, tanquam ad delibatas ab aliis ac propè ſemeſas epulas non libenter accedant. Quare auctor tibi ſum, ut aliquem hiſtoricum ſumas: ac, ſi me audis, non alium potius, quàm Salluſtium. Nam & egregiè latinè loquitur, & gravis ac denſus eſt, & civilis ſapientiæ plenus, &, quod tu quanti facias ſcio, Thucydideus, &, ut exiguus liber eſt, paucis illum menſibus totum explicare facilè poteris. Ego verò, inquam, libentiſſimè parebo auctoritati tuæ: neque unquam committam, ut quacunque de re ſententiam tuam cognovero, de ea mihi amplius quærendum ac diſputandum putem. Quod igitur fauſtum felíxque ſit, de ſummi in omni laudandarum artium viri, & noſtrûm omnium amantiſſimi ſententia, evoluemus & excutiemus una hoc anno, auditores, Salluſtium: hoc eſt, eum ſcriptorem, cui antiqui-

tas historiæ Romanæ detulit principatum: ad quem cognoscendum si vos parem meæ industriam ac diligentiam adferetis, magnam vim ex ejus scriptis, cum Deo volente, & eloquentiæ & sapientiæ præceptorum colligemus. †

Duo deinceps dicturus de historia ingenere.

Sed in primis pauca quædam de historia in genere, pauca de Sallustio dicam, quæ instituto nostro non inutiliter præfulciantur ac præmuniantur. † Ac de historia quidem hæc, primùm quid sit historia, deinde quàm pulchra, quam jucunda, quámque utilis sit historiarum cognitio: tum quæ sint historiæ leges. Postremò in historiarum lectione versantibus quæ potissimùm observanda sint: & quomodo in ea re, à plerisque peccetur. Cornificius, seu quis alius est, qui scripsit libros Rhetoricorum ad Herennium, itemque Cicero ipse libro primo de inventione ita historiam definiunt. † Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. In hac definitione, quot verba totidem propè peccata sunt, † Primùm historia non est res gesta: sed sed rei gestæ expositio ac narratio. Non enim ipsa conjuratio Catilinæ, aut bellum ipsum Jugurthinum historia est, neque hoc ipsi dicere voluerunt: sed id quod sentiebant non satis commodè elocuti sunt. Itaque condonetur hoc negligentiæ ipsorum: etsi nemo in rebus definiendis negligens esse debet. † Sed quod addiderunt, historiam non esse, nisi quæ ab ætatis nostræ memoria remota sit, cujus quæso amentiæ est? Ergò si quis hodiè de Romulo & Remò scribat, fatebimur eum historiam scribere: si de bellis inter Carolum quintum & Franciscum primum gestis, negabimus: quoniam hæc nondum ab ætatis nostræ memoria remota sunt, aut certè dicemus, nondum historias esse: tunc demum fore, cùm qui earum rerum meminerit, nemo amplius

Definitio historiæ secundum Ciceronem.

Refutatur definitio.

Secundam definitionis partem refellit.

tus reperietur. Quomodo fiet, ut ipse quidem hodiè historiam non scribat, qui autem ab hinc centum annis scripta ejus legent, historiam legant. Neque Thucydides hac ratione historiam scripserit, neque Xenophon in libris anabaseos, aut in libris rerum Græcarum neque Sallustius, cùm conjurationem Catilinæ, aut cùm bellum Jugurthinum scriberet. Livius quoque, quamdiu vetusta persecutus est, historiam scripsisse dicetur: at postremis libris, quibus complexus erat res suis temporibus gestas, historiam videlicet desierat scribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam feciſſem, nisi scirem eam etiam hodiè defensores habere. Longè aliter sentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putasse, historiam propriè dici narrationem earum rerum, quibus gerendis is, qui eas narraret, interfuisset. Quos quamvis non sequor, neque enim pauciora aut leviora incommoda hanc, quam illam definitionem sequuntur, tolerabiliorem tamen errorem esse arbitror. Quomodo igitur historiam definiemus? Injustè enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. † Historiæ nomen, auditores, non tantum rerum gestarum, sed quarumlibet rerum narrationem expositionémque significat. Sic Aristoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium persecutus est, vocavit historiam animalium: Sic Theophrastus historiam stirpium: sic denique C. Plinius libros suos naturalis historiæ inscripsit. Quibus libris causæ ac principia rerum exquiruntur, aut alicujus disciplinæ præcepta traduntur; nunquam eos quisquam rectè historiam vocaverit. At ubi narratur tantum aliquid atque exponitur, rectè id scriptorum genus historiam nominâris. Itaque li-

Alia hist. definitiva.

Quid significet historia.

ber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipsius est, quo veterum Philosophorum unaquaque de re sententiæ exponuntur tantùm, non etiam expenduntur, rectè inscribitur φιλοτόφων ἱστορίας. Eodemque nomine affici possent libri ejusdem argumenti, qui tribuuntur Plutarcho, περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις. At libros physicorum, aut ethicorum, aut ejusmodi alios, si quis historiam vocaret, malè & inscienter historiæ nomine uteretur. Nam illud quoque intelligendum est, quod de toto aliquo genere universè scribitur, historiam non vocari: nisi particulatim ad singula veniatur. Atque hæc cùm ita sint, historiæ tamen nomen in hac disputatione non tam latè accipimus: sed vim illius angustioribus terminis concludentes, ita definiendam historiam putamus. † Historia est rerum publicè gestarum diffusa & continuata narratio. Neque quidquam interesse arbitramur, ad hoc quidem, ut historia sit, sintne res illæ remotæ ab ætatis nostræ memoria, an minus: & num is, qui eas scribit, eis interfuerit. Scripsit Herodotus de rebus à memoria ætatis suæ remotis; & historiam scripsit Thucydides de bello, cui ipse interfuerat: scripsit Xenophon de reditu Græcorum ex Asia, cui non interfuerat modò, sed & præfuerat: & uterque historiam scripsit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem historiæ conciliandam interesse, scribat quis ea, quæ ipse viderit ac cognoverit, an quæ ab aliis tradita acceperit, non negabo: si, ut verè ac propriè historia sit, horum utrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc singulas propositæ definitionis partes minutatim consideremus. Historia est narratio rerum gestarum. † Omnes igitur fabulæ excluduntur. Neque enim continent res gestas, sed ad ejus qui scripsit, libidinem fictas. Itaque

Authoris definitio historiæ.

Occurrit objectioni.

Fabulæ ab historia excluduntur.

que neque Luciani libros verarum ut ipse ludens vocat, narrationem, neque Æthiopica Heliodori, aut Poëmata Longi, aut ejus generis scripta historias esse dicemus. Non magis quàm Heraclida Abaris, aut Aristonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros Κύρου παιδείας pro historia acceperim: tum ob alias causas, tum quia in eis non tam curæ fuerit sapientissimo ac disertissimo scriptori, ut res à Cyro gestas exponeret, quàm ut nobis exemplar regis omni ex parte perfecti proponeret.

Non omnis vera narratio est historia.

† Estne igitur omnis vera narratio historia? Minimè, sed ea tantùm, quæ est rerum publicè gèstarum. Non enim oratorias narrationes, etiamsi veræ sint, historias vocabimus: neque illa Ciceronis: Milo domum venit, calceos ac vestimenta mutavit: paulisper, ut fit, dum se uxor comparat, commoratus est: aut similia ad historiam pertinere censebimus. Neque Philostratus, cùm vitam Apollonii aut Sophistarum, neque Laërtius aut Hesychius, cùm vitas Philosophorum: neque Plutarchus, Suetonius: Æmilius Probus, Ælianus, Lampridius, Capitolinus, cùm vitas imperatorum aut aliorum virorum illustrium scriberent, historiam scripsisse judicandi sunt. Aliud est enim vitas scribere, aliud historiam.

Distinctio inter vitam scribere & historiam.

† Qui vitam alicujus scribit, qualis quisque domi fuerit, qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hospites: quo victu ac cultu corporis usus sit, accuratè ac diligenter exponit: qui historiam, hæc omnia aut prætermittit, aut in accessionis loco, quasi aliud agens, strictim & modicè attingit: ea tantùm ex instituto persequitur, quæ ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipsemet docet, qui etiam cùm virorum illustrium vitas scribit, negat se historiam scribere. Verba ipsius proferam, ne quis dubitationi relinquatur locus.

οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν ἀλλὰ βίους κ' τὰ ταῖς σπιφανεσ ταῖς πράξεσι πάντως ἔνστιδήλωσις ἀρετῆς, ἢ κακίας· ἀλλὰ πολλάκις καί ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον ἢ μαχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις ἃ μεγίσται, καὶ πολιορκίαι πόλεων. Neque enim hiſtorias, inquit, ſcribimus, ſed vitas: neque ut quæque nobiliſſima actio eſt, ita maximè virtutem aut improbitatem cujuſque patefacit: immò verò ſæpè & verbum unum, & jocus aliquis magis declaravit, quî cujuſque mores eſſent, quàm pugnæ in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximáque prælia & urbium obſidiones. † Videtis igitur quæ ſit quaſi leges ac materia hiſtoriæ propria: bella, paces, induciæ, fœdera, ſeditiones, tumultus, leges, judicia, commutationes rerum publicarum, & quæ ſunt ejuſdem generis: qualia apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionyſium Halicarnaſſæum, Salluſtium, Livium, Diodorum Siculum, CORNELIUM TACITUM, Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem Cocceium, & ejuſmodi alios leguntur: quos verè ac meritò poſſumus hiſtoriarum ſcriptores nominare. At tonderi diligenter ac radi aut velli etiam ſolitum Cæſarem, & ſemper cingi ſupra latum clavum, & Octavianum menſe Decembri totos dies talis luſiſſe, & ſimilia ejus ſunt, qui vitam alicujus, non quî hiſtoriam ſcribat. Addidi in definitione hiſtoriæ, eam eſſe non narrationem modò, ſed diffuſam & continuatam narrationem, id eſt, διεξοδικὴν καὶ συνεχῆ. Diffuſam quidem: quoniam qui ſumma capita rerum colligunt, cáque nudè ac ſimpliciter proponunt: ut Florius, Eutropius, Oroſius, Sulpicius, non tam hiſtorias ſcribere dicendi ſunt, quàm ſummaria quædam aut, ut vetuſtiores loquebantur, breviaria hiſtoriarum. Continuatam

Quæ hiſtoriæ materia.

autem

autem, ut Valerium Maximum, & alios ejus exemplum ſecutos ab hiſtoricorum numero excluderem. Longè enim aliud eſt hiſtoriam ſcribere, aliud exempla ſimilia ex hiſtoriis collecta, ſub uno quod illi fecerant aſpectu ponere. † Probâſſe me vobis arbitror, quod principiò poſueram, hiſtoriam eſſe rerum publicè geſtarum diffuſam & continuatam narrationem. Cætera, de quibus dicere inſtitueram: (ſunt autem hæc de legibus in hiſtoria ſervandis, de pulchritudine, ſuavitate, utilitate hiſtoriæ, tùm quid præcipuè obſervare debeant, qui hiſtorias legunt) ea igitur, & de ipſo Salluſtio quædam cognitu digna, ne & vobis moleſtiæ & aliis impedimento ſim, in craſtinum differentur. Non dubito L. C. V. P. quin quicunque te huc honoris mei cauſa veniſſe vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimum eo nomine debere arbitrentur. Ego autem ingenuè fateor, nihilo me tibi propterea eſſe quàm anteà fueram, devinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei jam debere amplius poſſim. Quare ne illud quidem mihi curandum puto, ut tibi exquiſito aliquo orationis genere gratias agam, iſta faciant, qui ſe accepta beneficia verbis exæquare poſſe confidunt. Mihi jam pridem adempta ac præciſa ſpes omnis eſt quidquam excogitandi, quòd tuis erga me innumerabilibus meritis ulla ex parte reſpondeat. *Conclus.*

CUM EXPLANATURUS ES. SET ÆNEIDA VIRGILII,

ORATIO XI.

Habita Romæ, III. Non. Novemb. cIↃ. IↃ. LXXIX.

Exordiur ab ee, quod scenium rem magis quam verba sectari jubeant. Translatio.

UT in reliquis vitæ partibus, sic in studiis & in ratione dicendi plerúmque contingit, ut juvenes quidem nitida & ad pompam atque ostentationem accommodata: senes autem utilia magis & fructuosa delectent. Itaque ego, qui olim florenti ætate omnes leporres festivitatésque dicendi, quantum quidem in me situm erat, summo studio aucupabar: & pectere ac comere cum cura orationem solebam, nunc ut ætate, ita consilio commutato, profutura potius quàm oblectatura consector: neque tam id operam do: ut ab iis, qui ad me audiendum conveniunt, disertus habear, quàm ut ipsi aliqua re bona & digna cognitu domum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipsum voluptati vobis esse confido.

Asmili. † Neque enim vere novo segetis herbescentis viriditas, quam adulta æstate flavescentis & falcem vocantis maturitas, neque arborum in primos sese flores induentium, quàm opibus suis laborantium, & earum pondere incur-

Prepes. vescentium magis nos aspectus oblectat. † Nunc igitur Æneidos Virgilianæ interpretationem ingressurus, poématis non tantum inter omnia Latina sine ulla dubitatione præstantissimi, sed etiam Græciæ gloriam in magnum discrimen vocantis, omittam multa, quæ aptè ad plausus & clamores excitandos in hoc argumento dici posse facilè intelligo: convertàm-

támque orationem meam ad quarundam rerum tractationem quas spes est neque nimis communes ac contritas, neque alienas ab hoc instituto, neque cognitu inutiles judicatum iri.

Partitio.

† Dicam enim de poëtices ipsius natura primùm & antiquitate: tum suavitate, & quid sit, quod eam tantoperè suave efficiat, quasque illa hominum generi utilitates & attulerit, & perpetuò adferat: deinde quasdam Aristotelis de poetis sententias, quæ propter ipsius auctoritatem in omnium ferè jam animis insederunt, tentabo & ad disquisitionem vocabo: † Postremò cùm & de Virgilio ipso, & de hoc, quod nobis in manibus est, ejus poëmate pauca quædam ad ipsius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem neque committam, ut nimia longitudine, aut vobis molestiæ sim; aut aliis, qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. † Poëticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem esse, quàm incitationem quandam animi, & furorem divinitus immissum, qualis est in vaticinantibus, judicarunt. † Quod ita expressit Cicero pro Archia. Sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia & doctrina & præceptis, & arte constare: poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam Spiritu afflari, & apud eundem Antonius lib. 2. de oratore hoc ipsum à Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicit. Ac de Democrito quidem aliis credamus necesse est: cùm ipsius scripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, ut putidum sit eos accuratius percensere. Sed & poetæ ipsi hoc de se profitentur ac prædicant: quorum sunt illa:

Captatio benevolentiæ & attentionis à brevitate.

Poetis ars & furor divinitus immissus. Probat auctoritate.

Est Deus in nobis: agitante calescimus illo:

Sedibus æthereis Spiritus ille venit.

Multáque ad eundem modum, & Pindarus eo se Bacchilidi anteponit, quòd ipse quidem natura valeat, Bacchulides arte subnixus temerè multa profundat: Itáque tantum interesse inter se & illum, quantum inter aquilam & corvos, gloriatur. Neque aut mons ille duplici vertice insignis, aut fons, cujus hausta poëtas fieri ajunt, quidquam aliud indicant, quàm eos non arte & industria, sed divino quodam Spiritu & instinctu valere. Et certè præstantissimi poëtarum, Orpheus, Linus, Musæus, & ille omnium parens Homerus multis ante sæculis extiterunt, quàm ulla præcepta poëtices tradita essent. † Sed tamen si naturæ tantum & ingenii, non artis & industriæ poëtica est, quid est, quod summus Philosophus Aristoteles libros tres de arte poëtica scripsit? Quòd optimi poëtæ Horatii libellus eodem argumento scriptus manibus teritur? quòd, ut cæterarum, ita hujus quoque facultatis præcepta quotidiè ab hominibus eruditissimis summo studio tractari videmus. † An illud verius est, ut in oratore, sic in poëta, qui oratori affinis quodammodò & in dissimili genere simillimus est, & naturæ atque ingenii præstantiam, & artem præterea quandam ac præceptorum observationem requiri? Ita quidem certè sentit Horatius, cujus illa sunt:

Objectio.

Responsio per interrogationem.

Natura fieret laudabile carmen, an arte
Quæsitum est: ego nec studium sine divite vena.
Nec rude quid possit video ingenium, alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amicè:

Fatendum tamen fortassis est, plus in poëta inge-

ingenium, plus in oratione industriam posse. Sed ut Phytici ajunt, res è multis ac diversis elementis conflatas atque concretas ex ea nominari, quod in quáque dominetur: sic veteres illi cùm in poetis illum animi ardorem plurimùm posse quasíque principatum obtinere, curam autem, & industriam subsequi, eíque quasi famulari viderent, quod præcipuum esset, id solum esse dixerunt. Nam quod summi Poëtæ fuerunt, antequam quisquam poëtices præcepta traderet: idem in oratoribus dici potest. Si quidem, ut alios omittam, ille ipse, quo nemo post homines natos eloquentior fuit, Demosthenes, omnes eloquentiæ numeros anteà impleverat, quàm ab Aristotele, qui primus ut Dialecticen, ita & Rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem pertinentes conscriberentur. Sed emendatè loquebantur homines, antequam Grammatici nascerentur: neque ex illorum præceptis emendatè loquendi facultas; sed ipsa potius præcepta ex observatione eorum, qui benè loquerentur, enata sint: quomodo Juris-Consulti dicunt, non Jus è Regulis, sed è Jure Regulas extitisse. † Neque omninò quidquam est aliud ars, quàm imitatio quædam naturæ: neque ulla est ars cujus non semina ac principia naturæ debeantur. Sic igitur à me primùm illud caput eorum, quæ proposueram, explicatum sit, ut poëticam, neque impetum quendam animi temerè sine ullis legibus vagantis esse statuamus, neque rursus totam præceptis adligatam & adstrictam teneri, sed & generoso quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea quæ conceperit, grandibus verbis, & minimè vulgari dicendi genere efferenda egregiè facto, & præterea diligenti cura atque observatione præceptorum quorundam continen-

A simili.

Ars est imitatio naturæ.

De antiquitate foeseos.

ri. † Antiquitas ipsius vel è Ciceronis testimonio omnibus nota est, qui è doctis antiquissimum esse ait poëtarum genus. Nos certè Homero, quem tamen multi Poetæ antecesserant, nullum profanum scriptorem vetustiorem habemus. Et illi qui primi dispersos homines congregâsse, & ex agresti ac ferina, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxisse perhibentur, non alii quàm poetæ fuerunt:

Cur Poetæ deorum filii dicti & sapientiæ patres.

† Quos propterea Plato deorum filios & sapientiæ patres ac duces vocat. Qui cùm & præclaras sententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulteriùs quàm par erat excurrerent, neque citerius subsisterent: sed paria paribus reddentes æquilibritatem in dicendo quandam efficerent: & oraculorum similia atque ænigmatum speciem præbentia multa loquerentur, admirata eos illa antiquitas, & divinum aliquid in eis latere rata est, & suavitate cantuum irretita, ducendam se illis gubernandámque permisit.

Quare poesis suavis & jucunda.

† Mulcet autem animos, & incredibili suavitate perfundit poesis, ut uno verbo dicam, propter admirabilitatem. Delectat enim, ait Cicero, quidquid est admirabile. Poëtæ autem & mira quædam narrant, & ea miro modo eloquuntur. Jam omnes homines natura cupidi sunt scientiæ: & admiratio stimulus quidam est ad sapientiam ac scientiam: Impellit enim ad quærendam causam, in cujus cognitione ac perceptione posita sententia est.

Admiratio homines ad scientias inducit.

† Itaque Aristoteles, cujus hæc ex fontibus libamus, & admiratione ductos esse homines, ait, ad Philosophandum: & ut quisque sapientiæ amantissimus sit, ita esse amantissimum fabularum. Delectant poetæ numero quoque ipso & sono, qui naturæ nostræ ita consentaneus est, † ut veterum quidam animum ipsum numerum esse atque harmoniam

Veterum error de anima.

eam putaverint. † Delectant etiam, quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos nostros omni genere affectuum: ita ut vel legentes poëmata, vel audientes interdum angamur ac premamur metu, interdum ad spem erigamur, nonnunquam exhilaremur, nonnunquam etiam iis quæ ficta esse scimus, illacrymemur. † Vir sanctissimus & eruditissimus Aurelius Augustinus sæpè ubertim flevisse se, cùm Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. † Sed hoc in eo propter singularem ipsius bonitatem minus fortasse mirum videri potest. Verè enim hoc Græci proverbio dicunt, bonos viros faciles esse ad lacrymandum. † Quid quòd feris quoque ac barbaris hominibus, & cæde ac sanguine gaudentibus poëmata tamen misericordiam interdum & lacrymas commovent? Alexandrum Pheræorum Tyrannum accepimus aspero supra modum & immiti atque efferato ingenio fuisse; ita ut homines alios vivos defoderet, alios aprorum ursorúmque pellibus tectos canibus venatricibus laniandos objiceret, idque sibi pro ludo atque oblectamento haberet; quasdam etiam civitates amicas ac socias immissis sine causa spiculatoribus, repentè universas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades, in qua fabula dolenter admodum deplorantur Trojanorum calamitates. Homo quamvis asper & indomitus, quemque nulla unquam res ad misericordiam flectere potuisset, sensit tamen se, poetices cantibus commoveri. Itaque statim se propripuit è theatro: indignum esse, dicens, se, cui tot strages, tot urbium direptiones, tot civium exquisita tormenta numquam lacrymam unam exprimere potuissent. Hecubæ & Andromachæ malis illacrymari. † Quam vim poëtarum Horatius meritò cum funambulo-

Poëseos effectus varii.

Confirmat exemplo.

Occurrit objectioni.

Exemplis probat etiam crudeles à Poëtis ad lacrymas commoveri.

hanc vim poëseos magiæ

comparat Horatius. bulorum & magorum operibus comparavit:

Ille, inquit, *per extensum funem mihi posse videtur.*

Ire Poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus: & modo me Thebis, modo ponit Athenis.

Sententia Aristotelis de vi poeseos. † Paulo aliter explicat Aristoteles causam ejus voluptatis, quam ex poësi capimus: sed nihil prohibet aliter à pluribus eadem de re, & tamen verè ab omnibus disputari. Ait igitur Aristoteles natura comparatum esse ut omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expressis cujusmodi tandem illæ sint, voluptatem percipiant. Huic rei argumento esse puerulos, qui natura duce, imitari omnia gestiunt: & hoc vel maximè differre homines à cæteris animantibus, quòd homines natura maximè facti sint ad imitandum; addit quæ prima homines discunt, imitando disci; neque quemquam esse, quin rebus imitando expressis gaudeat; etiam iis, quas veras nollet aspicere. † Non igitur mirum esse, cùm poesis imitatio sit, tantùm ex ea ab omnibus percipi voluptatem.

Poesis est imitatio.

Dubium. Hæc, ut à veritatis amantissimo Philosopho tradita sunt, quin etiam verissima sint dubitari non potest. Sed mihi tamen interdum non parvam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: quod oculo lux est, idem esse animo veritatem: & quemadmodum luce oculum gaudere, abhorrere à tenebris: sic animos nostros iis quæ vera sunt gaudere, quæ falsa sunt ea aspernari ac refugere. Et Euripides quidem jucundissimum esse ait, scire. Aristoteles autem discere: quorum utrovis posito, nihil veræ ac liquidæ voluptatis

tatis è rebus falsis percipi potest, falsa enim neque sciri neque disci queunt. † Et tamen falso gaudere homines, multis argumentis mihi videbar posse pervincere. Nam & poesi gaudent, & pictura, & omni denique imitatione. Omnis autem imitatio videri vult id quod non est: itaque quodam genere mendacium est. Neque verò tantùm libenter ea videmus expressa coloribus, quæ vera delectant: ut nemorum pratorumque viriditatem, tellurem multiplici variorum florum regmine opacatam, eximia pueros mulierésq; forma: sed ea etiam quæ vera videre nollemus, mirabiliter nos picta delectant: Hercules liberos interficiens, discerpens Pentheum mater, rota volutus Ixion, jecur vulturi præbens Prometheus, cæteraque de poetarum mendaciis pictorum quasi propagata mendacia. † Quid eluviones, incendia, ruinas, domorum urbiúmque direptiones loquar? quæ vera sani omnes refugiunt, picta summa cum voluptate intuentur. Ac admirari quidem solemus, si quos videamus nihilo majorem è veris, quàm è fictis, voluptatem percipere: eósque rudes esse atque impolitos judicamus: cujusmodi ille Laco fuit, qui cæteris tabulam quandam magnificientibus, in qua pictus erat præpingui rusticus corpore, ad umbram arboris stratus, magna cum significatione languoris ac desidiæ negavit eam sibi placere: quòd talem hominem ne vivum quidem in ædibus habere vellet. Et Anacharsis, qui invitatus ad audiendum quendam, qui mirificè Luscinix cantum imitabatur, aspernatus est: veras sibi Luscinias sæpè auditas esse dicens. At quis nostrûm non talia omnia pluris faciat imitata quàm vera? Quæ autem vera vacca tantopere unquam celebrata est, quantoperè vacca Myronis? † Numquid igitur hominem fal-

falso gaudere homines, multis argumentis mihi videbar posse pervincere.

Nam & poesi gaudent, & pictura, & omni denique imitatione.

Omnis autem imitatio videri vult id quod non est: itaque quodam genere mendacium est.

Admirari quidem solemus, si quos videamus nihilo majorem è veris, quàm è fictis, voluptatem percipere:

Ad propositum

so gaudere dicemus? Immò verò naturæ homînum amica penè veritas eſt : neque allud quidquam mendacio gratiam conciliat, quàm imitatio veritatis. Itaque cùm ea dicuntur quæ nullam prorſus habeant veritatis ſimilitudinem, aut ſuapte vi, aut habita ratione eorum, apud quos dicuntur, nulla ex talibus mendaciis exiſtere voluptas poteſt. † At poëtarum figmenta & ingeniosè excogitata ſunt, & accedunt plerumque ad aliquam ſimilitudinem veri: & ita exponuntur, ut în ipſa eorum expoſitione mirificum quoddam ingenii acumen perpetuò eluceat. Itaque quoniam verum ingeniosè imitantur, oblectant. † Sequitur, ut oſtendam, quæ commoda humano generi adferant poëtæ: & ad quas res utilis ſit poëmatum lectio. Dico autem, quæ duo ut doceret Achillem Phœnix comitem ſe ei à patre datum eſſe profitetur, ad ea utraque poëtas utiliſſimos eſſe. Nam & bene loqui docent, & ad honeſtas actiones animos legentium aut audientium impellunt, quod his verſibus exponit Horatius:

dubium reſpondet.

Poëtarum figmenta admirabilia & jucunda quodſimilitudinem veri habeant.

De utilitate Poëſeos.

Poëſis bene loqui docet.

Os tenerum pueri, balbumque Poëta figurat:
Mox etiam pectus præceptis format honeſtis,
Aſperitatis & invidiæ correctior, & iræ.

Ac de eloquentia quidem, quin ad eam plurimum conferant, ne dubitari quidem poteſt. † Omnis enim granditas orationis, omnis peregrina, & à vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figuræ inſigniores non ab alio ſcriptorum genere, quàm à Poëtis petuntur. Numerosè autem dicere, quo nullum majus elocutionis ornamentum eſt, nemo non poterit, niſi qui aures habeat in numeris poeticis diu multúmque tritas & exercitatas. † Il-

A poëtis omnes figuræ & verborum elegantia.

la

la major & dubitationis plenior quæſtio eſt, proſintne moribus poetæ, an eos inficiant ac depravent. † Plato enim cùm innumerabilbus locis ſummam laudem tribuiſſet poetis, ac præcipuè Homero, in libris de Republica, multa ab eo peccata eſſe demonſtrat, & civibus ſuis ab eo metuens, excludit eum ab illa quam inſtituit, civitate. Quem imitatus Cicero in Tuſculanis: Videsne, inquit, poetæ quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortiſſimos viros: molliunt animos noſtros; ita ſunt deinde dulces, ut non legantur modò, ſed etiam ediſcantur. Sic ad malam domeſticam diſciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cùm acceſſerunt etiam poetæ, nervos omnes virtutis elidunt. Rectè igitur à Platone educuntur ex ea civitate, quàm finxit ille, cùm mores optimos, & optimum Reipublicæ ſtatum exquireret. Nos verò, ſi ut Sirenum, ita Poetarum cantus exitioſi ſunt, obturemus adoleſcentium aures, neque ad eos ullum poeticæ ſuavitatis guſtum permanare patiamur. Sed ſi, adhibito judicio, eorum lectio fructuoſa eſt, caveamus ne faciamus idem quòd Lycurgus Rex Thraciæ.

Quæritur an proſint moribus poetæ. Argumenta contrarium.

Reliqua deſiderantur.

AG-

AGGRESSURUS SATYRAM TERTIAM DECIMAM JUVENALIS.

ORATIO XII.

HABITA ROMÆ, ANNO cIↃ. IↃ. LXXV.

Ordiur à causa mutati consilii.

CUM constituerim vobiscum unà evolvere atque excutere librum Senecæ de providentia, judicavi omnibus nobis commodum fore, si is liber seorsum à cæteris Senecæ operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac sperabam id fore, antequam ad has mihi jucundissimas, vobis, ut meritò spero, non molestas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Intereà igitur, dum ille pulcherrimus à librariis describitur, delegi 13. Juvenalis Satyram, in qua hoc triduum consumeremus. † Et jucunda autem & utilis illius evolutio futura est. Continet enim multas graves & utiles sententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi salso, festivo, hilari, &, ut ita dicam, vivido, quod huic Poetæ proprium ac perpetuum est, explicatas. † Neque mihi quisquam illud objecerit, multos esse ex Latinis Juvenale meliores poetas. † Non contendo. Scio multum interesse inter Juvenalem & Virgilium. Sed qui solum Virgilium legerit, tanto præstare eum cæteris, credere poterit, scire non poterit. Ut ad certiorem ipsius Virgilii gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuò sola cognoscenda quæ optima. Alioquin non tantum è poetis solus Virgilius, ex Oratoribus solus Cicero, sed ipsius Virgilii unum ali-

Commendat Satyram à jucunditate & utilitate.

Objectio.

Respons.

aliquod poema; Ciceronis una aliqua oratio legenda erit. Certè enim & aliquod Virgilii poema; & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo unquam repertus est, qui aut Homerum præcipuum esse inter poetas negaret, aut propterea Hesiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores è manibus hominum excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragœdia excellit, idcircò Æschylum Euripidémque contemnimus,

Non, si priores, (ait Horatius) Mæonius tenet
Sedes Homerus, Pindaricæ latent,
Cœæque & Alcæi minaces,
Stesichorique graves Camœnæ.

† Suus est stellis honos, sua lux, etiamsi à solis splendore & claritate vincuntur. At stultè facit, qui in potestate eligendi prætermissis optimis deteriora sectatur. Hoc ita demum in me valeret, si suaderem vobis, ut eos quos optimos esse constat, prætermitteretis. Sed id neque feci adhuc, neque facturus unquam sum, & multum puto interesse hos quasi secundarum partium scriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoque studii aliquid tribuendum putet. † Præclarè Cicero, ferreum quidem scriptorem esse non diffitetur Attilium, sed scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim, inquit, esse in nostris Poetis aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi: mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota non sunt. Hæc ille: & illis quidem temporibus, cùm neque Musarum scopulos quisquam superârat: & is qui hoc scripsit Ennius, meliorem inopia principem locum tenebat. Quid igitur censemus

A similitudine.

Ab auctoritate.

dicturum fuisse Ciceronem, si ad eorum pōētarum, qui postea floruerunt, tempora vitam producere potuisset? Qui certè ut veteris illius Romani sermonis integritate inferiores fuerint: suæ enim quisque ætatis: quàm atavorum: suorum sermone uti malebat: limitatiores tamen, & cultiores, & multis poeticis virtutibus superiores fuerunt. Num igitur hos nitidos & politicos contempsisset, qui illos horridos & impexos, studiosè tamen ac diligenter evolverat? † Sed ut in cæteris vitæ partibus, ita in ratione studiorum variè à vulgo hominum peccari solet. Patrum & avorum nostrorum memoria, qui se eruditos perhiberi volebant, optimis quibusque scriptoribus, tanquam pervulgatis & nihil abditum ac retrusum continentibus valere jussis, in aliis quibusdam obscurioribus, minùsque tritis suam omnem industriam collocabant. Itáque eorum plerisque sæpius in manibus erat Appuleius aut Sidonius Apollinaris quàm Cicero: Persium quàm Horatium, Lucanum aut Claudianum quàm Virgilium libentius & majore cum studio pervolutabant. † Animadvertit hunc errorem insequens ætas, & Bembi, Sadoleti, ac similium & exemplo & auctoritate commota, ad vetustiorem lectionem, imitationemque revocata est. Sed secutum est aliud malum, exorta factione ineptorum hominum, qui præter Ciceronem, Cæsarem, Sallustium, &, si fortè aliquot alios eidem ætati suppares, tum ex poetis, præter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios clamare cœperunt, cæteros omnes barbaros esse: nesciisse latinè loqui, neque satis dignos esse, in quibus cognoscendis ullum studium poneretur. † Inde extitit enectum quoddam & famelicum, &, ut ego interdum vocare soleo, dilutum eloquentiæ genus homi-

Quæ ratione in studiorum ratione peccetur.

Bembus & Sadoletus antiquos authores revocarunt.

Inde, qui solo Ciceronē stan-

mi-

minum existimantium bene dicendi laudem in eo positam esse; ut ne ullum vocabulum ponas; quod non ex Cicerone sumpseris; quamvis fatuè atque insulsè loquaris; sine ulla vi, sine ullo acumine; sine ullo pondere sententiarum, dummodo unum illud observes; ipsius te Ciceronis fraterculum forte, Similis fatuitas eorum quoque, qui Poetarum laudem affectabant, animos occupavit. Nam cùm sibi indices quosdam confecissent; earum vocum, quibus veteres aliquot Poetæ usi essent, putarunt se illis æquiparatum iri; dum sedulò cavereint; ne quam vocem versibus suis immiscerent; quæ non in illis; quos dixi, indicibus reperiretur. Ergò hoc exemplo suo utrique doluerunt, ex omnibus Ciceronianis vocibus stultissimas orationes; ex omnibus Virgilianis pessimos versus posse componi. Neque dici potest, quàm hæc hominum somnia sibi placeant, quàm se circumspiciant, quàm se impudenter iis, quos non intelligunt, anteponant. Statium; aiet forsan quidam; aut Silium Italicum, tu mihi; aut Lucanum aut Senecam nominas? Ovidium etiam; cui præter unum Virgilium Latinorum; nemo par fuit; contemnere; seque ei antepohere non verentur. Unus etiam ex ferocqui hostio eruditissimus, sed illo errore imbutus Ovidii Metamorphosin; divinum poema & omnibus ingenii; omnibus eloquentiæ luminibus; omni ex parte collucens, in eum sermonem, quo vulgò nunc utimur, sibi convertendum curavit; ne, si eam latinè scriptam attingeret; sinceritatem latini sermonis, quam ex aliis poetis hauserat; contaminaret. Sed hunc quidem excusare quoquo modo possumus: quicùm & doctrinæ copia abundaret; & latino sermone peritè ac sci-

tur & Virgilius

enter uteretur, hac una re nimis credulus fuit, aliorúmque judicio stare potius voluit quam suo. Isti non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quasi satis sit dixisse, ego pulchra poemata pango, audent se cum eis componere, aut etiam eos præ se despicere, à quorum coquis aut mulionibus, si hodiè viverent, scribendorum carminum laude facilè vincerentur. Horum ego simul atque Juvenalem mihi in manibus esse resciverint, qui de me sermones futuri sint, non ignoro: Juvenalem interpretatur. Cur non potius Horatium? sed & tertio ab hinc anno quasi alii poetæ deessent, Senecæ Troades delegit, quas interpretaretur. Ego verò & in explicandis Senecæ Troadibus ita tum me versatum esse confido, ut illius poetæ amorem multis incusserim: & in hujus Satyræ explicatione, spero me perfecturum ut ejusdem poetæ alias quoq; cognoscere cupiatis. † Sed satis jam verborum factum est. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyræ: deinde ipsius poetæ verba recitabo, quæque in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accuratè interpretabor.

Refert rumores, qui de se dicentur.

Conclus.

CUM

CUM ANNALES TACITI EXPLICANDOS SUSCEPISSET.

ORATIO XIII.

Habita Romæ, III. Non. Novemb.
cIↃ. IↃ. LXXX.

Exordium ab historiæ jucunditate & facilitate.

NEQUE pars ulla studiorum humanitatis aut amœnior est, aut fructuosior quàm Historia: neque ullius gentis Historia est, quæ cum Historia populi Romani aut magnitudine, aut pulchritudine, aut omnis generis exemplorum copia & varietate contendat, neque ex ingenti scriptorum, qui res Romanas litterarum monumentis prodiderunt, numero quisquam est, quem meritò quis C. Cornelio Tacito anteponat. Nam si nihil est hominis animo jucundius, quàm discere: & eorum quæ suapte vi ac natura jucunda sunt, tanto quidquid jucundius, quanto laboris ac molestiæ minus exhibet: † Dubitare de Historiæ suavitate nemo potest: cùm scripti genus nullum sit, ex quo aut plura, aut citius & minore animi contentione discantur. Artium præcepta, dum traduntur, molesta sunt: Mathematica non plures pulchritudine invitant, quàm difficultate deterrent: illa ipsa princeps & regina artium Philosophia numquam tam multos habuit studiosos, sui, ut non plures obtrectatores habuerit, una Historia est, † quæ omnium studia alliciat, aures teneat, animos mulceat: à qua si quis abhorrere se dicat, parum abest, quin ipse se ne hominem quidem esse fateatur. † Parvulos pueros, in quibus naturæ vis maximè elucet, ve-

Facilitatem historiæ ostendit eam aliis scientiis comparando.

Similiter desinens.

Ostendit pueros, &

rissimèque perspicitur, nulla re magis quàm narratiunculis duci videmus: qui etiam sæpè, ut aliquem fabellas narrantem audiant eas ipsas, quibus cùm maximè operam dant, lusiunculas deserunt. Isti superbi ac divites, librorum & litterarum omnium osores, qui sibi è stolido ac supino pulcherrimarum rerum contemptu gloriam quærunt, ut tamen sic quoque aliquod hominis simulacrum ac vestigium retineant, ab Historia non penitus abhorrent. Itaque in illis ipsis quoque atriis, cœnationibus, cubiculis, unde aliæ omnes litteræ omnisque honestas exulat, in mensa tamen aliqua, aut in abaco interdum videas expositos una cum fritillo, & turricula ac tesseris, cæteróque instrumento aleatorio etiam libros aut Historiam, aut aliquid Historiæ utcumque simile continentes. † Ut enim mustum bibunt, qui vini veteris acrimoniam ac austeritatem non ferunt: sic pueri & viri puerorum similes, quia seriò scriptæ historiæ gravitatem severitatémque non capiunt, inanibus se fabulis propter quandam illarum cum Historia similitudinem oblectant. Sed supervacaneum est de voluptate, quæ ex Historia percipitur, pluribus dicere: cùm id de suo quisque sensu judicare facilè possit. † Utilitas autem quanta ex Historiæ tractatione capiatur, quis non videt, Mitto jam quod ille apud Platonem Ægyptius Sacerdos Soloni dixisse fertur, semper pueros esse, qui vetustatis cognitione càreant. Illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiæ, unde major vis quàm ex Historia colligi potest? Non enim avium cantu aut volatu, non inspiciendis pecudum fibris, non interpretandis hariolorum cantibus futura prænoscuntur: quis cujusque consilii aut incepti exitus esse soleat, qui diligenter notaverit atque observaverit,

Litteratum ostentes historiam aspernere.

Similis declarat cur pueri fabellis delectentur.

Transit.

Historiam laudat ab utilitate.

Adjunctio.

verit, is demum, quid ex quo eventurum sit optimè ac certissimè providebit. Quamquam enim non certa quadam ac immutabili serie res humanæ volvuntur, magnáque earum varjetas & inconstantia est, ut hoc ipsum, quemadmodum dicebat Agatho, verisimile sit, multa præter id, quod verisimile est evenire: plerúmque tamen è similibus similia existunt: neque ulla certior regula est justificandi quò quæque res evasura sit, quàm inspicere, quem exitum similia in longinquitate temporis sæpius ac frequentius habuerint. Quod si aut temporis hominibus ad vivendum concessi brevitas, aut ipsa vitæ ratio pateretur, ut idem homo multa sæcula, integra mente, integrísque sensibus vixisset: multas provincias obiisset, ad intimas principum virorum de gravissimis rebus consultationes frequenter adhibitus esset: omnium sententias audiisset, rationum, quibus quisque niteretur, pondera ac momenta diligenter expendisset: observasset postea, & notasset diligenter, quid ex quo consecutum esset: quis non incredibilem quandam in eo vigere vim consilii crederet? quis non ejus sententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? Atqui quod natura nobis denegat, præstat Historia, ut qui eam diu ac diligenter pervolutarunt, omnibus ætatibus vixisse, omnes regiones perlustrâsse, omnibus publicis consiliis interfuisse, omnia quæ unquam contigerunt, præsentes spectâsse, atque annotâsse videantur. † Nam quod alicubi Aristoteles ait majorem quandam esse poeticæs quàm Historiæ cum Philosophia conjunctionem: quòd Historia tantùm, quid factum sit, exponat, poetica quid fieri debuerit: id quale aut quomodo accipiendum sit, aliàs fortasse videbimus: † Illud certè & *Objectio Aristotelis.*

Plus ponderis habent exempla ex historiis petita quàm è poetis.

extra omnem controversiam est, & ab eodem Philosopho alibi traditur, in gravibus & seriis deliberationibus, cùm maximus exemplorum usus sit, è poetis quidem petita exempla in vulgus interdum aliquid valere: at apud graves & cordatos viros multò majorem vim ea, quæ ex Historiis ducta sunt, obtinere. Nam quòd Horatius Homerum commendans dicere ausus est, quid honestum, quid turpe, quid utile, quid inutile sit, melius eum ac plenius, quàm Philosophos docere: Id ego de Historia longe verius ac justius dicere ausim. † Etenim Philosophi primas rerum causas inquirunt, in præceptis communibus latissimèque patentibus occupantur; singula non ferè considerant. Omnis autem actio, omnisque deliboratio, singulis in rebus versatur: neque quisquam unquam, num bellum gerendum foret: sed num huic populo adversus illum hoc tempore gerendum foret, deliberavit. † Ut igitur Medicus, qui multis ægrotis adsederit, multos curaverit, multis arteriam exploraverit, venam secuerit, medicamenta miscuerit, quid ex quoque accidere soleat, notaverit: sæpè ad medendum utilior est eo, qui majorem quidem rerum medicarum scientiam ex Hippocratis libris hauserit, sed illa cognitione contentus numquam hominis ægroti lotium adspexerit: sic ad consultandum melior, qui multa ejusdem generis singularia in Historiis adhibito judicio notaverit, quàm qui ex Philosophorum scriptis communia quædam vivendi præcepta cognoverit. Optandum est, ut utrumque adsit: sed si alterutro carendum sit, malim experientem & exercitatum hominem, sine ulla universa cognitione totius generis, quàm eruditè & sublimiter de universo genere disputandi peritum, usus & exercitationis expertem.

Circa quæ Philosophus versetur.

Similis probat in historiis versatum præstantiorem esse Philosopho in deliberationibus.

Hunc

Hunc in ſchola libentius audias ; illum utilius in conſilium adhibeas. Sed de utilitate hiſtoriæ & dicta ſunt à me aliàs multa , & dicentur : & cùm quæcunque potuero dixero , ſemper tamen multa ſupererunt. † Quanto autem populus Rom. cæteris gentibus imperii magnitudine præſtitit , tanto hiſtoria populi Romani cæterarum gentium hiſtoriis antecellit. † Nullius populi obſcuriora & tenuiora principia : nullius admirabiliores progreſſus : nullius tanta majeſtas , tanta in proſperis rebus moderatio , in adverſis magnitudo : nuſquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exemplа , aut illuſtriora. † Quòd ſi nulla gens eſt uſque eo immanis ac barbara , quæ non in rebus geſtis Romanorum cognoſcendis plurimum operæ ac ſtudii collocet : quid nos facere oportet , qui Romæ vivimus : qui è Romano cœlo ſpiritum ducimus , qui poſt tot acceptas clades , tot calamitates , tot ſtrages à bacchantibus barbaris , ut à petulantibus ſervis , viduæ & efœtæ jam dominæ inſultantibus , editas , tam multa tamen illius antiquæ virtutis ac majeſtatis monumenta quotidiè intuemur ? An cum tam múltos ingenioſos & eruditos homines in remotiſſimis gentibus natos , tam longinqua itinera ſuſcipere , tantos ſumptus facere , tam multis ſe laboribus ac periculis exponere videamus , ut Romam videant : quòd ita judicant , ſe melius ac perfectius hiſtoriam Romanam intellecturos , ſi ipſum urbis ſitum , ipſa mœnia , ipſas veterum arcuum , trophæorum , templorum , quamvis laceras & disjectas reliquias , illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint : nos , quibus otioſis hæc omnia in oculos aſſiduè incurrunt , rerum Romanarum cognitionem negligemus ? † Quarum per ſe tanta pulchritudo eſt , ut etiam ſi ſcriptæ eſſent

Oſtenditur hiſtoriam populi Rom. cæteris præferendam. Contrapoſitum.

A minori ad majus.

Adhortatio ad juventutem.

Laudes hiſtoriæ

Romanam scriptorum præstantia.

sent horrido aliquo & inculto orationis genere, suapte tamen vi hominum studia excitarent; nactæ autem sunt ejúsmodi scriptores, qui quamcunq; sibi scribendi materiam sumpsissent, dignissimi tamen studio, propter ipsum scribendi genus fuissent. Non enim potest quisquam dicere, in scriptores rerum Romanarum intuens: Cur hæc tanta ingenia se dignius aliquod scribendi argumentum non elegerunt? neque rursus illud: Cur res tam claræ tamque illustres non in aliquos magnitudine sua dignos scriptores inciderunt? † Ita rerum magnitudo præstantia ingenia evocavit, scriptorum præstantia rerum magnitudinem adæquavit. Quid enim, ut cæteros in præsens emittam, ipsos modò principes nominem, aut Sallustio gravius ac nervosius, aut Livio grandius & uberius, aut Tacito pressius, prudentius, limatius, omni ex parte perfectius fieri potest? † Cujus annales quoniam hoc anno, quod Deus faustum ac felix esse velit, vobiscum unà communi studio evolvere, viamque vobis ad eos facilius intelligendos, ut potero, præire decrevi, pauca mihi quædam de eo dicenda sunt: non ut eum laudem: nam cùm ipse se satis tacitus laudet, ego quoque præstantiam ipsius tacitus admirari malo, quàm & infantiam meam prodere, & laudes ipsius ingenii culpa deterrere; sed ut iis respondeam, qui & Tacitum tanti à me fieri, & me tam diu, tanto studio, ut mihi ejus publicè interpretandi potestas fieret, postulâsse mirantur. Hodiernam autem orationem meam illi ipsi qui Tacito obtrectant, breviorem reddiderunt. Nam si Tacitus mihi laudandus fuisset, necesse habuissem undique conquirere ac colligere quæcunque veteres à perfecto historiæ scriptore exigenda esse dixissent, ac prolatis exemplis ostendere, ea

Contrafestium.

Ad annales Taciti se convertit.

In obtrectatores.

omnia

omnia Tacitum cumulatissimè præstitisse, quod etsi verissimè fieri poterat, propter ipsam tamen multitudinem & varietatem arduum ac difficilè fuisset. Nunc Taciti quidem virtutes melius ac commodius in progressu operis singulas notabimus: hodiè, nisi temporis excludamur angustiis, pauca tantùm quædam refutabimus ac refellemus, quæ in eum temerè ab imperitis conjici solent. † In primis autem illud positum sit, quæ summa scribentium laus est, eam Tacito ab omnibus uno ore tribui; nullum unquam scriptorem prudentiorem ac considerationem fuisse; sic- cam ac sobriam esse illius orationem, adstri- ctam verbis, densam sententiis, nihil in ea no- tari posse diffluens, nihil inane, nihil redundans: singulis sæpè verbis singulas sententias contineri. Magna laus: & quæ in quo sit, facilè ei alias deesse patiaris. † Nam ut in iis, quæ possidentur, ea plurimi sunt, quorum exigua moles est, pretium ingens, & ut auruni, ut gemmæ: ut in cibis ii maximè laudantur, qui minimum detrimentum habent, plurimum succi: ita maximi facienda oratio, quæ paucissimis verbis plurimum sententiæ amplectitur. Indicat enim, se in pectore non in ore nasci. Hæc præcipua orationis virtus, quæ ex omnibus scriptoribus Latinis in Tacito præcipuè cernitur, effecit, ut omnium ætatum sapientissimi quique, qui non inani verborum sono, sed bonitate & gravitate sententiarum ducerentur, præcipuo in honore Tacitum semper habuerint, ejusque assiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium utilissimam judicârint. † Neque verò ut ita esse doceam, illo præcipuo argumento nitar, quòd M. Tacitus non Imperator tantum, sed propè singularis exempli Imperator, hujus nostri imaginem in omnibus bibliothe-

Laudatur Tacitus à prudentia & brevi oratione.

A simili.

Quanto plum in præcip fuerint ejus æmu-

 nales.

cis collocari, libros, ne perirent, quotannis decies describi, & in archivis civicis asservari voluit: cùm se etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa jam & obsoleta: & exemplorum, quæ tantoperè à temporibus nostris remota sunt, minus magna vis est ad permovendum. Paulus Tertius p. m. quo nullum sapientiorem senem nostra vidit ætas, Tacitum sæpè relegendo contriverat, neque ullum profanum scriptorem æquè libenter legebat. Cosmus Medices, qui primus Magnus Etruriæ Dux fuit, homo factus ad imperandum, qui eam, quæ vulgò fortuna dicitur, in consilio & prudentia consistere docuit, Taciti libros in delitiis habebat: eorumque lectione avidissimè fruebatur. Neque non hodiè multi aut principum, aut eorum, qui de summis rebus à principibus in consilium adhibentur, eundem studiosissimè legunt, & quasi pro magistro quodam prudentiæ habent. Nunquid igitur movebimur stultis quorundam vocibus, qui, nisi quod ipsi didicerunt, nihil discendum putant, & quoniam à magistris suis nihil olim præter bucolica Virgilii, & paucas Ciceronis epistolas, & orationem, si forté aliquam audierunt, ab iis me discedere, & vobis graviora proponere, iniquo animo ferunt? † An quisquam vestrûm est, qui eo consilio studia sequatur, ut in pulvere scholastico consenescat? Cur igitur ea potius consectemur, quæ tantum in scholasticis concertatiunculis inter adolescentulos, aut senes adolescentulis stultiores oblectamento, quàm quæ olim gravissimis in negotiis emolumento futura sint? Vos verò istos nugatores contemnite, præsertim cùm illa leviora aut jam didiceritis, aut, qui ea usque ad tædium inculcent, in omnibus vicis ac triviis obvios quamlibet multos; qui Tacitum interpretari

Invehitur in adversarios.

Ad audiatores orationem convertit.

aut

sut possint aut velint, non multos sitis habituri. † Nunc quæ in eo culpari à nonnullis solent, exponerem, eaque omnia, uti pollicitus eram, refutarem ac refellerem, sed video me longius progressum esse dicendo, quàm à principio existimâram. Fefellit me Taciti amor: cujus laudes cùm hodierno die tacitus prætermittere statuissem, auferri me postea passus sum, neque mihi potui, ne eas strictim & modicè attingerem, temperare. Vereor autem si longius orationem producere voluero, ne & vobis molestiæ sim, & iis, qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Quare quæ supererant, in crastinum, si vobis quoque ita videtur, differam, neque metuam, ne quis me hodiè justò breviorem fuisse dicat. Nam & in his primis velitationibus nostris, justíque cursus ac certaminis quasi prolusionibus brevitas culpari non solet: & verum est, quod ait Varro, portam itinerj esse longissimam. Equos ipsos, ubi diu quieverunt, qui longum iter ingressuri sunt, fatigari primo itineris die non solent. Si tot præstantibus viris, qui huc hodiè convenerunt, ut dicendo placerem, consequi fortasse non potui: at certè, breviter dicendo, minus ut molestus sim, consequar. Sed utinam auditores, utinam & brevis hodiè visus sim, & quicunque me unquam audient, brevem semper fuisse me doleant. Quanto suavius est, abeuntes dicere, Cur hic tam citò desiit? Quàm abire cupientes, Quando tandem hic desinet? Nimio satius est, quod cum fame relinquit, quàm quod satietate distendit.

Peroratio per excusationem.

SEQUI-

SEQUITUR IN EODEM ARGUMENTO.

ORATIO XIV.

Habita Romæ, pridie Non. Novembr. clɔ. Iɔ. lxxx.

Exordium ab adversariorum objectionem. 1. objec.

QUI me à Taciti interpretatione deterrere cupiebant, quinque præcipue quæ illi objicerent, reperiebant. † Primum, quòd illorum temporum Historiam contexuissem; quibus vetus illa S. P. Q. R. Majestas & amplitudo cõciderat, quibus illi paulò antè terrarum Domini, acerbissimo teterrimorum Tyrannorum dominatu oppressi tenebantur. Non jam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Lælios, Scipiones, aliáque virtutum non hominum nomina in Historia repertum iri; † sed degenerem & oblitum virtutis avitæ populum, sed senatum ad servilem adulationem projectum; sed proposita vitiis, quæ quondam virtutibus deferebantur; præmia sed unius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quòd si verè dictum esset à summis philosophis, principum mores esse speculum civitatis, cæterámque multitudinem ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum esse potuisse in ea urbe, in qua non homines, sed monstra & ex omni vitiorum fæce ac colluvione concreta regnarent? Melius itaque consulturum esse me studiis vestris; quando Romanam Historiam tractare animus erat, si eorum vobis temporum Historiam proponerem, quibus populus R. fortis adversus barbaras gentes; domi adversus vitia perpetu-

Anaph.

ſettium bellum gerebat, neque cæteros popu-
los Bellica magis virtute, quàm innocentia &
integritate ſuperabat. Abire in mores, quæ
diſcuntur in ſcholis; & ea ferè quemque imi-
tando exprimere, quibus legendis audiendíſ-
que puer aſſueverit. Neque deerant, quod
equidem valde miratus ſum, qui non dubi-
tarent mihi auctores eſſe, ſi res ſub imperato-
ribus geſtas perſequi vellem, ut Sueronium
potius, quàm Tacitum ſumerem: quem ipſi
& meliorem Tacito Latinitatis auctorem, &
nitidiori ac floridiori genere orationis uſum
dicerent. † Erant etiam, qui, quod maxi- 2.
mum in Hiſtorico vitium eſt, fidem quoque
Taciti accuſarent, quod multa mendacia Hi-
ſtoriis ſuis admiſcuiſſet. Neque tamen, quam-
quam ſæpè à me orati ut id facerent, men-
dacium ipſius proferre ullum poterant: duo-
rum tantum veterum ſcriptorum teſtimonio
id pervincere nitebantur: quorum Vopiſcus
aliquando mentitum in Hiſtoria Tacitum di-
ceret: Tertullianus eum mendaciorum lo-
quacisſimum vocaret. † Addebant tertio lo- 3.
co, impium ac nefarium eſſe ſcriptorem, qui
Chriſtianæ religioni apertè infenſus & inimi-
cus fuiſſet. Aſperum præterea & inſuavem ac 4.
ſpinoſum, & cum cujus difficultate ad eruen-
das ſententias perpetuò luctandum foret. † 5.
Poſtremò malè latinè locutum: idque non
vulgus modò dicere, ſed ipſos etiam præci-
puos Taciti amatores confiteri. Cujus igitur
libri & corruptiſſimorum temporum Hiſtori-
am eámque ipſam neque ſatis fideliter ſcrip-
tam, & melius ab alio traditam continerent,
& auctoris ſui manifeſtam impietatem prode-
rent, & moleſto atque odioſo propter obſcu-
ritatem, & partim latino ſermone conſtarent,
cauſam eſſe nullam, cur, tot potioribus omiſ-
ſis, in eo potiſſimùm conficere hujus anni cur-

ricu-

riculum vellem. Ad quæ omnia respondere constitui, ne præjudicata multorum opinio cujusquam vestrum aut animum avocet, aut

Respons. ad 1. retardet industriam. † Primùm igitur considerandum est, Respubl. hodiè perquàm paucas esse : nullam esse propemodum gentem, quæ non ab unius nutu atque arbitrio pendeat, uni pareat, ab uno regatur. Ergò hac saltem in parte propius accedit ad similitudinem temporum nostrorum status ille rerum, qui sub imperatoribus, quàm qui imperante populo fuit. Quo autem quæque Historia rerum nostrarum similior est, eò plura sunt in ea, quæ discamus, quæ ad usum conferamus, quæ ad vitam moresque referamus. † Quam-

Occurrit objecti. quam autem Dei beneficio ætas nostra Tiberios, Caligulas, Nerones non habet: prodest tamen scire, quomodo etiam sub illis viri boni ac prudentes vixerint, quomodo & quatenus illorum vitia tulerint ac dissimulaverint, quomodo neque intempestiva libertate utentes, vitam suam sine ulla publica utilitate in periculum objecerint, neque tamen fœda ac probrosa laudantes placere sibi ullam turpitudinem ostenderint. Multa sæpè sunt in principibus, quæ vir bonus laudare non potest, tegere & transmittere silentio potest. Ad ea connivere qui nesciunt, & sibi periculum creant, & ipsos principes plerumque deteriores faciunt. Multi enim, qui vitia sua latere credunt, sponte ea paulatim exuunt, ne detegantur : & dum se bonos haberi putant, boni fiunt. Iidem, si turpitudinem suam palam esse videant, jam famæ securi, quæ palam dici vident, palam quoque faciunt : & famam dum bonam desperant, malam negligunt. Melius autem feret minora & pauciora principum vitia, qui quomodo olim viri boni ac fortes plura & graviora pertulerint, cognoverit.

verit. † Quod si quis sub principibus cor- *Sub cor-*
ruptissimis viros singulari virtute præditos ex- *ruptiss-*
titisse non putat, magno in errore versatur. *mis prin-*
Vixit sub Tiberio, ut cæteros taceam, Ger- *cipibus*
manicus, cui ego omni genere laudis ne ex il- *viros pro-*
lis quidem veteribus Romanis quemquam an- *bos vixis-*
tepono. Vixit sub Claudio Seneca, & Senecæ *se exem-*
quanquam fortasse par nemo, similes tamen *plis de-*
multi. Neronis ætas multos habuit, quorum *monstrat;*
virtutem vix ipsius vitia æquarent. Omni-
nóque ita est ut dicam. Ut palmam ajunt ad- *Similia.*
versus onera, sic virtus adversus vitium con-
tumax surgit: ut & in Ætnæ montis cacumi-
ne ubi maximè viret flamma, herbam quo-
que finitimam maximè virere perhibent, quasi
ipsa secum contendente natura, & nolente fœ-
cunditatem soli vicinorum ignium ardore su-
perari: sic plerúmque ubi maxima vitia do-
minantur, maximæ virtutes erumpunt, quæ
cum illis certamen suscipiant: & si superiores
esse non possint, non tamen hostibus suis tri-
umphum sine dimicatione concedant. Non
igitur, si pleríque Imperatores vitiosi fuerunt,
idcircò bonis & utilibus exemplis temporum,
quibus illi rerum potiti sunt, Historia cari-
tura est, † sed & ipsa improba exempla nos *Utilitas*
interdum ad virtutem acuent: cautiores cer- *quæ ex*
te & considerationes efficient. Ex illa perpetua *improbis*
simulatione Tiberii, ex illo vultu ac sermone *exemplis*
alia omnia quàm quæ cogitabat præ se feren *manat.*
te, discemus cautè cum principibus agere, ne-
que semper illorum vultûi ac blanditiis fide-
re. Discemus, quæ Principes occulta esse vo-
lunt, ea, etiam si sciamus, nescire, neque al-
tius, quàm ipsi velint, in eorum arcana pe-
netrare. Juvabit in Seiano videre quàm in
lubrico sit eorum potentia, qui se malis arti-
bus apud Principes omnia posse rentur: quam-
que sæpè ubi diu in alios contumeliosè debac-

chati sunt, & præcipites decidant ipsi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipsa quoque improba exempla proderunt. Sed de his satis. ¶ Istos autem satis mirari non possum, qui, ubi de Tacito agitur, Suetonium nominare audent. Nihil equidem detrahendi studio dicam, longè enim id & ab ingenio & à consuetudine abhorret mea: neque is scriptor est Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperatione quærenda sit: sed inter eum & Suetonium nimium quantum interest. In Suetonio nihil est ex quo ejus aut prudentiam aut eloquentiam aut eruditionem ullam eximiam agnoscas. In Tacito quid horum emineat, ideò difficile dictu est, quia eminent omnia. Suetonium certè nemo unquam veterum aut inter disertos nominavit. † At Tacitus habitus est ætatis suæ sine controversia eloquentissimus, & quæ virtus Demosthenis maximam inter Græcos gloriam peperit, quam illi δεινότητα appellant, eam, ut propriam & peculiarem Tacito tribuunt omnes. Eloquentissimum quidem illum vocat Plinius: & illud eximium in eo fuisse ait τηρᾶς dicere. † At Suetonium sanctus Hieronymus laudat. Magnum testimonium, si laudat. Non enim sanctitate tantùm Hieronymus, sed & eruditione & judicio præstitit. Quo modo igitur laudat? Eadem libertate scripsisse eum ait Cæsarum vitas, qua ipsi vixerunt. Non magna laus, si laus est; sed ego laudem esse non puto. Quid enim laudis habet, cùm Cæsares in summa licentia atque impudentia vixerint, orationis turpitudine ipsorum flagitia æquasse: quæque illi perpetuis tenebris operienda patrarant ea nudis & prætextatis verbis in lucem & in aspectum hominum protulisse? Itaque nihil apud Suetonium frequentius legas, quàm exoletos, & spintrias & cellarios, & nu-

Tacitum cum Suetonio confert.

Tacitus eloquentissimus.

Demonstrat D. Hieronymum Suetonium non laudare.

ben-

bentem Neroni ſporum, Doryphoro Neronem. Voces etiam, quas in illis flagitiis miſerint, quaſi hæc ſcire, poſterorum intereſſet: quorum commemoratione non ſcriptorem modò, ſed ipſas chartas erubeſcere oportebat: cùm hæc interim ita ſubtiliter ac particulatim perſequitur, ut docere voluiſſe videatur. In Tacito nihil ſimile reperias. Talia aut præterit, aut ita ſignificat, ut odiſſe & abhorrere videas, non, ut illum alterum, cupidè in eis immorari. † Inter Vopiſcos igitur & Spartianos, & Lampridios & ejuſmodi vitarum ſcriptores Suetonius emineat, illa ſe jactet in aula: hoc cæteris melior, quòd ætatis beneficio, meliùs quàm illi latinè loquitur: ad Taciti quidem gloriam aſpirare, aut ſe cum eo conferre ſi voluerit, omnium eruditorum convicio vapulabit. † Equidem quod ad me attinet, Suetonii lectionem, non minùs quàm Catulli aut Martialis adoleſcentibus perniciоſam, etiam confirmatæ ætatis viris periculoſam puto. † At mendax eſt in hiſtoria Tacitus. Mitto, quòd ſi hoc maximè conſtaret, cum hiſtoricorum more aliquid interdum eſſe mentitum, non tamen id valde nobis curandum eſſe arbitrarer. Non enim quæ ab eo narrantur ejuſmodi ſunt, ut piaculum ſit, quidquam in eis, quod verum non ſit, pro vero credidiſſe. † Sed tamen quis eum mendacii accuſat? Vopiſcus Quid iſte Vopiſcus, quid hominis eſt? Quidam Suetonii Simius, longè tamen ab eo diſtans: qui cùm ſe aliquem videri vellet, affirmavit, neminem ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertineret, non aliquid eſſe mentitum: gloriatúſque eſt, multa ſe prodidiſſe, in quibus Livius, Salluſtius, Cornelius Tacitus, Trogus, manifeſtis teſtibus convincerentur. Magna hujus, quiſquis eſt, Vopiſci felicitas! nemo unquam tam curioſè

Quibus Suetonius præferendus.

Suetonii lectio adoleſcentibus perniciоſa. Veritas hiſtoriarum à Tacito.

Invehitur in Vopiſcum.

riosè in ipsius mendacia inquiret. Sed tamen quis hoc præstare ausit, iis quæ hoc hominis somnium in tam luculentis scriptoribus reprehenderet, veriora esse ea, quæ ipse cum suis testibus protulisset? † Quis autem unquam historiæ scriptor hanc notam effugere potuit? Non tantùm apud Theopompum, & apud Herodotum historiæ patrem, dicuntur esse innumerabiles fabulæ, sed & ipse Thucydides, qui ea scripsit, quibus interfuerat, mendacii à nonnullis accusatur. Thucydides quoque, ait Josephus libro primo adversus Apionem, ut multa mentitus, à nonnullis accusari solet: qui tamen accuratissimam rerum temporibus suis gestarum scripsisse historiam videtur. Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi quoque, & Livio, & omnibus denique historiarum scriptoribus noceat. At Tertullianus, non ut Vopiscus, aliqua Tacitum mentitum esse dicit, sed eum mendaciorum loquacissimum vocat. † Hoc loco peto à vobis, ut me quàm potestis, attentissimè audiatis. † Eadem enim opera & ad id, quod ex Tertulliano adfertur respondebo, & id, quod Tacito gravissimum objicitur, diluam: eum religioni nostræ inimicum atque infensum fuisse. Ea in vetustissimis illis veræ ac salutaris religionis nostræ proseminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, quæ utinam etiam hodiè in omnibus nobis esset, nihil ut ferrent, nihil auribus acciperent, quod Christianum non esset: quæ cum Christiana pietate pugnarent. † Ea omnia respuerent, rejicerent, aversarentur, exsecrarentur. Tertullianus igitur, cùm quædam apud Tacitum legisset adversus Christum ipsum, DEUM ac Dominum nostrum, & adversos Christianos impiè dicta, quasdam etiam fabulas, quæ tum de sanctissimo viro Moyse, déque religione Judæorum, vulgò inter

Si Tacitus & cæteri historiographi reprehendendi.

Assensio. Demonstrat Tacitum non esse rejiciendum quod catholicæ religioni infensus sit.

Gradat.

inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea respiciens, Tacitum mendaciorum loquacissimum vocavit: eadémque re magnam Tacito apud multos conflavit infamiam. Sed nos, si hoc tempore nihil legendum putamus, nisi quod cum Christiana religione consentiat, omittamus sanè omnes illos veteres Græcos Latinósque scriptores. Exulet à Christianorum scholis Homerus, exulet Hesiodus, & uno verbo, omnes antiqui Poëtæ. Nemo est enim ex illis, qui non deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat: ejus enim studio depravatus est Origenes: & fortassis ex eodem fonte fluxere Manichæi. Nemo Aristotelem legat, qui quæ de mundi æternitate, quæ de hominis animo disputat, eis nihil potest Christianæ religioni magis esse contrarium. Repudientur Ciceronis cùm pleraque alia, tùm libri præcipuè de fato, de divinatione, de natura deorum, manifesta enim impietatis & ἀθεότητος semina continent. † At illi vixerunt antequam Christus nasceretur, ideóque eis facilius ignosci potest. † Primùm, si opus sit, docere possim, hanc excusationem non valde ad id, quod agitur, pertinere. Non enim si antiquiores fuerunt, idcircò minùs pravas opiniones inserere in animis legentium possunt. Sed demum hoc aliquid esse. Tollatur igitur Suetonius: in Nerone enim de Christianis contumeliosè & impiè scripsit. Non legantur epistolæ Plinii, ostendunt enim, eum non tantum abhorruisse à religione nostra, sed etiam judicia exercuisse adversus Christianos, & eorum nonnullos adhibitis tormentis ad ejurandam Christi militiam compulisse. Deleatur gravissimus & utilissimus scriptor Plutarchus: easdem enim, quas Tacitus de Moyse & Judæis fabulas habet. Quintilianum Rhetoribus adimamus. Contumeliosè ipse quo-

Objectio.

Respons.

que de Moyse loquitur. Jurisconsultus Ulpianum, Librum integrum scripsit de pœnis, quibus Christiani afficiendi forent. Philosophis Porphyrium Simplicium, Auerroëm. Quis non eorum se Christiani nominis hostem professus est? Medicis Galenum, historiarum studiosis Ammianum, Marcellinum, Eunapium, Zosimum. Omnes hi alieno à Christianis animo fuerunt, idque scriptis suis testatum ac consignatum reliquerunt. Quòd si eos non tamen propterea rejicimus, quid in Tacitum iniquiores esse volumus? An quisquam nostrùm adeò infirmus est, ut periculum sit, ne in fide Christiana titubare incipiat, si Tacitum Christianum non fuisse cognoverit. Doleamus potius illius vicem & grati adversus Deum simus, qui animos nostros majori luce perfuderit. † Restant duo ex iis, quæ Tacito ab imperitis objici solere dixi: quòd obscurus & asper in scribendo sit, & quòd male latinè loquatur. Equidem cùm istos de obscuritate Taciti quærentes audio, cogito quàm libenter homines culpam suam in alios conferant, quantóque facilius omnia alia accusent, quàm semetipsos. Simul mihi venit in mentem senis cujusdam, de quo urbanè Seneca narrat, eum, cùm ætatis vitio minus commodè oculis uteretur, in quodcunque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse: majores fenestras fieri oportuisse. Habeo & ipse, utinámque diu habeam, amicum, hominem in primis eruditum, ita senem, ut annos propè jam, quemadmodum ait Juvenalis, dextra computet. Is, cùm surdaster ætate factus sit, sæpè mecum verè ac seriò questus est, pravam consuetudinem inolescere: homines quotidie summissius quàm solebant, loqui. Idem hîc quoque evenit. Qui ipsi tenebras in oculis circumferunt,

De Taciti obscuritate.

obscu-

obſcuritatem Taciti accuſant. † At aſper eſt, *De aſpe-*
inquit alius : & Alciatus, amicum ſibi homi- *ritate*
nem Jovium laudans, non eſt veritus vocare *ſtyli Ta-*
hiſtorias Taciti ſenticeta. Ejuſdem planè ju- *citi.*
dicii fuit laudare Jovium, & Tacitum vitu-
perare. Nihil tàm diſſimile, quàm inter ſe
hi duo. Non diſplicere non poterat Tacitus,
cui tanto opere Jovius probaretur. Quomo-
do autem potuit homo tam teneris pedibus tam
multa ſpatia per † Taciti vepreta conficere ? *Menagh.*
Nos verò huic molli ac delicato culcitram ſub-
ſternamus, & pulvinos roſæ ac violæ plenos:
eíque à DEO precemur, ut quicquid calcave-
rit hoc roſa fiat. Videre mihi videor meretri-
cem Terentianam in cœna pitiſſantem & di-
centem,

aſperum

Pater hoc eſt : aliud lenius ſodes vide.

Ferat huc ocyus aliquis calicem mulſi, ut
flere ſtupus hic deſinat, & contractam ex Ta-
citi aſperitate moleſtiam levet. Offeramus ei
aliquid Jovii, quo ſe oblectet. Is enim mollis
totus eſt, neque quicquam habet aſperitatis
illius, quæ iſtum in Tacito offendit, Non
fluit modò, ſed & diffluit. Sic erant olim, qui
Virgilii verſus & horridos ruſticanóſque cul-
parent, magiſque probarent illa molliora &
lenius cadéntia.

Berecynthiusque Attis,
Et raptum vitulo :

Noſtis cætera ; recitare enim piget, & ut iſti
ad aſperitatem pavent, ſic ego ad ineptias nau-
ſeo. Infanti melimela; mihi autem miſceatur
crater ille πραξίων. Sed iſtæ fatuæ de Tacito
conqueſtiones aſſecutum eſſe eum, quod vole-
bat, oſtendunt. Imitandum enim ſibi Thucy-
didem propoſuerat, cujúſque ſe in ſcribendo ſi-
millimum eſſe cupiebat. In Thucydide autem
& obſcuritas & aſperitas notatur à Græcis, &

utraque inter virtutes illius, non inter vitia numeratur. Quanquam enim nuda & perſpicua oratio delectat, interdum tamen in ſcribendo certi cujuſdam generis laudatur obſcuritas, quæ orationem à vulgari loquendi conſuetudine abducens, ex ipſa peregrinitate dignitatem ei majeſtatemque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quaſi velum eſt, quod profanis obtenditur, ſic templa ſubluſtria ingredientes ſacro quodam horrore perfundunt.

Obſcuritas interdum laudanda.

† Aſperitas autem illa, idem planè eſt, quòd in vino amarities, quæ in quo eſt, id optimè ferre vetuſtatem putatur. Eam græci ita eſſe in Thucydide perpetuam notarunt, ut cùm ille in piaculi Cylonii narratione aliquid ex ea de induſtria remiſiſſet, Leonem riſiſſe dicant.

Aſperitas orationis vini amaritiei comparatur.

† Sequitur poſtrema reprehenſio eorum, qui, cùm Tacito cætera concedant, malè eum latinè loquutum dolent: cujus calumniæ Andreas Alciatus & Æmilius Ferretus, quorum tamen uterque multum operæ ad illuſtrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Qui ſi ipſi tam benè latinè ſcripſiſſent, quàm ſibi videbantur, non nihil fortaſſe nos illorum commoveret auctoritas. Nunc cùm uterque eorum nonnulla quidem ita ſcripſerit, ut eadem Venus, eadem Suadela, quæ in Bartolis labris ſeſſitaverat, horum quoque labris inſediſſe videatur: in quibus autem cultiores ac comptiores eſſe voluerunt, oſtenderint tamen, ne quid gravius dicam, ſe aliarum rerum, quàm deliciarum Latini ſermonis, intelligentiores fuiſſe: Quid eſt cur quiſquam eorum de re, in qua non multum ſtudii poſuerant, judicium magnifaciat? Boni Juriſconſulti fuerint, nihil enim impedio: Latinitatis certè non admodũ idonei exiſtimatores fuerunt:

An Tacitus malè latinè loquutus.

ὑὸ ἄρχπᾶς ἡν. Ἐν πάντως ἔργοισι δαίμονα φῶτα χρεσθαι.

Audacter dicet aliquis, de talibus viris judicas, audacius ipſi de Tacito judicarunt. Qui autem

tem nos ſumus, ſi omnes in unum conferamur, quicunque hac tempeſtate latinè loqui videmur, ut de ſcriptore ſapientiſſimo, nato iis temporibus, quibus adhuc Romana lingua florebat, planè enim floruit uſque ad Hadrianum, habito diſertiſſimo ætatis ſuæ, ſequius judicare audeamus? † An aliter loquitur, quàm aut Cicero, aut Cæſar. † Credo: aliud enim dicendi genus adamavat. Ne Ciceronis quidem temporibus, omnes qui diſerti habebantur, Ciceroniani erant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa Pollio, quædam etiam Atticus, non probabant: † At multis vocibus, multis loquendi generibus utitur, quibus veruſtiores uſi non erant. Primùm, quæ hac in re culpa eſt? Non Cicero & multa novavit ipſe, & aliis ut alia novarent, auctor fuit? Quod Catoni licuit, id cur non liceat Varroni? licet huc addas; Quod & illis & aliis licuit: cur non licuerit Tacito:

Objectio. Reſponſ.

Altera objectio.

Ego (aît Horatius) *cur, acquirere pauca*
Si poſſum, invideor? cùm lingua Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit: & nova rerum
Nomina protulerit?

Nobis hodiè minor ejus rei licentia eſt, qui latinam linguam non aliunde quàm è libris petere poſſumus; illi ſoluriores ac liberiores, quorum etiam nutrices latinè loquebantur. Deinde quis hodiè pro certo affirmare audeat, cùm tanta veterum ſcriptorum facta jactura ſit, ea quæ quibuſdam apud Tacitum nova videntur, non apud veteres quoque in uſu fuiſſe? † Si quis hodiè in Germania aut in Polonia natus, qui Italiam nunquam vidiſſet, nunquam hominem Italum loquentem audiiſſet, paucos

Simile.

tamen quosdam libros Etrusco sermone scriptos legisset; eósque utcunque intellexisset, & omnium vocularum, quæ in eis legerentur, indicem confeciſſet, deinde incideret in aliquem Florentiæ natum, & educatum, qui inter cives suos disertissimus haberetur: & eum notare vellet, tanquam malè loquentem, quòd quædam diceret, quæ ipse in illis paucis libris, & in illo suo præclaro indice non haberet, quis nostrûm in tali spectaculo risum tenere posset? Atqui nihilo minor nostra stultitia est, qui in tanta veterum scriptorum disperditione, tam longo temporum intervallo, tanta latini sermonis oblivione & ignoratione, optimæ notæ scriptores damnare non veremur: quorum coqui & muliones multò melius, quàm omnes nos, latinè & intelligebant & loquebantur. Sed hunc sermonem nimis in longum duci video. † Ego vobis hoc omni adseveratione confirmo, multa in Tacito nova istis videri, quæ ex ultima antiquitate repetita sunt, quæque apud Catonem, Varronem, Sallustium, quædam etiam apud Ciceronem ipsum leguntur: quædam fortasis novata: sed ita ut elegantius non potuerint: quædam parcè ex græco fonte detorta, quibus oratio ipsius tanquam modicè aspersо sale suavissimè condiatur. Et hoc quoque habet simile Thucydidis, in quo Græci Critici, quasdam voces antiquas, quasdam ab ipso cusas & novatas notant. † Executus sum omnia quæ proposueram. Quod si docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento esse versatum, & frustrà fidem illius in dubium vocari; neque debere nos absterreri ab eo legendo, quòd iniquus Christianis fuerit: & puerile esse, quòd quidam de obscuritate & asperitate ipsius conquerantur, & desipere, qui eum malè latinè locutum putant: quæso obtestorque vos, ne oblatam vobis hoc tempore evol-

Authoris de Tacito judicium.

Conclus.

evolvendi præstantissimi scriptoris occasionem, frustrà eam fortassis olim desideraturi, amittatis.

CUM PERVENISSET AD ANNALIUM LIBRUM TERTIUM.

ORATIO XV.

Habita Romæ, III. Non. Novemb.
CIↃ. IↃ. LXXXI.

Exordiuntur a difficultate crandi postdiurnum cessationem.

QUOTANNIS mihi evenire consuevit, Auditores, ut cùm post illam solemnem quatuor mensium vacationem, quæ nobis ob æstivos calores tribui solet, redeundum est ad munia, torpeat animus, titubet lingua: ut neque quid dicam, facilè reperire possim: & cùm quid reperi, verba quibus id explicem, abdere quodammodo se, ac refugere, non ut prius ultrò se offerre, & suapte sponte fluere ac decurrere videantur. Id si mihi evenit, qui & quadraginta propemodum annos in hoc publico dicendi ac docendi munere versatus sum; & id ipsum tempus quod ad otiandum conceditur, ita consumo, verè ut dicere liceat, nunquam me minus otiosum esse, quàm cùm maximè esse licet otioso: quid putatis evenire iis, qui, ut alia omnia majora habeant, usum quidem certè tantum in dicendo non habent. Neque me fugit hac in re culpam videri aliquam posse etiam ingravescentis ætatis, quæ decrescente in dies naturali calore, spiritus quoque ipsos torpore quodam alligat, nec corpus modo sed & ingenium segnius redait, sed tamen, dum superioris vitæ cur-

cursum relego, recordor, quod nunc senī contingit, idem ferè, jucundum cùm ætas florida ver ageret, contigisse. Satius igitur, & magis ingenui animi fuerit, culpam nusquam alio derivare, sed, ut Græci dicunt, αἰτιᾶσθαι τὸ ἄπον, & fateri illud quicquid est incommodi aut difficultatis, non aliundè, quàm à nimis diuturna cessatione proficisci. Quid enim nonne idem etiam adolescentibus evenit? Qui si aut pilæ lusu, aut armorum tractatione, aut equitatione, aut aliis, quibus ætas illa ducitur, unum aut alterum mensem abstinuerint, ea cùm repetunt, primis illis diebus, neque corpus eadem qua prius agilitate flectere ac movere possunt; &, quibus Magistros antea provocabant, ad ea rudes accedere, eáque tum primùm discere ac meditari videntur. Qui sermo ob eam causam à me hoc tempore susceptus atque institutus est, adolescentes, vos ut commonefaciam, quantum adsiduitas profit, quantum intermissio noceat. Illa vires aluntur ac glisscunt: hac carpuntur, ac deteruntur, illa te quotidiè paulatim proficere ac progredi sentias: hâc non paulatim, sed magno impetu retrò referri, & in pejus ruere animadvertas. Non enim eadem celeritate discimus, qua oblivisscimur. †

Similia probet usum in omnibus necessarium.

Utilitates assiduitatis intermissionisque incommoda.

Simile. Ut qui ex alto aliquo puteo aquam haurit, ubi magno molimine situlam propè ad os putei evexit, si paulum modò funem laxaverit, it situla, & deorsum concitatissimo lapsu provolvitur, sic qui multis vigiliis, multísque sudoribus aliquam sibi facultatem in hoc studiorum genere comparavit, si tantillum de solita contentione remiserit, pessum it quicquid partum erat: longique perit labor irritus anni. Neque enim subsistere saltem licet: quod, ut in malis, tolerabilius foret. Simul atque progredi desieris, regrediaris necesse est.

Pecu-

Pecunia ſi otioſa jaceat, ut non creſcat, certè non imminuitur, neque quidquam aliud domino perit, quàm quòd lucri fieret, ea occupata: At in artium noſtrarum ſtudiis, ſi quam temporis partem languori ac deſidiæ dederis, non id modò perdis, quod interea diſcere potuiſſes: ſed bona magnáque pars eorum, quæ jam didiceras, evolat. † Agricolæ, ne continua ſatione emacient ſolum, tonſas, ut Poëta loquitur, novales alternis ceſſare patiuntur: agríque, qui hoc modo interquieverunt, uberiores ex ſe fruges efferre ſoliti ſunt. Alia ingeniorum ratio: nihil ea magis lætificat, quàm avidus & inexpletus exactor. Ceſſatione ſterileſcunt. † Ergò ut in levioris operæ ſtudio proditum eſt, egregium artificem nunquam ſolitum prætermittere ullum diem, quin lineam duceret: ſic eloquentiæ laudem ambienti præcipit M. Fabius, quotidiè dicendum eſſe aliquid, & quidem audientibus doctis. Sed relanguit jam pridem hominum induſtria: reſtinctus eſt vetus ille ad honeſtas artes ardor animorum: nobiles illæ exercitationes, quibus apud antiquos, laudabili æmulatione, juvenes inter ſe de conſequendo eruditionis ac ſapientiæ principatu contendebant, ita ex uſu & conſuetudine ſublatæ ſunt, ut earum vix umbram ac veſtigium retineamus. Ut igitur Virgilius ait minora in dies produci hominum corpora, quàm antiquis temporibus fuerint: quod & tanto ante Homerus dixerat: ita videmus eruditionem hominum quotidiè decreſcere: ut illi hodiè ordines ducant, qui olim vix in gregariis militibus locum obtinere potuiſſent. Nam ut illos heroas omittam, Platonem, Xenophontem, Ariſtotelem, Theophraſtum, qui mihi videntur immenſitate quadam ingenii omnem rerum naturam complexi, non tan-

Diſſimile.

Auctoritate confirmat.

tum

tum supra æquales suos extitisse, sed etiam posteris omnem consequendi sui spem sustulisse: † Quis post Plutarchum extitit, qui veræ ac solidæ eruditionis copia & varietate ita cum eo comparari queat, ut non longissimo intervallo abfuturus ab eo sit, quemcunque illi proximum esse volueris? Quem ille Poetam veterem, quem oratorem, quem Historiæ scriptorem non ita triverat, ut edidicisse videretur? Quam Philosophiæ partem non ita tractaverat, ut nemo postea tantum in una eminuerit, quantum ille in omnibus? † Nam quod quidam nuper magni in vulgus nominis, sed non magni pretii Medicus, in quodam insulso ac ridiculo libro suo dicere ausus est, Plutarchum Grammaticum modo, non etiam Philosophum fuisse, usus est videlicet ea libertate quæ insanis tribui solet, ut cùm quidlibet in quemlibet dixerint nemo laboret. Ostendit cerebrum suum, si quod modò illi cerebrum erat, Medico eguisse, cùm illa scriberet. Sed ut abeam à Plutarcho, quem sua magnitudo extra telorum jactum posuit: ut qui eum allatrant, canum lunam allatrantium similes esse videantur: eum igitur ut omittam, & paulatim ad tempora nostra propius accedam, quis post Claudium Galenum fuit, qui ad illius aut admirabilem in omni genere Doctrinam, aut singularem eloquentiam accesserit? Quis multis jam annis Philosophus veterum Aristotelis hypophetarum Alexandri Ammonii, Themistii, Simplicii & talium aut acumen ingenii, aut doctrinæ abundantiam, aut orationis dignitatem adæquavit? Qui cùm de rebus in naturæ obscuritate retrusis ac reconditis ita differerent, ut se à vulgo quàm longissimè abducerent, tam multis quasi gemmis multiplicis, ac variæ eruditionis distinguebant atque illuminabant disputationes suas

Plutarchus laudatur à multiplici scientia.

Invehitur, in medicum, qui Plutarchum grammaticum tantum adscribat.

ut

ut etiam, qui à severitate Philosophiæ abhorrebant, ipso tamen dicendi genere caperentur. Themistii quidem orationes dum lego, nullum ei Sophistarum, qui hoc unum agebant, ut comptè ac politè dicerent, antepono. At hodiè plerique eorum, qui se pro Philosophis venditant, cùm ea docent, quæ cùm didiceris, duplo stultior sis quàm priùs, tum in dicendo ita sunt hispidi atque agrestes, ut eos illud quicquid est pingvium litterarum, in culina, non in schola, didicisse arbitreris. † Adhuc de Græcis loquor: & fuit sanè laus hæc mundioris ac nitidioris Doctrinæ perdiu Græcorum propria. Illic elegantiæ sedes, litterarum domicilium, musæum orbis, eruditionis emporium: Musarum ac Gratiarum omnium augustissimum quoddam sacrarium fuit: usque eò dum misera gens, ultione, ut opinor, divina, quia se ab Ecclesiæ Romanæ obedientia, id est, à Christi jugo subduxerat, ab impurissimo Tyranno sub jugum terrimæ servitutis redacta est. † Ex illo tempore siluerunt illæ lusciniæ, quæ cœlum ac terras cantu suo mulcebant: conticuit vocalis ille Sirenum chorus, illi nitidissimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore Doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & serius attigerunt litteras, & si verum àmamus, aliis rebus, melioribus forsitan & præstantioribus, nihil enim impedio, sed certè aliis, occupati, minus operæ ac studii ad Philosophiam, & ad totum hoc mansuetiorum artium genus contulerunt. Neque non tamen hi quoque habuerunt suos, qui planum facerent hominibus nostris, ad Græciam hac quoque in parte adæquandam, non tam ingenium quàm voluntatem defuisse. Et hac quidem quam dico eruditionis copia & varietate duo præcipuè commendantur à veteribus, P. Nigidius

Laus Græciæ & authorum Græcorum.

Translatio, quando litteræ in græcia cessaverint.

Præcipui Romanorum

Scriptores quorum scripta perierunt.

gidius Figulus : & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eò minus judicare possumus, quòd alterius propè omnia, alterius planè omnia scripta perierunt. Tanta fuit in hominibus insequentis ævi socordia, tanta cæcitas perversitásque judicii, ut cùm multa studiosè ac diligenter conservata sint, quæ perire præstiterat ; ea perierint, ex quibus plurimùm utilitatis percipi poterat. Sed ex iis, qui supersunt, duos præcipue admirari soleo, Philosophum Senecam, & naturalis Historiæ scriptorem Plinium. † Quorum ille cùm se Stoicorum sectæ addixisset, non tamen cæteras Philosophorum disciplinas neglexit, neque Zenone, Chrysippo, Cleanthe, Panætio, cæterísque suis contentus fuit : nec illos modo majorum gentium, Democritum, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, sed hos quoque minutos, & ut cavillator aliquis vocaverit, patellarios Philosophos, Epicurum, Metrodorum, aliósque ex eadem popina, & iisdem hortis. ita versavit, ut quicquid boni ex eorum unoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obscurarum & involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam morésque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum, libris suis aptissimè & elegantissimè insperserit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida strigosa, & impolita, & quasi dumis ac vepribus obsita haberetur oratio, ipse contra in ea comenda, pectenda, polienda, ita exquisitus & accuratus fuit, ut nimius in eo cultus ac luxuries reprehenderetur. Neque ulla magis alia res Quintilianum, gravem alioqui & sapientem scriptorem, adduxisse videtur, ut de Seneca minus honorificum judicium faceret, quàm quòd iniquo animo ferebat, immodico illius amore, veteres Oratores juventuti excuti de

Laus Senecæ philosophi.

mani-

manibus ipsúmque, quod ne Seneca quidem voluisset, plerísque jam præ eo sordere Ciceronem. † Nam illud alterum hominis sommium, sive Gell. eum sive Agell. vocari placet, qui voluit ipse quoque attollere se, & nescio quid de Seneca loqui, nulla re magis, quàm contemptu ac silentio refutandum arbitror. Injuriam facit Senecæ, si quis pro eo tam infirmis obtrectatoribus respondendum putat. † Illum verò promum condum rerum omnium scitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis unquam satis pro dignitate vel admirari vel celebrare poterit? Qui nullum unquam librum vidit, quem non legerit: nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit: nihil excerpsit, quod non in litteras retulerit. Itaque unum ipsius opus, quod de plurimis extat, naturalis Historiæ, instar ingentis bibliotecæ videri potest. † Sed quo admirabilior & prædicatione dignior illorum industria est, eo magis accusanda nostra omnium ignavia: qui tot adminiculis sulti, tantà librorum copia instructi, tot tamque illustribus exemplis ad imitandum propositis, torpemus tamen, & in inerti atque inglorio consenescere otio malumus, quàm per illorum vestigia gradientes, explere animos nostros illo suavissimo pastu cognitionis ac scientiæ, & quanto homines cæteris animantibus antecellunt, tanto supra vulgus hominum eminere. † Non amamus litteras, auditores: non amamus studia Doctrinæ: nihil altum, nihil arduum, nihil gloriosum cogitamus: quod si faceremus, jungeremus noctes diebus, noctibus dies, & discendi cupiditate incensi, omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris asperitatem præ Doctrina contemneremus. † An mercatores opum parandarum

In Gellium, qui Senecam vituperabat.

Excursus in laudes C. Plinii.

Ad hujus ævi ignaviam omnium exprobrationem convertit.

Anaphora, incitat auditores ad sedulitatem.

Amercatorum diligentia in opibus acquirendis.

gratia, tam multas, tam longinquas, tam periculosas peregrinationes suscipiunt: domum, uxorem, parentes, liberos relinquunt: ventis, fluctibus, piratis ac prædonibus vitam suam committunt: perpetuum propè sibi exilium indicunt: nos, si ita sapientiam amaremus, ut illi opes amant, nullum ejus comparandæ causa laborem refugeremus? † Venatores in nive pernoctant, famem, sitim, frigus, vigiliam ferunt, cum apris, cum ursis, aliisque indomitæ feritatis animalibus, de vita sæpe numerò decernunt ac dimicant: nos, si quanto illi ad prædam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, nullam nobis, ne ad eam pervenirèmus, difficultatem obstare patereniur? † Insanum ac libidinosum adolescentem, cùm ad puellam, quam amabat, aliter pervenire non posset, singulis noctibus mare illud, quod Europam ab Asia dividit, natando transire solitum accipimus: quod in eo stulta & inconsulta cupiditas potuit, ut, dum potiretur amoribus suis, nihil tanti putaret: cur idem in nobis amor virtutis ac scientiæ, si eam verè & ex animo amaremus, non efficeret? Ita est profectò ut dicam, auditores. † Nihil amori difficile, nihil arduum, nihil impervium est. Neque illi poëtæ frustrà alas addiderunt. Volat si quò aliter pervenire non potest. Sed amor sapientiæ nullum vestrûm ad ossa tetigit, nulli vestrûm medullam animæ facibus suis perussit. Quid quæso est? quid iste sibi quorumdam fremitus vult? Æquo animo accipietis istam contumeliam, juvenes, an mendacii coarguere ac convincere me connitemini? Utinam velitis, carissima mihi capita: posse enim scio. Utinam vobis Deus istam mentem immittat, ut quasi coitione quadam ac conspiratione facta, mecum hoc anno contendere instituatis, plus ne ego laboris & ope-

A venatorum laboribus.

Vis amoris.

Cur Poetæ amori alas dederint.

re

ræ ad docendum, an vos studii & alacritatis ad discendum conferatis. † O insuavem mihi & injucundam pugnam, si vicero: acceptam & exoptatam, si victus discessero. Habituri autem sumus hujus certaminis nostri agonothetam Gregorium Pontificem modis omnibus maximum, qui, ut Achilles Homericus præmia & victoribus ponit & victis, ità ipse pro suo erga honestas artes incredibili amore, & vobis, si vincetis, & mihi, si vincar, ampla præmia constituturus est. Quanquam ego quidem, dum vos victores videam, nullum mihi aliud præmium posco: plus enim jam pridem sum illius in exhausta liberalitate, quàm quantum promerebar, consecutus. Tu verò, PAULE FOXI, vir & generis nobilitate, & splendore vitæ, & dignitatis gradu & virtute atque doctrina illustrissime, suscipe patrocinium nostrum. Confirmato sanctissimo seni, & floridissimam hanc juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem vides, tum ipsius virtutis pulchritudine invitatam, tum tuo ac tui similium exemplo incitatam, flagrare studio earum artium, quarum ipse præcipuus fautor es; & me, quanquam ætate jam ad senium inclinata, & quietis aliquid post confecta tam multa stipendia postulante, moriturum potius, quam commissurum, ut tam prolixæ ipsius ac beneficæ erga me voluntati per ignaviam & fugam laboris parum respondisse videar. Ite adolescentes: jam enim, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis: curate animos: & crastino die hac ipsa hora ad persequendos mecum Taciti annales lætis atque alacres convenite.

Epiphonema.

Apostrophe ad Paulum Foxium loco perorationis.

CUM INTERPRETARI INCIPERET EPISTOLAS CICERONIS AD ATTICUM.

ORATIO XVI.

Habita Romæ, prid. Non. Novembr.
cIↃ. IↃ. LXXXII.

Cur Ciceronis epistolas ad Atticum interpretandas assumpserint.

LUDERE quibusdam fortassis, & deve-
xa jam in senium ætate, causam minu-
endi laboris quærere videbor, qui usque antehac in gravissimis præstantissimorum scriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant industriam exercere solitus, hoc anno Ciceronis epistolas ad Atticum mihi sumpserim interpretandas. Ita enim vulgo persuasum est, omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac lubricum esse, magísque ad pueriles animos aliquo litterarum gustu imbuendos, quàm ad retinenda graviorum virorum studia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne sit, quæremus postea. Nunc hoc dico: si maximè fatear, quæsiisse me rationem aliquam, qua, sine ulla utilitatis publicæ diminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamen eo nomine me reprehendat, nimis eum agrestem atque inhumanum fore. † Nam cùm me populus R. hos propè jam viginti annos viderit ita perpetuò mandatum mihi munus obeuntem, nemo ut unquam, qui quidem hanc provinciam sustineret, aut plures, aut graviores scriptores, aut majori omnium ætatum, omniúmque ordinum concursu interpretatus sit: quæ invidia fuerit, natu jam grandiorem, minúsque in dies perferendis la-

Rejicit à se invidiæ suspicionem.

bo-

boribus idoneum, mollioris ac remissioris operæ aliquid sumere? Ut corporum sic & animorum non eædem exercitationes omnem ætatem decent. Cursus, lucta, jaculatio, discus, harpastum juvenilibus viribus ac lacertis conveniunt; senibus apricatio, ambulatio, gestatio magis congruit. † Veterani olim, quanquam sub signis haberentur, graviorum tamen laborum immunes erant. Roscius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicunque artificio aliquo longè præstabat cæteris in suo genere, esse Roscius diceretur, hic ergò Roscius, cùm ad senectutem perveniisset, incidisse numeros ac cantus, ipsásque remissiores fecisse dicitur tibias. † Quod histrioni licuit, cur honestissimarum artium doctori non liceat? His & ejusdem generis aliis argumentis uterer, si quod hujus factum est, mea causa factum esse profiterer. † Sed longè alia mihi mens fuit, cùm hoc consilium cœpi, Judicavi paucissimos libros posse reperiri, ad præstandum id, quod à me exigitur, quodque ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certè enim mandatum mihi publicè est, ut vos quantum in me situm est, ad eloquentiam informem. † Rectè autem & verè dicebat Cæsar, delectum verborum esse originem eloquentiæ. Idemque multò ante eum Aristoteles docuerat, qui cùm elocutionis præcepta Græcè traderet, primam illius virtutem esse dixerat ἑλληνίζειν, id est Græcè ita loqui, ut oratio nihil barbarum, nihil insolens, absonum, peregrinum habeat, sed & singularum vocum elegantia & earum structura ac collocatione natam esse se in media Græcia ostendat. Qui ergò Latina lingua eloquentes esse meditantur, iis hoc primùm elaborandum est, ut latinè purè, & quàm maximè ex veterum Romanorum usu ac consuetudine loquantur.

Olim sequanquam sub signis haberentur, graviorum tamen laborum immunes erant.

A minore ad majus.

Ostendit se non vitandi laboris causa hos libros assumpsisse.

Delectus verborum eloquentiæ origo.

tur. Nolite autem putare, laudem illam, quæ quasi sanitate, & integritate, ac castimonia Latini sermonis continetur, aut parvam aut facilè parabilem esse. Cùm post restitutas à Medicea potissimum familia litteras, infinita quædam vis extiterit hominum in omni genere eruditorum, cumque & nostra & patrum memoria homines summi ingenii præditi tam multam in latinè loquendi studio operam posuerint, ut id propè unum operis habere viderentur: pauciss̃imi tamen, quorum scripta, non dico sermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, sed aliquam saltem priscæ illius & nativæ Latinitatis imaginem contineant, extiterunt. † Ut Græci proverbio dicunt, multos esse qui Thyrsum ferant, sed paucos Bacchos; ita multorum falsa quadam Latini sermonis specie induta & oblita oratio est, paucorum Latina. Duo in Italia summi viri duces cæteris ad hanc laudem capessandam & quasi antesignani fuerunt, Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus; qui etiam propter ejusdem studii similitudinem Christophorum Longolium Belgum in deliciis propè atque in amoribus habuerunt. Non ita multò post magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis præcipui doctores, Patavii quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem Urbe Romulus Amasæus: quorum in illo fœcunditatem ingenii admireris, diligentiam & accurationem requireres: in hoc nihil admodum quod ad boni & ex omni parte perfecti doctoris commendationem pertineret desiderares. Brevi igitur innumerabilis quædam hominum multitudo per Italiam efloruit, qui illorum exemplo incitati, horum disciplina ac præceptis exculti, ad hanc benè latinè loquendi ac scribendi laudem incredibili studio incumberent: cùm & Venetiis Jovius Rapi-

Medicea familia litteras restituit.

Qui à litteris restitutis priscam latinitatem sint assecuti.

tius,

tius, & Patavii Benedictus Lampridius, & alii præstantes viri sitienti juventuti fontes eloquentiæ recluderent, & à principibus maximi honores iis qui latinam linguam egregiè præter cæteros callerent proponerentur. Et tamen in tanto ardore animorum, tanta ingeniorum contentione atque æmulatione, tantis propositis præmiis, nemo adhuc extitit, cui simpliciter & sine ulla exceptione ea laus tribui possit, ut benè latinè scripsisse dicatur. Proximè quidem veterum gloriam accesserunt, & ii quos modò nominavi, & alii satis multi: neque immeritò commendati sunt, aut is, qui pauca quidem scripsit, sed in scribendo omnium politissimus, maximéque limatus, idemque ab omnibus ineptiis remotissimus fuit Joannes Casa, aut vir in scribendis epistolis latinis singulari lepore ac vetustate præditus, Paulus Manutius. Qui tamen, quemadmodum illud consecuti sunt, ut hæc laus verè ac meritò propria Italiæ haberetur, eíque cæteræ omnes nationes scribendi elegantia facilè cederent: ita illud negari non potest, multos nævos, multásque maculas, quòd bona omnium venia dictum sit, illorum omnium scriptis aspersas esse, quæ planum faciant illos vidisse quidem, quid optimum esset, & viam quæ ad illud ferret, ingressos longè processisse: sed longè tamen ab eo, quò intendebant, substitisse. Neque hoc eò dico, ut de summorum virorum gloria quidquam propterea detraham: quos & admiror ipse, & ad eorum persequenda vestigia cohortari vos volo: sed ut intelligatis, minimè vulgarem esse eam laudem, quam tot ac tales viri tantis laboribus tantóque studio plenam tamen ac solidam consequi non potuerint. † Nunc quod dictus sum, nolim à quoquam duriùs accipi, sed ita potius, ut profectum ab optimo erga vos

Joannes Casa & Paulus Manutius ob stylum commendantur.

Objectioni tacitè respondet.

Benevolentiam captat, ne ægrè ferant quod dicit.

vos animo, & à singulari quadam mea erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italia diutius aliquandoquàm in Gallia, ubi natus sum, vixerim, & jampridem in hac orbis terrarum nobilissima urbe sedes ac domicilium collocârim, tacere neque possum neque debeo, quin & Italiam totam, & præcipuè urbem Romam pari ac patriam pietate ac studio colam. Doleo igitur & indignor, cùm, quæ laus nostra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut soli ex omnibus latina lingua peritè ac scienter uterentur, eam nunc ita obsoleviſſe ac propemodum evanuisse video, vix ut jam tota Italia pauci quidam senes, qui eam utcunque sustineant, reperiantur. Interea exteræ nationes, &, ut vulgò in Italia vocantur, barbaræ hanc possessionem gloriæ, tanquam à vobis pro derelicta habitam, occuparunt: jámque non obscurè latinæ linguæ usum & intelligentiam migrâsse ad se, relicta Italia, gloriantur. † Hanc vos tantam indignitatem feretis æquo animo, juvenes, ac non potius omnes nervos ingenii contendetis, ut solidam illam agrestium hominum vobis insultantium superbiam retundatis? Expergiscimini, expergiscimini adolescentes: & si quid in vobis Romani sanguinis, si quid avitæ virtutis est, incumbite ad eam gloriam, quæ vestri generis ac nominis propria est, ex alienarum gentium manibus extorquendam. Mihi credite, si semel penitus imbibatis id perficere, si socordia & ignavia valere jussis, navitèr opus hoc urgere, instituatis, si frenum, ut dicitur, mordeatis, brevi futurum est, non modò ut nuper amissa ornamenta recuperetis, sed etiam ea magnis ac luculentis accessionibus locupletetis. Ego quidem, quoniam ad purè & emendatè loquendum, quod hujus consilii atque incepti

Hortatur adolescentes ad linguæ latinæ studium.

funda-

fundamentum est, nullius omninò libri lectionem utiliorem, quam epistolarum ad Atticum judico, quoniam eas latinæ linguæ studiosis pervolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad verbum, si fieri possit, ediscendas censeo, idcircò earum interpretationem suscepi, nihil veritus eorum stultitiam, qui speciosa utilibus anteponentes, ita me, quasi quiddam hujus loci auctoritati inferiùs susceperim, criminantur. † At iidem me superioribus annis, cùm Aristotelis libros de moribus, cùm Platonis libros de Republica, nuper etiam, cùm Tacitum interpretarer, ita calumniabantur, quasi omissis iis, quæ juventuti utilia forent, ea quærerem ac consectarer, in quibus ostentare me, & venditare populo possem. Quid istis canibus facias? aut quomodo te aliter, quàm contemptu, ab eorum latratibus vindices? Præclarè Aristoteles, cùm idem ab aliis avarus, ab aliis prodigus haberetur, argumento id esse ait, eum liberalem esse. Ita isti, cùm me nunc, ut nimis sublimia petentem, nunc ut me justo inferiùs demittentem culpare instituunt, ut mihi quidem tum demum medium secare videar efficiunt. † Magis me movent exempla eorum, qui memoria nostra primos ordines in litteris duxerint, quorum, ut quisque doctissimus habitus est, ita plurimum operæ in his epistolis collocavit. Nunquam me pigebit eis in libris exerceri, in quibus duo ingentia decora Italiæ Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutissimus Jurisconsultus Antonius Goueamus, Sebastianus Corradus, Leonardus Malaspina, lumen & ornamentum Galliæ Hadrianus Turnebus, aliique, quos enumerare longum est, ita desudârunt, ut præcipuam sibi materiam gloriæ in eis emendandis & illustrandis quæsiisse videantur. Quos si ducea

In invidos & malevolos.

Laudantur epistolæ ad Atticum, à præclaris viris qui eas emendarunt aut illustrarunt.

non sequerer, unum tamen opponerem, cujus auctoritas frangere, debilitare, obterere, omnes contrà sentientium rumusculos posset. † Hujus enim consilii mei non approbatorem modò & adstipulatorem, sed auctorem ac laudatorem habeo illum uberrimum disciplinarum omnium fontem Gulielmum Sirletum Cardinalem, cujus auctoritati dum paream, nunquam magnoperè, quid alii de me judicaturi sint, laborabo. † Sequitur nunc, ut iis obtrectatoribus respondeam, qui omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac propè nugatorium esse ajunt: quo tanquam lacte puerili, non, ut solido cibo, etiam grandiores ali debeant. In quibus hoc primum est, quod admirer, cùm sermonis usum unum de præcipuis à Deo in hominem collatis muneribus esse fateantur, quomodo de scriptione epistolarum aliter sentire possint. † Ut enim sermone inter præsentes, ita epistolis inter absentes animi sensa communicantur. Per epistolas mercatura exercetur, qua si careremus, innumerabilibus commodis careremus, per epistolas pater cum liberis, vir cum uxore, fratres ac propinqui inter se, tum quoque cùm multi inter eos montes, multáque maria interjecta sunt, ita colloquuntur, ut unà omnes domi esse videantur: per epistolas & indicuntur & geruntur bella, paces componuntur, inter remotissimas nationes constituuntur societates, fœdera feriuntur: amicitia, quæ condimentum vitæ est, quo sublato vita quidvis potius quàm vita fuerit, nullo magis adminiculo quàm mutuis epistolis continetur. Itaque si epistolarum usus tolleretur, commercium quoque & naturalis illa hominum inter ipsos societas tolleretur. † Sunt ista: dicet aliquis, sed tamen epistolis sua quisque negotia committit: graves & arduæ disputationes,

Laudatur Sirletus Cardinalis.

Altera orationis pars, in qua disputatur in epistolarum lectio sit inutilis.

Utilitates ex epistolis manantes.

Vitæ condimentum amicitia.

Objectio.

&

& ad quas percipiendas doctore opus sit, epistolis mandari non solent. † Hoc si quis de toto epistolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Isocratis, Senecæ & talium epistolas: quærámque nunquid illas quoque de rebus vulgaribus & cuilibet sine doctoris opera perspicuis scriptas putet, jubebo inspiciat illam, quæ à Cicerone ad Q. Fratrem in Asiam missa est; qua vir non eloquentissimus tantum, sed etiam tractandæ reipubl. peritissimus, omnia complexus est, quæ præstari debent ab iis, qui magnis provinciis summo cum imperio præsunt. Nam illo quidem argumento vix in tam levi causa utendum puto; quòd præcipua religionis nostræ mysteria à sanctissimis illis æternæ veritatis doctoribus, qui nobis ad aspiciendam viam, qua iretur in cœlum, facem prætulerunt, epistolis inclusa sunt. Quisquam ne ita impiè temerarius est, ut cùm illorum procerum, Basilii, Nazianzeni, Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorii, & similium epistolas si minus legerit, extare tamen audierit, totum epistolarum genus contemnere audeat? † At in his Ciceronianis nihil simile. Scriptæ enim sunt de rebus ferè domesticis ac familiaribus simplici & spontè fuso dicendi genere, ad hominem usu domestico & intima familiaritate conjunctum. † Hos si faterer, tamen eas dignas, quæ diligentèr & accuratè legerentur, esse contenderem. † Verè enim hoc sapientissimus scriptor Xenophon, principio ejus libelli, qui Convivium inscribitur, scriptum reliquit, magnorum virorum non seria tantùm, sed & joca cognoscere operæ pretium esse: quod ex his quoque utilissima ad vitam exempla capiantur. † Narrat alicubi Horatius, Scipionem & Lælium interdum distinctos, dum olus decoqueretur, ludere & nugari:

Respons.

Objectio.

Respons.

Ex jocis quoque utilitas.

Probat exemplis.

sari : Cicero etiam legendis ad Lucrinum conchis & umbilicis animum relaxare solitus. Quis nostrum non quolibet pretio emat, ut interesse talibus ludis queat, & eas fabellas audire, quibus tales viri inter se jocabantur? † Præclarè Plutarchus in Alexandro, Non, inquit, ut quæque maximè illustris actio sit : ita maximè ingenium hominis patefacit : imò verò interdum exiguum aliquod factum dictum dictúmve, qui jocus aliquis magis detegit hominis mores, quàm urbium expugnationes, & pugnæ, in quibus multa hominum millia ceciderunt. An cùm principes viri publicis se negotiis subduxerunt, & exclusis admissionibus, paucos quosdam deligunt, quibuscum liberè ac familiariter jocentur; invidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum sermones, eósque beatos esse, ac cœlum digito contingere putamus : nos si ad Ciceronis & Attici arcana penetrare, eosque nunc jocantes, nunc inter se qua publicis, qua domesticis de rebus colloquentes audire liceat, parvi id esse ducemus? † Sed longè aberrant à vero, si qui res tantùm domesticas, & familiares jocos his epistolis contineri putant. Historia illorum temporum quibus imperium orbis terrarum immutatum est, & vel eversa, vel certè conversa ea respublica, quæ ita bónis legibus atque institutis fundata erat, ut in perpetuum duratura videretur, non aliundè melius quàm ex his libris percipi potest. Tum prætereà Ciceronis admirabilis prudentia, & scientia Reipubl. tractandæ nusquam se magis quàm in his epistolis prodit. † Quod ne quis me temporis causa confingere arbitretur : præstantis viri & illorum temporum æqualis Cornelii Nepotis verba ipsa recitabo, quibus suum de illis judicium posteritati contestatum ac consignatum reliquit. Qui in Attici

Auctoritate.

Non tantùm domestica in his epistolis tractantur, sed etiam res magni momenti.

Probat auctoritate.

tici vita, cùm inter Ciceronem & Atticum summam conjunctionem animorum fuisse dixisset: Ei, inquit, rei sunt indicio præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum ab Consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, æmulationibus in Repub. præscripta sunt, ut nihil in eis non appareat: & facilè existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solùm, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates. Hæc Nepos: cujus non vanam esse prædicationem res ipsa quotidiè ostendet. Ad eas causas, quas attuli, cur in his epistolis mecum pervolutandis cupidè versari debeatis, accedit quoque, quam dubitavi equidem, num adferre deberem, ne vineta mea, cedere, & de ea ipsa facultate, cujus opinio falsa fortasse: neque enim impedio: sed opinio tamen, ad aliquam me provexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas: quæ aliis omnibus rebus præponderare debet, præsertim cùm de commodis vestris agatur. † Hodiè adolescentes, si verum amamus, omnis propè usus eloquentiæ, præterquam in scribendis epistolis, ita de medio sublatus est, ut nec vola nec vestigium appareat. Dominabatur olim in judiciis: regnabat in consultationibus, vincebat ferè ea causa, quæ eloquentiorem patronum nacta erat:

† *Eloquentia nusquam nisi in epistolis nunc apparet.*

Sed hæc prius fuere: nunc recondita
(ut de phaselo ait Catullus)
Senet quiete.

Judi-

Judicia Romæ saltem, ita exercentur, ut in eis nullus planè locus eloquentiæ sit. In deliberationibus de magnis & seriis rebus quid quisque dicat, non quàm ornatè dicat attenditur. Rectè omninò, neque enim negari potest. Sed tamen isto modo magna disertis hominibus subtracta materia est. Eloquentia, quasi ætatis beneficio immunitatem consecuta, jussa est oblectare se in his nostris scholasticis ac pulverulentis disputationibus; in satris concionibus, quæ ad populum habentur: & interdùm in gratulationibus, quæ fiunt ad principes, aut in eorum funeribus exorsandis. Ita ex illis tribus Aristotelis dicendi generibus solum epidicticon, quod olim minimi pretii habebatur; in usu relictum est. † Mansit tamen illud, ut qui benè, id est, tum disertè, tum prudenter, & ad res, personas, ad tempora accommodatè Epistolam scribunt, facillimè ad intimam Principum familiaritatem perveniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumque honoribus augeantur. Hac facultate cùm alii tùm Jacobus Sadolètus, & Petrus Bembus viam sibi ad dignitatem summæ proximam munierunt. Nolo de viventibus dicere: ne aut adulari videar aut aliter eos laúdem, quàm ipsi fortasse laudari se volunt. Vos adolescentes, vestra enim res agitur: & satis jam verborum factum est: adjuvate attentione vestra industriam meam: & mihi hoc credite, integritatem Latinæ linguæ, cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro posse à vobis melius aut facilius, quàm ex his Epistolis comparari. † Cuperem Paule Foxi, vir non tantum in primis illustris, sed ad illustrandum hoc sæculum nate, novo quodam & minimè vulgàri modo, tibi, quem nihil obsoletum, nihil

Qui discrètè epistolas scribunt sibi ad dignitates viam parant.

Apostrophe ad Paulum Foxium.

hil vulgare delectat, gratias agere, quòd talis tantúsque vir, omissis negotiis, quibus assiduè distineris, honoris mei causa, hodiè, multum deprecante me, ne id faceres, huc tamen venire volueris: Sed cùm animum in omnes partes versavi, nihil quòd te dignum sit excogitare possum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratiarum actionis supersedebo. Nisi fortè hoc ipsum novum quoddam gratias agendi genus est, cùm is, qui beneficium accipit, magnitudinem illius verbis à se coæquari non posse confitens, conticessit.

REPETITURUS LIBROS ARISTOTELIS DE MORIBUS.

ORATIO XVII.

Habita Romæ, prid. Non. Novemb. clɔ. Iɔ. lxxxiii.

In exordio Deum rogat, ut eo quo cepit animo, hoc docendi munus finiat.

PRIMUM quidem Deum immortalem veneror, auditores, ut si hos viginti annos, quibus huic muneri præfui pro singulari erga me Pop. Rom. caritate ac benevolentia, próque maximis in me cùm aliorum Pontificum, tùm præcipuè Gregorii XIII. Principis immortalitate dignissimi beneficiis, eo semper animo fui, ut de utilitate vestra non minùs sæpè, quàm de mea cogitaverim, ut nunquam rationes meas vestris anteposuerim, ut semper eam docendi rationem tenere studuerim, non quæ aut minus laboris aut plus ostentationis habitura, sed quæ vobis plus veræ ac solidæ eruditionis paritura videretur; ita me, quod reliquum est ætatis, in ejusdem muneris procuratióne placidè ac tranquillè exigere

igere patiatur : deinde autem ut vobis omnibus inspiret amorem erga honesta studia, & cupiditatem ea in isto ætatis flore discendi, quæ vobis aliquando tum privatim tum publicè & utilitatis & dignitatis plurimum allatura sint. † Quod cùm peto, non tantùm vestra, sed etiam mea causa peto. Nam cùm quietis ac tranquillitatis meæ, cujus & semper natura amans fui, & hac ingravescenti ætate quotidiè magis indigeo magna pars in eo posita sit, ut à vobis attentè ac libentèr audiar: non dubito, quin id facilè impetraturus sim ab iis omnibus, qui ipsi prius à se, ut se ament, neque unquam per ludibrium & pervicaciam animi & suis & alienis commodis obstare cupiant, impetrârint. †Quam spem cùm de vobis hujus annui curriculi nostri principio, ut si unquam aliàs, aut potiùs majorem, quàm unquam aliàs, animo perceperim, obsecro obtestórque vos auditores, ut vel mea causa vel vestra, vel etiam tot virorum dignitate præstantium, quos hodierno die huc convenisse & industriæ meæ judices atque arbitros, & modestiæ vestræ testes ac spectatores futuros videtis, eam unius horæ attentione ac silentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos & à me semper in prima commendatione habitos libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum, quos vicesimo ab hinc anno ex hoc ipso loco interpretari cœpi, nunc denuo, quod DEO volente ac propitio fiat, interpretari constituerim, cùm sciam hoc consilium meum non priùs quam hesterno die plerísque vestrûm notum esse potuisse, ideóque multos esse qui non modò meditati ac parati ut par est, huc venire sed vix libros sibi prospicere potuerint: Decrevi hodiè quæ illorum librorum propria sunt, non attingere : sed universæ ac communiter de tota studiorum nostrorum ratione disse-

Causæ, cur id petat.

Benevolentiam captat & attentionem.

Profes.

disserere, & quærere, vera ne an falsa sint ea, quæ plerique putant de causis, cur hodiè neque tàm docti neque tàm diserti homines, quàm olim fuerunt, reperiantur. Sæpè enim interfui querelis eruditorum & ingeniosorum hominum, qui de temporum nostrorum infelicitate quererentur; quòd cùm & ingenia nihilo quàm antiquitùs deteriora sint: & aliis majoribus & magis arduo ac difficiliore in loco positis virtutibus, ætas nostra facilè vetustatis gloriam æquàverit, si quidem & rei militaris ductandorúmque exercituum, & reipublicæ, in pace atque otio tractandæ scientia, satis multi memoria nostra, qui nulli veterum cederent extiterunt; hac molliore, ut videtur, & parabiliore eloquentiæ & eruditionis laude nemo prorsus exoriatur, qui antiquitati controversiam facere audeat: sed præclarè secum actum esse ducant, si qui hoc tempore multo sudore multisque vigiliis hoc consecuti sunt, ut à veterum præstantia non longissimè abesse videantur. † Atque illud quidem facilè conveniebat inter omnes, non eandem esse diligentiam in hominibus nostris, quæ in veteribus illis, quos admiraremur, quorum non imitaremur industriam; labore & divenalia esse præclara omnia: iniquè facere, qui industriorum præmia peterent otiosi: neque esse quod quisquam nostrùm sibi blandiretur: aut cujusquam è nostris studium & diligentiam cum illa veterum pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet. † Illos incensos & inflammatos amore Doctrinæ, omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno sæpissimè abstinuisse, omne sibi tempus eripere ratos, quod non in studio poneretur, non modò valetudinis dispendio, sed ipsius

1. *Causa, cur olim eadem esse diligentia in hominibus nostris, quæ fuisset: meritò abesse nos ab illorum gloria, quorum non imitaremur industriam; labore & divenalia esse præclara omnia: iniquè facere, qui industriorum præmia peterent otiosi: neque esse quod quisquam nostrùm sibi blandiretur: aut cujusquam è nostris studium & diligentiam cum illa veterum pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet.*

Veteres incensos & inflammatos amore Doctrinæ, omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno sæpissimè abstinuisse, omne sibi tempus eripere ratos, quod non in studio poneretur, non modò valetudinis dispendio, sed ipsius

vitæ periculo benè emi putantes, quod tanti ferventèr adamâssent. Nos quod somno, quod voluptati, quod avaritiæ, quod ambitioni temporis supereſt, collocamus in literis: & cùm quidvis potiùs agamus, miramur impares esse nos iis, qui hòc unum agebant. † Memoriæ proditum est, cùm populus Atheniensis decreto caviſſet, ut capite lueret, si quis Megarensis pedem in Asty intuliſſet, Euclydem qui indidem erat, Socratémque ante id Decretum audire ceperant, cùm sermonibus illius carere nollet quotidiè, cùm advesperasceret, tunica longa muliebri indutum & versicolore pallio amictum capite atque ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commeare, & sub lucem eodem ornatu ad suos redire solitum. Tanti putabat studioſiſſimus adolescens aliqua saltem noctis parte Socratem audire, ut ea de causa & singulis noctibus amplius quadraginta millia passuum conficere, & vitam suam in apertum discrimen exponere non vereretur. Mirum non est tantò nos eis inferiores esse Doctrina, quantò Doctrinæ amore inferiores sumus. Sed de neglectu bonarum artium, & de illo quasi torpore ac veterno, qui jam pridem juvenum nostrorum animos occupavit, & dixi sæpè alias, & dicturus sum: si fortè dicendo eum excutere, & aliquos eorum, qui me audient, excitare ad vigilantiam possim. † Alteram causam esse dicebant, quæ profectus nostros impediret, quòd multò durior ac difficilior esset nostra, quàm veterum conditio. † Illi enim eum sermonem, quo in discendis tractandísque bonis artibus usuri essent, à nutricibus cùm lacte bibebant, à populo condiscebant; neque aut Athenienſibus ut Atticè, aut Romanis, ut Romanè loquerentur, sudandum: neque aut consulendi Magistri aut libri pervo-

Eukydis amor in litteras.

Altera causa.

Veteres græci & Latini à nutricibus Latinum cum lacte ſor-

taudi

lutandi erant : à poëtis , quorum lectione puerilis ætas oblectari , & ad humanitatem informari solebat , & in quibus interpretandis nullum ferè aliud Grammaticorum munus erat, quàm ut fabulas explicarent, & aliquas si fortè peregrinas voces , quas illi glossas vocabant , & interdum genera quædam dicendi abstrusiora, & à vulgari loquendi consuetudine remotiora indicarent, ab eis igitur prout cujusque ingenium aut voluntas ferebat, aut ad politicos sive rhetores deducebantur : aut imbuti priùs Mathematicis disciplinis ad Dialecticos & ad Physicos sese applicabant : & verborum cura liberi ac soluti, ad res modò ipsas intelligendas ac pervidendas omnem industriam ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, iis theatra, iis forum, iis curia pro schola : qui causas disertè agebant , qui ad populum verba faciebant, qui sententiam de publicis negotiis dicebant, pro Magistris erant : unum aliquem ex eis deligebant, quem colerent, quem sectarentur , cujus ad exemplum se conformarent, cujus consuetudine & disertiores fierent & sapientiores. Nos non unam, sed duas peregrinas linguas discere cogimur, neque peregrinas modò , sed jampridem extinctas quodammodò ac sepultas. Nam si aliqua urbs, aut aliqua gens esset, in qua vulgò homines Græcè Latinève loquerentur : mitteremus eò pueros nostros , ut , cùm à teneris unguiculis sermonis usum combibissent , grandiusculi de rebus modò ipsis cogitarent. Nunc nobis diutiùs luctandum ac sudandum est circa principia, & in ipsis, ut ita dicam, carceribus quàm priscis illis , ut à carceribus ad metam pervenirent. Nobis antequam Latinè aut Græcè balbutire possumus , multa cura, multis vigiliis, multis Magistris opus

moderni biberunt.

est, & iis plerumque magistris meliorum inopia, utendum, qui ad id, quod se docere profitentur, aliis ipsi Magistris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam sine ullo labore à matribus & à nutricibus & à populo hauriebant: ejus nos ut umbram aliquam consequamur, meliorem ætatis partem in eo consumere cogimur. Itaque gravis illa conquestio, qua nobilis olim poëta usus est, in deploranda bellorum civilium calamitate,

Heu quantum terræ potuit, pelagique parari,
Hoc quem civiles hausere sanguine dextræ:

Ad nostra quoque studia non inconcinnè accommodari potest. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum ac sapientiæ parari potuit eo labore, qui necessariò nobis ad intelligentiam usumque linguarum capiendus fuit. † Hæc una ratio tantum apud nonnullos potuit, ut publicè persuadere conati sint, inutile esse totum illud studium, quod in Græcis ac Latinis litteris poneretur. Sua cuique lingua Philosophandum: ut & illi fecissent. Non enim Democritum, Platonem, Aristotelem aut Hebræorum aut Ægyptiorum sermone in disputando aut in scribendo usos esse: sed eo qui popularibus suis notus esset: neque Demosthenem Persica, aut Macedonica, sed Attica lingua habitum eloquentem: Meram insaniam esse tantum operæ ac temporis perdere, ut eum sermonem intelligamus, eóque utamur, quo uti homines multis abhinc sæculis desierunt. Ne Demosthenem quidem aut Ciceronem curâsse: illum quomodo Cecropis aut Thesei, hunc quomodo Evandri aut Romuli temporibus cives sui locuti

Quid moverit quosdam dicere inutile studium quod græcis aut latinis detur.

cuti essent: væ quemque non gentis modò sed ætatis sermone contentum esse oportere. Addebant ideo faciliùs factu esse hominibus Italis, quòd præclara illa Græcorum Latinorúmque monumenta, jam pleráque omnia in eam linguam, qua vulgò utimur, conversa essent: ut illo peregrinitatis quasi cortice ac putamine detracto nucleis vesci, & ut osse confracto succum ac medullam ipsam exsugere liceret.

Refellit eorum insulsam opinionem.

† A qua opinione ita dissentio, ut avocandis à Græcæ ac Latinæ linguæ studio adolescentibus ipsa fundamenta disciplinarum convelli ac labefactari putem: neque ullam pestem præsentiorem, aut ullum certiùs exitium omnibus ingenuis artibus adferri posse arbitrer, quam si linguæ illæ, quæ quasi sacraria quædam earum sunt, negligantur: exponam hoc loco breviter causas judicii mei: efficiámque, si potero, ut linguas quidem illas omni studio dignissimas esse, sed multa hoc tempore in earum tractatione peccari, liquidò intelligatis. † Duæ præcipuè mihi quidem causæ esse videntur, adolescentes, cur & Græcam & Latinam amare, & in earum utraque præcipuum studium ponere debeamus. † Una quod Græcè & Latinè, Græcè quidem & plures & præstantiores, sed tamen Latinè quoque sat multi ejusmodi viri scripserunt, ut propter admirabilem quandam sapientiam, qua illi tanto supra cæteros mortales floruerunt, ut aliarum gentium homines cum eis collati, Idiotæ quidam & agrestes fuisse videantur, dignissimi sint, ad quos intelligendos, omnis ab omnibus elegantioris ingenii hominibus opera conferatur. Nam si Platones, Xenophontes, Aristoteles, Theophrastes, addo huc etiam Plutarchos, Galenos, sed quo plures nomino, eo plures occurrunt, digni qui nominentur, si tales etiam viros Italia extu-

Duæ causæ, ob quas linguas græcam amanda & latina.

lisset, qui cogitationes suas perscripsissent, eo sermone, quo vulgò Italia utitur, non ego quidem propterea ne sic quidem, veteres illos sapientes Patres ac duces negligendos dicerem : sed tamen æquiore animo ferrem, si quis Græco sermone accuratiùs dicendo supersedere vellet. Nunc cùm dominata & vernacula omnia tanto jaceant infra illorum dignitatem, quanto imæ maximéque depressæ convalles infra editissimorum, cœlóque, ut Poëtæ loquuntur, minantium montium cacumina : quis iste tam mollis ac delicatus, quis tam ab omni vera pulchritudine aversus est, qui laborem non maximum, neque fortasse tantum, quantus vulgò putatur, ad illos maximos viros intelligendos capiendum neget ? Quod & ipsum de vetere Latina lingua dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium præpotens Deus, auditores, ut ego vobis de meo sensu liberè atque ingenuè loquar. Si ex Latinis scriptoribus neminem haberemus præter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Livium, Plinium, Tacitum, & constat multos esse alios, qui in idem album referri queant : sed si eos solos haberemus, justa tamen mihi causa videretur, cur ad eos intelligendos linguam Latinam avidè disceremus. Nunc accedit alia longè gravissima, quæ nos incendere utriusque studio debeat. Nam cùm earum linguarum, quarum usus eruditis cum vulgo communis est, unaquæque & certis & angustis limitibus circumscripta teneatur, harum de quibus agimus usus toto propemodum terrarum orbe diffusus est : Italicè loquentem soli Itali intelligent : qui tantum Hispanicè loquatur, inter Germanos pro muto habebitur : Germanus inter Italos nutu à manibus præ lingua uti cogetur : qui Gallico sermone peritissimè ac scientissimè utatur, ubi

è

è Gallia exierit, sæpè ultrò irridebitur: † Qui Græcè Latinéque sciat, is quocunque terrarum venerit, non intelligetur tantùm, sed apud pleróſque admirationi erit. Atque hæc præfecausa vel maxima est, cur Græcè aut Latinè potiùs, quàm Italicè aut Gallicè scribere, quicunque id egregiè præstare possunt, debeant. † Nam qui scribunt, aut utilitatem publicam, aut gloriam suam sequuntur. Si utilitatem publicam, certè multò pluribus prodesse runt, si ea lingua scribant, quæ apud omnes gentes, quibuscum modò aliquid nobis usus aut commercii est, intelligatur. Gloriam quoque suam longiùs, latiúsque diffúndent, si ea scribant, quorum pulchritudo ab omnibus populis ac gentibus percipi queat. Ut igitur peregrinantibus optabile esset reperire genus aliquod nummorum, cujus eadem apud omnes æstimatio esset: multóque libentiùs uterentur iis, quàm illis qui tertio aut quarto quoque die, cum detrimento & cum molestia mutandi sunt, cùm ibi tantùm utiles sunt, ubi imperat is princeps, cujus in ditione cuduntur: ita nemo non videt, quanto commodius sit, uti ea lingua, quæ in omni genere ac natione reperit aliquos, & quidem non ex fæce vulgi, sed ex quaque honoratissimos quosque, à quibus sine interprete intelligatur, quàm iis quæ simul atque pedem ex hac aut illa provincia extuleris, alios atque alios interpretes requirunt. † Quomodo ex hac florentissima & nobilissima urbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, si aliam linguam, quam eam, cujus apud suos publicùs usus est, nemo didicisset? Quomodo in illo augusto ac sacrosancto Cardinalium Collegio de gravissimis rebus, & quas sæpè iis solis notas esse expedit qui sententiæ

Quiscribunt, duo sectantur.

Simile.

Summa illarum duarum linguarum utilitas.

dicendæ jus habent, deliberaretur, si quo ex nationibus consessus ille constat, totidem interpretes adhibendi forent ? Qua in re majorem Latinæ quàm Græcæ linguæ utilitatem esse fateor ; intelligitur enim à pluribus. Itaque ad usum Latina potior est, ad Doctrinæ copiam Græca. † Argumenta quibus nituntur, qui contrariam tuentur, infirma prorsus & imbecilla sunt. Ajunt veteres illos, qui tanta in admiratione sunt, sua quemque lingua Philosophatos. Ego autem ita respondeo : Si illis quoque temporibus lingua aliqua fuisset communis omnium, qui ubicunque essent eruditorum, ignota cæteris, quales hoc tempore Græcam & Latinam esse constat, non est dubium, quin ea potiùs cogitationes suas explicaturi fuerint, quàm ea, quæ vulgo quoque communis esset. Nam ut Poëtæ vulgus sibi invisum esse profitentur : ita ipsi quoque ad mysteria Philosophiæ turbam admittendam non putabant. † Ideóque obscurabant ea de industria, alii numeris, alii allegoriis, alii tenebroso quodam dicendi genere, ut ostenderent se sapientiæ tantùm studiosis scribere : quæ causa fuit Aristoteli, cur libros quosdam suos & editos esse, & non editos diceret. † Ajunt Græcam Latinámque linguam jampridem mortuas esse. Ego verò eas nunc demum non tantùm vivere & vigere contendo, sed si in translatione perstandum est, firma valetudine uti, postquam esse in potestate plebis desierunt. Quamdiu enim populari imperio regebantur : id est, quamdiu penes populum erat, ut ait Horatius, arbitrium & vis & norma loquendi, assiduè agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil stabile, unum sæculum eodem vultu durare non poterant : nunc ex quo ad optimates, ut ita dicam, redactæ sunt, & certis à scriptoribus

Adversariorum argumenta refellit.

Cur veteres scripta sua obscuravérunt.

Contra adversarios utramque linguam nunc demum vivere ostendit.

perun-

petuntur, certis regulis ac præceptionibus continentur, multis jam sæculis fixæ atque immutabiles permanent. Si in vulgi potestate mansissent, hodiè Ciceronem non intelligeremus: quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea quæ regnante Romulo aut Numa scripta erant; Immò verò ipsas XII. tabulorum leges pauci qui intelligerent reperiebantur. Et videmus quæ vulgari lingua ab hinc quadringentos aut quingentos annos scripta sunt, hodiè non intelligi.

Ut sylvæ foliis (ait Horatius) *pronos mutantur in annos,*
Prima cadunt: ita verborum vetus interis ætas:
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Illæ igitur linguæ quotidiè moriuntur, quotidiè nascuntur, quæ pendent ex libidine imperitæ multitudinis: quas autem ex populi servitute eruditorum usus vindicavit, illæ non vivunt tantùm, sed immortalitatem quodammodo & immutabilitatem adeptæ sunt. † At quod temporis in linguis discendis consumitur, meliùs rebus ipsis cognoscendis impenderetur. † Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, si ab aliis scriptoribus verborum elegantia, ab aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis à Deo consultum ac prospectum est, ut qui Græcè Latinéque politissimè scripserunt, iidem etiam sapientissimè scripserint: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem petere oporteat: sed utraque ex iisdem fontibus eodem tempore haurire liceat. † At omnia aut è Græco sermone in Latinum, aut etiam ex utroque in cum, qui

Postremum argumentum.

Responsio.

Objectio, alia ex

 graci-

Sentiar-gumento orta. laniis quoque & salsamentariis notus est, conversa sunt : ita ut aut neutro illorum opus sit, aut certè altero tantùm. † Heu me miserum ! *Respons.* Cur non hujus loci consuetudo fert, ut possim quantum cuperem arbitratu meo dicere ? Quomodo ego istos acciperem, qui interpretibus fidunt ? Sed quando id facere temporis angustiæ prohibent, polliceor vobis, me, quæ dabitur dicendi occasio, in hoc argumento versaturum esse, & ostensurum, quàm necesse sit in crassissima rerum ignoratione perpetuò versari eos, qui præsidio interpretum freti, Græcæ ac Latinæ linguæ studia negligunt : simúlque indicaturum, quibus in rebus à plerísque in studiorum causa peccetur : quæque veræ causæ sint, cur ætas nostra tantoperè veteribus cedat. † Vos auditores efficite, ne vobis prior illa causa, quam dixi, torporis ac negligentiæ noceat. Afferte huc amorem Doctrinæ ; afferte diligentiam & attentionem : ego, ut quotidiè vobis res attentione dignæ affatim suppetant, providebo. Idque eò magis, quòd in his Ethicorum libris tantum usque à puero studii posui, ut nisi aliquid expectatione vestra dignum præstitero, recusare non debeam, quin hujus loci amplitudine parum dignus habear. Vos verò ornatissimi viri ignoscite, si quod à vobis tam benignè auditus sim, ne gratias quidem vobis agendas putem. Nam sive oratio mea vobis molesta fuit, eò molestior erit, quo eam longiùs protraxero : sive, quod magis cupio, quàm spero, jucunda, videor jam vobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

Peroratio cum adhortatione & gratiarum actione.

ORA-

ORATIO XVIII.

Habita Romæ, in funere.

JOHANNIS EPISCOPII, MILITIÆ MELITENSIS MAGNI MAGISTRI.

PRÆCLARE à vobis & ex dignitate vestri ordinis factum est, nobilissimi & fortissimi milites, quod optimo Principi Johanni Episcopio, Magno Sodalitatis vestræ ornatissimum, amplissimúmq; duxistis: quodque & pietatis in eum vestræ, & doloris, quem vobis mors ipsius objecit, plurimas, maximéque luculentas significationes dedistis. Quamquam enim ille, & ea tum ætate tum consilio gesserat, ad eos honores virtute pervenerat, ut abunde ad gloriam vixisse videretur: & eò progressus erat ætatis, ut à vita tamquam ex arbore, non per vim evulsus, sed suo tempore ipsa maturitate collapsus esse videatur: quorum tamen vita, quo diuturnior & publicè utilior visa est, eorum mors nunquam non acerba & immatura videri potest, sed quando parens ac procreator rerum omnium Deus, universum hominum genus eadem mortalitatis lege devinxit; ostensáq:, si per ipsius præcepta gradiamur, certa spe melioris vitæ, commorandi nobis hic diversorium, non habitandi dedit; grates ei potiùs agere debetis, quòd talem vobis Ducem ac Rectorem dederit, quódque vos illius virtute ac bonitate tam diu frui voluerit, quàm iniquiore animo ferre, quòd eum, quamquam viridi & cruda senectute, consumptis

Exordiatur à sodalium amore in Ioannem & universalis mortalitatis lege.

tamen

tamen corporis viribus, tot laboribus, periculíſque jactatum, ex hoc inquieto ac turbulento ſalo, in illum, ut quidem ſpes eſt, placidiſſimum portum perpetuæ quietis ac tranquillitatis eduxerit. Nemo eo animo navigat, ut ſemper naviget : nemo militare diſcit, ut nunquam militare deſinat ; nemo ea mente laborem ſuſcipit, ut alios ex aliis labores perpetuò excipiat ; ſed & qui navigat, portum & qui militat victoriam, & qui laborat quietem atque otium ſpectat : quò qui pervenêre, gratulati eis amici : non dolere illorum vicem ſolent: Vita hæc jactationis ac periculi plena navigatio eſt ; militia omni ærumnarum ac laborum genere exercita, inexhauſta moleſtiarum undíque ſuccreſcentiùm ſeges ; quam ut quiſque optimè novit, ita minimi facit ; quam is demum tutiſſimè poſſidet, qui de ea, cùm DEUS voluerit, ponenda ſæpiſſimè cogitat, quæ neque ſtultis unquam longa eſt, neque ſapientibus brevis. Non ut in ea diu maneamus, ſed ut ex ea feliciter exeamus optandum eſt. Numquam viveremus, ſi hîc perpetuò viveremus ; & tamen non tantùm venia tribuenda eſt illis lacrymis, quas obitus majorum virtute præſtantium, ex illorum, qui cùm eis conjunctè amantérque vixerunt, oculis elicit ; Sed etiam laudanda ac deprædicanda eorum pietas, qui quacunque ratione poſſunt, funera ipſorum ornare & cohoneſtare conantur. Nam & ſe quibus artibus illi, quibus floruerunt, earundem ſtudio flagrare declarant, & cæterorum animos ad cupiditatem ejuſdem gloriæ inflammant ; quæ cùm à vobis abundè & cumulatè Johanni Epiſcopio præſtita ſint, nondum tamen veſtræ in eum pietati ſatisfactum eſſe duxiſtis, niſi exiſteret aliquis, qui hodierno die publicè verborum aliquid faceret ; ne

quid

quid omninò quòd ad exornandam ac celebrandam ipsius memoriam à vobis prætermissum diceretur ; † Id munus quoniam à me potissimùm obiri volueritis , parebo voluntati vestræ, & summa tantùm capita strictim ac modicè attingam, laudes ipsius brevi ac perspicua oratione complectar. † Primùm igitur ex Sodalitatis vestræ legibus, atque institutis, certissimum ac firmissimum argumentum capere posse videor, quo eum , & antiquo ac nobili ortum genere , & eximia quadam, minimèque vulgari virtute præditum fuisse confirmem. Nam cùm legibus vestris cautum sit, ne quis in ordinem vestrum admittatur , quin priùs eum & æquè ab atavis & paterna & materna stirpe nobilem esse liquidò constiterit ; quis est, qui cujus in pectore aut in humero candidam illam crucem, velamentum atque insigne ordinis Hierosolymitani videat , quémque suffragii jus habere in comitiis vestris sciat , de illius nobilitate dubitare amplius possit ? † Eodémque modo de virtute argumentari licet. Nam cùm in mandandis honoribus , in eóque præsertim deligendo, qui vobis summo cum imperio præsit, nullius rei præterquàm cognitæ spectatæque virtutis rationem habere soleatis ; dubitari de Magni Magistri virtute non potest ; quin eadem opera de vestra in ferendis suffragiis fide ac religione dubitetur. Sed hæc quidem, quanquam magna sunt, huic tamen cum multis aliis communia sunt. † Illa propria, quod septemdecim annos natus , quæ ipsa ætas Romanis olim moribus ad auspicandam militiam constituta erat, cùm immanissimus hostis Rhodum ita obsessam teneret , vix ut illius servandæ spes jam amplius ulla supereſſet , generosus adolescens, cui virtus & pietas tenerum pectus acribus stimulis perpetuò foderent ; relicta patria,

Propos.

Laudatur à nobilitate.

A virtutibus.

Ab animo forti & generoso.

patria, relictis ſuis, iter ingreſſus eſt, eo animo, ut cùm Rhodum veniſſet, aut opis aliquid pro virili parte afferret obſeſſis, aut cùm eis adverſus barbaros dimicans, juvenili ſanguine Chriſto humanæ ſalutis auctori litaret. Quo in itinere Meſſanam advectus, cùm conſcenſu triremi adverſis uſus tempeſtatibus, curſum tenere nequiiſſet; venit interea in Siciliam, amiſſa Rhodo, vir æterna memoria dignissimus Liladamus, veſtræ Sodalitatis illo tempore Magiſter, qui adoleſcentuli virtutem efferentem ſe, & foras emicantem admiratus; adactum Sacramento & cruce candida ornatum ritu veſtro inauguravit, poſtáque cùm Romam, cùm in Galliam, cùm in Hiſpaniam, cùm in Melitam proficiſceretur, nunquam à latere ſuo diſcedere paſſus eſt. Quid virtutis, quid conſtantiæ, quid militaris diſciplinæ ex aſſiduo & diuturno talis viri contubernio avidiſſimum per ſe omnis honeſtatis juvenem hauſiſſe credendum eſt? † Mortuo Liladamo alumnus illius diſciplinæ Epiſcopius totos ſexaginta annos ita in cœtu veſtro verſatus eſt, nulla ut interea adverſus hoſtes Chriſtiani nominis expeditio ſuſcepta ſit, cui ipſe non interfuerit, in qua egregiam operam Reip. non navaverit, in qua non ita ſe geſſerit, ut ſemper inter paucos ſingularis ipſius virtus eminerer. Teſtatur illius virtutem Peloponneſus; teſtatur Africa, quæ illum altera in Methones, Cononeſ, Naupacti; altera in Tunetis & Turris Regiæ expugnatione, & in illo calamitoſo Cirtenſi prælio ſpargentem in hoſtes funera, nec illorum, nec ſuo ſanguini parcentem viderunt, ſed & poſteà, cùm in Gallia eſſet, & Melitam obſideri audiiſſet, tanta celeritate ut evolâſſe eum, non iter feciſſe diceres, per mediam hoſtium claſſem cum aliquot militibus, quibus ipſe præerat, in Inſulam magno cum periculo,

Quando & à quo cruce cande dis donatus.

A bellis geſtis.

ſed

sed majori etiam hostium admiratione penetravit. † Multa properanti prætermittenda sunt, quæ vel singula, nisi copia obstaret, satis amplam ad dicendum materiam suppeditare possent. Tantis igitur assiduis industriæ virtutisque documentis, † & multis maximi momenti publicis muneribus, fortitèr, prudentèr, felicitèr, obeundis, ita sibi conciliavit omnium animos, ut qui maximus honos suffragiis vestris deferri potest, anno post salutem hominibus restitutam 1572. pridie Kalend. Februarii, sine ullo ambitu absens communi consensu delectus sit, qui summam potestatem in universam Sodalitatem obtineret. Quo ex tempore patentiorem campum exercendæ virtutis suæ nactus ita implevit omnes boni principis numeros, ut vestram in eligendo sapientiam ipsius in regendo sapientia comprobârit. † Nam ut à cultu divini Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis virtutis est, numquam ille ullum diem abire passus est, quo non rei divinæ interesset, quo non ipse manibus suis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac ministraret. † Templum etiam pecunia sua amplissimum & ornatissimum exstruxit, Sacerdotibúsque, qui rem divinam quotidiè in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos attribuit, † ibidémque in monumento pulcherrimo eorum, qui ante se in eodem Magistratu fuerant; corpora condidit ac collocavit. Et pietas igitur ipsius, & magnificentia, cùm ex eis, quæ dixi, tùm è multis ejusdem generis aliis percipi potest. † Quid ego nunc comitatem, affabilitatem, humanitatem prædicem, qua tanta erat, ut neminem aut aspectu aut colloquio suo arceret, omnium postulata libentèr cognosceret, nihil justa petentibus denegaret: si quid negare cogebatur, ea tamen utebatur lenitate sermonis, ut

Præteritio.

Dialyton.

Quando creatus ordinis Magister.

Metaph.

A pietate in Deum.

A pietate in pauperes.

In templa & sacerdotes.

In mortuos.

A comitate & lenitate.

eos quoque, quibus negabat, æquos à se placatósque dimitteret. † Liberalitatem autem ipsius multis & privatim, & publicè salutarem fuisse constat: Nam, & suis opibus multorum inopiam sublevavit, & viduarum ac pupillorum quasi communis parens fuit, & multas virgines, multásque mulieres honesto loco natas, quæ propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de suo data cóllocavit. † Quin etiam cùm intelligeret à multis inhonestis mulieribus filias ali, quas, cùm adolevissent, in eandem turpitudinem sibi substituerent, occurrendum manifesto periculo ratus, puellas tota Insula conquiri ac comprehendi jussit, & in exstructum à se ejus rei causa cœnobium includi, ut illic sanctè ac pudicè educatæ, suo tempore, aut perpetuàm virginitatem Deo voverent aut nuptum, si ita mallent, traderentur. Quid jam Xenodochia, Nosocomia, Orphanotrophia ab illo vel instituta vel reditibus aucta commemorem? Vox me citiùs, aut dies, quam materia deficiat, si singula persequi vellem. In annonæ verò difficultate, sæpè magnam vim pecuniæ egentibus tradidit: sæpè cùm magnam frumenti copiam è remotis locis comportandam curasset, eodem illud pretio distribuit, quo ibi unde adductum erat, vendebatur. † Injuriam verò neque facere ipse, neque eos, qui facerent, perpeti poterat. Judex insontibus optabilis iis, qui vel per errorem, vel metu aliquo ac calore animi deliquissent, placabilis, in eos, qui certa & obstinata malitia ac pravitate peccassent, planè inexorabilis. Qua severitate, simùlque aliis quibusdam, quæ silentio involvere satiùs duco, neque enim ita eum laudare instituì, ut cujusquam errata detegam, cùm in se nonnullorum odia concitâsset, effectum est, ut propter quasdam suspiciones exacta jam ætate, Romam

A liberalitate.

A lotis pijs, quæ exstruxit aut dotavit.

Justitia.

Romam à summo Pontifice vocaretur: sed, ut exoriente sole nebulas dissipari & evanescere videmus, sic ipso adventante, omnes illæ nubeculæ suspicionum evanuerunt. † In urbem igitur ingressus est eo concursu omnium ordinum, ea pompa & celebritate, cùm ipse etiam Pontifex eum quàm honorificentissimè excipi jussit, ut non ad dicendam causam venire, sed jam tum pulcherrimum de obtrectatoribus suis triumphum agere videretur. Divertit ad illud decus, & ornamentum amplissimi ordinis Aloysium Cardinalem Estensem, qui ut sanguine regio editus, ita animo planè regio præditus, eo cultu atque apparatu dignitatis ac venerationis plenissimum senem apud se habuit, ut admiratio etiam eos caperet, qui quæ in aliis admirabilia videntur, ea Cardinali Estensi usitata, & quotidiana esse noverunt. Itaque interdum auditus est optimus senex cùm jocans, ut secura innocentia est: diceret magnam se gratiam debere obtrectatoribus suis: illorum enim opera sibi eos honores Romæ habitos, quos ipse nunquam sibi optare ausus esset, plus multo eos sibi profuisse odio, quàm obsequio prodesse potuissent. Ergò cùm eum tota civitas in sinu atque oculis ferret, cùm quacunque incessserat, quasi exemplum quoddam antiquæ virtutis ac probitatis spectaculo esset, cùm eum Pontifex libentèr audiret, libentèr videret, eximia quadam caritate complecteretur, dolore lateris correptus, † & intra paucos dies absumptus est, tam placidé ac leniter, tanta cum testificatione pietatis Christianæ, ut magnam spem omnibus fecerit, non tam illam mortem, quàm migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuisse. Quem enim paulò antè iis, à quibus graviter læsus erat, agnito errore veniam petentibus, tàm facilè ig-

Ab amore populi sui eum.

Facetum dictum.

A concessis & pietate in morte.

noviſſe meminimus; ejus quoque peccatis facilè à divina bonitate ignotum eſſe confidimus. Quod ſi quid, ut humana fragilitas fert, *in* ipſo vitæ exitu expiandum adhuc eluendúmq; ſuperfuit, certò ſperamus fore, ut tam multis Eccleſiæ precibus, tam multis eleemoſynis, tàm multis oblationibus & tempus pœnæ contrahatur, & ardor mitigetur. † Nunc vos milites fortiſſimi, qui & vivum tantoperè amâſtis, & ereptum tàm multis honoribus proſecuti eſtis, unum etiam quiddam illius nomini ac memoriæ tribuite, idque non me, ſed ipſum vivum adhuc & ſpirantem à vobis petere exiſtimate. Fuit antiquitùs apud multos conſuetudo, quæ quiſque vivus amaverat, ea cum illo mortuo, aut cremandi, aut ſepeliendi. Vos contrà facite, Quæ Magnus hic non ſodalitatis modò veſtræ, ſed virtutis & officii Magiſter, cariſſima dum vixit habuit, ea ut perpetuò conſervetis operam date, à quibus autem illum toto animo abhorruiſſe ſcitis, eorum reliquias omnes eodem, quo ille tegitur tumulo condite, eorum fibras elidite, ſemina extinguite. Amavit ille cùm alia honeſta omnia, tùm concordiam in primis, & animorum conſenſionem; inteſtina autem odia, & diſcordias ac diſſenſiones ſemper capitales Reipub. peſtes judicavit. † Agite igitur viri fortiſſimi, flores ex omni Chriſtiana nobilitate delecti, columina virtútis, terrores Turcarum, firmamenta ac propugnacula Chriſtianorum, deponite omne ſtudium contentionis, delete omnem memoriam offenſionum: conſentientibus ac conſpirantibus animis ad defenſionem Chriſtianæ religionis incumbite: omnem iram, omne odium, omnem ulciſcendi cupiditatem in hoſtes illius effundite, quæ tàm multis hodie támque ſævis tempeſtatibus agitata, in veſtra virtute, ſi concordes

Peroratio per Apoſtrophen ad milites ordinis.

Laudes militum ordinis.

ſitis,

sitis, non minimum sibi esse præsidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea, quæ ut in perpetuum sepelirentur, sepeliri jam prid m ipse volaisset. Dissensionibus etiam maxima imperia labefactantur ac corruunt : mutuæ caritatis vinculo etiam quæ per se parum firma sunt, continentur.

IN STUDIORUM INSTAURATIONEM: DE VIA AC RATIONE TRAdendarum disciplinarum.

ORATIO XIX.

Exordium sumit à docentium consuetudine in studiorum instauratione.

PLerique eorum, qui quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare litteras, & ingenuas artes, vósque adolescentes optime, ad eas toto pectore amandas, ac colendas exhortari, atque incitare consueverunt. Quorum ego neque consilium reprehendo, neque tamen omnia in eo posita esse censeo. Nam, ut si quis bonæ valetudinis commoda exponat, eáque dicendo amplificet, atque exaggeret, & ad eam omni studio conservandam homines cohortetur, neque tamen admoneat, quo genere victus quibusque exercitationibus ea maximè comparari ac contineri debeat, non valde utilis videri possit illius oratio, ita parum prodest, aut laudare eas artes, quas certè nemo usque eò perfrictæ frontis est, ut vituperare audeat, aut ad eas cohortari eòs, quos illarum studiis deditos esse constat, nisi indicetur etiam via, qua quis ad illas faciliimè, ac certissimè pervenire posse videatur. Ego igitur, quando mihi à te Laurenti Blanchette,

vir clarissime, munus hoc impositum est, non laudabo litteras, satis eas homines eruditissimi, collegæ mei, ex hoc ipso his proximis annis ornatè, copiosèque laudarunt : ne multùm quidem temporis ponam in his nobilissimis adolescentibus ad eas cohortandis & ipsi per se satis eas amant, neque oratione mea meliùs incitati possunt, quàm si te Blanchette intueantur, de te cogitent, in te oculos, animúmque defigant, cui litterarum tractatio senilem in isto ætatis flore non modò gravitatem ac prudentiam, sed dignitatem quoque atque auctoritatem comparavit.

Quænam igitur orationis meæ futura materia est? quibus de rebus dicens hanc ornatissimorum virorum, atque hanc honestissimorum juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem video, demulcere & delinire co-

Propos. nabor? † exponam breviter ac perspicuè à carceribus, ut dicitur ad calcem ei, qui semel imbiberit in litteris, & in bonarum artium scientia excelluerit, quam studiorum viam ac rationem tenendam putem. Quod dum facio, quidam ex vobis decursum jam à se, & confectum curriculum agnoscent, alii, quòd iter ad veram gloriam ferat, me monstrante cog-

Attentionem parat à rei utilitate. noscent. † Attentè ut me audiatis, ne orandos quidem esse vos puto. Frustrà id postulem, nisi attentionem mihi res ipsa, de quæ dicere ingredior, conciliaverit. Principiò igitur positum sit, Græcæ Latinæque linguæ cognitionem instrumentum esse ad parandam doctrinæ copiam, hoc quidem tempore planè necessarium. Id qui negant, aut quid verum sit, non vident, aut contendendi studio in oppugnando eo quod verum est, ostentare inge-

Describis pueros ad studia apta. nii acumen volunt. †Quare puer is, quem informare ac describere ordimur, honesto loco natus, modicis opibus instructus, ea corporis

poris firmitate, ut ſtudiorum laborem perferre poſſit, ingenio neque agreſti, ac hiſpido nec molli, & effœminato, ſed eleganti, & ad honeſtatem propenſo præditus, ſextum ætatis ingreſſus annum Græcarum Latinarúmque litterarum formas, nomina, poteſtatem, per ludum jocúmque condiſcat, & ut id libentiùs faciat, non metu, ac verberibus, ſed præmiolis, quibus ætas illa capi ſolet, identidem excitetur. † Ubi annum in eo poſuerit, & ut Græcè & latinè ſatis facilè, atque expeditè legat, jam ſeptimo primis illis, maximéque grammaticorum utriuſque linguæ præceptis imbuatur, nomina & verba flectere, ac variare, & inter ſe ſine vitio conjungere ac copulare diſcat. Huic uni rei annum ſeptimum tribui velim. Octavo incipiat jam aliquid audire, aliquid legere, idque ejusmodi, ut & ad formandos mores non nihil conferat, & voluptatem potiùs adferat, quàm magnam ullam animi contentionem requirat. In hoc genere apud Græcos excellunt Æſopi fabulæ, & Phocylidis carmina: Latini talium ſcriptorum inopia laborant, niſi quis eaſdem illas fabulas ab optimo, & eruditiſſimo viro Gabriele Faerno latinis verſibus elegantiſſimè expreſſas, illi ætati proponendas putet. Et addendum, ſi quod exiguum poëma puris verbis vitæ præcepta continens reperiatur. Biennium conſequens, id eſt, nonum, ac decimum annum ita libentiſſimè poſuerim, ut puer matutinis quidem horis libros Xenophontis de inſtitutione Cyri, quibus nihil purius aut ſuavius reperiri poteſt, pomeridianis autem Cæſaris potiſſimùm commentarios legat, qui mihi unus ex omnibus latinis ad illam nitidiſſimam Xenophontis ſimplicitatem proximè videtur accedere. † Undecimus annus comœdiis detur, ita tamen, ut ex Terentio Plau-

Anno ætatis ſeptimo puero utriuſque linguæ rudimenta tradenda.

Undecimo &

róque, & multo magis ex Aristophane quidquid inquinare pueriles animos potest, aut resecetur, aut omittatur. Quod idem de omni scriptorum genere semel à me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moschi, Bionis Idyllia cum Virgilii Bucolicis, Hesiodus cum Georgicis, cum Æneide utrumque Homeri poema copuletur. Neque hos libros totos à præceptoribus exponi arbitror debere. Cùm tantùm quilque à præceptore audierit, ut fine cortice, quod ajunt, nare possit, quod reliquum est suo ipse privato studio persequatur. Huic rei biennium sufficiturum puto. Illud interea ad magistri curam, & sollicitudinem pertinet, ut puer loquendo quidem quotidiè, scribendo autem alternis saltem diebus exerceatur. In ipso pubertatis ingressu primùm exercebo eum in iis, quæ Græci vocant progymnasmata, id est, præludia quasi quædam, & præcursiones ad eloquentiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophistæ, qui, si quid ego auctoritate possem, quotannis exponeretur in scholis, & ad præcepta, quæ illic traduntur, juvenes perpetuò exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua instituendæ juventutis ratio, non tantum intermissa jam pridem, sed oblivione obruta, ac sepulta est: quæ si revocaretur, paucis annis existerent homines verè copiosi, & eloquentes: isti autem clamatores, qui nomen eloquentium gesticulatione pantomimica, & volubilitate linguæ, & impudentia, sibi pepererunt, ita facerent, ut eos audire nemo posset. † Ita igitur exercitatus adolescens totum se Ciceroni dedat, ingurgitétque se in illum ubertimum, & abundantissimum eloquentiæ fontem, reminens perpetuò illam, quam à principio instituimus consuetudinem, ut Græca

Græca cum Latinis semper conferenda.

ca cum Latinis, similia cum similibus conferat. Ciceronis epistolas cùm leget, evolvat eodem studio Platonis, Isocratis, Demosthenis, aliorúmque Græcorum epistolas, quæ in duo volumina congestæ reperiuntur. Ad libros de Rhetorica scriptos adjungat Aristotelis libros ejusdem argumenti, quæque eadem de re Dionysius Halicarnassæus, Demetricus Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, aliique Græci litteris prodiderunt. Ciceronis orationes, cum Demosthenis, Æschynis, Lysiæ, aliorúmque veterum orationibus comparet: dialogos de philosophia, cum dialogis Xenophontis, & quibusdam Platonis, intereà oblectamentum sibi ex alio genere poëtarum petat: Pindarum cum Horatio, Euripidem, Sophoclem, Æschylum cum Seneca, Apollonium cum Valerio Flacco; epigrammata Græca cum Catullo, & Martiale committat. Idem faciat in historicis, Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, cum Livio, Sallustio, Tacito conferens. Et quoniam neque historia nisi cognito orbis terrarum situ, neque hic sine aliqua mathematicarum artium cognitione percipi potest: his utrisque quoque temporis aliquid impertiat. Cùm ad plenam, ut juris auctores loquuntur, † pubertatem, id est, ad annos octodecim pervenerit; graviora meditetur: ac primum quidem analytices & dialectices præcepta non ex barbarorum lacunis, sed ex Aristotele ipso, & Græcis Aristotelis interpretetibus hauriat, in eisque verè ac seriò biennium exerceatur. Hoc modo præcultus ac præparatus adolescens, si totam ætatem exigere in otio litterario volet, abundè habet quod agat, nunquam deerit quo pascat animum, etiam si ei ad multa sæcula vivendi spatium prorogetur. † Sin aut ad medicinam, aut ad juris scientiam, aut ad theologi-

Anno decimo octavo discentis præceptis incumbat.

Philosophia omnibus scientiis

entiis necessaria.

logiam applicare ingenium cogitat, medicus quidem futurus, jurisconsultus, in ethicis, ac politicis, theologus in utrisque sese priùs diligentèr exerceat; hic tertius hebraicas præterea litteras discat: tum eorum quisque ad ea, quæ dixi, studia, accedat. Quocunque enim se naturæ suæ ductum secutus contulerit, dubitandum non est, quin ut longissimè, antequam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus adamasse dicitur, quique solus post senarium intra centum perfectus est, talis in suo genere futurus sit, qualem in suo fuisse Roscium Cicero prædicat, qualem apud inferos esse Tiresian, ait Homericus Ulysses quem solum sapere dicit, cæteros umbrarum in morem vagari. † Exposui vobis, adolescentes, iter non ad inanem scientiæ opinionem, sed ad veram & solidam eruditionem, arduum illud quidem, & difficile; sed cogitate nullo modo fieri posse, ut ad excelsa, & sublimia per plana veniatur: & alioqui credite hoc mihi, summum in studiis laborem summa voluptate condiri. Quod si quis ea, quæ dixi, præstare omnia non potest, præstet certè quisque quod potest. † Cùm alia multa, quæ sæpè ex hoc loco audistis: ad amandas litteras incitare vos debent, tum mirifica planè, ac singularis erga eas Gregorii VIII. optimi, ac maximi Pontificis voluntas; qui non tantùm pulcherrimos fontes aperuit, quibus urbem prius aquæ penuria laborantem multò & ornatiorem, & salubriorem, & commodiorem reddidit, sed alios longè pulchriores, & utiliores fontes disciplinarum reclusit. † Quid enim aliud sunt tot illa Neophytorum, Græcorum, Germanorum, Britannorum, aliarúmque gentium, ac nationum collegia? quam totidem aperti, & expositi omnibus religionibus, & bonarum artium fontes ab in-

Apostrophe ad adolescentes per adhortationem.

Laudatur Gregorius 8. quod disciplinarum fontes reclauserit.

A collegiis, quæ ædificaverit.

ex-

exhausto pontificiæ liberalitatis fonte manantes? † Quid scholæ nostræ, quæ quotidiè erùditissimorum hominum vocibus personant, quibus ipse majora, quàm quisque ante eum Pontifex præmia statuit, quid aliud, quàm incredibilem ipsius erga bonas artes amorem, voluntatémque declarant? Quid tanta multitudo hominum doctrina, quàm opibus instructiorum, quibus ipse subsidia vitæ largè prolixèque suppeditat? Ut non verius Bononia studiorum mater, quàm is civis, quò ipsa maximè gloriatur, studiorum pater vocari queat. † At Tu Laurenti Blanchette, vir clarissime: quando nos ipse in fide, ac patrocinio tuo esse voluit, quantum apud eum potes, quod te plurimum posse scimus, tantum confer ad paternam ipsius erga nos voluntatem magis magisque in dies confirmandam, multa jam ipsius benignitate consecuti sumus, ego quidem plura & majora, quàm ut ea me unquam promeriturum esse confidam: sed alia quædam sunt, nec iniqua, nec inusitata, quæ, ut alibi conceduntur, si hic quoque concederentur: mirabiliter, & professorum, & studiosorum adolescentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi cùm voles exposituri sumus, & per te aliquid nos effecturos esse confidimus. Suscipe cogitationem te dignam; para tibi immortalitatem apud omnes litterarum amantes, & gratiam, & gloriam: perfice, ut eæ artes, quæ in te tantum ornamentorum contulerunt, ipsæ vicissim ornamentorum aliquid tibi se debere fateantur.

A præmiis, quibus viros doctos afficit.

Apostrophe ad Laurentium Blanchettum.

Ad Illustrissimos & Reverendissimos S. R. E.

CARDINALES: IPSO DIE PASCHÆ, CUM SUBROGANDI PONTIFICIS CAUSA Conclave ingressuri essent.

ORATIO XX.

HABITA ROMÆ, ANNO clɔ. lɔ. lxxxv.

Exordium sumit à negotio arduo, quod Cardinalibus erat impositum.

MAGNUM vobis hoc tempore negotium impositum est, Patres amplissimi, & tantoperè ad salutem & tranquillitatem universæ Christianæ Reipublicæ pertinens, & haud scio, an ullum sit eorum omnium, quorum, pro summa dignitate, quam in Ecclesia obtinetis, vestra procuratio est, quod singulari quadam extraordinaria præpotentis DEI ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo est, quis Ecclesiæ in terris summo cum imperio præesse ac præsidere, † quis in puppi sedens, clavum tenere, & periculosissimæ navigationis cursum regere ac moderari, quis Pastores ipsos pascere debeat: cujus, ut supra vulgarem hominum conditionem elati, responsa pro oraculis, nutus pro ratione, jussa pro legibus futura sint. Quamquam igitur ea sapientia estis, vix ut quicquam vobis subjici possit, quod non ipsi animo prius conceptum meditatumque teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, † vos, ex veteri consuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis sequendum sit, etiam ab infimis hominibus admo-

Metaph.

Cur ipse, cùm eis inferior sit, ad eos verba faciat.

Præf.

admoneri. Nam & nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat : & ea est DEI benignitas, ut sæpè rudibus & imperitis ea dicenda suggerat, quæ audita etiam sapientibus profint. † Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos, per eum, in cujus nomine huc convenistis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. *Attentionem parat.* Atque ut hinc potissimùm ordiar ; ut arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quædam in Episcopo & inventu difficilia requiruntur. Oportet, ait sanctus Paulus, Episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus. *Qualis debeat esse Episcopus.* † Quod si in aliis Episcopis requiritur, quanto magis in eo, qui, quantò Episcopi Sacerdotibus, tantò ipse cæteris Episcopis antecellit ? *Objectio.* † Quando autem quisquam reperietur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum evehatur, si omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur ? *Respons.* † Sed hoc non ita rigidè ac præfractè accipiendum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omnium, qui vivimus, ex bono malóque permista natura est : &, aut Angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret : aut & Deo &, hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum sordes admista bonitas temperaret. Non igitur quærendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne leviſſimo quidem, vitio, adspersus : quem ab omni nota ac reprehensione integritas vitæ, nullis unquam violata maculis vindicet : núnquam enim res ad exitum perduceretur : sed qui & præcipuis virtutibus inter æquales emineat, & vitiis, ut non omnibus, at iis certè careat, quæ in privatis hominibus singulas familias, in principibus maxima plerumque imperia evertunt. † Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens, cùm equum eximiæ bonitatis, *Exemplum de*

barbaro adolescente.

tis, quem habebat, libentèr se alicui spectatæ virtutis viro donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset: Ego verò, ait Cyrus, ostendam tibi, quomodo etiamsi clausis oculis jeceris, aberrare à tali viro non possis. Simúlque eum glebam humo sublatam in confertissimum agmen amicorum, quos assidnè circum se habebat, jacere jussit: & quemcunque, inquit, ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato, neque metus ullus sit, ne aberraveris. Omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo. † Si de vobis, Patres Amplissimi, idem dici posset, ut è vestro nobilissimo, honoratissimóque consessu, nec ætate, nec usu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset ad hujus muneris gravitatem sustinendam, non magna deliberatione opus foret: neque ullam in partem, quis ei ex vobis præficeretur, admodum interesset: † Sin verius est, ut in stellis alia aliam nitore & claritate vincit, sic è vobis alium alio esse iis bonis & ornamentis, quæ Pontifici conveniunt, instructiorem ac superiorem: & orandus summis precibus Deus, ut judicia vestra dirigat & vobis intendenda omni studio mentis acies, ut ex omni numero vestro eum potissimè, qui aptissimus & publicè utilissimus futurus videtur, deligatis. Ignoscite, quæso, si quid paulò liberius dixero. Non enim ea nunc res agitur, ut auribus serviendum sit. † Dicenda quæ urgent, quæ tempus, quæ rei magnitudo postulat. Omnis cognationis, amicitiæ, utilitatis privatæ ab hac deliberatione consideratio procul abesse debet: ne si quis ita eligitur, & ipse, dum erigitur, corruat, & alios secum in idem exitium præcipites trahat. † Si navigaturi de gubernatore navis eligendo consultarent, ne-

Applicatio exemplo.

Simile à Stellis.

Enumerat, ea, quibus in hac electione abstinere debeant Cardinales.

Probat à simili.

mo

mo reperiretur usque eò improvidus, ut eum, qui sibi aut amicissimus, aut sanguine conjunctissimus, ac non eum potius, qui intelligentissimus, exercitatissimus esset, ei muneri præfici vellet : & desiperet, si quis in communi naufragio quæsticulum aliquem suum sibi salvum ac proprium fore putaret. † Una navis, qua omnes vehimur, Ecclesia est: quæ quantis hoc tempore procellis ac tempestatibus agitetur, nemo non videt : Et erit quisquàm ita non imprudens modò, sed inhumanus & impius, qui in tantis periculis, publicæ saluti ac tranquillitati quidquam antefe-rendum putet ? Exulent à vestris omnium animis talia omnia, Patres amplissimi : & aliis omnibus circumcisis atque amputatis, ea tantùm in futuro Pontifice, quæ bono Pontifici necessaria sunt, requirantur. *Una Ecclesia navis quæ navi comparatur.*

† Videntur autem quinque præcipùa esse, quæ in eo spectari oporteat : Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quæ, ut verissimè dixit Apostolus, perfectionis vinculum est, & Auctoritas, de quibus singulis ubi quàm brevissimè fieri poterit, dixero, finem dicendi faciam. *Quinque Pontificis necessaria.*

† Primùm igitur requiritur Sanctitas morum, nam, quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipse propriis madeat? Quare si quem avarum, si ambitiosum, si crudelem. ac sanguinarium, si libidini ac voluptati mancipatum, vixisse constaret ; ejus ne habenda quidem ratio in his Sacrosanctis comitiis esset. *Primum Sanctitas morum.*

† Avarus civitates exhauriret, nova quotidiè populis onera imponeret, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem, congerendæ ac conservandæ pecuniæ causa susciperet, nihil amplum aut magnificum agitaret animo, non de gloria DEI, aut utilitate publica, sed de arcis & arcis suis implendis per- *Recensetur incommoda, quæ provenirent ex Pontifice avaritiæ dedito.*

perpetuò cogitaret. Non est, Patres amplissimi, non est ejusdem ingenii, pecuniæ servire, & hominibus imperare. Duos impuros homines, Stratoclem & Dromoclidem ajunt olim tractationem Reipublicæ messem auream vocare solitos. Non est credibile, quenquam ex vobis ita animatum esse: sed tamen procul absit à gubernaculis Ecclesiæ, & quis Pontificatum messem sibi ac suis fore auream putat. † Ambitiosus omnia perturbaret, nihil usquam quietum esse pateretur, bellis orbem terrarum concuteret: dum suorum titulos, ditionem, dignitatem, augeret, Sedis Apostolicæ dignitatem in quodlibet discrimen adduceret. Quid crudelem & recenti semper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoscendi nescium, cui pro virtute ira sit, pro consilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandissimo illi ac lenissimo Patris nomini responsurum esse censetis? † Quid si quis se voluptatibus vinciendum ac constringendum dedit, earúmque turpissimo famulatu nexus & irretitus, in earum cœno, tanquam sus, perpetuò volutatur, quid ab eo boni sperari, aut quid mali potius non metui potest? Liberè, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nusquam enim tutius est accusare vitia, quàm cùm ex eis qui audiunt nemo est, qui ea quæ dicuntur, suspicari possit ad se pertinere. † Si quis igitur est, quales & eró que omnes ex vestro amplissimo splendidissimóque Collegio esse compertum est: sed tamen fieri nullo modo potest, ut non & è vobis aliqui excellant: qui tota vita nullam significationem avaritiæ dederit, qui sive in magnis opibus natus, sive è tenuibus ac modicis ad ampliores copiosiorésque perductus, omnem pecuniæ fructum in sublevandis egentibus potium duxerit: qui arcam suam nunquam turpiter

Quæ damna ac pericula ambitiosus procreat.

Quæ voluptatibus dedititus.

Orationem ad Cardinales convertit eorum virtutem laudando.

affe-

afferentibus, honestè petentibus semper apertam habuerit: qui ad gloriam suam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuò retulerit: qui ex fuga atque abstinentia voluptatum maximam sibi voluptatem captaverit: qui veram animi magnitudinem in ignoscendis, non in ulciscendis injuriis constitisse judicaverit: ejus demum mores aptissimi sunt ad personam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectissimum fuit in terris sustinendam.

† Secundo loco dixi requiri prudentiam, *Secundum est* quam verè Aristoteles ait esse propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas *Prudentia.* Christus Dominus ac DEUS noster cum morum integritate ac sinceritate conjunxit, his verbis: Estote simplices sicut columbæ, & prudentes sicut Serpentes. Sed videndum est, ut quid prudentia sit, rectè intelligamus: neque ita eam accipiamus, ut vulgus solet. † Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa simulare ac dissimulare novit, multa mentiri; eos quibuscum agit, commodi sui causa, fallere ac circumvenire: & quod sibi proposuit, multas vias reperire, quibus id quoquo modo adipiscatur. Illa verò prudentia non est, sed calliditas, versutia, malitia, aut, si prudentia est, carnis prudentia est: quam se perditurum minatur Deus: quam mortem esse Paulus affirmat. † Vera prudentia est, & cognoscere quid petendum fugiendúmque sit: & quibus viis tum ipse eò pervenire, tum alios eodem perducere commodissimè possit: nihil temerè atque inconsideratè agere, sed unaquaque in re, quid rerum, personarum, locorum, temporum varietas postulet, dijudicare. Miserum qui alium fallit, si se idcircò eo quem fallit, prudentiorem putat. Fallit ipse se, & inducit multò perniciosiorem in laqueum,

Quem vulgus prudentem vocet.

Quanam sit vera prudentia.

queum, quàm quo implicare alium parat. Quantò prudentior, qui neminem fallit. Deo enim similior est, qui neque fallere, neque falli potest.

Tertium est Caritas.

† Dixi præterea in Pontifice requiri Caritatem: quam Apostolus & Martyrio & fidei montes transferenti anteponit. Sine qua nihil Deo acceptum est; Deus enim ipse caritas est Pontifex autem, cùm communis Pater & sit & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet, paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere.

Quartum est Doctri.

Addidi Doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici necessariam non putant, magno in errore versantur. † Jubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suum doctrinam & veritatem: jubetur nunquam in sanctuarium ingredi sine sonitu: quo significatur voluntatem Dei ab eo debere populis prædicari: Labia Sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam. Paulus ad Timotheum, Episcopum esse oportere, ait, aptum, ad alios docendos. † Hæc ajunt quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Isto modo poterit etiam bonus lyricen esse, qui per alium canat: & bonus Medicus, qui ægrotos per alium curet. Sed satis sit.

Occurritur objectioni.

Breviter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco posui: quæque ex iis, de quibus antè dictum est, efflorescit. † Auctoritatem autem voco potentiam, apud Principes & apud populos, firma & diuturna virtutis & Doctrinæ opinione quæsitam. Ea Pontifici hoc præcipuè tempore necessaria est, propter eas gentes, quæ à fide & obedientia sanctæ Romanæ Ecclesiæ desciverunt, quæ revocari ad sanitatem vix poterunt, nisi ejus, qui præerit, auctoritate moveantur.

Quintum est Auctoritas.

Quid auctoritas.

Peroratio.

Agite igitur, Patres Amplissimi, proponite vobis

vobis ante oculos communem nostrum omnium parentem Ecclesiam, ex vestro nutu pendentem, & quid à vobis statuatur, summa cum cura ac solicitudine expectantem. † Illa vos Christo genuit, illa educavit, illa ad summi proximum honoris gradum provexit: nulla vobis major cognatio, quam cum Ecclesia: omnes omnium cáritate una illa complexa est: † Quæ nunc dilacerata, distracta, divulsa, obsecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de sua tantùm tranquillitate, qua vestra quoque continetur, cogitetis. DEUS omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, ut non cæco & temerario & invitos etiam, ut interdum fit, ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturóque judicio, ejusmodi Pontificem concordibus suffragiis, quàm primùm deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, depravata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiátque, ut neque PII QUINTI admirabilem illam sanctimoniam vitæ & excelsitatem animi, aut GREGORII XIII. inexplebile propagandæ religionis studium & effusam atque incredibilem & omnibus sæculis deprædicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam desideremus.

sio per apostrophen ad Cardinales. Anaph.

Dialysis cum gradatione.

In funere

HIPPOLYTI CARDINALIS ESTENSIS, III. NON. DECEMBR. ANNO cIↃ. IↃ. LXXII.

ORATIO XXI.

In exordio omnes Cardinales meritò lugere demonstrat.

QUOD acerbissimum maximéque luctuosum spectaculum nobis omnibus objici poterat, Patres Amplissimi, vósque cæteri viri ornatissimi, id summi ac præpotentis Dei voluntate, & inevitabili humanæ conditionis necessitate nobis hodiè in hoc templo constitutum videmus. Jacentem enim eum intuemur, qui nos omnes jacentes erigere : exanimem, qui exanimatis aliquo casu nobis animum addere solebat : vita carentem, qui nobis aliísque quàm plurimis vitæ subsidia benignissimè ac liberalissimè subministrabat. Meritò igitur lacrymis omnium oculi madent, meritò undíque omnia suspiriis, gemitibus, lamentationibúsque circumsonant, meritò non homines modò, sed ipsi hujus ædis sacræ parietes omnia mœroris, ac tristitiæ insignia ostentant. Sed quoniam neque conquestionibus nostris quidquam proficere jam possumus, & divinæ providentiæ decreta æquo animo ferre debemus : repetamus aliundè aliquam hujus ægritudinis, ac miseriæ levationem : & Hippolyti Estensis communis nostrûm omnium parentis, ac patroni virtutibus, ac laudibus grata commemoratione renovandis dolorem ex ipsius morte conceptum si possumus leniamus. Misera quidem hæc ipsa, & acerba consolatio est : quantò enim magis ejus, quod amis-

amissum est, excellentia perspicitur, tantò plus doloris ex illius amissione percipitur: sed neque animus ulla in cognitione conquiescere hoc tempore facilius potest: & rerum ab eo præclarè gestarum recordatio hoc saltem nobis solatium adferet, quod magis nos confirmabit in ea spe quam meritò omnes concepimus, & eum non tam nobis ablatum, quàm à te, Deus Optime Maxime, ad meliorem vitam vocatum esse credamus. Atque utinam doloris magnitudo disertos ac copiosos faceret, † non dubitanter me, Patrone optime ac clementissime, dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis orationem habiturum esse profiterer: nunc mihi misero omnia præter egregium celebrandi, ac prædicandi tui studium desunt: ægritudine obstupefactus est animus, oculi lacrymando defessi: vox ipsa pectore ac faucibus interclusis exitum reperire vix potest: si quid in me ingenii fuerat, si quam modicam dicendi facultatem exercitatio attulerat, quæ tibi majora veris pro amore erga me tuo videbantur, ea, moriente te, omnia conciderunt. † Connitar tamen, quantum potero, & omnem difficultatem pietate superare conabor, sive enim aliquid effecero, gratus erga te, quoquo modo potui, fuisse dicar, sive etiam in medio cursu defecero, hoc ipsum mihi gloriæ ducam, quod de tuis laudibus dicere cupientem obruerit atque oppresserit dolor. † Nunc quæso, obtestorque vos, quicumque adestis, ut ad breve tempus intermittatis gemitus vestros: mihique ex innumerabili copia eorum, quæ de illo dici possunt, pauca libanti abductos tantisper & avocatos ab atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. † Primum igitur, si splendorem & claritatem generis ad commendationem pertinere volumus, quod ita ferè natu-

Apostrophe per optationem.

Propositio.

Assentio & benevolentia à multitudine rerum præclarè gestarum.

Laudatur à genere

nobilissa-

ra comparatum est, ut qua in familia multi præclari, virtutéque & rerum gestarum gloria insignes viri floruerunt, ex eadem qui sunt, eorum vestigia cupidè persequantur: quæ tota Italia gens Estensium principum familiæ, vel illustrium virorum multitudine, vel tradiți à majoribus imperii magnitudine & antiquitate anteponi potest? Sed in hac parte non immorabor, nam plura dicere, & in re tam nota supervacaneum est, & temporis angustiæ prohibent, & qui suis ac propriis laudibus abundat, ei ornando aliena conquirere, alienum atque absurdum videtur. Quàmlibet obscura, & abjecta familia natus fuisset Hippolytus, eam ipse illustrare, & ad summum dignitatis culmen extollere potuisset: illustrissima autem, & splendidissima natus cùm esset, ita se gessit, ut non minus ipse lucis ac dignitatis majoribus suis attulisse, quàm ab eis accepisse videatur. † Cùm autem in eo jam tum puerulo mirifica quædam, & ad omnem virturem, & præcipuè ad prudentiam indoles emineret, ita eum pater optimus ac sapientissimus Princeps diligebat, ut nulla de re majoris momenti, nisi adhibito filiolo deliberaret. † Eo præsente legatos ad se missos audiebat: eo præsente legationes decernebat: interesse eum volebat, quoties de bello, de pace, aliisque maximi momenti negotiis consilia caperentur. In illa igitur sapientiæ schola, atque officina educatus brevi tempore tantam sibi cognitionem atque intelligentiam eorum, quæ ad populos rectè gubernandos pertinent, comparavit, ut adhuc adolescens, exercitatissimos senes consilii maturitate superaret. † Iraque cùm in Galliam confirmata jam ætate profectus esset, apud FRANCISCUM Regem non solùm nomine, sed omnibus regiis virtutibus omnium nostræ memoriæ re-

Ab amore patris in eum puerulum.

Puer adhuc rebus magni momenti interest.

In Galliam proficiscitur.

gum

gum facilè primum non tam propter gentis nobilitatem, aut propter affinitatem, quàm propter singularem quandam tractandarum rerum scientiam, tantum auctoritatis consecutus est, † ut in illo amplissimo, & opulentissimo regno, secundùm Regem de Hippolyti potissimùm Estensis consilio, & sententia omnia gererentur. Neque verò minùs apud Henricum Secundum valuit, qui ministros omnes per universam Italiam suos, sive legatos, sive exercituum præfectos uno verbo cujuscunque generis essent, ex ejusdem nutu, ac voluntate penderé, neque quidquam, nisi eo consulto, quod quidem alicujus momenti esset, administrare voluit. † Illam verò nobilissimam totíque Christianæ Reipublicæ salutarem legationem, qua in Gallia difficillimis, ac periculosissimis temporibus functus est, quomodo aut silentio prætermittere, aut de ea pro dignitate verba facere potero? Grassabatur † per totam Galliam infinita quædam facinorosorum hominum colluvies, qui capta occasione, propter teneram Caroli Regis ætatem, impunè tibi omnia licere arbitrati, capitales ac nefarias de religione opiniones publicè in vulgus disseminabant. Jámque res eò progressa erat, ut non infimæ tantùm plebis animos suis illis venenis imbuissent: sed ex ipsis principibus non paucos eadem errorum fœditate contaminassent. Exponebantur propalam, & omnium manibus terebantur Lutheri, Calvini, & aliorum impiorum hominum scripta: Hieronymi verò, & Augustini, & Gregorii, & Ambrosii saluberrimæ lucubrationes ab omnibus propemodum & officinis, & bibliothecis exulabant: in ipsa aula, ac comitatu regio quotidiè habebantur hæreticorum frequentissimæ conciones: omnia execrandis illorum cantionibus perstrepebant;

Ab auctoritate, quæ apud Gallos reges valebat.

Allegationibus susceptis.

Miseram conditio Franciæ initio regni Caroli regis.

detestandis in Deum, & in Divos illarum pestium vocibus Catholicorum aures assiduè verberabantur. In tam perturbato, ac periculoso rerum omnium statu Pius IIII. Pontifex Maximus divino, ut credibile est, instinctu, nihil satius esse judicavit, quàm ut Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, primo quoque tempore legatus in Galliam, mitteretur. Suscepit onus legationis Princeps maximo animo prædituſ: neque deterritus est aut imbecillitate valetudinis, aut longitudine itineris, aut annî tempore, erat enim ardentissima æstas, qua tempestate etiam qui firmissimi sunt, neque Romam venire, neque Roma exire tutum putant, aut periculis, quæ sibi noctésque diésque & aperta vi, & ex insidiis ab hæreticis imminere intelligebat. † In ea legatione alios ex hæreticis authoritate deterruit, alios ostensa aliqua spe commodorum, eò undè abierant, reduxit, multa dissimulavit, multa pertulit, multa palàm, & directè, multa latenter, & artificiosè molitus est, quæ ad illius regni salutem pertinebant: neque prius destitit, quàm pulsis ex aula hæreticis, revocatis autem iis, quorum & erga DEUM, & erga Regem fides constituerat, bellum denique apertum hæreticis indiceretur. † Itaque ut in seminibus arborum causa est, ita omnium, quæ postea in Gallia pro religione fortiter, ac feliciter gesta sunt, illa legatio caput, ac principium fuit. Illud autem admirabile est, quòd cùm alii gravissimi, & prudentissimi homines, toto, quod ajunt, cœlo illius negotii tractandi ratione ab eo dissentirent, ipse adversus aliorum omnium sententiam suo unius consilio usus, ipso rerum exitu docuit, multò se quàm illos plura vidisse, multòque prudentius cogitasse. Vellicabatur interea invidorum sermonibus ac rumusculis, qui modò patientiam illius, ac lenitudinem re-

Quid in ea legatione præstiterit ac profeceris.

Simile.

pre-

prehendebant, modò etiam quædam ab eo, optimo animo, & sapientissimo consilio facta, in deteriorem partem interpretabantur. Quos ille despiciens, & operi proposito constanter instans, eorum maledicentiam ipso rerum exitu ita refutavit, ut verissimè de eo dici illa possunt:

Unus homo nobis cunctando restituit rem;
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo magisque magisque viri nunc gloria claret.

Sed in hac temporis angustia, multa breviter attingenda sunt; quæ singula integros libros desiderarent. Atque hæc quidem, quæ hactenus dixi, ad declarandam ipsius prudentiam pertinent. Quid? cæteræ virtutes, quales in eo, & quàm singulares fuerunt? † Quis unquam illo in tota ratione vivendi splendidior, ac magnificentior fuit? Quæ in Gallia, quæ in Italia, & quàm sumptuosa ædificia exstruxit? Quàm multa ingeniosè & solerter excogitata ab antiquis, sed postea per posterorum ignaviam, oblivione obruta quasique sepulta revocavit? quàm multos egregios artifices ad nova excogitanda propositis præmiis excitavit? quis unquam princeps, quis principis alicujus legatus, quis denique magnus, clarusque vir apud eum diversatus est, quin sibi non à splendido Cardinali, sed à præpotenti aliquo rege exceptus videretur? † & intereà in pauperes, & egentes homines, quàm liberalis ac munificus fuerit, scitis ipsi cives Tiburtes, qui ut illa perpetua & quotidiana taceantur, meministis eum quot annis, cùm morbi, ut fit, æstate in vulgus grassarentur, quotidiè mittere solitum, qui omnes ægrotantium domos circumirent, neque eorum, quæ aut ad

A liberalitate & magnificentia.

In pauperes & ægros.

valetudinem recuperandam, aut ad alendam interea familiam necessaria essent quidquam eis deesse paterentur. Meminimus & ipsi, ut se hac quoque in parte legatus in Gallia gesserit, cùm quicquid pecuniæ ex legatione provenerat, nummum ex eo nullum attigit, sed totum in pauperes erogandum, distribuendúmque mandavit. † Eruditos autem, & exculros literis homines, nemo unquam amavit ardentius, nemo plures domi habuit: nemo largius aut prolixius fovit. Horum disputationibus epulas suas condiebat, in eis audiendis quicquid à gravioribus curis dabatur otii studiosissimè collocabat. † Jam & in eos, & in omnes domesticos ac familiares suos tanta erat facilitate, ac comitate, ut communis videretur omnium parens. Cum eis familiarissimè colloquebatur, urbanissimè jocabatur: peccantes paterna potiùs caritate, quàm herili potestate atque imperio corrigebat. † Nullius autem rei æquè facilè oblivisebatur, atque injuriarum. Scimus, quicunque cum eo paulò familiarius viximus multos, à quibus ipse pro summis beneficiis summas injurias retulerat, cùm eos sine ulla molestia arbitratu suo posset ulcisci, novis posteà beneficiis auctos ab eo & cumulatos fuisse. † Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitæ tempore, & certissima, ac luculentissima testimonia morti proximus dedit. Qui cùm sibi ex hac vita migrandum esse sentiret, nihil territus, sacerdotem accersiri jussit, cui peccata sua ita confessus, ut eorum verè se, atque ex animo pœnitere, omnémque spem sibi in divina bonitate, ac misericordia constitutam esse ostenderet, interjectis aliquot horis, sacrosanctum Domini nostri Jesu Christi corpus religiosissimè accepit. Inde cùm testamentum, nisi quantum certorum hominum invidia impe-

Ab amore quo in scientiam & viros doctos ferebatur.

Ab humanitate & comitate.

Ab amore in inimicos.

A pietate & religione.

diit,

diit, benevolentiæ ac charitatis erga omnes suos plenissimum condidisset : posteaque viribus magis ac magis deficientibus sacro oleo, adhibitis ex ritu Christiano precibus, inunctus esset, languida & moribunda voce ex Davidicorum psalmorum versibus, qui interea recitabantur, cùm plura non posset, extrema saltem quæque verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant, dolore, extremum Deo spiritum reddidit. † O me infelicem, quanto mihi res secus cecidit, quàm à principio cogitaram ! Brevis enim hæc virtutum ipsius commemoratio, quàm mihi levationi fore speraveram, † ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altius, ea dolorem dolore cumulavit. Quid aliud agere possumus, quicunque tali patrono orbati, ac destituti sumus, quàm ut lugeamus, ut modis omnibus testemur dolorem nostrum, ut quod vitæ reliquum est in mœrore, ac lacrymis transigamus. Immò verò aliud, & possumus, & debemus. *Epiphonema.* *Apostrophe.*

Quamvis enim qui tam piè, támque Christianè, & vixerit, & diem suum obierit, eum cœlo jam receptum esse sperandum est : quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, ut non eis pœnarum aliquid post mortem luendum supersit : earúmque tùm aliis piis actionibus, tùm præcipuè fusis ex animo precibus, & tempus contrahi & ardor mitigari potest : facere omnes omnia debemus, ut ei modis omnibus opitulemur. † Agite igitur quicunque Hippolytum Cardinalem Ferrariensem, & vivum amâstis, & mortuum amaris, conjungite mecum preces vestras, & sublatis in cœlum manibus, ac mentibus liberationem ipsius ex loco purgandis post mortem animis destinato *Apostrophe cum adhortatione ad pro eo exsperandum.*

si fortè ibi adhuc detinetur, à Deo optimo maximo efflagitate. Nullius enim mortuo auxilium defit, cujus vivi nulli unquam auxilium defuit. † CHRISTE JESU humani generis conditor, & assertor, qui nos alios pro aliis orare voluisti, qui tuorum preces nunquam irritas fore poilicitus es, respice hanc multitudinem afflictam, ac dolore confectam, & per illa vulnera, quæ pro nobis pertulisti, per illum sanguinem, quem pro nobis in ara crucis effudisti, per illam mortem ignominiæ plenam, quàm pro nobis sponte subiisti, tribue hoc nostris omnium concordibus votis, ut famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrariensem à pœnis, si quibus adhuc obnoxius est, liberatum, eum in locum quàm primùm perducas, ubi æternis tecum gaudiis perfruatur. Ite domum cives. Tiburtes, nunciate liberis vestris nunquam neque ipsos, neque ipsorum liberos cujusquam majoris, aut omni ex parte præstantioris Cardinalis exequias esse visuros.

Apostrophe ad Christum.

STE-

STEPHANI TUCCII PRESB. SOCIETATIS JESU,

ORATIO

IN EXEQUIIS GREGORII XIII. PONT. MAX.

Habita Romæ in Vaticano ad ſacrum Collegium, XV. Kalend. Maji,
cIↃ. IↃ. LXXXV.

ETSI GREGORIUS XIII. ob præclara Pontificatus ſui monumenta, Patres ampliſſimi, ita ſuperſtes adhuc & in mortalium animis, & in concilio vivit immortalium, ut ex hac funeris pompa, velut ex aromatum ſylva, non tam mortalitatis quàm immortalitatis odores efflari videantur: hic tamen publicus lugentis Eccleſiæ tanquam viduæ ſqualor, Antiſtitum pullæ veſtes, Urbis juſtitium, populi mœror, lugubres cantus, Cœnotaphii moles, ſepulchrales faces, atrati parietes, atque aræ obturbant aciem oculorum: & fauſtæ quantum acclamationis ac lætitiæ rerum geſtarum gloria, & æternitatis lux, qua nunc, ut piè ſperandum eſt, ille perfruitur, exigunt: tantùm hæc mœſti conſeſſus veſtri nova forma, & Parentis optimi deſiderium Oratorem angunt, dicentem retardant, acclamantem frangunt, pectus effodiunt gratulantis. Verùm me ipſe redarguo, & animum, qui ſubinde recurrit ad funus, ad panegyricum revoco, ut non tam lamentationi, quàm laudationi deſerviat.

Nam

Benevolentia à persona audientium.

Nam & vobis, Principes illustrissimi, pium quidem est lugere demortuum, audire verò, quæ vos imitari deceat, salutare: & Deo Opt. Max. carum rerum, quas ipse GREGORII opera gessit, commemoratio, quàm fletus noster, gloriosior. Dum enim GREGORIUM collaudamus, Dei benignitatem prædicamus acnumen; non solùm quòd fessum jam annis Pontificem ad beatæ vitæ tranquillitatem, ex hac colluvione, & ærumnis evocârit, sed multò etiam magis, quòd in nostræ memoriæ GREGORIO, GREGORII MAGNI formam atque imaginem effinxerit, nec paucas ejus expressarit virtutes, ut quarum memoria vetustate consenuerat, & novo Pastore reflorescerent, & futuris Ecclesiæ Romanæ Pastoribus præluceret.

Benevolentia à persona oratoris.

† De iis GREGORII laudibus dicere dum cogito, mirari satis non possum, ex tot eximiis oratoribus, quibus & Urbs & aulæ vestræ clarescunt; me unum fuisse delectum, qui quantam præstare possum GREGORII celebrandi voluntatem ac studium, non solùm publico Ecclesiæ nomine, sed privato etiam Societatis nostræ, de qua semper ille optimè meritus est, tantùm, ne illius amplitudini nihil magis, quàm infantia laudatoris officiat, pertimesco. Illud quidem me recreat ac reficit, quòd ejus res gestæ tam illustres, ac pervagatæ sunt, támque suâ ipsâ luce splendescunt: ut non tam amplificandi, quàm percensendi nec exornantis, sed indicantis munus expoſcant.

Narratio.

Per præteritum tempus.

† Verum undè primùm hæc mea proficiscetur oratio? † Nihil hic de GREGORII adolescentis ingenio, atque indole, quæ perinde ac ver novum, reliquæ vitæ proventum denunciavit ubertimum; nihil de benè morata juventute, de egregia Jurisprudentia, de BO-

NONI-

NONIENSIS Academiæ magisterio, nihil de constantiore jam ætate, quam per medias laudes quasi quadrigis vehentem, & Urbs ROMA gradatim ad honorum omnium ac publicorum munerum functiones evexit: & Apostolicæ Sedis Legati cùm irent ad Reges, in suo studuerunt habere comitatu. Porrò quid attinet exornare dicendo egregiam ejus operam in Decretis Tridentinæ Synodi conformandis, idque tam PAULI III. quàm PII IV. Pontificatu? quo præclaro ad eum delato munere, quid de Gregorio Tridentini Patres sentirent, facilè declaratum est. Quid quanta omnium † approbatione, quanta celsioris adhuc dignitatis spe ac præsagitione divina in purpuratorum Patrum ordinem à PIO IV. non minùs auspicatò, quàm sapienter sit relatus: à quo etiam † Legatus ad Hispaniarum Regem missus, quàm insigne fuerit sui ordinis hominibus, virtutis, antiquitatis, prudentiæ documentum, adhuc prædicant, & admirantur Hispani. Nam fidem, integritatem, solertiam suam, quantùm is Romanæ curiæ probârit, testatum satis esse voluêre duo PII Pontifices IIII. & V. cùm Apostolicis illum litteris, quæ brevia nominantur, obsignandis præfecerunt. His instructis artibus, his munitus præsidiis, quid mirum est, si vestrum omnium majore, ne dicam consensione, an celeritate renunciatus Pont. Max. ante populi totius præjudicio, quàm vestris suffragiis: priùs omnium votis, & clamoribus, quàm comitiis, summo dignus Sacerdotio declaratur? Quanta Deus immortalis, tunc fuit Romæ plaudentis hilaritas? Quam effusa omnium ordinum voluptas? Quàm illustre quasi signum gentibus universis ad bene de omni republica sperandum videbatur esse sublatum? † Neque spem fefellit GREGORIUS: cœpit

dat eum; ab iis, quæ in adolescentia gesse. A labore suscepto ad conformanda Tridentinæ Synodi decreta. Cardinalatus dignitate coronatur. A legatione in Hispaniam suscepta.

Summus Pontifex declaratur.

in

Ab iis, quæ Pontifex gessit.

in omnes Ecclesiæ partes excubare, ut quod novo nomine præ se ferebat, id certis rerum ac factorum firmaret eventis. Animadvertebat eorum, quorum gerebat curam, alios ab Ecclesiæ legibus ac disciplina desciviſſe, alios esse quidem Orthodoxæ fidei cultores, sed in morum ac vitæ rationibus claudicare. Has utrasque sui gregis partes complexus, instituit pervigilare providus Pastor, sua singulis vel Medicamenta vel Pabula ne deessent.

A studio revocandi hæreticos ad fidem.

Ac primùm quàm incensis semper studiis contendit oves, quæ à veræ religionis septis aberrabant, in ovile suis, si potuisset, humeris reportare? Vidit ab aliis armorum motus ad hæreticorum impietatem profligandam sæpè tentatos plus cladis retulisse, quàm prædæ; & diuturnitate, vel inauspicato exitu bellorum non magis hostiles, quàm Christianas opes acciſas. Itaque pugnandi rationem aliam sibi putavit inetundam, parcendum armis, ad probitatis & eruditionis præsidia confugiendum, non telis ac machinis, sed sapientia decernendum: non externum militem conscribendum, qui in impiorum castra cataphractus invaderet, sed è transfugarum parèntum domibus, ac complexu abstrahendos adolescentes, qui credendi, vivendíque optimis legibus instituti, cùm suis ipsi posteà civibus, gentilibus, necessariis pedem non vulnerando, sed benè vivendo disputandóque conferrent; ut quos neque centurio, neque turma valeret, sapiens ac Pius Sacerdos debellaret: & quò gladius non posset, penetraret oratio. O admirabilem viri sapientiam! O inventum salutare! † Fremat licet Lutherus, insaniat Calvinus, debacchetur Zuinglius, ferrumineant Centurias: aliud cudant Evangelium: novos invehant Christos; unus vos lacerat, O nocturni prædones, unus vos cruentat GRE-

Exclamatio in hæresiarchas.

GO-

GORIUS : & excitatis per Germaniam, Galliam, Sarmatiam, Pannoniam, juvenum Seminariis, tanquam aggeribus fidei, vias vestris satellitiis intercludit, vestris vos implicat retibus : & intra fines ac parietes vestros, vestris vos liberis, vestris vos alumnis oppugnat.

A seminariis extructis.

† Neque verò unum ille vel alterum vobis oppositit propugnaculum, sed suum singulis penè gentibus exstruxit ; Prutenis & Suecis *BRAUNSBERGENSE*, *VILNENSE* Lituanis, Bohemis *PRAGENSE*, Moravis *OLUMUCENSE*, Austriacis *VIENNENSE*, *GRÆCENSE* Stiriacis, *DILINGANUM* Germanis, *FULDENSE* Saxonibus, *MUSSIPONTANUM* Scotis, & Hibernis, Helvetiis *MEDIOLANENSE*, Britannis *RHEMENSE*, *CLAUDIOPOLITANUM* Transylvanis.

Sed quid ego longinqua commemoro ? Quot in urbe videtis contubernalium juvenum collegia, tanquam Religionis arces, ad quas externæ gentes quotidiè ex Oceano, ex Alpibus, ex Peloponneso, ex Synagoga, ex Palestina confugiunt ? † O te felicem GREGORIUM : quoties vel orbem terrarum spectabis è cœlo, toties de alumnorum tuorum domiciliis, toties de castris tuis adversus Madian & Amalech, toties de singulari sapientia tua cogitabis : qua non solùm ætatis nostræ portenta, sed priscos etiam Nestorios, Eutychetes, Dioscoros, Severos Oriente penè toto persecutus es, dimissis Alexandriam, Antiochiam, Hierosolymam, Constantinopolim, & in urbes alias legationibus, quibus lacessiti sunt ad pugnam Monophysitæ, invitati ad renovandum priscum fœdus Armenii : Græci ac Maronitæ ad Romani cœli cultum ac mores evocati : Subalpinæ gentes excultæ : Sue-

Apostrophe ad Gregorium.

tiæ REX ſui muneris ac Religionis admonitus, Dalmatis & Epirotis Chriſtiana pietas, quæ multis jacebat locis, reſtituta. Hæc cùm recordabere, Sanctiſſime Pontifex, tuæ non parum liberalitati, ac providentiæ gratulabere: & Pontificibus aliis, quæ ſint boni Pontificis partes, tanquam vivus ac ſpirans interpretabere de ſepulchro.

Transitio.

† Verùm longius, quàm voluiſſem, dicendo progreſſus ſum in iis, quæ contra Religionis oppugnatores acta ſunt: ad Catholicorum nunc res accedamus. † Mitto, quam multa, quæ ſive populi ſive Cleri vitio dilapſa jam defluxerant, novis curaverit decretis, ac ſeveris legibus vincienda. † Mitto & Pontificii Juris, cujus ut erat conſultiſſimus, ita fuit & in candorem priſtinum reſtitutor, & œcumenicorum Conciliorum, Tridentini præſertim, auctoritatem in rebus gerendis, Eccleſiáque adminiſtranda ſartam, tectam quàm caſte integréque conſervârit. † Mitto, quod ab illo judicia graviſſimis de rebus conſtituta, & multis ſive temporum, ſive cauſarum difficultatibus impedita, inſperato penè exitu concluſa ſint. Teſtes quàm plurimi, COLONIENSIS inprimis ARCHI-EPISCOPUS, quem Sacrilegis inhiantem nuptiis, & adverſus Imperium ac Religionem non pauca molientem, GREGORII tum ſententia tum ſubſidium ab Eccleſiæ gubernaculis dejecit, dejectum in anguſtam compulit munitionem, inde verò profugientem, in terras ultimas exturbavit.

Perpræcerisse-rem quæ circa clerum geſſerit, enarrat.

A judiciis & ſententiis lenis.

A pacis & concordiæ ſtudio.

† Atque hæc judiciorum ſunt, ac forenſis ſtrepitus: quid illa pacis ſtudia? Fuítne alius Pontifex ullus amantior concordiæ, aut diligentior publicæ quietis fundator? † Gratulamur tam *GENVENSIUM* quàm *MELITENSIUM* Equitum diſſidia, & ſimultates, quod malum in dies manabat latiùs,

Converſio.

nec sine aliarum gentium tumultu, æquissimo jure sublata? Sustulit GREGORIUS. Admiramur Polonos inter & Moschos homines ad armorum fragorem, ad perpetuas inter se dissensiones atque odia, ad mutuam internecionem natos, amicitiam stabili fœdere conciliatam? Conciliavit GREGORIUS. Lætamur tam diuturna pace per omnem Italiam, ut quæ creberrimis ardere bellis ad vastitatem usque, ac solitudinem solebat, ad humanitatis cultum, & ad pristinæ pietatis consuetudinem revocata videatur? Revocavit GREGORIUS: qui cunctando maluit, si quid emersérat discordiarum, sedare, quàm eorum, quos adamabat ut Pater, fortunas ac salutem in discrimen adducere. Hæc fuit GREGORII mansuetudo, hic tranquillitatis amor, hæc quieta consilia.

A beneficiis & favoribus collatis.

Sed quid ago, Patres Amplissimi? Laudationem hanc, quæ decurso jam spatio calcem videbat, vix dum è carceribus emissam animadverto, cùm cogitationem refero ad eorum multitudinem, quos ita GREGORII beneficia devinxêre, ut ei se nec minora, nec pauciora, quàm parentibus accepta referre testentur. Vultis universos hominum ordines, omnia publicarum rerum genera, quantum GREGORIO debeant, percunctemur? † Quid Urbs Roma? quantum novis illa fontibus, basilicis repertis atque insigni pompa transfatis Divorum corporibus, horreis, pontibus, palatiis, gymnasiis, viis, porticibus, quæ tanquam rerum mutarum linguæ, GREGORII nomen in omnem loquentur æternitatem, in pristinum excitata splendorem? † Quid clarissimus ac sacrosanctus senatus vester, Patres Amplissimi? Quanta GREGORII fuit cunctatio, quanta consiliorum tarditas, cùm rei magnitudinem secum reputaret, in homi-

In Urbem Romam.

In Cardinalium senatum.

nibus vestrum in ordinem cooptandis? Ab iis verò, quos coóptavit, quantis laudum ornamentis, quàm variis virtutum luminibus, collegium vestrum, velut cœlum syderibus illustravit? Et quidem, si genus spectatur, agente GREGORIO, consessus vester non Dynastarum modò, sed Regum etiam, ac Cæsarum sanguine purpurascitur. Duo hæc maximè profecta sunt à Gregorio in senatum vestrum beneficia, infrequens usus aggregandi in senatum, & sagax in aggregando delectus: digna planè, quæ reliquorum etiam Pontificum consuetudine sanciantur. Sed in percensendis, quibus ille beneficiis obstrinxit plerosque omnes, illud admiror, GREGORIO non modò, benè merendi nunquam voluntatem, sed ne felicitatem quidem defuisse, ut ad cursum incitatissimo hoc etiam calcar divinitùs videatur admotum. † Id quòd cùm cæteris ex rebus planum fit, tum ex eo, quod in ejus pontificatum stati temporis vertente curriculo, incidit Jubilæum, religiosissima celebritas expiationum: quam effusis convenarum centuriis frequentissimam, quanto ille templorum apparatu, & expositis palam Divorum ossibus consecravit? Quantum viis sive aperiendis, sive sternendis, sive amplificandis honestavit? Quanta commeatus, annonæ, frugum omnium copia cumulavit? Quot institutis, religiosisque inventis peregrinorum non aluit modò, sed inflammavit pietatem? Quanta Xenodochiorum, Sodalitatum, Sacerdotum, Optimatium sedulitate perfecit, ut ab iis, qui ex quacunque cœli plaga convenissent, nihil ad securitatem, nihil ad hospitium, nihil desideraretur ad victum? Ex quo non injuria factum est, ut ab Urbe recedentes externi, Romam gentium patriam, Apostolicam Sedem, matrem populorum, GREGORIUM autem verissimum omnium parentem, dissimillimis quidem vocibus, simillimis

† Ætatis tempore jubilæo.

millimis verò ſententiis prædicarent. Vetera ſunt hæc, dicet aliquis. † Quid recens illud Gregorianæ felicitatis exemplum? Ab inſulis Japoniis, quarum propter disjunctiſſima terrarum, ac maris intervalla vix nomen ad Romanas aures pervenerat, miſſa eſt officii & obſequii cauſa ad Gregorium Pont. Max. ſub extremum penè ſui ſacerdotii diem illuſtris, & prima poſt Chriſti principatum, ac hierarchiam, legatio, hoc eſt, Juvenes duo, regiæ ſtyrpis, præclaræ indolis, eximiæ pietatis laude florentiſſimi. Quos viciſſim quanta Gregorius complecteretur benevolentia, cognoſcere non ita pridem potuiſtis. Vidiſtis longævum ſenem in Japoniorum juvenum complexus ruentem. Vidiſtis collacrymantem, cùm primas ex remotiſſimis hortis Antipodum deceptas DEO fruges offerret. Vidiſtis apparatum, Antiſtites, pompam, veſtium ſplendorem, cæteraſque & honoris & amoris ſignificationes, ut acerbiſſimum tanti Parentis obitum adoleſcentes regii optimo jure complorent.

† Quid recens illud Gregorianæ felicitatis exemplum? Ab inſulis Japoniis, quarum propter disjunctiſſima terrarum, ac maris intervalla vix nomen ad Romanas aures pervenerat, miſſa eſt officii & obſequii cauſa ad Gregorium Pont. Max. ſub extremum penè ſui ſacerdotii diem illuſtris, & prima poſt Chriſti principatum, ac hierarchiam, legatio, hoc eſt, Juvenes duo, regiæ ſtyrpis, præclaræ indolis, eximiæ pietatis laude florentiſſimi. *F. Iapponi ad Gregorium legati mittuntur.*

Porrò quid miramur, in omnes terras GREGORII manaſſe beneficia? Ad cœlum quoque (ſi dicere fas eſt) pertinuere. Solis ac Lunæ curſus, quo annorum ſpatia, & feſtorum dierum viciſſitudines internoſcuntur aſſiduè à Mathematicis obſervatus, frequenter agitatus in Synodis, à ſanctiſſimis Patribus non oſcitanter exploratus; fluctuare tamen nunquam deſiit, donec GREGORIUS inſignium Aſtronomorum opera, rogatiſque regnorum ac Rerum publicarum ſententiis, ita C. Julii Cæſaris anno, & Nicænæ Synodi decreto ſequeſter intercurrit, ut indiſſolubili lege nobis cœli converſiones, & temporum celebritatúmque recurſus, atque intervalla conſtarent. O providentiam viri ſingularem, quæ non terras

Laudatur à Calendarii reſtitutione.

modò complexa est, sed astrorum quoque cursus ad Ecclesiæ usum redegit, jussitque *ut* ita loquar, cœlum Christianæ disciplinæ ritibus deservire.

A liberalitate & misericordia.

† Jam verò, si placet, orationem plus nimio vagantem devocemus è cœlo; & in Urbem, Italiámque retrahamus: in qua si Gregorianæ sedulitatis ac beneficentiæ monumenta conquirantur, & voce præcónis omnes, quos GREGORII liberalitas sublevavit, se prodere jubeantur, † tendent manus continuò pupillorum, viduarum, ægrotantium, vinctorum, advenarum, captivorum greges, quorum nomina etiam descripta servabat GREGORIUS, & velut amantissimus Pater alimenta, vestes, hospitium, sumptus in alias res, pro ut singulis opus erat, etiam non rogatus dividebat. Hinc urbe tota collachrymatio pauperum, & velut ad commune funus ejulatio. † Tendent virgines nubiles, & adolescentes ingenui: quarum illas à dedecore, ac maximis pudicitiæ periculis, collata in earum dotes pecuniâ, vindicavit: hos verò non paucos, vel orbatos parentibus, vel eversa patria profugos, dum rectè litteris ac moribus instituerentur, attributo reditu sustentabat. Tendent & Neophytorum domus, quas in urbe fundavit; & Dalmatæ quos ad ædem Lauretanam, ut virtutum, doctrinarúmque studiis vacarent, collocavit, spem gentis Illyricæ magna sacerdotum & inscientia, & penuria laborantis. † Tendent Religiosorum hominum familiæ, de quarum singulis si dicere non vacat; at mihi nequeo temperare, † quin sociorum meorum omnium nomine, qui voces suas in mea unius sitas esse percupiunt, immortales agam gratias benevolentissio Parenti, cujus magnificentissimis decretis ornati sumus: tutela ac præsidio defensi: auctoritate communiti:

In pauperes, ægros &c.

In virgines nubiles.

In religiosos.

In Patres Societatis Jesu.

niti : ope ac facultatibus recreati : & in hac pulcherrima orbis terrarum arce ac domicilio, insigni exstructo Gymnasio, longè plus quàm meremur, honestati : eandem multiplici beneficiorum genere sublevati, per omnem Christianorum orbem ad extremos usque Indos, atque insulas Japonias, ad quas etiam vel maximis dissitas locorum interstitiis, GREGORIANÆ munificentiæ lux penetravit, eásque Collegiis aliquot exornavit, & Seminariis Regiorum etiam puerorum.

† Misericordem Tabithæ industriam majores nostri demirati sunt, quam & commendavit Apostolorum princeps, & viduæ prædicavêre complures, eique vitam, atque incolumnitatem expositis eleemosynarum pretiis redemêre. At quantula hæc omnis benignitas est, si cum Gregoriana conferatur? Circumstent Gregorii tumulum, quos Gregorii solabatur ærarium : lacrymis & precibus in cœlum fusis reponant gratiam, quam ab eis Gregorii largitas iniit pignore benefactorum. Quàm existimamus abundè, quam luculenter ac facilè GREGORIO DEUM, Deique immortalitatem demerebunt tot puellarum conservatus pudor, tot viduarum recreata solitudo, tot liberatio vinctorum, educatio tam multorum adolescentium, suscepta tot gentium patrocinia, tot denique martyrum triumphi? Martyrum, inquam. † Quid enim aliud esse dicam tam ROMANUM quàm RHEMENSE Anglorum domicilia Gregorii cùm censibus tùm consiliis instituta, quàm duo martyrum seminaria? ut in quo solo Gregorius Magnus Christianæ Religionis semen-tem fecit, ex eodem Gregorius noster glorio-sissimam piorum messem & uberem sanguinis vindemiam inter compedes, ungulas, scorpiones, equuleos, cruces cæteraque tormen-

Gregorii benignitas cum Tabithæ conferetur.

Romanum & Rhemense duo martyrum seminaria.

torum fulmina ac tonitrua retuliſſe videatur. Æquum enim fuit, ut Gregorii Pontificatum, quem inſtiterant inferorum furiæ, veterum rurſus tyrannorum immanitate & procellis tanquam denuò naſcentis Eccleſiæ perturbare, eundem præpotens Deus priſca catholicorum virtute, veteris patientiæ trophæis, antiquæ fortitudinis monumentis, & clariſſimis martyrum victoriis illuſtraret. † Te nunc appello, Pont. Max. te, inquam, nobis quidem extinctum, de cœlo tamen (ut religiosè opinamur) collucentem. Enavigaſti tandem ex terrarum Syrtibus, & vitæ hujus ſcopulos prætervectus in optatiſſimo portu conquieſcis. Multa nobis reliquiſti, quæ collaudemus; multa quæ imitemur; laboris tolerantiam, indefeſſam operam in cognoſcendis tranſigendisque negotiis, ſingulari comitate conditam gravitatem, amplificandæ Religionis ſtudium, frugalitatem, parſimoniam, pietatem in orando DEO, in procurandis ſacris aſſiduitatem, æquitatem judiciorum atque innocentiam. Ego verò nihil admiror magis, quàm incredibilem tuam manſuetudinem nullis labefactatam offenſionibus, & inauditam in ſumma poteſtate rerum omnium moderationem animi, ut in tantæ dignitatis faſtigio nihilo minus, quàm cùm privatus ageres, intemperantiam oderis, & inſolentiam nullo ſacerdotii culmine, nullis adulatorum vocibus, nullo plauſu populi acclamantis elatus. Rerum, opinor, humanarum ille imbecillitatem fragilitatémque cogitabat, & ad futurum aliquando extremum diem, quo, quidquid uſpiam honoris, gloriæ, celebritatis eſt, evaneſceret.

Apoſtrophe.

Ad Pontificem de mortuum, cum enumeratione virtutum quibus ornatus erat.

Peroratio.

Hæc ipſa Urbs, hæc Baſilica Principis Apoſtolorum, hæc Patrum corona, qui GREGORIUM videre quondam, hexapharis, aura-

aurata, & tanquam curuli sella, cæterisque Pontificiæ Majestatis insignibus coruscantem, iidem per hosce dies illum viderunt exanimem, reductum in aliorum mortalium ordinem, in feretro jacentem, & de Pontificii celsitudine solii in pædores tumuli squalentis abjectum. Hic exitus, hic occasus est honorum omnium, ad hunc scopulum quæcunque admirantur homines, illisa franguntur: in has tenebras, ac solitudinem redigendum, quidquid in mortalium oculis enitescit. Continenter piè vivendi norma mors est: nec vitæ stadium recta decurrit, qui in stadii metas non defigit obtutum. Hæc laus, hic apex sapientiæ est, ea viventem appetere, quæ morienti forent appetenda.

ORATIO.

BALDI CATANEI

In funere

SIXTI V. PONTIFICIS MAXIMI.

Habita Romæ, in Basilica S. Petri in Vaticano VIII. Idus Septembr.
CIↃ. IↃ. XC.

OBIIT diem suum; imò verò Christiani orbis, qui eo cadente penè cecidit totus, extremum diem obiit Sixtus Quintus sanctissimus idem, ac omni virtutum genere Pontifex summus. In cujus funere luctuoso cùm ejus vitam apud vos, Patres Amplissimi, laudibus de more sim prosequuturus, in tam mag-

Exordiatur ab iis, quæ oratorem dicendo dicendo divellere possent.

na præclarissimarum rerum silva, in hoc celeberrimo, ac totius Christianæ Reipublicæ augustissimo consessu (quæ duo maximè à dicendo deterrent) ingenioli mei cognita jam, satísque vobis perspecta imbecillitas animum facit, & dati temporis angustiæ : quæ, si quid dicentem deficiet, (scio deficient multa) me apud vos excusatum testantur, mentem recreant, exsuscitant vires & ad dicendum non hortantur modò, sed impellunt quàm maximè. Unum illud fortàsse me á propolito divellere posset, quòd eum apud vos laudo, qui vel aliquot vestrum suffragiis Pontifex est subrogatus : vel vestrum aliquos ad istam adeò insignem dignitatem sua auctoritate, vestrísque meritis prudens evexit. † Nam probatum illorum, sincerúmque judicium : horum virtutes & re ipsa declaratam excellentiam, quasi lateant, aperire velle, vos omnes apud vosmet laudibus efferre ; vestrum omnium, ut ita dicam, sauciare modestiam : in me, quòd tanta sim ausus, superbiæ crimen transferre, & imprudentis animi vitio ferè videor laborare. Verùm cùm mecum ipse mente pervolvo susceptam hanc gravem dicendi Provinciam inter tot Doctissimos viros, & in hac urbe totius orbis terrarum frequenti theatro, mihi uni à vobis fuisse demandatam, ad tantum obeundum munus securus accedo ; non quòd mihi plus deferam, quàm debeo : sed ne de vestro judicio, qui me elegistis, déque vestra prudentia minimum quidem me detracturum suspicemini. † Dicam igitur de laudibus Sixti V. Pontificis Maximi : & ita dicam, ut singulas minimè persequi, sed illarum nonnullas (quis enim omnes) coacervare contendam.

Benevolentia à persona Cardinalium.

Propositio.

Narratio. Et ecce prima sese ob oculos ponit illustris illa clari nominis gloria non à Patria, non à gene-

generis nobilitate, non ab opibus cæteríſque ejuſmodi rebus quaſi mutuò accepta, ſed ſuis parta, & propagata virtutibus. Quanquam enim illa (Patria inquam, & genus) non ita fuêre obſcura, ut obſcuro cuique lucem aliquam afferre minimè valuerint, ipſe tamen adeò à ſeipſo reſplenduit, ut hæc minora lumina à majore perſtricta, fugata penitus & ferè extincta ſunt viſa. Ab opibus verò, & aliis, quæ vocant fortunæ bonis, inanem ſibi gloriam captare non ſolum operæ pretium non eſſe duxit, verùm ea omnia flocci pendenda & ſæpè verbis, & ſemper vitæ inſtituto apertè declaravit. Homo nempè Chriſtianus, atque Ethnicorum dogmata averſatus, quod Deo in vitæ ingreſſu, dum baptizaretur, pollicitus eſt, pompas ſcilicet, & vanas oſurum divitias, dum ageret in humanis, uſque ad vitæ exitum pro dignitate ſervavit. † Vix dum enim infantiæ limina egreſſus, in Sancti Franciſci Sodalitatem nomen dedit, quod ſine divino & numine & nutu feciſſe minimè eſt credendum. Nam in illa ætate, quæ in primo vitæ hujus exordio nullius rei periculum faciens, nullis edocta experimentis, quid deceat, quidve dedeceat videre non poteſt, puerulum unum reperiri, qui ferè ab uberibus ad labores, ab incunabulis ad vigilias, à crepundiis ad cilicia, à Matris amplexibus ad ſolitudinem, à commodis corporis ſciens ac volens currat ad incommoda: & id certè non ob aliam cauſam, quàm ut terrenis poſthabitis, affectet cœleſtia. séque ipſo in terris, & apud homines neglecto, ſe tandem in cœlo, inter illas beatas mentes, & apud Deum lucretur & ornet, hoc non humanis viribus, ſed divinis, non humano conſilio, ſed Spiritui ſancto tribuendum exiſtimo. Id totum Sixto Quinto divinitùs contigit, dum eſſet puer. Monaſticam enim, & aſperam ſe-

Sodalitati S. Franciſci dat nomen.

ſtatus vivendi viam Chriſti Domini veſtigiis inſiſtere, & Sanctum Franciſcum, quem ibi ejus viæ Ducem elegit, pro viribus conatus eſt imitari. † In hujuſmodi autem vitæ curſu, in quo pleróſque ſui ordinis viros præcurrit; nonnullos, & eos quidem velociores, eſt aſſequutus, ad eam morum, & Doctrinæ metam pervenit, ut inter ſuos Sodales in præcipuis Italiæ Gymnaſiis alios doceret: & Florentiſſimas Urbes, non ſine diſcrimine ſuæ vitæ hæretica pravitate purgaret, cùm à ſummo Pontifice in hæreticos homines ſibi eſſet facta inquirendi poteſtas. † Hinc nullis laboribus pro Eccleſia DEI defatigandus, negotiorum ſocius cum Ugone Cardinali, Boncompagno mittitur in Hiſpaniam: cum eo ſcilicet Ugone, qui poſtea Summus Pontifex eſt creatus, Gregorius nempè ejus nominis decimus tertius, cujus memoriam nulla unquam tacebit ætas, ut ex ſocio ſocium, ex Pontifice Pontificem cognoſcere liceat. Omnibus verò in rebus, quamvis difficillimis, ita ſe geſſit, ut abſens adhuc, & multis reluctantibus (quod eſt invidorum) univerſæ Franciſcanæ Sodalitati præficeretur: † Nec multò pòſt à Pio V. Pont. Max. ſanctæ Agathæ Epiſcopus creatur. Tunc dignitas virum, qui diu latuerat, cœpit oſtendere: tale enim ſuarum virtutum ſpecimen dedit, ut non dignitas viro, ſed vir dignitati fuerit ornamento. Ardua & graviſſima de Religione negotia obiit libens, integerrimúſque confecit: nullum non pertulit laborem, quo pervenitur ad immortalitatem: ea omnia demum conſtanti paſſus animo, quibus declararet apertè, nullam quamvis maximam dignitatem ſua merita exæquaturam. † Hunc tantum virum aſſiduo laborum & ſtudiorum igne purgatum, & probatum ſepties, regium meritum diadema, inter vos, ampliſſimi

Quomodo in religione ſe geſſerit.

In Hiſpaniam cum Ugone Cardinale mittitur.

Epiſcopus creatur.

Cardinalis deſignatur.

mi Patres, qui Reges estis, connumerari voluit Pius V. Pont. Opt. atque Beatissimus. † At, Deus immortalis, quonam Pontifice Cardinalis est renunciatus ? Eo certè Pontifice, cujus vitæ integritatem exteræ etiam nationes sunt admiratæ, cujus morum sanctitatem Barbari etiam populi sunt venerati. cujus divinum robur & arma omnes Catholicæ Religionis, & Christiani nominis hostes fracti jam & devicti pertimuêre. Testis Gallia hæreticorum sanguine perfusa. Testis Ægeum Mare exæstuans Turcarum cadaveribus plenum ; & ejus littora sanguineis undis intecta. Testis universus hic orbis, qui se Deo charum tunc affirmavit, cùm tanto Pontifice dignatus: tunc Déum indignatum doluit, cùm tam bono Patre fuit orbatus. Ut hinc facillimo intelligeremus negotio , Sixtum Pontificem maximè probatum fuisse virum, quia maximè ab omnium probatissimo probaretur: Idque ipsemet apertè tunc est testatus, cùm vestra ista propè suprema dignitate decoratus nihil aliud antiquius, & in primis habuit quàm ut Christianam Religionem, & pietatem, quoad ejus rei fieri posset, re, verbis, & scripto tueretur, ac propagaret. † Docet hoc Firmum agri Piceni civitas nobilissima, cujus ipse Episcopus factus & sua Doctrina eam optimis imbuit præceptis & sui exemplo moribus eam purgatis instituit. Doces tu Roma civitatum omnium Mater, & Domina, quæ omnibus testatum voles, te, quoties eum vidisti, toties ejus admiratam fuisse virtutes. In te enim maturo consilio, prudens ac diligens, de Christiana republica summa tractavit negotia. Si verò interdum à negotiis fuerat feriandum, & licito fruendum otio, sese in villulam, quæ est inter urbis recessus, conferre solebat, atque sine arbitris in celebri illa solitudine sedens, ac tacens, se supra

† *Laudatur Pius V. Pontifex.*

Ad doctrina & zelo.

pra se elevare, & in otio negotiosus, nunquam minus solus, quam cùm esset solus, vivere consueverat. † Ne mihi quaso vitio date, Patres Optimi, si propero, quando esset insistendum, sique vobis delineata solum, & quasi penicillo involuta ea propono, quæ forent pingenda, & explicanda ad unguem: nam ad finem orationis propero: neque hujusmodi res gestæ ullo indigent apud vos ornamento, cùm in vestra omnium memoria sedeant ornatissimæ. † Venio igitur ad Sixti V. Pontificatum, qui magno Urbis & Orbis applausu me ad se vocare videtur. Crescebat indies, ac tota penè grassabatur Italia prædonum, & sicariorum pestis insolita: atque loca ita invaserat omnia, ut nullus hominum ordo, nulla conditio ab internecione, & rapinis secura reperiretur: nisi eorum, qui vel prædones, & sicarii essent, vel ejusmodi monstrosis bestiis faverent, atque auxiliarentur. Sæviorem ac formidabiliorem hanc pestem reddebat annonæ caritas, quæ eo tempore vigebat non parva: quare omnia metu, squalore gemitibus plena. † Cùm subitò suadente Spiritu Sancto per vos, sanctissima Procerum cohors, Sixtus V. in summum Pontificem datur Ecclesiæ DEI, qui periclitantibus Christianis rebus opem ferat; impios & nefarios deturbet homines, annonæ vilitatem reportet, Christi tandem oves pascat, nec se ab ovibus pasci permittat. Factum, ut erat in voto. Nam ut primùm Pontifex est declaratus, singula statim fugata sunt mala; diésque clarior Ecclesiæ Dei visus est illuxisse. Ipse verò ut erat vir sapientissimus, grave sentiens Pontificatus onus, & à nullo portandum, nisi ejusmodi oneri manus submittat Deus: ut divinum in hac re sibi præsto haberet auxilium, publicas in Urbe indicit supplicationes (quòd in gravio-

Orator se excusat, quod de singulis breviter dicat.

Ab iis, quæ Pontifex gessit.

A prædonibus & annonæ caritate Romam liberat.

vioribus rebus ſemper etiam fecit) & ſpe veniæ peccatorum omnium omnes invitat populos, ut à Deo ſummis contendant precibus, ipſúmque enixè & toto animi orent affectu, ut Sixtum Quintum Pontificem ſuum tanto onere ex parte levare velit, útque ſui Paſtoris greſſus dirigat in viam ſalutis æternæ: ſic enim futurum, ut res facilius, integritúſque tractentur, & Chriſtianæ oves in Chriſti Domini caulas rectâ ducantur. His omnibus pio, & Catholico ritu peractis, ſtatim alacer manum ad aratrum appoſuit, neque unquam retro reſpexit, ut ad regnum DEI ſe aptum profiteretur. Tunc omnia pacata, purgata omnia, omnia vidimus tuta. † Hæc civitas orbis regina magnificentiſſimis cœpta eſt exornari ædificiis: viæ per urbem & ſtratæ ſunt & apertæ: felicibus aquis ſummi inundati colles longo ductu in urbem derivatis: ingentis magnitudinis profani lapides expiati, quos alter Jacob erexit in titulum, ac ſalutifera ſuperpoſita Cruce Deo ſacravit: duæ proceræ immenſitatis columnæ, quos miro artificio ædificatas, & inſculptas alteram Antonino, Trajano alteram dicavit antiquitas, collabentes jam, & vetuſtate corroſæ per ipſum reſtitutæ, ac Apoſtolorum Principibus eorum æneis inauratis imaginibus poſitis conſecratæ: delubra ſanctiſſimis conſtructa Religionibus: Pontifices duo marmoreis, & ſumptuoſis cohoneſtati ſepulchris, novæ paratæ claſſes: novi Tiberi pontes impoſiti: novæ fundatæ Eccleſiæ: tholus orbis Miraculum ad hanc Sancti Petri Baſilicam perfectus: hæc & ſimilia mira quadam celeritate, & ſpectantium admiratione ad finem uſque perducta: ut nullus omninò inſignis ſit in urbe lapis, qui Sixti nomen in fronte non gerat inciſum; nullum in lapidibus Sixti nomen, quod urbis decus, &

Ab ornamentis & commodis, quibus urbem decoravit.

orna-

ornamentum non patefaciat. Sanctiùs præterea, & ad ultimos casus servandum ærarium constituit pecuniosum.

Verùm enim verò hæc, & alia hujuscemodi multa, quæ omnis videbit ætas, & quæ Pontifex cum aliis Christianis Principibus potest habere communia, consultò sunt relinquenda, & ad ea deveniendum, quæ sibi ipsum magis peculiaria habuisse, vel certè cum paucis communicâsse comperimus. † Spectata primùm in ipso morum, & vitæ integritas, malis formidabiliorem, bonis verò amabiliorem; utrisque tamen inconcussa animi fortitudo reddidit admirabiliorem. Nullæ eum preces, nulli metus à recto unquam proposito, & ab Ecclesiastica libertate, tuenda vel minimum flectere, vel tantillum dimovere potuerunt. Et zelo domus Dei inflammatus, ac penè exesus, cuncta quæ de Christiana re cogitavit, cuncta quæ est molitus, quæve exequenda mandavit, in DEI, & Catholicæ Religionis honorem perficere pro viribus est conatus. Intelligens verò cor Regis esse in manu Dei, in turbulentissimis Ecclesiæ temporibus DEUM imitatus modò ad severitatem, modò se vertit ad lenitatem; ut si fieri posset, blanditiis alios alliceret, alios autem pœna perterrefaceret. Publica item, & privata sic gessit negotia, ut optimum Ecclesiæ Principem, ac providentem Patrem familias præ se ipse tulerit. Rerum experientia, ingenii acumine, ac Doctrinæ excellentia sic polluit, ut nihil non viderit, nihil non percepe-
rit, nihil non intellexerit. Quare, si quid agendum, nihil ipse novum suspicabatur: si quid dicendum, id omne prudentia, & sapi-
A liberalitate in litteras. entia aspersum ex ipso audiebatur. † Profusam ejus liberalitatem scientiæ omnes, & virtutes sensêre. Testis Firmum: Testis Bono-
nia:

nia : testis est etiam Roma : in illo namque publicum ad docendum apertum est Gymnasium ; in his verò privata ad discendum instituta sunt Collegia. Immò hoc idem egestas ipsa testatur, quæ nulla explenda liberalitate, Sixti munificentia est satiata. Egenis enim hospitium in urbe grando est ædificatum, & publici constituti census, quibus ali, vestiríque dum vivunt, commodè possent. Eximiam verò animi magnitudinem nonnulla oppida, civitatis nomine & Privilegiis ab ipso donata atque amplificata testantur : Immò maxima ex parte vos ipsi eandem estis experti. Sed quid oppida, quid vos cito Patres integerrimi ? quos licet hujus rei locupletes & classicos non haberem testes : cœlum tamen ipsum, ejusdem rei & testem, & prædicatorem habebo. Sensit enim hoc inter suos cives quosdam in Sanctorum numerum per Sixtum V. fuisse relatos : quosdam Ecclesiæ Doctores pronunciatos : † Nonnullorum scripta, librariorum incuria depravata, ad pristinam restituta integritatem, sacra plurimorum semisepulta monumenta in lucem data, præclara multorum servata volumina : sanctis tandem mentibus in beatissimis illis Regionibus, Catholico cœtui inter mortales, ejus opera, vestróque consilio, ut in Tridentina Synodo fuerat sancitum, Sacrosanctas Bibliorum paginas ad vulgatam redditas editionem. Hinc Vaticanæ Typographiæ : hinc Vaticanæ maximo sumptu atque ornatu positæ Bibliothecæ. Utque pietas magnanimitati sese adderet comes, Deiparæ Virginis, nonnullorúmque Sanctorum templa Pontificiis Missarum Sacrificiis, statutis anni diebus, condecoravit. Ex hoc tam magno rerum exordio majora à tanto Pontifice erant expectanda, & majora perpetrâsset quidem, nisi mors ejus invidens immor-

In pauperes.

A libris ejus industria restitutis.

A pavicatis in morte.

mortalitati, quasi eum furata, nimis immaturè nobis abripuisset. Incidit enim in febrem Pont. Opt. & quamvis ætate, morbo, laboribus fessus, rẽnuentibus etiam Medicis, stetit per multos dies, quievit nunquam, Principum, & Reipublicæ negotia semper tractavit. Immò verò si vel Medicus, vel suorum aliquis ad necessariam hortabatur quietem, reluctabatur ille, & hujascemodi verbis Sixto Pontifice dignis eos quodammodo redarguebat. Decet (ajebat ille) Principem virum stantem mori, non quiescentem. O præclarum præclarissimi viri dictum! O consecrandam æternitati sententiam! † Quis bone Pastor, te appello Sixte Quinte, quis te audito sic loquente dubitabit unquam, vel hæsitabit libere affirmare, te omni omnium laudum genere cumulatè dignum fuisse? quis non dixerit in teterrimo hujus vitæ carcere tuas laudes tanquam speculum posteris futuras Pontificibus, quæ lumen, quod sequantur, ostendant! quod enim verbis significâsti, id reipsa comprobavisti. Stetisti igitur Sixte, & ita stetisti, ut nulli Ecclesiæ hostes sedentem, nullæ quamvis lethales corporis ægritudines jacentem, nullæ animi perturbationes offenderint deficientem. Stetisti Sixte, & ita stetisti, ut vel quasi ad cœlum evolaturus, vel quasi miseris opem daturus, vel quasi pro Christo videreris dimicaturus. Stetisti Sixte, & tamdiu stetisti, quamdiu vixisti, nullam unquam præter mortem nactus quietem: nam ubi primùm Dei vox, quæ (ut piè credimus) te ad cœlum vocavit, tuas intonuit aures, statim non quasi laborem recusans, sed quasi de labore præmium sperans, dicto obediens Christiano more te comparâsti; & vitam cum morte hoc est, vigilias cum quiete, terras cum cœlo, cum immortalitate commutasti mortalita-

Præclara Sixto dicta sententia.

Apostrophe ad Sixtum.

talitatem. Quare non tua, sed nostra potius lugenda est conditio : tu enim nobis periclitantibus in portu navigas ; & eo usque est lugenda, quousque vestra opera, Patres Amplissimi, luctus hic vertetur in gaudium. Agite ergò precamur omnes, obtestamúrque, ea, qua soletis, maturitate, Christiano gregi Pastorem, DEI Ecclesiæ reddite Pontificem, quem non nisi optimum futurum pro comperto habemus, cùm ex vobis unus necessariò sit subrogandus.

DIXI.

ANTONII BUCCAPADULII

DE PONTIFICE MAX. DECLARANDO.

ORATIO.

AD AMPLISS. S. R. E. CARDINAL. CUM POST OBITUM SIXTI V. NOVÆ ELECTIONIS causa Conclave ingrederentur.

Habita Romæ, in Basilica S. Petri, VII. Idus Septembr. Anno
clɔ. Iɔ. xc.

SÆPE mecum ipse cogitans miratus sum, Patres Amplissimi, quid causæ sit, cur cùm cæteris in rebus, sive illæ constent natura, sive humana industria atque opera existant, contrariorum contraria sint consequen-

In exordio ostendit difficile esse orationem de

re clara bene dicere.

tia, non idem quoque accidat in dicendi facultate. Nam si ut quidque obscurum maximè, ita maximè difficile explicatu est ; certè clarissimis in rebus explicatissima esse dèberet. oratio. Nunc autem experimur eam hærere, non minus in rebus apertissimis, quàm in abditissimis, Credo quia in his argumentis deficimur : in illis multitudine , & copia retardamur , ac penè obruimur. In hac tamen communi utrisque de rebus dicendi difficultate illud interest. Habet reconditarum, involutarúmque rerum , quoad earum natura fert, explicatio magnam ingenii commendationem : in medio positarum patentiúmque exquisitis rationibus confirmatio , justam tardi, ineptíque hominis reprehensionem: quam ne is quidem posset effugere, qui vellet præclara aliqua de re, eadémque à communi intelligentia remota, apud eos dicere , quibus res illa esset perspecta & cognita ? perspectior multò, quàm huic ipsi, qui diceret. Hæc mihi verenda magnoperè esset reprehensio, Patres amplissimi. Quid enim facilius est quàm videre, qualis Catholicæ Ecclesiæ exoptandus est Pontifex? quis sit rerum status? quæ sint vestræ partes in deliberando, quid spectandum, quid laborandum vobis maximè sit? quàm sint Catholici omnes metu suspensi, quæ sint eorum preces, quæ vota : Quid autem difficilius, quàm tantis de rebus, pro earum dignitate disserere? Quid ineptius, quàm apud vos Patres disserere ! Qui propter excellentem doctrinam , de rebus difficillimis maximísque verissimè judicatis : propter singularem prudentiam, quid quaque in re facto opus sit tenetis : propter eximiam pietatem nullum in rebus optimis cujusquam cohortationi locum relinquitis. Tardus igitur, ineptúsque fuissem, hoc dicendi munere suscipiendo , nisi

ju-

justam haberem excusationem necessitatis eorum voluntati obtemperandi, quibus negare nullo modo possem. Sed videndum mihi etiam atque etiam est, quid mei in parendo officii sit; ne qui recusando contumaciæ crimen vitare non potuissem, dicendo in hominis parum considerati reprehensionem incurram. Temperanda igitur mihi oratio est, ac tali quadam dicendi ratione utendum; non ut hæc, quæ proposui capita persequar, quoad possim, diserta & copiosa oratione, sed ut exponam, cur ea tantùm indicem, levitérque attingam, ac penè silentio præteream. Sic enim & illorum voluntati inserviam, qui me huc necessitatis impulerunt; & non minimam mei muneris, magnam autem, ut par est, loci hujus amplitudinis rationem ducam.

Negotii magnitudinem demonstrat.

Versatur nunc vestra cura ac diligentia in declarando Pontifice Maximo, hoc est, in re omnium maxima, omníque ex parte, si verè volumus cogitare, tum vobis ad deliberandum, tum ei, quem declarabitis ad sustinendum longè difficillima. Solet autem propositæ, susceptæque rei magnitudinis consideratio animum excitare, metúmque injicere, ne quid fortè committatur, omittatúrve secus quàm res ipsa exposcat. Constat porrò Pontificem Maximum sustinere munus Christi institutione vetustissimum, dignitate summum, curatione nullis orbis terrarum regionibus circumscriptum, stabilitate contra omnes machinas Satanæ cœlesti præsidio munitum; diuturnitaté nullis sæculorum ætatibus interiturum; potestate Deo proximum: his autem omnibus de causis augustissimum, sanctissimum omnîque honore, & veneratione prosequendum. Nunc necesse habeo hæc quæ paucis perstrinxi dilatare, ipsi enim optimè omnium nostis, qualia, quantáque sint, quàm

Dignitatem Pontificatus describit.

Qualis debeat esse Pontifex.

propemodum infinita. † Qualem verò Pontificem à vobis Ecclesia requirat, perfacile est dicere universè : Talem requirit, qualem res ipsa exposcit, hoc est eum, qui tanto muneri sustinendo, gubernando, gerendo idoneus maximè sit. Verum hæc vulgaris quædam, & adumbrata notitia est. Vos autem, Patres, perfectissimas qualsque Pontificis virtutes spectare certum habemus : neque conjectura aberrabimus, si inter ea, quæ vobis suggerit sanctus DEI timor & charitas, quæ sine dubio maxima esse oportet, existimabimus talia

Humilis

vos etiam cum vestris animis cogitare. † Eum max mè summo hoc loco, & munere dignum esse, maximéque idoneum, cui Christi grex committatur, qui cum doctrina, prudentia, pietate excellat, virtutem illam in primis colat, quàm summi, sanctissimíque viri cæterarum virtutum fundamentum, matrem, magistram, custodem appellant : humilitatem dico, qua una statuunt perfectam totius Christianæ sapientiæ normam contineri. Qui in hac ipsa virtute erecto, celsóque animo sit, ut magnam loci, muneríque sui primùm ipse rationem habeat, tum à cæteris haberi velit, sic ut, quod ait B Gregorius, neq; sit humilitas timida, neq; erectio superba. Qui cogitet, quàm non modò non appetendus sit Pontificatus; sed omni etiam conatu fugiendus : cùm intelligat, quanta res sit in maximis fluctibus ac procellis gubernare, neque se tempestatibus abripi sinere: sed contrà niti, ac velis remísque contendere, cursúmque rectâ ad portum tenere: quam utendum sibi illud sit, quod interdum querebatur Pontifex Innocentius : Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me : quàm difficile sit in tanta rerum procuratione, tanta præditum potestate, tam multa necessariò aliis mandantem, aliis tribuentem, aliis negan-

gantem, omnia Dei voluntatis gloriæque adhibita ratione administrare: eò cuncta dirigere, id unum spectare, nunquam inde oculos dejicere quantopere infinita illa curatione, Ecclesiarúmque omnium sollicitudine distrahatur animus ab illa voluptate, qua interdum fruitur, dum omnibus curis solutus cœlestes, divinásque res contemplatur: quàm optabilior sit vita privata, quam hæc tam multis molestiis referta: quàm fallantur, qui in Pontificatu quietem, & tranquillitatem quærunt, cùm oporteat Pontificem unum pro omnibus vigilare, & laborare. † Qui cogitet quanta sibi sit Christi pauperum cura suscipienda. Hæc est enim vera gloria; non imperitæ multitudinis sermonibus, sed perpetuis, ut sapiens ille ait, Ecclesiæ sanctorum laudibus celebrata, atque in Deo fixa: stabilita sunt, inquit, bona illius in Domino, & eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum. Qui igitur statuat, Christi pauperes complectendos sibi esse, tum misericordia, tum benignitate, quod fecisse olim Gregorium illum magnum legimus, proximéque alterum facientem vidimus. O nostrum Gregorium egentium patrem, utinam cui simili perfruamur. † Qui denique præclaras quasdam alias, magni illius virtutes, quas hic noster etiam coluit, imitetur; quas ut ille multas uno facto, sic ego brevissima narratione comprehendam. Miserat ei nescio quid muneris Messana ejus civitatis Episcopus, scripseratque ut conjici potest, se id mittere Romano Pontifici veteri Ecclesiæ suæ consuetudine. Noluit Gregorius, ut erat vir pari humanitate ac sanctitate præditus rejicere, ne quid forte Episcopus molestiæ caperet, quasi parùm gratum Pontifici munus misisset. Quid ergò? accepit ille, nec multò post vendidit, pretiúmque remisit cum epistola in hanc sententiam:

Liberalis in egenos.

Munera exemplo Gregorii non accipiat Pontifex.

Se eas consuetudines, quæ essent Ecclesiis ad ferendum graves, quantum quidem ad suas rationes attineret, remittere. Si quid clericis tribui mos esset, eum morem manere velle; sibi munera ab eo mitti, qui à se expectare deberet, æquum non esse: Ne quid amplius mitteret prohibere. Sic ille; vos suo quamque rem momento ponderate. Hæc de Pontificis virtutibus à me breviter collecta, aliáque permulta in hoc genere à sanctis Patribus fusè, disertèque tractata, sæpè vos ex ipsis fontibus hausisse, magnaque cum voluptate nunc degustasse certum habeo, Patres amplissimi: quamobrem illa animi vestri causa magis, quàm quòd esse necesse arbitrarer, attingenda existimavi.

Demonstrat deflorandum Ecclesiæ statum.

Dicerem nunc universè de Catholicæ Ecclesiæ statu, nisi omnes videremus, tam multis Catholicis olim Provinciis, partim impiorum vi atque armis oppressis, partim sponte sua, O summam miseriam, sponte sua, dum audiunt voces alienorum, quas non secus ac certissimas pestes vitare debuissent, deserta Ecclesia, perditis, quanta jactura sit facta, Quantoperè de his omnibus recuperandis, revocandis, déque Christi nomine, & gloria quàm latissimè propaganda laborandum sit: qui motus nuper sint excitati, quàm ferveant, quàm gravi in periculo, quàm præsenti res versentur: quàm multa sint, cùm in cæteris Ecclesiæ locis, † tum in hac urbe, constituenda, corrigenda, tollenda: quantum, ad hæc omnia præsidii situm sit in unius Pontificis sapientia ac sanctitate: tantum nimirum, ut hoc uno præsidio sublato; spes melius aliquando fore jam reliqua nulla sit. † Hinc facilè apparet, quod tertio dicendi loco positum erat, quæ sint vestræ partes tam gravi in re, tam necessaria, tam divina: quantoperè debeatis

Gradat.

Quid Cardinalibus in hoc negotio agendum.

hoc

hoc unum dies noctéſque agere, huc cogitationem induſtriámque omnem conferre, hoc omnibus prudentiæ diligentiæque veſtræ nervis contendere, ut optimum Eccleſiæ Pontificem detis. Imprudentiſſimus ſim, ſi vos commonendos aut cohortandos cenſeam, quos certum habemus nihil aliud velle, & conari. Sed non diſſimulabo, quid maximè pertimeſcamus. Facit enim veſtra ſingularis humanitas, in méque attentè audiendo benignitas, ut audeam paulò liberius exponere, quid cùm in omni de Republica deliberatione, tum in hac maximè, omni ſtudio ſit cavendum: eſt enim, quod cavendum cenſeo, rectis conſiliis maximè adverſarium. † Quid ergò illud eſt? Ne quis fortè in deliberando adhibeat in conſilium ſuarum rationum cogitationem. † Nihil enim poteſt fieri perverſius, nihil deterius, quàm cùm de rebus publicis deliberatur, privatæ utilitatis calculis ſubductis ſtatuere; nihil veri falſíque judicium conturbat magis: Ut, etiam ſi quis maximè cupiat rectè judicare, tamen hac tabe correptus, putet rectum id eſſe, quod è re ſua eſſe intelligat: quod certè ea liber nunquam putaret. Oportet in republica gubernanda, privatas cujúſque rationes è communibus pendere, non è privatis communes. † Hoc verò perverſo ordine, ſcitis quid interdum acciderit æquiſſimo Dei judicio ut, in quo quiſque maximè rerum ſuarum ſpem locatam habuiſſet, cùm ea adductus ſpe, ſeſe ad illius partes adjunxiſſet, atque omni contentione pugnaſſet, & pervicaciſſet: eo jam ad gubernacula admoto, omni illa de ſpe decideret: ſentirétque, ſe neque publicis ut oportuit, neque ſuis, quod minimè debuit, privatis rationibus conſuluiſſe. Hoc unum modò abſit, reliqua ex ſententia conſequentur. Aberit autem. Vos enim in tanto re-

A quibus Cardinalibus cavendum.

Privatam utilitatem ſpectare non debent.

Incommoda ex privatæ utilitatis conſideratione.

rerum ac temporum motu, & conversione, in tanta Ecclesiasticæ disciplinæ omnibus in locis perturbatione, ac penè interitu, in tanta morum ubique depravatione, vestra præstanti pietate dignam, atque hoc rerum statu pernecessariam cogitationem suscipietis. † Ardet bello Gallia, hoc est optima Christianæ Reipublicæ pars: Obsidetur à Duce Sabaudiæ Catholicæ Religionis propugnatore, atque assertore invicto Geneva, hoc est, teterrima omnis impietatis sentina. Facta est alienis vectigalis, multis ante calamitatibus afflicta Provincia Avenionensis, vetus Sedis Apostolicæ Patrimonium. Cæteras Christianæ Reipublicæ necessitates, malaque omnia nominatim persequi, & exaggerare infinitum esset, minimèque necessarium: vos enim ea cogitatione perspicitis, tacitóque sensu commovemini. † His necessitatibus auxilium ferendum, his vulneribus, his malis, tam multis, tam gravibus, tam exulceratis Medicina à Pontifice est adhibenda. Vestræ igitur nunc fidei, sapientiæ, potestati, in declarando Pontifice commissum est, quidquid potest dignitatis, salutísque expectari. Vos, Patres, contendetis, ut Ecclesiæ rebus prospiciatis: nos expectatione suspensi erimus; utríq; autem necessario metu anxii. Etenim maximarum rerum deliberatio maximas curas, metuísque afferat necesse est: tum iis, quorum consilio, & prudentia decernuntur: cum cæteris omnibus, ad quos eæ res pertinere possunt. Quid ergò nos potissimùm angimur? Cogimur eadem illa iterare, vos timori nostro ignoscite. Hoc unum, inquam pertimescimus, ne quid Satan perpetuus Christi Ecclesiæque hostis turbet: néve obstet, quo minus cum Pontificem habeamus, quo magnopere indigemus. Id verò efficeret, si posset ullum apud aliquem vestrum locum inveni-

Recenset, quæ mala per orbem grassentur.

Quid remediis malis illis afferre debeant Cardinales.

venire privatis rationibus consulendi. Scit enim hostis teterrimus, inimicum hoc DEO consilium esse, à carnis nimirum, quæ Deo inimica est, prudentia profectum, efficetque ut frustrà illius opem quod nunc fecimus, imploremus. Quid enim in sacrosancto, quod nunc peractum est, mysterio precati sumus: Vobis autem, Patres, in ista tam gravi deliberatione precabamur? Veni sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende. † Videtis certè aliud esse amoris tui, aliud cujúsque sui: res autem suas privatas laborare, eóque consilia referre, est hominis se ipsum diligentis. Deus charitas est, requirit igitur in nobis eam inprimis virtutem, qua nos ei proximè ad similitudinem accedimus, nostram scilicet charitatem. Charitas autem non æmulatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt. Immò verò, quod Apostolus non suadebat modò, sed etiam faciebat, réque ipsa comprobabat, anteponit suis aliena, modò inde crescat Dei gloria. Quanquam, quæ potest esse ista, inconstituendo Ecclesiæ bono suarum rerum ab alienis distinctio? Quod è re totius Ecclesiæ est, idem è re cujusque maximè est. Cæteris in rebus liceat ista secernere, in declarando pastore & principe nihil potest esse utilius singulis, quàm quod utile est universis. Conabitur Satan contraria omnia suadere: sed speramus fore, ut quo quisque sentiet magis tales sibi cogitationes à callidissimo hoste immitti, aliis scilicet rationibus contineri privatas utilitates, aliis publicas, quo gravius apertiúsque se his cogitationibus peti intelliget, eo ipse se colligat magis, eóque acrius in Christi causam incumbat, divinámque opem; (quid enim ab ea deserti possumus rectè aut agere aut cogitare?) imploret. Implorabimus nos quoque

† *Perniciosam & privatæ utilitatis sententiam ostendit in hoc negotio Conciliatione.*

tum quotidianis supplicationibus, tum privatis etiam precibus hujus Sanctæ Basilicæ sacerdotes, cæteríque omnes, qui astant, qui propè, qui longè absunt, omnium ordinum, pietate & sanctitate præstantes, per hos omnes dies, quibus vos collecti, inclusíque hac una in re occupàti eritis, vestrámque virtutem nostris votis prosequemur. Aderit vestris conatibus, piorúmque omnium precibus Christus, qui si fortè nobis erit iratus (agnoscimus omnes nostra crimina, veremúrque illud Prophetæ, Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea: Dat enim iratus DEUS malum Principem, iratus item aufert bonum;) si fortè igitur erit nobis iratus Christus Dominus, & Deus noster, aderit MARIA Mater, & Virgo sanctissima, quæ eum conspexit, Ecclesiæ suæ, cujus causa nunc maximè agitur, amore comprehensum, cæsum, dilaniatum, cruci clavis affixum, extinctum, nec sic etiam satiata inimicorum crudelitate, transverberatum: quem è cruce depositum complexa, in sinu, gremióque (quod illa, quam cernimus excellentis artificis imago, nos admonet) collegit, cujus vulnera demirata, deosculatáque lachrymis complevit, abluit. Hæc filium orabit, obsecrabitque per eos omnes, quos ille pertulit cruciatus, pérque eum doloris sensum, quem non minorem ipsa animo, quàm ille toto corpore accepit, ut vestris mentibus lumen præferat, ostendátque quem potissimùm eligere debeatis. Impetrabit à tali Filio talis Mater; nósque vestro studio, summóque illius beneficio, optimo Pontifice fruemur, immortaléque ejus bonitati gratias agemus.

DIXI.

POM-

POMPEII UGONII

ORATIO

In funere

URBANI SEPTIMI PONT. OPT. MAX. AD SACRUM COLLEGIUM CARDINALIUM.

Habita Romæ in Basilica Vaticana, pridiè Nonas Octobr. Anno

clɔ. Iɔ. xc.

Exordium à justa lugendi causa ob mortem Pontificis.

SI quando alias in funere Pontificis Optimi Maximi, aut Regis, aut Principis cujusquam vel recentibus vel antiquioribus sæculis Orbis terrarum ingemuit; si quando pia humano generi, & justa est lata causa lugendi; hoc profecto, Patres amplissimi, tempus illud est, cùm ad cladem jacturámque suam deplorandam, nulli gemitus, nulli ejulatus, nulla tristissimi argumenta squalloris satis esse debeant populo Christiano. Quidquid enim vel excitare pietatem, vel dolorem exasperare, vel elicere lacrymas, vel terrorem incutere, vel solatium adimere potest, ea omnia in acerbum hunc, tam celerem támque intempestivum URBANI Septimi à vobis electi Pontificis occasum, quasi impressione facta concurrerunt, atque ita concurrerunt, † ut nec pietati pudor, nec dolori modus, nec lacrymis temperamentum, nec terrori spes, nec solatio via aliqua relicta videatur. Ecquis adeò

Adjunctio,

ferre-

ferreus, aut saxeus, adeòque omni exutus humanitate, qui tam atroci támque infesto casu, tam tristi & insperato optimi Principis discessu, non totis visceribus commoveatur? Cujus non immenso quodam, & insanabili dolore pectus ardeat, qui videat spem tantam Christiani nominis, in quantam à multis saeculis Christiana Respublica non fuerat excitata, quasi turbine venti dissipatam in nihilum evanuisse? Quem uberes deficiant lacrymæ, volventem animo, quàm comi, mansueto, misericordi, indulgente, munifico, pio denique Principe, iminò parente orbati simus? Cùm verò in ea mentem cogitatione defigimus, quid sit quod tam repente Pater misericordiarum Deus illum nobis vix ostensum eripere voluerit, tam repente, inquam, ut neque Pontificali solio ultra primum ad hæc Vaticana templa descensum invehi potuerit, neque tergemino diademate coronari, neque penetralibus palatii pedem efferre, neque in conspectum se expectantis, & desiderantis populi dare, oculósq; ejus amore perditæ civitatis implere; qui fieri potest, ut timor & tremor non veniant super nos, ut non tenebræ contegant corda nostra: Dei úmque ultionum expaveſcamus, ne fortè iratus nobis propter scelera nostra, tantùm boni auferri nobis voluerit, ne non tantam virtutem ac probitatem meriti (heu miseri) simus. Quòd si aliqua in obitu cæterorum Principum consolatio reperiri solet, illa certè est, quæ ex rerum ab ipsis egregiè in principatu gestarum commemoratione percipitur, quæ tamen & nobis infelicissimè adempta est. Commemoratio enim virtutum Principis tunc levat dolorem, cùm eis si non perdiu, at modico, saltem spatio temporis frui licuit. At eas percensere virtutes, quarum fructus sperare maximos, percipere nullum, morte intercedente,

Dialysis.

dente, licuerit, id verò & desiderium augeat, & luctum incendat necesse est.

Quæ igitur, Patres Amplissimi, hodierno die partes mihi relictæ sunt? certè non tam laudationis quàm pietatis, non tam eloquentiæ quàm querelæ, non tam ingenii quàm doloris. Nam quid ego ad eum apud vos laudandum longam orationem comparem, cujus quoniam Solis luce clarior perspectiórque vobis virtus semper extitit, idcò illam Pontificatu maximo dignissimum judicavistis? Quid enim in hoc homine fuit, quod ad supremi apicem Sacerdotii obtinendum, non ei deberet jure optimo suffragari? † Omitto genus & patriam, & quæ non fecimus ipsi. Sic enim divinis literis edocti sumus, nos esse omnes unum in Christo: & fastigium nobilitatis Christianæ esse inter filios Dei recenseri. Sed tamen ut novitas & obscuritas sanguinis infringit animos, ita habet aliquid momenti ad res magnas aggrediendas, posse meminisse majorum, eorúmque exemplis, quasi stimulis quibusdam ad amplitudinem incitari. Quales profecto stimulos & avi atavique, quorum memoria viget apud Genuenses celebris ac pervetusta; & hæc Romana patria ejus, paterníque natalis conscia Urbano addere potuerunt. Verùm non hæc tanti sunt æstimanda, ut propterea ædificare oporteat Sion in sanguinibus, & naviculæ piscatoris quærere ex una potiùs quàm ex altera gente Rectorem, cùm, ut ipse Petrus testatur, in omni gente, qui facit justitiam acceptus sit DEO. Educatio certè teneræ ætatis, in qua tanquam in flore futuræ virtutis fruges apparere solent, qualis cuique contigerit, quis non diligentius animadvertendum putet? † Educatum autem Urbanum, institutumque à puero liberalissimè sciebatis; cujus adolescentia duorum avuncu-

Propos.

Laudatur à genere & patria.

A bona educatione,

lo-

lorum insignium Cardinalium Jacobatii & Veralli custodia septa, directum veræ laudis iter ingressa, nullum vel minimæ vestigium labis impressit; cujus in latinis, & politioribus litteris fuit magistra Roma : Juris legumque scientiam, in quâ excelluit, Perusia informavit, Patavium auxit, Bononia perfecit & decoravit. Jam posteaquàm è tot nobilium Academiarum spatiis magnus hic Vir in pulverem Solémque processit, si acta ejus, laboréscque pro Apostolica Sede, & Christiana Religione susceptâ considerentur, † quis de eo dubitet dicere, quod de sancto Pontifice Cornelio glociosus martyr Cyprianus affirmat ?

A studio Jurisprudentiæ.

Non sic ad Episcopatum subitò pervenit, sed per omnia Ecclesiastica officia promotus, & in divinis administrationibus Dominum sæpè promeritus, ad Sacerdotii sublimé fastigium cunctis Religionis gradibus ascendit.

A muneribus & dignitatibus administratis.

Quid enim vel laboris, vel muneris, vel dignitatis, vel potestatis, vel procurationis habet Ecclesia Dei, quod hic non obierit, non confecerit : † Quæ ora Christiani orbis tam deserta, quàm non peragraverit ? Quæ tam externa natio, quam non adierit? Quis Rex, quis Princeps, aut tam longè terrarum dissitus, aut tanto pollens imperio, quo cum non negotia tractaverit ? Nam illa partim antiqua nimis, partim minora prætereo, floruisse eum inter Advocatos Romanæ Curiæ ; qui fuit illi primus in fori lucem egressus præcipua existimatione & gloriæ ; allectum in Ordinem Patrum, quibus causas ad Principem referendi potestas permissa est : Collegarum nemini Juris intelligentia, sedulitate, fide, eloquentia concessisse ; prosecutum trans Alpes Hieronymum Verallum Cardinalem Legatum in Galliam : † cùm obsignandis libellis præpositus esset, exercuisse id munus peritè, diligenter

A regionibus peragratis.

A diligentia, quam in omnibus officiis exercuit.

genter ; officiosè corruptè , & sine minima avaritiæ suspicione , Fani Fortunæ gubernatori admotum, jus summa justitia & æquitate dixisse: † Archi-Episcopatu Rossanensi ornatum, commissum sibi gregem pavisse Doctrina & exemplo ; Perusiæ Administratione suscepta, & turbulentissimo post Pauli IV. excessum interregno deprehensum, civitatem illam maxima in pace & tranquillitate continuisse ; missum ad veterem quandam inter Spoletinos finitimósque controversiam dijudicandam, tantum prudentia valuisse, ut & eos contra quos statuerat, æquos placatósque demitteret, & à Spoletinis municipibus honoris ergò civitate donaretur. Hæc & complura , quæ singula multis maximo ornamento esse possent, in Urbano facilè prætervolare patiamur , atque ad ea, quæ ampliora quasi majoribus theatris propositæ sunt , veniamus. † Versantur enim ante oculos Tridentini saltus atque colles , multis undique terrarum finibus Christianorum Antistitum frequentia conventuque celebrati : in quibus hujus præstantissimi tunc temporis Archi Episcopi adeo admirabilis Religio, & sapientia refulsit, ut ceu luminare quoddam majus inter minora sidera exsplendescere , & radiare videretur. Neque enim ut magna pars, velut privatus Episcopus in magno illo Concilio sedit, sed singularibus à Pio Quarto sapientissimo Pontifice datis litteris moniti sunt Patres, nihil non eo consulto & approbante ac suadente, decernere. Quod etsi ei cùm nonnullis aliis Doctissimis viris & præcellentibus Ecclesiarum Pastoribus commune, illud tamen insigne & proprium, quòd Congressui secundum eum, quem Legati Cardinales habebant, omnium maximo atque gravissimo præfuit , apudque ipsum difficillimæ & obscurissimæ de causa fidei , & morum disciplina

Ab Archiepiscopatu bonè administrato.

† *Quid muneris in Concilio Tridentino gesserit.*

ciplina controverſiæ diſcutiebantur. Adſunt in hoc ampliſſimo Senatu, qui hæc non audierunt modò, ſed etiam viderunt, quique etiam teſtari poſſunt, ex hujus viri doctrina, conſilio, pietate, vigilantia, quantum utilitatis ſancta illa Synodus reportârit. Præter hæc autem, quàm graves illæ res ſunt, quàm illuſtres, quàm utiles, & cum publica ſalute conjunctæ quas octo fermè annorum ſpatio apud Regem Catholicum in Hiſpania Apoſtolicæ Sedis Inter-Nuncius reſidens, ſuſcepit, tractavit, confecit? Quid enim gravius agi potuit, quàm quod in cauſa Toletana actum eſt: quàm multis magniſque difficultatibus irretitam ita ſolerter explicavit, ut & Regi jus ſuum Pontifice annuente, redderetur: & Pontificis auctoritas, quod Rex maximè cupiebat, ſarta & inviolata ſervaretur? † Quid ei potuit accidere illuſtrius, quàm ut Regis omnium ſæculorum, omniſque memoriæ Principis Principem Filiam, in ſpem magni alicujus Imperii genitam, ſolemni apparatu ſacro fonti admotam, tota Hiſpania fauſtis vocibus votiſque acclamante, ipſa ſua manu perfunderet atque luſtraret? Qua quidem ex actione, cùm affinitas inter ipſum & Regem non carnis, ſed Spiritus Chriſtiano ritu redunda-
ret, tantus Regis amor extitit, vel tantum virtuti hominis deferebat, ut teſtaretur ſe illum, non ut publicum Inter-Nuncium, ſed privatam perſonam Compatrem agnoſcere atque complecti. Jam verò, in quo communis Chriſtianæ Reipublicæ ſalus agebatur, nonne ſacrum illud fœdus trium Europæ Principum, adverſus Orientis Tyrannum inexplebili Rabie ac furore cervicibus noſtris immi-
nentem, † hujus in Hiſpania diligentia pertractavit, prudentia vincit, fides atque auctoritas conſtabilivit? Magnum videris, Patres

Quid in Hiſpania legatus peregerit.

Filiam Regis baptiſmatis ſacramento luſtrat.

Gradat.

Am-

Ampliſſimi, campum ad excurrendum, ſed reprimam habenas, & parebo tempori. Vos eventum illius fœderis, claſſem Chriſtianam omnium, quotquot majores noſtri inſtruxerint ornatiſſimam, Duces militéſque omnium fortiſſimos, prælium navale omnium maximum, victoriam omnium feliciſſimam, triumphos cum antiquitate conferendos, contuſas ab illo tempore vires, repreſsámque immaniſſimi hoſtis audaciam, gloriam, quietem, ſecuritatem Chriſtiano generi partam in multos annos mente & cogitatione præcurrite; facilè judicabitis, hæc cùm omna auſpicatiſſimo illo fœdere conſecuti ſimus, ei qui fœdus ipſum tractaverit, atque confecerit, accepta meritò referri debere.

Atque hæc toto Pii Quinti piiſſimi Paſtoris Pontificatu labente acta ſunt; quo tandem in cœlum recepto, Gregorius vir optimus atque ſanctiſſimus eſt ſubrogatus. Hujus Pontificis voce poſt aliquod tempus, magnis rebus geſtis ex Hiſpania, non ſine incredili ſui deſiderio Regi relicto Inter-Nuncius revocatur. †Cæterum quid eſt, quod cùm quies ei jam tandem aliqua, & relaxatio à laboribus deberi videretur, non ita multò pòſt ad clariſſimam Venetorum Rempublicam iterum Nuncius, & redintegrandi, ſi qua ratione fieri poſſet, acri fœderis conciliator & ſequeſter mittitur? Certè quia cùm res illa ex omni parte difficilis appareret, ſi qua conficiendi & obtinendi ratio, dubitari non poterat, quin eſſet in ejus ſapientia ac virtute poſita, qui eandem concordiam feliciſſimis auſpiciis in Hiſpania tranſegiſſet. Quid eſt, quòd cùm propter graſſantem peſtilentiam Venetiis diſcedere, & ut Evangelicis verbis utar, cogeretur ex una civitate fugere in aliam, Bononiam diverteret, à Pontifice amantiſſimè monitus eſt, ac paulò poſt

Legatus Venetias mittitur.

juſſus ejuſdem ſuſcipere gubernacula civitatis? Nempè ut duæ res Gregorio chariſſimæ mutuo ſe beneficio conſervarent, patria nimirum ſua, atque hic vir optimus: Hic à cœli contagione hoſpitio Bononiæ: Bononia à contagione ſcelerum virtute gubernantis.

In Germaniam ad Cæſarem.

† Quid eſt, quòd Magiſtratu illo abſoluto, magnis itineribus in Germaniam ad Cæſarem, & Principes imperii contendere jubetur, ut inter provincias Belgicas Regémque Catholicum, pacis iciat conditiones? Quia videlicet homo pacis, immò Angelus pacis ſemper cognitus fuerat, & ea animi magnitudine præditus, qui poſſet ubique terrarum ſtrenuè Pontificiam tueri auctoritatem? Quid eſt denique, quòd gelida ex illa plaga biennio poſt mitiori huic cœlo redditus, inter Conſiliarios ſacræ Inquiſitionis adſcribitur, niſi quia is erat, qui ſanctiſſimo illi Tribunali, judicio, religione, ſcientia, integritate, experientia plurimùm prodeſſe poſſet? O Virum magnis Eccleſiæ negotiis exercitum. O miniſtrum pro Republica indefeſſum. O Dei ſervum probatum per omnia. † Erat, erat jam tempus, ut tantis pro Apoſtolica Sede exanthlatis laboribus. † tot emenſis itineribus, toraditis periculis, tot vigiliis toleratis, tot rebus præclarè & ſalutariter geſtis, tam probatæ denique & ſpectatæ virtutis gratia referretur. Et quanquam nec PIIS duobus, nec PAULO ante eos Quarto voluntas defuerat, talem virum in hoc ſuminum orbis terræ Conſilium cooptandi, quorum cogitata mors evertit, † videtur tamen ea gloria divinitùs fuiſſe reſervata Gregorio, Gregorio, cujus in tanto honore tribuendo cunctationem, judicium, delectum, pauci adæquarunt, nullus certè Pontifex ſuperavit. Quanto igitur conſenſu ſenatus, quanto hujus urbis gaudio, quanta approbatione orbis terra-

In collegium inquiſitionis inſcribitur.

Anaph.

In numerum Cardinalium adſcribitur.

terrarum Cardinalis renunciatus est: Cujus dignitatis ornamento † adjunxit idem Gregorius paulo post honestissimam Legationem Bononiensem, ut hic quoque titulus honoris cæteras tanti viri laudes cumularet. De Sixto verò altissimæ mentis Principe quid dicam? quanti hunc æstimavit: quam dilexit, quantum ejus sententiis, & consiliis, & virtuti detulit? Quem cùm quo altius provehere posset non videret, crediderim, si moriens ad ea, quæ secuta sunt comitia, suffragium suum transmittere potuisset, illi fuisse lubentissimè suffragaturum, quem vos elegistis.

Legatus Bononiam mittitur.

Hîc jam, Patres Amplissimi, hæret, horrétque animus, labat ingenium, suis defecta viribus languescit oratio. Deducti enim ad res sumus, quæ sine lacrymis, & sine intimo quodam sensu doloris tractari non possunt. O spes inanes, & cogitationes fallaces nostras! Dederatis nobis Pontificem, quo meliorem non modò sperare, sed ne optare quidem poteramus. † At hic duodecimum intra diem (proh dolor) celeri morte absumptus, nos velut oves sine pastore balantes reliquit. † Quas ille tam brevi tempore ingentis gloriæ fulgurationes emisit? Quas significationes dedit optimæ de Pontificatu administrando voluntatis? Quantam in spem hanc urbem, cunctam Italiam, nationes omnes erexerat? An ille assumpsit sibi honorem, & non accessit vocatus à Deo tanquam Aaron? An tam sublimi fastigio elatus hominem esse se oblitus est? Quantum in summa potestate rerum omnium retinuit modum? Qua modestia familiam instituerat! Quàm parùm carni & sanguini tribuebat! Quàm nihil penitùs pristinos mutaverat mores! Manebat Principi, quæ privato humanitas. Jam aditum ad se omnibus etiam infima de plebe hominibus aperue-

Demonstratio doloris oratoris.

Die Pontificatus duodecimo obiit.

A spe ab omnibus de eo concepta.

rat: jam ad ſubveniendum egentibus manum porrexerat: jam virtuti, doctrinæ, honeſtiſque laboribus præmia oſtentabat: jam ſeveritatem nimiam, aſperitatémque Imperii cedere pietati & clementiæ juſſerat: jam amari quàm metui regium ſibi magis videri declaraverat; immò jam ab omnibus incredibiliter amabatur. † Quid? Illa majora & publica magis, quanta celeritate, quanto ardore animi complexus erat? Evocare annonam longè gentium non è vetere ſolum illo populi Romani horreo, Sicilia inquam, ſed ex feraciſſimis ultimæ Heſperiæ campis: onera populorum non imminutis tantùm, ſed remiſſis ſublatiſque penitus vectigalibus allevare: Eccleſiaſticorum munerum rerúmque ſacrarum diſpenſationem, in veterem Pontificiæ liberalitatis ſplendorem vindicare: huic auguſtiſſimo templo centum prope jam annos expectanti faſtigium, ſummam manum imponere: diſſidentium Chriſtianorum Regnorum arma pacare, ſubjectis parcere, ſuperbos debellare, Religionem amplificare, tueri Juſtitiam, Miſericordiam exaltare. O conſilia præclara! ô dignas Chriſti Vicario cogitationes! Sed heu, hæc & alia mors intercepit omnia, funditúſque proſtravit. Ille ad ſuperos abiit, nos hic in luctu & tenebris relicti ſumus. † Retinere quidem te apud nos, quantum in nobis fuit, ô Pater, Pater, currus Iſrael & auriga ejus, retinere te, inquam, nobiſcum totis viribus conati ſumus, idque tantoperè concupivimus, ut quoad te lãnguentem decumbere contigit, nemo unquam de ſe tam ſollicitus fuerit, quàm nos pro te univerſi. Sed nihil, quaſi in extremo diſcrimine civitatis ſuſceptis votis, nihil apertis diu noctúque templis, nihil diurnis nocturníſque ad ſacras aras excubiis, nihil effuſis ſine intermiſſione precibus, nihil urbe

Ab iis, quæ peragere conſtituerat.

Apoſtrophe ad Pontificem demortuum.

& pietate & amore populi in eum.

tota

tota ſupplicationibus luſtrata, nihil largitionibus in pauperes profuſis, nihil lacrymis, & gemitibus profecimus. Nos litavimus, non auditi ſumus, negatus es, raptus es, conſummatus in brevi, implevisti tempora multa. Verè hic ex illis fuit, quibus non dignus erat mundus. Ita enim eſt mortuus, ut mors ejus cum antiquis Sanctorum mortibus conferri poſſe videatur. † Quanta in morbo conſtantia, patientia, moderatio? Quantum Chriſtiani animi robur, ut diem mortis adeſſe proſpiciens, diem illum ſalutis appellaret, curíſque aliis amandatis, in eo ſibi diceret cogitationes omnes eſſe figendas? Quàm evidens fixæ in Deo voluntatis ſignum, cùm diceret, gratias ſe ei habere, quod tam opportuno tempore (quis ita locutus eſſet) tam inquam opportuno tempore ab ipſo vocaretur, quo de onere Pontificatus non eſſet redditurus rationem? † Quam rara beneficentia, ut bona ſua, etiam paterna, ad æſtimationem aureorum triginta millium, veteri inſiſtens teſtamento, Sodalitati B. Virginis Annunciatæ legaret, in dotes calamitoſarum Virginum conferenda? Quem verò diem adverſæ ſuæ valetudinis intermiſit, quo non ſe meditata confeſſione expiaret, & Sacroſancta Euchariſtia reficeret? Suprema denique illa nox, quam egit in terris, quot quantíſque pietatis luminibus reluxit? † Poſtquam enim ſacro delibutus oleo, iterúmque & extremum cœleſti viatico recreatus, & Apoſtolico pronunciato Symbolo fidem ſuam teſtatus veniámque ſupplex à Deo ſæpius, & ab hominibus etiam, quorum neminem unquam læſerat, precatus eſt, cùm hebeſcere magis magíſque jam ſenſus, & obſtupefieri membra inciperent, voce Jeſum, voce Mariam implorabat: hac debilitate, ſupplices tendebat manus, quibus etiam ſibi crebrò Cru-

A paſſientia in morbo.

A liberalitate in pauperes.

A morte pia.

cis signum imprimebat ; his labantibus, oculos in imaginem Cruci affixi Salvatoris, quamvis imagine mortis suffusos & inerrantes defigebat. Stetit noctem ipsam totam in mortis limine, cùm tamen, ô rem planè miraculi similem, ita lucescente jam die, anima ejus divino est numine corroborata, ut & sanctum Sacrificium coram se fieri ad aram pro cubili positam postularet, & attentè, quæ à Sacerdote gererentur, audiret ; utque etiam, cùm divina sustolleretur Hostia, caput inclinaret : O Pietas! moribundáque manu detegere annitteretur. Quo tandem Sacrificio peracto, cùm fessos oculos ad quietem componere velle videretur, verè quievit ; nam velut placido quodam somno comprehensus, obdormivit in Domino. Ita magnus ille animus URBANI Septimi tot circumfusus virtutibus, tantis pro Ecclesia DEI laboribus fatigatus, quo tempore ad sublevandam rem Christianam divinitus concessus esse videbatur, arcano Dei judicio nobis ereptus, sacram ipsam ante Dei aram, antéque illum ipsum clementissimum Jesum imagine panis velatum, quem paulò post revelata facie erat contemplaturus, ex hujus tenebris mortalitatis emersit ; cúmque importunæ mortis injuria non potuerit coronari in terris, immarcescibilem coronam à Domino accepit in cœlo. Quid est igitur, quod jam amplius eum lugeamus? Nisi fortè præsentem, qua nunc fruitur, beatitudinem ei videri volumus invidere. Quod quoniam nullo modo faciendum est, erigamus jam tandem animum à mœrore & sordibus, nostrámque ad divinam voluntatem aggregantes dicamus : Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est: Vosque Patres Amplissimi, ad talem in Petri Sede Pontificem collocandum accingimini, qui hujus, quem amissimus, Parentis optimi desiderium

Peroratio.

rium lenire, orbitatémque Ecclesiæ consolari possit.

ORATIO.

BALDI CATANÆI

DE SUBROGANDO PONTIFICE, Ad S. R. E.

CARDINALES, CUM POST POST OBITUM URBANI VII. CONCLAVE INGRESSURI essent, VIII. Idus Octobr. cIↃ. IↃ. xc.

PERICLITATUR multis terra marique procellis exagitata, & inter maximas afflictatur calamitates, sancta Dei Ecclesia, Patres Amplissimi. Hic etenim civium inter cives durissima & intestina exardescunt bella, templa DEI, domus Sacerdotum sanguine perfusa dehonestantur, plurimorum animi mortifera hæresum tabe commaculantur: ibi à perpetuo Christiani nominis hoste cunctis dira, & efferata tyrannide oppressis, ab uberibus ad servitutes pueri trahuntur infantes, viri omnes Christo mancipati exquisitissimis afficiuntur suppliciis, virgines puellæ Deo dicandæ defloratæ dæmonibus sacrificantur: † Ubique tandem pericula imminent, minantur ærumnæ, expilant rapinæ, grassantur morbi, trucidant clades, Christi pauperes rerum inopia, & fame laborantes gemitibus, & ejulatibus omnia complere videntur. In hoc lu-

Exordium à calamitatibus, quibus affligitur Ecclesia.

ſtuoſo ſtatu Chriſtianæ res verſantur afflictæ: hanc ſpeciem Catholica præ ſe fert Eccleſia; quæ grex ſine Paſtore formidat; Navis ſine Gubernatore perhorret; templum ſine Pontifice ſquallet, & quaſi vidua in luctu & mœrore ſedens alium præter vos nullum expectat conſolatorem. Vos enim ex vobis unum in ſummum Pontificem creare debetis, qui illam labentem regat, nutantem confirmet, tueatur naufragantem: quique ad ſupremum dignitum apicem evectus Chriſtiani orbis moderetur habenas. † De quo nunc quisnam ſit declarandus vos eſtis deliberaturi; ipſe verò veſtra fretus humanitate, & Spiritus Sancti, cujus numen paulò antè ſacrificantes imploravimus, auxilio fiſus, qualis ſit eligendus, breviter ſum de more dicturus. † Et tacerem utique niſi veſtrum urgeret imperium: dicerem verò libentius, niſi veſtra tantarum rerum inveterata jam & per ſe probata experientia tacendum moneret. Verùm ut à demandato mihi munere me expediam, utque arrogantiæ & impudentiæ crimen evitem, dicam tamen, & quid in re tanti momenti maximè conducat, non meis, ſed Chriſti Domini verbis tantummodo dicam. Quare, & ſi ſapientiſſimi ſitis, quòd vobis quid quaque in re opus ſit in mentem venire ſolet, ſapientiores tamen eo nomine eſſe ne dedignemini, quòd benè dicta libenter audiatis, & benè inventis libentiſſimè obtempereris.

Propoſitio.

Benevolentia.

† Et verò ſi ulla unquam gravis, & periculoſa deliberatio magnum vobis faceſſit negotium, hæc una maximum faceſſat neceſſe eſt. Is namque mundi Princeps eſt inter vos eligendus, qui morum ſanctitate, Doctrina, prudentia, charitate, auctoritate cæteros antecellat omnes? Is Dominici gregis Paſtor eſt renunciandus, qui commiſſas ſibi oves paſcat,

Demonſtrat rem maximè arduam.

Dialyſis.

diſper-

dispersas congreget, centesimam illam deperditam suis reportet humeris, morbidas, si quæ sunt, ne cæteras corrumpant, amandet : Is Catholicæ navis declarandus est Gubernator, qui ejus cursum consilio regere, integritate tueri, virtute conficere possit. Is tandem Pontifex est assumendus, qui, ut mortalium infirma fert conditio, sit sanctus, innocens, impollutus, à peccatoribus segregatus, qui nostris compatiatur infirmitatibus, qui Deo charus suis precibus penetret cœlum, qui denique nullius sibi conscius rei, Christi vices gerat in terris. Id autem hac una re præstare exactissimè poterit, si Christi JESU, cujus Vicarium se profitebitur, vel dictis obsecundaverit, vel res à Christo gestas fuerit imitatus. Quòd Pontificem quem expectamus, jam fuisse assequutum, & Christum ad vivum fore relaturum, pro comperto idcircò est habendum, quia inter vos sedet ; quorum capiti impositum Regium diadema, non purpura & murice infectum, sed Christi sanguine tinctum, atque exornatum demonstrat vestras omnes cogitationes esse de Christo, nihil vos velle, nihil intelligere, meminisse nihil, quod non sit Christus. Quamobrem facillimum mihi profectò erit nunc, cùm Pontifex desideratur, ea vobis in memoriam revocare, & vestris pectoribus medullitùs infigere, quæ in Pontifice requirenda Christus tunc dixit, cùm prima Ecclesiæ jaceret fundamenta. Pollicitus erat Dei filius, dum inter homines versaretur homo, se supra Petri firmissimam petram suam ædificaturum Ecclesiam, quæ staret semper, non modò si universus orbis illi machinaretur insidias, verùm etiam si contra illam rebelles omnes pugnarent inferorum Spiritus, atque Petro, & Successoribus se cœli claves daturum promiserat, cùm subitò, ex aliquo

Alludit ad picturam Conclavis.

Petri verbis sumpta occasione, omnes quidem, sed, ut existimo, Petrum præcipuè, hoc est futurum Ecclesiæ caput sic est alloquutus: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat Crucem suam, & sequatur me. † Præclarissimum, ut cætera omnia, Christi Domini dictum: quod non solum nos omnes docet, quæ sint Christiani hominis partes, sed quod maximè vos monitos vult, Patres Amplissimi, se talem ex vobis optare Pontificem, qualem ejus verba declarasse videntur. † Attendite igitur, ut quī summus subrogandus est Pontifex, Evangelicæ sententiæ (quod quidem difficile minimè erit) re ipsa pro viribus respondere possit; & quod cæteri servant, ipse, in quem pleríque intuentur omnes, præ cæteris servare conetur; ac primum sibi à Christo mandatum putet, ut se ipsummet abneget: quasi hæc verba hoc unum dicant apertè: Qui populi à Christo electi summus futurus est Antistes, hic veterem exutus hominem, novum induat, & per se nihil, per Deum omnia posse confidat, quod heroicæ est humilitatis, quam Christus toto vitæ cursu ita est amplexus, ut cùm in forma Dei esset, se ipse exinanire voluerit: non quæ sua, sed quæ pauperum, & quæ Dei sunt, semper inquirat, in scelera animadvertat cum maxima vel vilissimi sanguinis parsimonia, quod beneficentissima charitas docet, quam Christus Deus sic adamavit, ut ob nimiam charitatem innocens pro nocentibus se ipse necandum tradiderit: non sibi uni credere, non suis consiliis fidere velit, quamvis multa norit, & calleat multa, quod vigilantem sapit prudentiam, quam Christum aperto ore & laudasse, & præcepisse non ignoratis: neget tandem se esse quod est, nullis nempè humanis moveatur perturbationibus, nullis pertui betur affectibus; non

Qualis Pontifex eligendus.

Seipsum abnegare debet.

Qua ratione se-ipsum abneget debeat Pontifex.

opes

opes illum alliciant, non flectant consanguinitates, nulli concutiant metus, nullæ animi ægritudines unquam deturbent à recto: quæ sanctimoniæ, integritatis, auctoritatis, justitiæ clarissima sunt argumenta, & à Christo præsertim omnium hujuscemodi virtutum petita exempla. Nam pauper ipse factus se totum pauperibus dedit; suorum fratrum regis dexteram, & sinistram efflagitantium supinam petendi insciliam palam & arguit, & damnavit: Dei zelo maximè concitatus solus & inermis, vendentes plurimos, & ementes ejecit de templo: & quod imprimis est observandum, eos tantum dixit sibi sanguine esse conjunctos, & ab illis præcipuè se commoveri affirmavit, qui in servanda, exequendáque Dei præcepta, omne studium, operam omnem conferre consueverunt.

† At certè is, quem vos subrogaturi, nos verò habituri sumus Pontificem, non solùm iis, quæ diximus, animi ornamentis clarere, sed, quod perfectius, & ornatius est, Crucem suam tollere, & libens portare debet: sentire scilicet se hominem esse, quare nihil humanum à se alienum putare, intelligere Principem in homines, Deum in Principem esse animadversurum; ideò nihil non æquum perpetrandum existimare; noscere tandem perturbationes, ægritudines, morbos, adversa omnia, interitum ipsum cum cæteris habere communia, & quæ maxima est omnium dignitas, minimam esse fumi umbram recenti exemplo considerare; singula hæc, & pleraque omnia, quæ mortalibus accidunt, mala pacato & alacri animo propter Christum ferre; compati cæteris, qui eadem Cruce gravantur, & hujusmodi animi, & corporis cruciatus, tanquam DEI beneficia in se collata perferre. † Sic enim futurum; ut hic nihil sibi, omnia DEO defe-

Debet & crucem suam tollere.

Quid imò de commodis exmanet.

deferens, res Christianas summa cum charitate, & pietate gubernet, ac Christianum orbem in pristinum illum exoptandum statum facillimo reducat negotio. Vel tollat crucem suam, eam scilicet crucem, cui suffixus nostræ libertatis vindex Christus Deus ex suomet latere dura cuspide transfosso formavit Ecclesiam, quam ex vulnere suo formatam, corpore nutritam, ditatam sanguine Vicario custodiendam tradit, qui videat de Christi filia sibi esse curandum, quique cognoscat se à Christo Ecclesiæ caput esse constitutum: cui cætera, quæcunque illa sint, obediant membra, & se per Crucem omnia posse, qui per Crucem omnia fuit adeptus. † Quare qui Christianas paverit oves, Crucis virgam abripiat, qua suum emendet gregem, & feras omnes bestias arceat ab ovili. † Qui in navicula Petri sederit in puppi, clavum Crucis teneat, quo anci-pitem dirigat cursum, & sibi propositum salutis inveniat portum; qui denique summus Ecclesiæ Pontifex, & Princeps est futurus, † Crucis claves assumat, quibus aperiat, cui aperiendum, claudat, cui claudendum est cœlum: Crucis arma induat, nec ullas sibi adversantes pertimescat vires, sciat sua uti auctoritate, & Cruce munitus, pro Crucis honore nullos formidet metus, nulla curet pericula, nullum perhorrescat bellum: hoc enim lignum mundum domuit, infernum confregit, necem ipsam penitùs enecavit. Qui ergò crucem tulerit, & eum quamvis malis omnibus obnoxium, Cruce tamen armatum Christi fungentem vicibus, summa auctoritate præditum esse cognoverit, hic à vobis Catholicæ libertatis defensor, & Pontifex est decernendus. Hic namque Christum sequetur ducem (quod ultimo loco proposui explicandum) in Christum intuens, ad Christum tanquam ad speculum

Crux virga pastoris.

Clavus navis.

Clavis cæli.

Arma hominum.

suos

ſuos componet mores, neque ſe alio vertet, niſi quò Chriſti veſtigia videbit impreſſa. Quod qui fecerit (facientem verò eligere debetis) nemini dubium profectò relinquet, quin hic Chriſtum ſequutus, Chriſti Vicarius dignus ſit futurus, † qui verbo vitæ ſuos paſcat populos, panem angelorum egentibus frangat, fideles divino rueatur zelo, rebelles ictu Crucis proſternat, nihilque, quod in Pontifice deſiderari poſſit, deſiderandum relinquat Eccleſiæ. Nil aliud namque eſt Chriſtum ſequi, quàm Chriſtum ante oculos ſemper habere, Chriſto ſe conformare, Chriſtum de unaquaque re ſemper conſulere, in hoc Chriſtum præcipuè imitari, alieni appetens nunquam, ſui verò ſemper eſſe profuſus: perficere tandem, ut qui virtutes, quæ in ipſo elucent, referre velint, exemplar extra ipſum invenire minimè poſſint. *Disjunctio.*

Munus, quod demandaſtis (utcunque per tempus & ingenium licuit) confeciſſe mihi videor, Patres Ampliſſimi, & quem deſideramus, adumbraſſe Pontificem: veſtri nunc muneris erit (pace veſtra monuerim) veſtrûm omnium penitus obliviſci, DEI honorem ſolùm meminiſſe, noſtrûm omnium votis reſpondere, & eum ſummum renunciare Pontificem, in quo ſumma ſint omnia: quod vobis facilius erit factu, quàm quod facillimum: veſtrum enim iſtud ſacrum Collegium non niſi uberrimum eſt optimorum Pontificum ſeminarium. *Peroratio.*

† Tu igitur ô ſancta, & pia omnium Mater Eccleſia mœrorem comprime, luctum minue, lachrymas terge, ſolare tandem: nam expectatum illud jamjam inſtat tempus, quo exulabunt metus, reparabuntur ruinæ, tacebunt bella, deturbabuntur mala, bona revocabuntur: hi enim Patres Sancto afflati *Apoſtrophe ad Eccleſiam.*

Spi-

Spiritu, quos tu genuisti, quos aluisti, quos decorasti, de tua solicitudine, déque tua dignitate, magis ipsi soliciti, tibi, qua poterunt, celeritate cum, quem flagitas, reddent Pontificem, qui tuis medebitur vulneribus, tuas sanabit aegritudines, tuos morbos depeller. Confide quoque in hoc uno Pontifice, quo dante Spiritu Sancto per hos integerrimos Patres mox declaraberis, admirabilem PII QUINTI sanctimoniam, effusam GREGORII DECIMI TERTII charitatem, inconcussam SIXTI QUINTI auctoritatem, castam URBANI-SEPTIMI innocentiam te fore contemplaturam.

D I X I.

FINIS.

INDEX

INDEX RERUM SCITU DIGNARUM,

Quæ in hoc M. ANTONII MURETI opere continentur.

A.

ACerbissimum est negare non posse, quod confiteri turpissimum est. 86
Adolescentiam demant, & instruunt litteræ. 15
Admiratio homines ad scientiam inducit. 362
Admiramur picta, quæ vera fugeremus. 365
Agamemnonis votum. 20
Alciatus irridetur ob censuram in Tacitum. 391
Allegoria. 72. 94
Allusio ad cognomen. 139
Alphonsus Ferrariæ Dux. 116. *Subjicit se Rom. Ecclesiæ.* 121. *Eius pietas.* 129. *Gaudium in Electione Pii V. & ejus causæ.* 127
Ambitio fugienda docetur ab utili, ejus descriptio. 74
Ambitiosus, quæ damna parit. 446
Amicitia vitæ condimentum. 410
Amori Poetæ cur alas addiderint, 402

Anace-

INDEX.

Anscephalæosis. 99
Ætiologia. 92
Anadiplosis. 119
Anaphora. 72. 98
Alexander Phæreorum Tyrannus mosus *Euripidis carminibus.* 363
Anastasius Imp. misit Clodovæo munera. 134
Animi Facultas duplex. 105
Anicnius Rex Navarræ. 58. *Ejus laus.* 60
Antonii Columnæ laus insignis. 198
Antonomasia. 51. 67
Apostrophe. 5. 10 14. 38. 53. 89
Archimedes quantopere litteris addictus. 17
Areopagitæ cur noctu judicârint. 188
Argumenta eorum, qui litteras humaniores spernunt. 25
Aristoteles poeticè philosophatus. 8
Omnia legibus definienda censuit. 183
Ejus libri de Rhetorica quales. 324
Sententia de poesi. 364. *Ei multa falsò adscripta!* 327
Arrogans jactantia punita. 195
Artificibus non committuntur imperia. 340
Asperitas orationis vini amaritiei comparatur. 392
Assyndeton. 64
Athenienses per eloquentiam multum & sæpè læsi. 305
Authoritas quid. 448
Auditorum dignitas. 13
Author conciliat sibi auditorum animos à rei utilitate & jucunditate. 35. *Juri civili dat operam.* 162. *Budæi & Alciati scripta revolvit.* 163. *Græcis authoribus operam dat. ibid. Pandectas cur explicare voluerit.* 165. *cur aliquando docere desiit.* 168. *Exaggerat labores suos.* 170
Invehitur in eos, qui commentaria falsa ediderunt. 175. *Se ipsum honestè commendat, ac lau-*

laudat. 213. *Invehitur in eos, qui eloquentia abutuntur.* 304. *Hjus studiorum ratio.* 33. 162. *de Tacito Judicium.* 394. *ad dicendum quid impulerit.* 36.

B.

Barbaries comparatur odori ex Averno aflato. 178
Beatus, qui se cognoscit. 102
Bellorum incommoda. 54
Bembus & Sadoletus antiquos Authores revocarunt. 370
Benevolentia & attentio ab utilitate materiæ. 80
Benevolentia a litteris, à personis auditorum. 133
A Persona Pontif. 123. *Et Cardinalium.* 124
A materia. 133. *A brevitate.* 258. *A personæ sua.* 282
Blancæ Franciæ Reginæ. 144
Bolcslaus Poloniæ Rex. 152
Boleslaus V. devincit Jazigos & Christianos facit. 154
Britannis Catholicis patria carcer, Roma patria est. 274

C.

Calendarium restituit Gregorius XIII. 467

Captatio attentionis. 3. *Benevolentiæ à persona & ingenii extenuatione.* 2. *A rei dignitate.* 14. *A litteris.* 24
Caroli V. & Francisci I. Galliæ Regis bella. 54
Caroli Martelli victoriæ. 136
Caroli Magni laudes. 238
Caroli IX. Galliæ Regis laudes. 142. *Comparatur D. Ludovico.* 144. *Variè laudatur.* 244. *Ejus immaturam mors deploratur.* 250
Carneadis eloquentia in utramque partem. 309

INDEX.

Castellæ regnum olim à Barbaris invasum. 63
Catharina Galliæ Regina laudatur. 256
Causæ, ob quas in festis Sanctorum vita eorum proponitur. 275. *ob quas Deus probos affligi patitur.* 289. *ob quas olim plures docti quàm nunc.* 417
Childebertus Galliæ Rex pugnat pro fide. 135
Christi Clementia. 5. *Quid circumcisio docuerit.* 273
Chrysippus quantoperè litteris addictus. 17
Cicero non dat solus eloquentiam. 215. *Ejus libri de Officiis commendantur.* 215. *Epistolæ ad Atticum laudantur.* 409
Circumcisionis Christi dies variè laudatur. 270
Circumcisio cur & quando instituta. 271. *quid denotet.* ibid. *Nunc mortifera.* ibid.
Civitates cur congregatæ. 282
Civitates & regna pereunt per injustitiam. 96
Clodovæus primus Galliæ Rex Christianus. 134
Ejus pugnæ pro fide. ibid. *Pietas.* ibid.
Claris Scriptoribus cur multa falsò tribuantur. 326
Comparatio Oratorum cum Histrionibus. 69
Philosophiæ cum Olympo monte. 71. *Ejusdem cùm Rupe.* 72. *Cum insulis beatorum.* ibid. *Philosophorum cum medicis.* 87. *Taciti cum Suetonio.* 386
Cognitio sui magnum bonum. 102
Commoda ex justitia proveniensia. 97
Concilii petitio. 56
Consuetudo Professorum initio lectionum. 68
Contemptus divitiarum & honorum. 10
Contrapositum. 52
Contrapositæ conglobatæ. 30. 53
Correctio. 82, 84
Corpus quatuor elementis componitur. 92
Crassi factum. 101
Crux virga pastoralis clavis cœli. 508

INDEX.

D.

*D*Agoberti Galliæ Regis pugna contra hæreticos 35

Definitio sapientiæ. 111. *Scientiæ.* 112. *Rhetoricæ juxta Aristotelem.* 333

Delectus verborum Eloquentiæ origo. 405

Democriti scitum dictum. 183

Deprecatio. 160. *Ad Christum loco perorationis.* 201

Deliberatio ad quid referatur. 337

Descriptio status orbis continuis metaphoris. 52

Ambitionis. 74. *Justitiæ.* 90. 99.

Prudentiæ. 113. *Opinionis. ibid. Pueri ad studia apti.* 436

Dialectica ad quid utilis. 26

Dii Lithuaniæ olim qui & quales 154

Dignitas Pontificatûs describitur. 483

Discrimen inter litterarum & aliarum scientiarum Professores. 31. *Inter sensum & Phantasiam.* 106. *Inter homines & cætera animantia.* 40. 231

Divisio creaturarum in tria genera. 38. *Facultatum animi ratione carentium.* 108. *Potestatum animi ratione præditi.* 110

Divitiarum contemptum inducit Philosophia. 72

Divitissimus qui minimum desiderat. 73

Docenti quid sit spectandum. 173

Doctos non tantum laudare, sed & imitari decet. 348

E.

*E*Celini crudelitas. 129

Ecclesia navi comparatur. 445

Egestas plus nocet studiis quàm divitiæ. 74

Elementis ineſt juſtitia. 91. *Comparantur corpori.* 92
Eloquentia ars nobiliſſima. 213. *ferro comparatur.* 303. *Ejus laus.* 29. *Uſus non omnibus permittendus.* 307. *Eam non ſolus dat Cicero.* 215
Eloquens quis cenſendus. 214
Enumeratio bonorum, quibus malè evenit. & contra. 287 *ibid.*
Enthymemata unde ducantur. 334. *Ejus diviſio.* 335
Epicteti laus. 8
Epiſtolas diſertè ſcribentes ad dignitates ſibi viam parant. 414
Epiſcopus qualis eſſe debeat. 443
Error eorum, qui litteras humaniores leves æſtimant. 25
Eſtenſes laudantur ex variis cauſis. 128. *Ferrariam quomodo nacti ſint.* 129
Eratheſtenis de Homero ſententia. 28
Euclydis amor in litteras. 418
Euripidis laus. 303
Exclamatio. 5. 135. 142. 157
Exemplum quid. 335
Exempla litterarum. 21. *Effectuum eloquentiæ.* 30. *Ex hiſtoriis petita plus habent ponderis, quàm ex Poetis.* 377
Exemplum barbari adoleſcentis. 343
Exordium à laude divinis operam dantium. 1
A loci amplitudine, auditorum dignitate & materiæ præſtantia. 12. *A ſua & aliorum docendi methodo* 33

F.

FAbulæ Pœtarum Sapientia plenæ. 28
Ab Hiſtoria excluduntur. 354
Facultates animi duplices. 105

Fer-

Ferraria Estensibus quemodo contigeris. 129
Finis Philosophiæ felicitas. 70
Finis Medicinæ, Oratoris. 332
Franciscus Galliæ Rex Ecclesiæ filius 57. *comparatur Davidi.* 225. *Spondet obedientiam Rom. Pont.* 226
Franciæ misera conditio. 453
Fructus ex lectione sacræ Scripturæ manantes. 10

G.

Galliæ Rex Christianiss. cùr. 62
Galliæ Regum pietas. 133. *Diligentia in hæreticis opprimendis. ibid. Merita in Sedem Apostolicam.* 252
Gellius retunditur Senecam vituperans. 401
Gaudium populorum ob electionem Pii Quinti. 146
Græciæ laus. 399
Græcæ linguæ utilitas. 296. *Laus.* 344
Græca cum latinis semper conferenda. 438
Gregorii VIII. laus. 440
Gregorii XIII. laus & variagesta. 450. *& seq.*

H.

Hæretici in Regem conspirant. 224. *Eorum impietas similis declarata.* 220. *Impietas & crudelitas.* 221
Hæresis serpenti comparatur. 221
Henricus III. Galliæ & Poloniæ Rex. 251. *Ad Poloniæ Regnum vocatur.* 253. *Ejus virtus.* 252
Hesiodi laus. 98
Hedvvigis Poloniæ Regina. 155
Hippolytus Cardinalis Estensis variè laudatur. 451
Historia quid sit. 353. *Naturæ instinctu etiam à pueris appetitur.* 373. *Ejus materia.* 356

INDEX.

Jucundiras. 373. *Facilitas. ibid. Utilitas.* 374
Homines mente superant omnia animalia. 339
Homicida cleuton 281
Honor à Pipino Pontif. Rom. exhibitus. 137
Regibus Franciæ à Pontif. Rom. 139
Hypallage. 55

I.

Iagello Lithuaniæ Dux fit Christianus. 155
Baptizatur. 146
Iaponii Reges veniunt ad Greg. XIII. 467
Ignavi graviter admonentur. 401
Incommoda belli. 54. *ex Ignorantia linguæ græcæ & Latinæ.* 173. *ab Elementis quando carent justitia.* 91
Innocentii III. de regno Galliæ testimon. 139
Injustitia pejus malum cæteris. 95. *per eam pereunt civitates & regna.* 96. *ejus turpitudo & absurditas.* ibid.
Joannis Chrysostomi laus. 289
Joannes casa & P. Manutius commendantur. 407
Joannis Austriaci laus. 198
Joannis Evangelistæ laus. 276. *amor in Christum.* 277. *Collatio cum Petro Apostolo.* ibid. *Familiaritas cum Christo.* 278. *Miracula.* 280 *cur Theologus appellatus.* 279. *quando & cur Evangelium scripserit.* 280
Ironia. 4
Judex debet esse vir bonus. 184. *non Adolescens.* 185. *non egenus.* ibid. *non debet obedire passionibus suis.* 186. *debet recusare dona.* 187 *ejus Authoritas quæ & qualis.* 182
Judicem pejus est eloquentia quam pecunia corrumpere. 305
Judices corrupti puniendi. 189. *tria iis necessaria.* ibid.

Jure consultorum vigiliæ quorsum tendant. 83
Judææ periphrasis. 183
Justitiæ descriptio. 90. & *Origo.* 91. *Sæpes.* 97. *Commoda ibid. Est in elementis.* 91. *in quatuor anni temporibus.* 92. *in homine. ibid. corpori necessaria.* 93. *Patrifamilias.* 94

L.

Latina lingua cæteris præferenda. 423
ejus & Græcæ summa utilitass. *ibid.*
Laus divinis operam dantium. 1. *Senatorum Venetorum.* 13. *Poetarum.* 28. *eloquentiæ ab effectu.* 29. *Venetiarum.* 48. *Pii IV. Pontif.* 117. *Antonii Regis Navarræ.* 60. *Francisci Regis Galliæ.* 55. *Sancii Regis Navarræ.* 63. 65. *Urbis Romæ.* 78. *Hesiodi.* 94. *Pauli III. Pontif.* 119. *Ordinis sancti Dominici.* 204 *Catharinæ Galliæ Reginæ.* 256. *Sirleti Cardinalis.* 323
Legis divinæ excellentia. 4
Legum humanarum imperfectio. *ibid.*
Legibus omnia definienda censuit Aristoteles. 183
Lex est mutus Judex. *ibid.*
Lex vetus non sufficit ad salutem. 4
Liladamus Melitensium Magister. 430
Litterarum præstantia & necessitas. 14
Litteræ quid conferant pueritiæ. 15. *Adolescentiam domant & instruunt. ibid. Ad pudicitiam incitant.* 16. *etiam belli tempore utiles.* 19 *cur inventæ.* 40. *inter artes primas ferunt.* 233 *conferuntur cum Picturia & Statuaria.* 234 *cum militia.* 235. *ad omnia necessariæ.* 237 *viam ostendunt ad opes.* 240. & *alia commoda.* 241. *earum Voluptas.* 17. *Necessitas ad Rempubl. administrandam.* 18. *earum Professores Reipubl. utiles.* 29. *ad Litteras humaniores quanta requiratur eruditio.* 39

Lithuanæ Dii olim qui & quales. 154. *quomodo ad fidem conversi.* 155
Locus communis laudum. 135. *Amplificationis.* 153
Loci communes qui dicantur. 335
Lutheri & Calvini Hæresiarchorum improbitas. 54

M.

Mala quæ hæresis peperit Franciæ. 141
Mala ex Rhetorica provenientia non arti sed abusui imputanda. 331
Medicea familia litteras restituit. 406
Medici qui diu vixerunt. 87
Mente præstantiores cæteris præsunt. 340
Mercaturæ aut sordidæ, aut periculis plenæ. 234
Metaphora. 2. 41. 84. 169. 200. 344
Metonymia. 64. 143
Metus Romanorum. 193
Miecislaus Poloniæ Rex fit Christianus. 150
baptizatur. 151
Misera Franciæ conditio. 453
Musonii laus. 88

N.

Non omnis vera Narratio est Historia. 355
Nosse se quid sit. 102

O.

Obscuro loco nati qui per Litteras claruerunt. 240
Obscuritas interdum laudanda. 392
Oculus mentis quis. 110
Oculis carentes magna præstare possunt, animo autem cæci nihil. 19
Officiorum Ciceronis libri commendantur. 315. *in præ-*

pretio viris doctis semper habiti. 317. *eorum materia.* *ibid.*
Opes non remorantur cursum Philosophiæ. 73
Opinio bona quid, 113
Orator quidam Atheniensis Encelado comparatus & cur 306. *Debet esse vir bonus.* 307. *ejus duo instrumenta.* 333
Ordo servandus. 174
Ornatus virtutum. 10
Orphei Fabula literis pulchrè accommodata. 16

P.

Pallis rationem denotat. 109
Pandectas explicat Author. 165
Paulus III. Tacitum assiduè legit. 380
Pauli Foxii Episcopi Tholosani varia laus. 275 *& seq.*
Periphrasis Judææ. 138
Peroratio spe præmiorum, 11. *Cum excusatione* 22. *Cum promissione diligentiæ.* 78
Persarum Reges quomodo annum transigere soliti. 350. *Eorum consuetudo in educandis Regiis liberis.* 97
Philosophia ad quid utilis. 26. *Eloquentiæ Candidato necessaria.* 37. *Præfertur Medicinæ.* 71. *Comparatur Olympo Monti.* 71. *Inducit contemptum divitiarum.* 72. *Comparatur cum Insulis Beatorum ibid. Quid sit juxta Ciceronem.* 76. *Moralis præstantior Logica & Physica.* 77. *Et Astrologia.* 8. *Utilior cæteris scientiis. ibid. Necessaria ad omnem scientiam.* 81. *Sine Doctore non potest intelligi.* 83. *Omnibus scientiis necessaria.* 440. *Ejus descriptio.* 45. *Jucunditas.* 43. *Laus.* 70.
Philosophi veteres fuerunt eloquentes. 47. *Comparantur Medicis,* 87. *Circa quæ versantur.* 370

INDEX.

Philosophi quidam vituperantur, & cur, 7. Eorum opiniones de immortalitate animorum, 8. Quales ex iis prodierint & prodeant. 37
Philosopherum generosus & pius animus, 74. Qualis debeat esse vita. 86. *Eorum & Poetarum scripta ad eloquentiam multum conducunt.* 217
Physica ad quid utilis. 26
Pipini facta quomodo Pontif. honorârit. 137
Philippi Macedonis factum elegans. 189
Pius V. Pontif. insignis. 123. *& seq. Variè laudatur.* 202. *& seq.*
Platonis laus. 88. 298. 312
Plutarchi laus. 88. 392
Polycleti statuarii liber & factum. 86
Poetarum figmenta non contemnenda. 99
Poetæ Deorum Filii dicti & cur. 362. *Iis ars & furor divinitus immissus.* 359. *Bene loqui docent.* *ibid.*
Poesios antiquitas. 362. *Effectus varii.* 363 *Suavitas & jucunditas.* *ibid.*
Poloniæ amplitudo. 148. *Fertilitas. ibid. Quando conversa ad fidem.* 149. *Regis filius cœcus visum recipit miraculosè.* 150
Politici qui olim. 216
Polysyndeton. 98. 283
Pontifici quæ necessaria. 51. 445. *Qualis esse debeat.* 484
Propositio cum partitione. 14
Prosopopeia. 65. 159. 291. 276
Prudentia hominem ad imperandum aptum facit. 342. *Ejus divisio ibid.*
Pueri quoto anno ætatis literis applicandi. 436
Pythagoras primus Philosophus. 111

Q.

Quatuor vix adolescentiæ. 231

Quatuor Aristoteli objecta. 334
Quinque Pontifici necessaria. 445
Quomodo Ferraria Estensibus cesserit. 129

R.

REgis ob judicia creati. 182. *Olim vocabantur judices. ibid. Persarum quomodo annus transegerint.* 350
Rhetorica quid simile habeat cum Dialectico. 217 *Aristotelis qualis, ejusque utilitas.* 325. *Eam cur Aristoteles artem vocarit. ibid. Ejus tria genera.* 336
Romæ laus. 78
Romani scriptores præcipui quorum scripta perierunt. 440
Romanum & Rhemense Collegium, duo Martyrum Seminaria. 469

S.

SAncii Navarræ Regis fortitudo, & temperantia. 65
Sceleratius est judices eloquentiâ, quam pecuniâ corrumpere. 305
Scribentes duo sectantur. 423
Seneca quando vixerit. 385. *Ejus laus.* 400
Senes olim liberi a laboribus gravioribus. 405. & *seq.*
Sensus quomodo circumcidendi. 272
Sigismundi Poloniæ Regis gaudium ob electionem Pii V. 146. & *seq. Pietas.* 158
Similitudo ducta à lustrantibus ædificia. 3. *à Medicis.* 143
Sirleti Cardinalis laus. 323
Sixti V. Pontif. obitus, varia gesta. 471. & *seq. Præclara sententia.* 480
Socratis insignis laus. 88. *Præclarè dictum.* 317

INDEX.

Sub corruptissimis Principibus viri probi vixerunt. 585

Suetonius quibus præferendus. 387. *Ejus lectio adolescentibus perniciosa.* ibid.

Synecdoche. 56. 63. 64

T.

Tacitus eloquentissimus. 386. *Non rejiciendus etsi Christianæ religioni infensus.* 388 *An male latinè loquatur.* 392. *Ejus laus* 398. & *seq* *Annales quanto olim in pretio fuerint.* 379. *De illo Authoris Judicium.* 394

Themistoclis dictum. 15

Theobaldus Comes. 63

Theologia quid sit. 3. *Quot partibus constet.* ib. *Comparatur cum Philosophia.* 6. *De animo quid doceat.* 8. *Laudatur à vera Doctrina.* ibid. *à jucunditate.* 9

Theologi fruuntur Deo. 10

Tholus quid. 65

Torpori se dantes vituperantur. 232

Tyranni pœsi ad lacrymas commoti. 363

V.

Venetiarum amplitudo & claritas 12 *Urbs beata quod à literatis regatur.* 22 *Ejus laus.* 48

Veritas externis consiliis non indiget. 306

Veritas Historiarum Taciti. 387

Veterem amore Doctrinæ propriæ negligebant. 417 *Cur obscuri.* 424. *Eorum de Deo variæ opiniones unde.* 283. & *seq.* *De animo errores.* 328. & *seq.*

Vir bonus eligendus in judicem. 184

Victoria Christianorum in Turcas illustris. 191

Virtutum ornatus. 10

Vo-

Vitam & Historiam scribere differunt. 355
Vitæ condimentum Amicitia. 410
Uladislaus Jagello Poloniæ Rex baptizatur. 155
Idola demolitur. ibid.
Ungaria Christi fidem amplectitur. 152
Vopiscus quis fuerit. 387
Utilitas librorum Ciceronis de Officiis. 316
Utilitas ex malis Exemplis. 385. *Ex Epistolis.* 410. *Ex jocis.* 411
Utilitas assiduitatis & intermissionis incommoda. 396
Vulgus quem vocet prudentem. 347

X.

Xenophontis & Xenocratis laus. 88

FINIS.

Bayerische Staatsbibliothek München

BSB MÜNCHEN

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Muret, Marc-Antoine,

M. Antonii Mureti Presbyteri ... Orationum Volumina Duo

Coloniae Agrippinae 1762

P.o.lat. 1674 w
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10609920-3
VD18 1480638X-001